Tischler János

„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül”

Lengyelország és Magyarország a két nemzet sorsfordító történelmi eseményeinek idején, 1956-ban és 1980–81-ben

Jelenkor Kiadó, Pécs

1956-os Intézet, Budapest

2003

Ez a könyv a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Magyar Könyv Alapítvány
valamint az MTA Történettudományi Bizottsága
támogatásával készült.

A Jelenkor Kiadó oktatási programját
a Fund for Central and East European Book Projects (Amszterdam) támogatja.

A könyvben szereplő felvételek
Janusz Kowalski, Zenon Tarnowski, Andrzej Zborski és Andrzej Sochacki
gyűjteményéből származnak

Kiadta a Jelenkor Kiadó Kft. Pécsett
és az 1956-os Intézet Budapesten
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Szedés JK Typo-stúdió
Szerkesztette Csordás Gábor
A borítón Zenon Tarnowski 1956 októberében Budapesten készült felvétele
Megjelent 17 A5 ív terjedelemben, ITC Garamond betűvel szedve
Nyomta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft.
ISBN 963 676 331 3

Bevezetés

Államközi szinten a második világháború végével éledtek újjá az 1939/40-ben szétszaggatott - de több téren végig létező - magyar-lengyel kapcsolatok. Ha a hivatalos dátumokat nézzük: a diplomáciai viszonyt 1945. december 28-án állították helyre a két ország között, amelyet 1955. február 13-án nagyköveti szintre emeltek. A történetírásban és a „népemlékezetben" ezerévesként emlegetett közös történelem és sorsközösség annyi fordulat után megint új szakaszba lépett. Azzal, hogy a Szovjetunió mind Lengyelországot, mind Magyarországot a saját érdekszférájába vonta, és kikényszerítette saját diktatórikus társadalmi berendezkedésének átvételét, több tekintetben is kijelölte a kapcsolatok milyenségét. Ez leginkább az államközi szférát határozta meg, de még itt sem sikerült a kötelező uniformist mindenre ráerőltetni. Hiába is akarták, nem lehetett meg nem történtté tenni a közelmúlt eseményeit - friss emlékként a lengyel menekültek magyarországi befogadását 1939-ben -, és kitörölni mindkét nemzet emlékezetéből a kölcsönös rokonszenvet, ami élesen különbözött a szocializmust építő országok népeinek kötelező internacionalista barátságától.

Az általam egy szakaszként kezelt 1945-1989/90 közötti időszakból két csomópontot választottam ki. Mind a kettő válságidőszak, a kommunista rendszer súlyos „megingása": 1956 elsősorban Magyarország életében, míg 1980-81 egyértelműen Lengyelországéban. Főként az érdekelt, miként reagált a „hivatalos" és miként a „civil" Lengyelország az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eseményeire, s ennek fényében hogyan alakult a két ország viszonya 1958-ig, Nagy Imre miniszterelnök és társai kivégzéséig, illetve hogyan élte meg a „hivatalos" és hogyan a „civil" Magyarország az 1980-81-es lengyelországi válságot. A két eseménysor szorosan egybefonódott, így lehet

ezeket a 45 év történetéből kiemelni, párhuzamosan szerepeltetni, és ilyen értelemben egymással összevetni. A magyar és a lengyel 1956 nélkül nem lett volna 1980-81, másrészt pedig az 1980-81-es lengyel válság idején állandó viszonyulási pont volt - különféle vonatkozásokban - az 1956-os magyar forradalom emléke.

Az 1945-1989/90 közötti magyar-lengyel viszony - s ide értendőek az egész kapcsolatrendszer azon területei is, amelyekkel a jelen munka nem a maga teljességében foglalkozik: például kulturális és gazdasági vonatkozások, a budapesti Lengyel és a varsói-krakkói Magyar Kulturális Intézet tevékenysége, a lengyel és a magyar ellenzék együttműködése vagy a két ország más államokhoz, ezen belül is elsősorban a Szovjetunióhoz fűződő viszonya - alapvetően eltért attól, ami a többi kelet-közép-európai országot a másik vonatkozásában jellemezte. A sajátosság nemcsak a történelmi múltban és a tradíciókban rejlik, hanem a 20. századi - sőt a korábbi évszázadokra visszanyúló - magyar-lengyel kapcsolatok különleges jellegére utal az is, hogy noha a budapesti Szabadság téri Trianon-emlékművön Lengyelországot is „területrablóként" tüntették fel néhány Árva (Orawa) és Szepes (Spisz) megyei falu miatt, mégis közvetlen és közvetett szomszédságunkban ez volt az egyetlen állam, amellyel szemben területi (vissza)követeléseket nem támasztottunk. Éppen ellenkezőleg, több ízben is támaszt kerestünk a lengyelekben, sőt, néhány alkalommal ugyanezt tették ők is a mi irányunkban.

Kezdettől fogva eltökélt szándékom volt, hogy munkám ne legyen egyszerű politikatörténet, az állam- és pártközi kapcsolatok tényszerű leírása, hanem ugyanekkora - ha nem nagyobb - figyelmet szenteljek a társadalmi kölcsönhatásoknak. Innen ered a címben jelzett két időpont megfontolt megválasztása, mert így lehetett a társadalmi szférát a maga jellegzetességében a legnagyobb mélységben bemutatni. Jelen munkámban a két ország egymáshoz való viszonyát 1956-ban inkább „lengyel", míg 1980-81-ben túlnyomórészt „magyar" szemszögből vizsgálom. Ezt a „kvázi-egyoldalúságot" annyiban megalapozottnak vélem, hogy 1956-ban érdekesebbnek, talán lényegesebbnek is tartom a „lengyel" nézőpontot, s ugyanígy 1980-81-ben a magyart. (Elsősorban azért,

mert az eddigi történeti munkák és kutatások erre sokkal kevésbé terjedtek ki, noha itt lehetett igazi „érdekességekre" találni.)

Ez a munka eredetileg a 2000 nyarán summa cum laude minősítéssel megvédett, magyarul írt doktori disszertációm, amely néhány hónappal később Lengyelországban könyv formájában megjelent. A lengyel kiadás jelentős tudományos-szakmai elismerést hozott, és sikert aratott a szélesebb olvasóközönség köreiben is, aminek csúcspontját kétségkívül az jelentette, hogy 2001 novemberében egyénileg megkaptam a Lengyel Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét. A mostani magyar kiadás a doktori disszertáció és a lengyel mű némileg átdolgozott és bővített változata.

Mivel Magyarországon kevéssé ismert Lengyelország 1945 utáni hiteles története (üdítő kivételként legfőképp Andrzej Paczkowski *Fél évszázad Lengyelország történetéből, 1939-1989* című könyve említhető, amelyet 1997-ben jelentetett meg az 1956-os Intézet), ahol szükségesnek véltem, kicsit hosszabban írtam lengyel eseményekről, amelyek ismeretének hiánya nehezen érthetővé vagy egyenesen érthetetlenné teszi egyrészt az 1956-os magyar forradalom iránti lengyel magatartást, másrészt a magyar attitűdöt az 1980-81-es lengyelországi válság idején. A terjedelmében szükségszerűen korlátozott háttértörténet megírásakor a különböző nyelveken megjelent tudományos munkák, forrásközlések és egyéb publikációk mellett a saját kutatásaim során talált dokumentumokra is támaszkodtam, míg a két dátumhoz kapcsolódó események feldolgozása szinte teljes egészében az 1990 és 2003 között végzett levéltári kutatómunkám eredménye.

Az 1956-os magyar forradalom általam feltárt lengyel dokumentumait tartalmazó válogatás lengyel nyelven 1995-ben, magyarul 1996-ban látott napvilágot - ez utóbbi az 1956-os Intézet gondozásában. A magyar kiadást alapforrásként használtam, az abban olvasható iratokra nem levéltári jelzetük, hanem könyvbeli megtalálásuk helye alapján hivatkozom. Olyan források esetében, amelyek nem szerepelnek a kötetben, természetesen levéltári jelzetet adtam.

Kutatómunkám során a következő levéltárakat kerestem fel: Újkori Iratok Levéltára (itt őrzik a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezető szervei-

nek iratait), Lengyel Külügyminisztérium Levéltára, Lengyel Belügyminisztérium Központi Levéltára, Lengyel Központi Katonai Levéltár, Lengyel Államvédelmi Hivatal Levéltára, Stefan Wyszyński bíboros Irattára, Lengyel Rádió és Televízió Archívuma, Lengyel Filmhíradó Archívuma, PAP Lengyel Hírügynökség Irattára, Lengyel Szejm Irattára, Varsó Főváros Levéltára, Lengyel Írószövetség Levéltára, Lengyel Újságírószövetség Irattára; Magyar Országos Levéltár (MDP-MSZMP iratok, illetve külügyi iratok), Belügyminisztérium Irattára, Történeti Hivatal.

Ezt egészíti még ki:

a lengyel és az emigráns lengyel sajtó (1955-1964, 1980-1982), illetve a magyar és a magyar emigráns sajtó (1956-1958, 1980-1982);

általam készített interjúk (I.): közel 120 lengyellel – elsősorban Lengyelország és a magyar forradalom kapcsolatáról. Az interjúalanyok között egyaránt megtalálhatóak a LEMP Politikai Bizottságának és Központi Bizottságának egykori tagjai, Władysław Gomułka személyi titkára, olyanok, akik Gomułka személyes utasítására foglalkoztak Magyarországgal, illetve a magyar forradalom idején Budapesten tartózkodott lengyel újságírók és diákok, lengyel véradók, adománygyűjtők, egyetemisták és munkások, akik segélyszállítmányokat kísértek Magyarországra, vagy szervezték Lengyelországban a segélyakciót a magyar „testvérek" számára;

általam készített interjúk (II.): közel 70 magyar személlyel, akik valamilyen módon akár 1956-ban – ide tartozik a többség –, akár 1980-81-ben kapcsolatba kerültek vagy „hivatalból" foglalkoztak Lengyelországgal;

az 1956-os Intézet Oral History Archívumában őrzött interjúk;

a lengyel szamizdat irodalom magyar vonatkozású kiadványai;

a magyar szamizdat irodalom lengyel vonatkozású kiadványai;

a lengyel és a magyar rádió hanganyagai;

naplók, visszaemlékezések;

általános, lengyel és magyar szakirodalom, cikkek, tanulmányok;

saját gyűjtemény, vagyis azon lengyelektől kapott számos tárgyi és írásos emlék 1956-ból, akik a lengyel sajtóban 1993-94-ben közölt

felhívásomra jelentkeztek (a gyűjteményben elsősorban röplapok, felhívások, segély-névjegyzékek, szolidaritási bélyegek, a magyarok melletti rokonszenv-gyűlések jegyzőkönyvei, levelek és fényképek találhatóak).

Tudományos tevékenységemet az 1956-os Intézet keretei között végzem, abban a szabad, toleráns intellektuális légkörben, amely ezt az intézményt 1990-es fennállása óta mindig is jellemezte és jellemzi. E helyütt szeretnék tehát köszönetet mondani az Intézet vezetőinek, akik lehetővé tették számomra, hogy ennek az intézménynek a munkatársa lehessek. Hálával kell szólnom azokról, akik emberségükkel és szakmai tudásukkal segítséget nyújtottak nekem a jelen munka megírásához, elsősorban az 1956-os Intézet összes munkatársáról, s ezen belül is különösen Litván Györgyről, Rainer M. Jánosról, Kende Péterről, Kozák Gyuláról és a nemrégiben elhunyt Hegedűs B. Andrásról, valamint Bácskai Veráról, Szokolay Katalinról és Sipos Leventéről, illetve Lengyelországban mindenekelőtt Andrzej Paczkowski, Andrzej Friszke, Jerzy Eisler, Marcin Kula és Wojciech Roszkowski professzorokról. Szintén köszönettel tartozom Rafał Wiśniewski budapesti lengyel nagykövetnek, Paweł Machcewicz, Krzysztof Persak, Jan Rodzim, Bogdan Góralczyk és Engelmayer Ákos barátomnak, Maciej Koźmiński professzornak, Károlyi Dórának, Borenich Péternek, Domány Andrásnak, Borhi Lászlónak, Tálas Péternek, Petneki Áronnak, Kiss Gy. Csabának és Kovács Istvánnak.

Feleségem, Csilla, valamint szüleim és tágabb értelemben vett családom megértő támogatása, biztatása és segítsége nélkül sem születhetett volna meg ez a könyv.

Külön köszönetemet fejezem ki a fentebb feltüntetett levéltárak vezetőinek és munkatársainak, akik valóban önzetlenül mindent megtettek azért, hogy megismerhessem az ott őrzött dokumentumokat, valamint mindazoknak, akik elmondták nekem élményeiket és emlékeiket.

A fent említettek osztoznak e mű összes erényében. Ám hiányosságaiért egyedül a szerzőt terheli felelősség.

Első rész: 1956-1958

Lengyelország 1956-ban

1948 decemberében az 1938-as sztálini feloszlatását követően Lengyel Munkáspárt néven újjászerveződött kommunista párt és a nagy múltú Lengyel Szocialista Párt ünnepélyes keretek között „egyesült", mégpedig Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) néven. Ezzel zárult le végérvényesen az a játszma, amelyet a lengyel kommunisták folytattak Moszkva hathatós támogatásával és Sztálin kézi vezérlésével a hatalom megszerzéséért. Lengyelország esetében nem beszélhetünk olyan átmeneti időszakról, demokratikus elemekkel tarkított koalíciós évekről, mint ahogy az Magyarországon történt 1945 és 1947/48 között. Annak ellenére sem tehetjük ezt, hogy formailag koalíciós kormány irányította Lengyelországot. Demokratikus közjátékról szó sem volt, legfeljebb közjátékról, amely addig tartott, míg nemzetközi szempontok miatt szükségesnek mutatkozott. Sztálin nyugat felé óhajtott terjeszkedni Európában, ehhez a lengyel területek szovjet ellenőrzése elengedhetetlenül fontos volt. Éppen ezért Lengyelországban fel sem merülhetett a kommunista hatalomátvétel alternatívája, csak annak módja volt kérdéses.

Az új, háború utáni Lengyelország sorsa már 1943/44-ben végérvényesen eldőlt, amikor létrejött a Moszkvában felállított, lengyel kommunistákból és azok „társutasaiból" álló „kormány". Az, hogy Stanisław Mikołajczyk, a politikai jelentőségét elvesztő londoni lengyel emigrációs kormány feje csatlakozott ehhez a bábkormányhoz, nem jelentett mást, mint hogy – noha nem ringatta magát illúziókban – mégis megpróbálta a lehetetlent: legalább fékezni a kommunista hatalomátvételt. Annyit mindenképpen elért, hogy megnehezítette Władysław Gomułka és társai dolgát, akik véres, kegyetlen és aljas módszerekkel igyekeztek meghonosítani az „új berendezkedési formát" a Visztula

mentén. 1947 után, a hidegháború kitörésével a lengyel kommunista pártnak immár taktikáznia sem kellett, hanem Moszkva mintájára és ellenőrzésével nyíltan nekiláthatott a „népi demokratikus rendszer" építésének.

I.

A klasszikus sztálini időszak évei után 1953-54-től – Magyarországhoz hasonlóan – lassú politikai és társadalmi folyamatok indultak el Lengyelországban, amelyek katalizátorát a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) 1956. februári 20. kongresszusa és Nyikita Hruscsovnak, az SZKP első titkárának ott elmondott titkos beszéde jelentette. A szovjet érdekszféra országaiban ugyanis nehezen lett volna az idő tájt elképzelhető a rendszer bárminemű (akár előre behatárolt és felülről irányított) liberalizációja és demokratizálása a Kreml beleegyező, sőt időnként talán inspiráló jelzései nélkül. Éppen erre a 20. kongresszusra érkezett a szovjet fővárosba Bolesław Bierut, az addigi mindenható és Moszkva utasításait készségesen végrehajtó lengyel pártvezető, aki ott megbetegedett, és 1956. március 12-én tüdőgyulladásban elhunyt. Noha egyáltalán nem örvendett népszerűségnek, mégis az a tény, hogy a Szovjetunióban halálozott el, megmozgatta az országot.[1] Bierut temetésének másnapján, március 20-án ült össze a LEMP Központi Bizottságának 6. plénuma, hogy az utódlásról döntsön. Az erről folyó vitát személyesen felügyelte az elhunyt lengyel első titkár temetésére Varsóba érkezett Hruscsov, aki ezzel elejét akarta venni annak, hogy Molotov külügyminiszter „emberei" szerezzék meg a hatalmat a LEMP-en belül. A játszma végül is döntetlenül végződött. Átmeneti megoldásként a KB első titkárának azt az Edward Ochabot választották meg, aki egykoron Sztálin kedveltje volt, de nem tartozott az 1956 tavaszán létrejött, egymással szembenálló pártcsoportok egyikéhez sem, éppen ezért a pártberkekben el nem kötelezett, „pragmatikus" politikusnak tartották. Jóllehet 1948-49-ben ő vette ki legjobban a részét a Gomułka elleni támadás-sorozatból, mégis az ő hatalomra jutásával nagyjából egyidőben kezdett a párttagok és a társadalom tömegei között elterjedni az a szóbeszéd, hogy a „jobboldali-nacionalista" elhajlóként megbélyegzett és félreállított, az 1951-1954 közötti időszakot szigorú házi őrizetben töltő Gomułka, akinek népszerűségét éppen ez a „elhajlás" alapozta meg, visszatér a politikai életbe. Az 1949-et követő évek embertelenségei után a lengyelek még azt is elfelejtették vagy megbocsátották neki, hogy a szovjet rendszer lengyelországi meghonosításában ő is „elévülhetetlen érdemeket" szerzett 1944 és 1948 között.

A sztálini időszak enyhülését jelezte az a tény is, hogy felsőbb pártutasításra, Ochab egyetértésével – a LEMP volt az egyetlen kormányzó kommunista párt, amely ezt megtette! –, Hruscsovnak a 20. kongresszuson elmondott, Sztálint bíráló titkos beszédét húszezer számozott példányban belső használatra kinyomtatták, és a lengyel párttaggyűléseken terjesztették. A kiadványt hamarosan egész Lengyelország-szerte, viszonylag elérhető áron meg lehetett vásárolni a feketepiacon, és ezzel megnyílt az út a szélesebb körben való elterjedéshez. Sőt, ez a híressé vált beszéd Nyugatra is Varsón keresztül jutott el. A lengyel párttagok majd az egyszerű állampolgárok egyre nagyobb tömegben és egyre nyilvánosabban mondták el véleményüket a titkos beszédről. Lassanként megszűntek a lengyel társadalomra felülről rákényszerített vagy józan megfontolásból önkéntesen lehúzott zsilipek. Oldódni kezdtek a félelmek, az emberek felbátorodtak, követeléseket fogalmaztak meg, sztrájkokkal fenyegetőztek, különösen azután, hogy általában nem érkezett megtorló válasz a hatalom részéről. Ochab nem volt képes sem a párton belüli erjedés megállítására, sem az egyre világosabban érzékelhető általános elégedetlenség leszerelésére. Ebben az időszakban – a politikai olvadás nyomán – egyre közismertebbek

1 Bolesław Bierut moszkvai halála furcsa hasonlóságot mutat Georgi Dimitrov 1949-ben és Klement Gottwald 1953-ban, szintén a Szovjetunióban bekövetkezett halálával. Bierut halálának helyszíne és az említett analógia nemcsak az átlag lengyelek körében, hanem magában a lengyel pártban is alig leplezett gyanút és szovjetellenességet váltott ki. A LEMP Központi Bizottságának épületében felravatalozott koporsónál tömegek jelentek meg, és közülük sokan igyekeztek (volna) felhajtani a halottat takaró lepedőt, gyilkosságra utaló nyomokat keresve. Ugyanakkor mind a mai napig egyetlen jel sem mutat Bierut erőszakos halálára, és ésszerű indokot sem lehet találni erre.

lettek az elmúlt évek elhibázott gazdaságpolitikájának és a Szovjetunió Lengyelországban folytatott rablógazdálkodásának következményei, amelyek a társadalmi feszültség rohamos növekedéséhez vezettek.

A „robbanásra" nem kellett sokáig várni. Poznańban 1956. június 28-án munkásfelkelés tört ki („kenyeret és szabadságot" követelt a százezres tömeg), amelynek vérbefojtására a kommunista hatalom tízezer katonát, közel négyszáz harckocsit és a páncélozott katonai járművek százait - sőt repülőket - vetett be, miközben vele szemben csak kézifegyverekkel és benzines palackokkal felszerelt néhány száz felkelő, valamint a fegyvertelen tömeg állt. A poznańi harcok idején több mint hetven ember lelte halálát - nyolcan a „rendfenntartó erők" tagjai közül -, a meggyilkoltak átlagéletkora 26 év volt. A sebesültek száma csaknem ezerre tehető. Az eseményekben való részvétel miatt ténylegesen letartóztatott 247 személy közül 196 volt munkás, 14 „dolgozó értelmiségi", 32 tanuló és öt egyetemista. Formálisan 567 ember ellen indult nyomozás, ebből 94 esetben „fegyveres fellépés" miatt, végül 58 emberrel szemben emeltek vádat, de az októberi változások, Gomułka ismételt hatalomra kerülése után mindannyiukat szabadlábra helyezték.

A poznańi eseményekről a lengyel közvélemény eleinte csak annyit tudott, amennyit a PAP lengyel hírügynökség hivatalosan közzétett, miszerint Poznańban „a nyugati imperialista ügynökségek és a hazai reakció" zavargásokat idéztek elő. Június 29-én este hangzott el Józef Cyrankiewicz miniszterelnök hírhedt beszéde, amely a mai napig megőrződött a lengyelek emlékezetében: „Minden provokátor vagy őrült, aki kezet merészel emelni a néphatalomra, biztos lehet abban, hogy azt a kezet a néphatalom fejszével fogja lecsapni."

A Poznańban történtek érdekes visszhangot keltettek Magyarországon. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetősége június 30-i, rendkívüli ülésén a Petőfi Kör néhány nappal korábbi sajtóvitája és a poznańi megmozdulások egyszerre szerepeltek a napirenden, szándékosan összekapcsolták a két eseményt, Rákosi Mátyás összegzésében ez már így jelent meg: „Két váratlan dolog történt az utóbbi időben, a poznani esemény és az újságíró vita". A KV zárt ülésén beszámoló Rákosi hangütése egyébként szinte semmiben sem különbözött Cyrankiewicz

fentebb idézett „kézlevágásos" beszédétől: „A poznani provokáció mutatja, hogy az ellenség most minden eszközt megragad, hogy a 20. kongresszus eredményeit lerontsa, hogy zavart támasszon a párt és a dolgozó tömegek között. A poznani provokáció a legújabb közlés szerint összefüggött azzal, hogy a városban a nemzetközi vásárral kapcsolatban sok külföldi volt, s néhány nappal előbb a határsávban az amerikaiak több ejtőernyős felfegyverzett diverzáns csoportot dobtak le."[2] Az ülésen határozatot hoztak a Petőfi Kör betiltásáról, amely tevékenységét majd csak szeptemberben kezdhette újra. Szűk három héttel később a Kremlben mégis úgy döntöttek, hogy Rákosit meneszteni kell, mert nemhogy képtelen a mélyülő válságot kezelni, hanem személyével ráadásul folyamatosan gerjeszti azt. Így „felajánlották" neki a Szovjetunióba való távozás lehetőségét, amit ő „el is fogadott". Helyére Gerő Ernő került, aki legalább annyira felelős volt a korábbi évekért, mint maga a menesztett pártvezető. A „változás nélküli változás" így semmit sem javított a helyzeten. Poznań és a Petőfi Kör egyébként nemcsak Rákosi felfogásában kapcsolódott össze, hanem a leváltására Budapestre érkező Anasztaz Mikojan az MDP KV július 17-18-i ülésén a Petőfi Körrel kapcsolatban szintén „ideológiai Poznanról" beszélt.[3]

Az 1956. júniusi poznańi munkásfelkelés az ország vezetésének szóló véres üzenet volt: a felgyülemlett sérelmek akkora méretet öltöttek, hogy egy kezdetben csak szociális jelszavakat hangoztató tüntetés néhány óra alatt össznemzeti (Poznań esetében a város lakosságát hatalmas mértékben átfogó), a fennálló rendszert egészében elvető felkeléssé változhat. Viszont ez a változások szükségességére mutató tragikusan komoly s félreérthetetlen jelzés, a társadalmi elégedetlenség ilyesfajta erőszakos megnyilvánulása többszörösen felgyorsította a LEMP-en belül eddig is jelentkező bomlási folyamatokat. A poznańi „fekete csütörtök" nyomán kialakult robbanásveszélyes és a párt szempontjából „anarchiával" fenyegető helyzetben mindenütt jelentős súlyt nyertek a

2 Magyar Országos Levéltár, MDP és MSZMP Iratok Osztálya (MOL), 276. fond, 52/34 ő. e.

3 MOL, 276. fond, 52/35 ő. e. Ehhez lásd még: Hegedűs B. András, „Poznan-Budapest, 1956", *Életünk*, 1992/3-4. 374-380. o.

Gomułka visszatérését követelő, addig meglehetősen elszórt és gyér hangok. Még azok is ezt mondták, akik annak idején aktívan közreműködtek eltávolításában és megbélyegzésében.

Nagy Imrével ellentétben Gomułka körül nem szerveződött meg pártellenzéki csoport (bár, akkor még fegyelmezett kommunista lévén, ezt maga Nagy sem támogatta). Ennek összetett okai vannak, amelyek főleg egyrészt a két politikus habitusában keresendők: Gomułkát emberileg nehéz volt megkedvelni, vele bizalmi és őszinte viszonyt létesíteni, márpedig abban a korban egy pártellenzéki kör kialakulásánál a nézetközelségen túl a legfontosabb az emberi tényező volt. Más okok az alapvonásaiban sok rokonságot mutató, mégis lényeges különbségeket is hordozó lengyel és magyar helyzetben rejlenek. Gomułkát 1951-ben zárták ki a pártból (noha már 1948-ban kegyvesztett lett), és azok, akik a szélesebb pártvezetésben vagy az apparátusban nyíltan rokonszenveztek vele, hamarosan hozzá hasonló sorsra jutottak, és 1956-ban éppúgy, mint ő, politikai rehabilitációjukat várták. Gomułkának 1951 után „titkos" pártbeli hívei sem maradtak, s személye évekre kikerült a látókörből. 1956-ban a LEMP-en, vagyis a párttagságon belüli, s főként viszonylagos társadalmi népszerűsége nem abból eredt, hogy igyekezett elviselhetővé tenni a rendszert vagy megkísérelte annak legszembetűnőbb durvaságait felszámolni, s ebbe bukott időlegesen bele (amíg döntési helyzetben volt, vagyis 1948-ig, ennek épp az ellenkezőjét cselekedte), hanem abból a tényből, hogy a kommunista fordulat kiteljesedésekor taktikai okokból nem óhajtotta automatikusan átvenni a sztálini szovjet modellt.

Amikor 1956. augusztus 5-én a *Trybuna Ludu*, a LEMP központi orgánuma rövid közleményben hírül adta, hogy Gomułkát visszavették a párt tagjai közé, „Wiesław elvtársat" (ez volt a hazai illegális kommunista mozgalomban használt fedőneve) a LEMP-en belül két irányzat is igyekezett magának megnyerni. Ez a két laza csoportosulást kizárólag saját hatalmuk további megtartásának akarata fogta össze, tipikus érdekszövetség volt, és túlnyomó többségében a sztálini időszakban kompromittálódott személyeket tömörítette. Mind a két csoport változtatni szándékozott a Moszkvától való függés szorosságán, s valamiféle demokratizálódást is szorgalmazott, és mindkettő Gomułkában látta a megoldás kulcsát. Amiben eltért a két csoportosulás véleménye, az a függés enyhítésének és a demokratizálási folyamatnak a mértéke és mélysége volt. Motivációjuktól független maradandó érdemük, hogy magyar elvtársaiktól eltérően felismerték, elkerülhetetlen a kozmetikázásnál mélyebb változás, ezt végre is akarták hajtani, s noha Gomułkát nem kedvelték, mégis tudomásul vették, hogy nincs alternatíva. Mindezzel egyidejűleg Ochab és Cyrankiewicz miniszterelnök, akik ekkortájt már szintén a reformok szükségességét hirdették, úgy vélték, hogy Lengyelországban a kommunista hatalom megőrzése szempontjából valóban csakis Gomułka személye szavatolhatja a változások biztonságos végrehajtását. S a tény, hogy a játszma során a leendő „nagy visszatérő" nem tárgy, hanem alany volt, már azt jelenti, hogy ő is tisztán látott, s ennélfogva ő szabta meg a feltételeket.

Amikor összehasonlítjuk az 1956-os év lengyel és magyar eseményeit, élesen szembetűnik, mennyire különbözött egymástól Ochab és Gerő Ernő, illetve Cyrankiewicz és Hegedüs András miniszterelnökök magatartása, noha feltűnően hasonló helyzetbe kerültek. Míg Lengyelországban Gomułka mellett elsősorban Ochabnak és Cyrankiewicznek köszönhető, hogy nem került sor vérontásra az év őszén, addig Gerőt és Hegedüst nagy felelősség terheli abban, hogy Magyarországon a politikai és társadalmi feszültségek nagy véráldozattal és pusztulással járó robbanáshoz vezettek.

Ebben a várakozás- és feszültségteljes légkörben érkezett el 1956 forró ősze. Október első napjaiban gyorsan híre terjedt, hogy Ochab – aki pontosan felmérte a lengyelországi válság mélységét – hajlandó átengedni Gomułkának a KB első titkári székét, ez utóbbi ugyanis időközben nyilvánvalóvá tette, hogy csak a párt új első embereként hajlandó visszatérni. A kelet-közép-európai kommunista országok történetében ez volt az egyetlen eset, hogy egy kommunista pártvezető önként és jószántából átengedte másnak – még ha saját párttársának is! – a hatalmat.

Gomułka végül az átfogóbb demokratizálást szorgalmazó pártcsoportot választotta, s a neki felajánlott poszt elfogadását egyben ahhoz

is kötötte, hogy a Politikai Bizottságból és a Titkárságból távozzanak mindazok az emberek, akik a leginkább hitelüket vesztették. Ez egyenértékű volt azzal, hogy mindkét párttestületben szinte teljes személycsere várható. A változásokat a LEMP KB október 19-re összehívott 8. plénumán szándékoztak végrehajtani, és erről mindenki hamar tudomást szerzett. Ezt megakadályozandó, a konzervatív erők, az ún. dogmatikusok mindenekelőtt Moszkva támogatásában bíztak, valamint Konstanty Rokossowski szovjet marsallban, aki 1949 óta a lengyel nemzetvédelmi miniszter(!) tisztét töltötte be, s egyben tagja volt a LEMP Politikai Bizottságának is.

Amint Moszkvában értesültek a varsói fejleményekről, rögtön lépéseket tettek, hogy elejét vegyék az SZKP vezetésével előzetesen nem egyeztetett és valóságos szovjetellenes puccsnak tűnő leváltásoknak. Mivel a plénumot megelőzően nem sikerült egy Ochab vezette küldöttséget Moszkvába hívni, ezért a plénum megnyitásának napján váratlanul Varsóba érkezett a Hruscsov, Kaganovics, Molotov, Mikojan összetételű szovjet pártküldöttség. Hruscsovval tartott még Zsukov honvédelmi miniszter és Konyev marsall, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka is. Hruscsov már a repülőtéren fenyegetőleg lépett fel, közölte, hogy a fegyveres beavatkozástól sem riad vissza a lengyel pártban tervezett változások megakadályozása érdekében. A szovjet vezető szava nem üres fenyegetés volt, ezt az támasztja alá, hogy a Lengyelországban állomásozó szovjet csapattestek és Rokossowski parancsára lengyel egységek is megindultak Varsó irányába. A hírre megmozdultak a főváros munkásai és egyetemistái, ha kell, szembeszállnak a szovjet csapatokkal. A Belbiztonsági Hadtest[4] is a leendő új pártvezetés mellé állt. A Hadtest parancsnokát, Władysław Komar tábornokot, a sztálini tisztogatás áldozataként 1956 tavaszán rehabilitálták és nevezték ki a Hadtest élére. Ennek ismeretében érthető, hogy miért Gomułka mellett kötelezte el magát.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy az addigi 1956-os eseménysorozat – Bierut halála, Hruscsov titkos beszédének lengyelországi közzététele és a poznańi megmozdulás – amúgy is alapjaiban rengette meg az állambiztonság szolgálat teljes rendszerét. A „csapásokat" fokozta még az általános politikai amnesztia, aminek hatására a reszort funkcionáriusai úgy érezték, egész addigi munkájukat „kérdőjelezték meg és tették tönkre".[5] 1956 folyamán ugyanis egyes, egészen egyedi kivételektől eltekintve az összes politikai foglyot – a nem kommunistákat is! – általános amnesztiában részesítették, ezen kívül, mint arról már szó esett, októberben elejtették a vádat a poznańi munkásfelkelés perbe fogott résztvevőivel szemben.

A LEMP vezetésében 1956 márciusától egyre élesebbé váló konfliktus következtében a belbiztonsági apparátus nem kapott egyértelmű politikai jelzéseket, ami az állományt mindinkább demoralizálta. S hogy mekkora iránta a társadalmi gyűlölet – már csak azért is, mert az állambiztonság teljes vidéki személyi struktúráját érintetlenül hagyták –, azt Poznańban fizikailag is megtapasztalhatta. Így aztán, más választása igazából nem lévén, lojális maradt a párthoz, annak vezetője pedig Ochab, majd Gomułka volt. A 8. plénum idején ezt a talaját vesztett apparátust a passzivitás, a dezorientáltság és a nyugtalanság jellemezte, majd a magyarországi ávós-lincselésekről érkező hírek hatására kifejezetten megrémült. Így Gomułka novemberben viszonylag egyszerűen és számottevő ellenállás nélkül szervezhette át, és formálhatta saját szándékai szerint az állambiztonsági szolgálatot. Mivel Magyarországon 1956 októberéig az ÁVH, lengyel megfelelőjével ellentétben, ilyen értelemben változatlan maradt, szinte elképzelhetetlen, hogy a forradalom kirobbanásakor képes lett volna a szovjetekkel szemben Nagy Imre mögé felsorakozni – aktívan, mint Komar tábornok, vagy akárcsak passzívan is, mint a lengyel állambiztonsági apparátus.

A LEMP KB 8. plénumához kapcsolódó eseményekre visszatérve, bizton állítható, hogy a szovjet hadsereg nem ütközött volna számottevő ellenállásba. Az is felettébb kétséges, hogy a második világháború

4 A belső rendfenntartó erőként szolgáló Belbiztonsági Hadtest integráns részét alkotta az ún. Belvédelmi Csapatoknak, amelyek a Belügyminisztérium felügyelete alá tartoztak.

5 A lengyel „belbiztonság" 1956-os szerepére vonatkozólag lásd Tischler János, „A lengyel állambiztonság, 1954-1964", in *Évkönyv VII.* Budapest, 1956-os Intézet, 1999, 154-164. o.

közel hatmillió lengyel áldozatának élő emlékével, illetve tizenkét évvel a Varsói Felkelés után, amikor a város szinte teljesen romhalmazzá vált és százezrek pusztultak el, vállalt volna-e a főváros lakossága és általában a lengyel társadalom egy újabb, hatalmas vérveszteséget, pusztulást és rombolást okozó összecsapást (Varsó jórésze még nem épült újjá 1956-ban!). Viszont ha mégis fegyveres beavatkozásra került volna sor, akkor Hruscsov felettébb kényelmetlen helyzetben találta volna magát. Némi túlzással elmondható, hogy gyakorlatilag túsz lett volna, vagy azzá válhatott volna annak az országnak a fővárosában, amely ellen az intervenció zajlik. Ilyen meggondolatlanságot már a magyar forradalom tekintetében sem követett el, és utódai is okultak ebből a későbbi évtizedek válságai során.

II.

A 8. plénum az előzetes terveknek megfelelően október 19-én reggel 10 órakor vette kezdetét: a Központi Bizottság gyorsan tagjai közé választotta Gomułkát, majd a plénum ülését felfüggesztették, és a még régi összetételű Politikai Bizottság a megválasztandó új első titkárral kiegészülve tárgyalni indult Hruscsovval a Belweder-palotába, a lengyel kormány akkori székhelyére (ezzel szemben helyezkedett el a varsói szovjet nagykövetség épülete). A tárgyalások rövidebb-hosszabb szünetekkel egész másnap hajnalig tartottak, amikor végül is a szovjet küldöttség úgy határozott, hogy megállítják Varsó felé tartó csapataikat. A lengyel pártvezetés elszánt magatartása és a demokratikus változások híveinek elkötelezettsége, Gomułka nyílt és tömeges társadalmi támogatottsága is szerepet játszott abban, hogy a szovjet küldöttség eredeti szándékaihoz képest visszakozott, és a megegyezés irányába mutató álláspontot alakított ki.

Október 20-án reggel az SZKP küldöttsége visszatért Moszkvába, a 8. plénum pedig folytatta munkáját. Gomułka ekkor mondta el az egész világon széles visszhangot kiváltó beszédét, amelyet a *Szabad Nép* október 23-i száma teljes terjedelmében közölt, s amint köztudott, nagyon is erjesztően hatott az aznapi budapesti megmozdulásokra. A *Szabad Nép*

volt az egyetlen orgánum a szovjet tömbben, amely a Gomułka-beszédet egészében lehozta. A Szovjetunióban például azért nem publikálták a hatalomba visszatért lengyel pártvezető beszédét, mert a szovjet vezetés azon az állásponton volt, hogy „ez kommentárt tenne szükségessé, az pedig további vitákhoz vezetne, s ez nem kívánatos".

Gomułka felszólalásában átértékelte a poznańi eseményekkel kapcsolatos addigi hivatalos álláspontot – cáfolta, miszerint az ottani munkásfelkelés „az imperialista kémszolgálatok ügynökeinek és provokátorainak aknamunkája" lett volna[6] –, szabad teret engedett az egyéni gazdálkodásnak, elfogadta az életképtelelen termelőszövetkezetek felszámolását, bejelentette az egyenlőségen alapuló lengyel-szovjet viszony kialakítását, a munkások számára megígérte a termelési normák csökkentését, az élet- és munkakörülmények javítását, megbélyegezte a korábbi időszak törvénysértéseit – amelyeknek önmaga is szenvedő részese volt –, és meghirdette a „szocializmus lengyel útját", a demokratizálási folyamat továbbvitelét.[7] Másnap, október 21-én Gomułkát megválasztották a Központi Bizottság első titkárává.

6 Gomułka többek között kijelentette: „A poznani munkások nem a népi Lengyelország ellen, nem a szocializmus ellen tiltakoztak, amikor kimentek az utcára. Tiltakoztak a társadalmi rendszerünkben elharapózott hibák ellen, amelyeket ők is fájdalommal éreztek, tiltakoztak a szocializmus, az ő eszméjük alapvető elveinek eltorzítása ellen. (...) A poznani tragédiának, az egész munkásosztály mélységes elégedetlenségének okai bennünk, a párt vezetőségében, a kormányban vannak." (*1956 sajtója*, Budapest, Tudósítások Kiadó, 1989 [a továbbiakban: *1956 sajtója*], *Szabad Nép*, 1956. október 23.)

7 Ebben a beszédben hangzott el egy kommunista pártvezető szájából a legnyíltabb és legőszintébb kritika a sztálinizmusról: „A személyi kultuszt nem lehet csak Sztálin személyére korlátozni. A személyi kultusz egy bizonyos rendszer, amely a Szovjetunióban elhatalmasodott, és amely továbbterjedt talán minden kommunista pártra, valamint a szocialista tábor számos országára, köztük Lengyelországra is. Ennek a rendszernek a lényege az volt, hogy egy egyéni, hierarchikus kultusz-létrát teremtettek. A szocialista államok körében Sztálin volt az, aki ennek a hierarchikus létrának a tetején állt. Mindazok, akik a létra alsóbb fokain álltak, fejet hajtottak előtte. A fejbólogatók között nemcsak az SZKP és a Szovjetunió más vezetői voltak, hanem a szocialista tábor országaiban működő kommunista és munkáspártok vezetői is. Ez utóbbiak a személyi kultusz létrájának második fokán álltak és maguk is felöltötték a csalhatatlan bölcsesség köpenyét. Ez a helyi kultusz már csak kölcsön-ragyogással,

Sok tényező közrejátszott abban, hogy a szovjet pártvezető elfogadta a LEMP-en belüli személyi változásokat. Amellett, hogy Ochab mindvégig támogatta Gomułkát, ő maga is biztosította Hruscsovot, hogy a Szovjetunió igaz barátja, és nem kíván kilépni sem a Varsói Szerződésből, sem az országban állomásozó szovjet csapatok távozását nem óhajtja. Sőt kifejezte azon meggyőződését is, miszerint a lengyel pártnak nagyobb szüksége van a Szovjetunióra, mint fordítva.[8] Nem tudni, Hruscsov mennyire adott hitelt Gomułka szavainak - már csak azért sem, mert a szovjet vezető addig nem volt híve a rehabilitált személyek hatalomba történő visszaemelésének -, de az biztos, hogy amikor végül is elfogadta Gomułkát, még maga sem tudta, mennyire szerencsés volt ez a választás, s hogy kezdeti szándékai ellenére ez esetben milyen jó „válságkezelőnek" bizonyult. Hruscsov számára éppen a magyar forradalom eseményei tették világossá, mennyi kellemetlen következménytől mentesítette a Szovjetuniót a lengyel válság politikai megoldása. 1956 októbere után Hruscsov nemegyszer dicsérte Gomułkát, és vissza-visszatérően emlegette, mennyire elégedett vele.

A sok mindent átélt Gomułka komolyan gondolta mindazt, amit Hruscsovnak október 19-20-án mondott. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a valóban tényleges - de mint később kiderült ideiglenes - tömegtámogatás ellenére, amit akkor élvezett, és ami egyedülálló volt a népi demokrácia országainak történetében, a Szovjetunió katonai jelenléte nélkül a lengyel kommunista párt egymaga nem képes egyeduralmát megőrizni. Ezt a katonai jelenlétet viszont kétoldalú, lengyel-szovjet szerződésben kívánta szabályozni a megfelelő jogi biztosítékokkal, amit 1956. november közepén Moszkvában meg is kötöttek. Másrészt pedig az 1945-ben Potsdamban meghúzott új nyugati lengyel határok egyedüli garantálója ugyancsak a Szovjetunió volt, és a hivatalos propaganda túlzásainak ismeretében is, akkor még valóban nem lebecsülendő fenyegetést jelenthetett Lengyelországra a kétségkívül létező német területi revizionizmus. Ezt a veszélyt, valamint a magyar forradalom vérbefojtását Gomułka saját rendszere konszolidációja érdekében 1956 őszén-telén nagy hatékonysággal ki is használta. Mindezek tetejében tudta azt is, hogy Lengyelországról az SZKP vezetése nem fog „lemondani", mert ezzel együtt járna az NDK „elvesztése" is, amiért Moszkva a háború kockázatát is vállalta volna.

A szovjet pártelnökség 1956. október 20-i ülésén, amelyre azután került sor, hogy küldöttségük visszaérkezett a lengyel fővárosból, a szovjet vezetés tagjai annak ellenére, hogy Varsóban végül is beletörődtek a lengyel szándékokba, még nem tettek le véglegesen a katonai beavatkozás lehetőségéről.[9] Döntést hoztak arról, hogy a lengyelországi szovjet csapatokat egyelőre nem rendelik vissza bázisaikra, valamint előkészületeket kell tenni egy „lengyel ellenkormány" létrehozására. A szovjet vezetés egyidejűleg úgy vélte, hogy kezében tudja tartani a lengyel események menetét abban az esetben, ha a lengyelek „meghagyják Rokossowskit", és „akkor nem kell sietnünk". Mint ismeretes, október 21-én a Gomułkáék számára elfogadhatatlan, a Moszkvától való függés legfőbb jelképének tartott, rendkívül népszerűtlen Rokossowski nem került be az újjáválasztott lengyel pártvezetésbe. Ennek ellenére a szovjet pártelnökség aznapi, tehát 21-i ülésén Hruscsov már a következőképpen összegezte a lengyel helyzettel kapcsolatban az ülésen lezajlott vitát: „A körülményeket figyelembe véve le kell

máshonnan nyert fénnyel tündökölt, akárcsak a hold. De azért mindenható volt a maga területén. Rosszabb, sőt elviselhetetlen volt a helyzet, ha a hatalom dicsőségét, a kultuszhoz való jogot egy középszerű ember, egy jelentéktelen bürokrata, vagy egy romlott törtető ragadta magához. Az ilyen emberek gondolkodás nélkül, de következetesen temették el a szocializmust. A személyi kultusz rendszerében a párt, mint egész csak addig cselekedhetett függetlenül, amíg alávetette magát a fő kultusznak. Ha valaki megkísérelte ezeknek a határoknak átlépését, elvtársai kiközösítéssel fenyegették meg. Ha ez a dolog egy egész pártot érintett, akkor a többi kommunista párt közösítette ki ezt a pártot." (Lásd az előző jelzetet.)

8 Gomułkának ezt a megjegyzését Hruscsov említette meg másfél évvel később, amikor lengyel újságírókat fogadott Moszkvában. Lásd: Archiwum Akt Nowych (AAN, Újkori Iratok Levéltára), KC PZPR, paczka 113, tom 28. Materiały do stosunków partyjnych polsko-radzieckich z lat 1958-1960.

9 „Csak egy megoldás lehetséges - véget vetni annak, ami Lengyelországban van" - áll az ülésről készített, az 1956-os Intézet kiadásában napvilágot látott kötetben található feljegyzésben. Lásd: *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról* (a továbbiakban: *Döntés a Kremlben, 1956...*) szerk. Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János, Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 22. o.

mondani a fegyveres beavatkozásról".[10] Talán a legfőbb ilyen „körülmény" a Kínai Kommunista Párt magatartása volt, amelyet a szovjetek október 19-én rutinszerűen tájékoztattak lengyelországi intervenciós terveikről, s amely erőteljesen ellenezte a szovjet beavatkozást Lengyelországban.[11] Peking ezt az alkalmat ragadta meg, hogy tudatosítsa a szovjet vezetőkben: Kínát egyenrangú partnerként kell Moszkvában kezelni, és oda kell figyelni a szavára. Nem a lengyel demokratizálási törekvések iránti rokonszenv vezette a kínai vezetőket erre a lépésre, hanem színtiszta politikai megfontolások.[12] Ezt támasztja alá az is, hogy szűk két héttel később a kínai vezetésnek semmiféle ellenvetése nem volt a második magyarországi szovjet katonai beavatkozás ellen. Álláspontjukat azzal indokolták, hogy a lengyelországi események nem lépték át a „népi demokratikus" rendszer fennmaradásának kereteit, és ezért a válság „belső erőkkel" kezelhetőnek bizonyult. Ezzel szemben Magyarországon hamar megkezdődött a rendszer alapjainak felszámolása, s emiatt vált elkerülhetetlenné a külső intervenció.

A Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping vezette küldöttség október 23-i moszkvai tárgyalásai során azt javasolta Hruscsovnak, hogy tegyenek le a lengyelországi katonai beavatkozásról. Ezt az elhatározást azután vég-

10 Uo. 22., 24. o.

11 Lásd többek között: Tischler János, „Az 1956 októberi szovjet intervenció Lengyelországban. Újonnan előkerült dokumentumok tükrében", *Magyar Nemzet*, 1994. január 8.

12 Mao Ce-tung a kínai álláspontot így fejtette ki a pekingi lengyel nagykövet előtt: „A Kínai Kommunista Párt az első pillanattól fogva támogatta a LEMP-nek azt a jogát, hogy Lengyelország ügyeiben önállóan dönthessen. (...) A szovjet elvtársak nem ismerték a lengyelországi helyzetet, és erő alkalmazásához akartak folyamodni. Hasonló álláspontot képviseltek a cseh és a [kelet]német elvtársak. A szovjet elvtársak a KKP vezetéséhez fordultak, beleegyezésüket kérve az erő alkalmazásába. (...) A KKP kategorikusan ellenezte a szovjet szándékokat és közvetlenül kívánván előadni a kínai álláspontot, azonnal delegációt küldött Moszkvába Liu Sao-csivel az élen. (...) A hibás szovjet álláspont a harminc éven át a bel- és külpolitikában egyaránt alkalmazott nagyhatalmi sovinizmus módszereiből következik." (Tischler János, „A lengyel október", *Rubicon*, 1996/8-9. 49-52. o.) A lengyel pártvezetés a kínai „segítséget" nyomban meg is köszönte, erről a döntést a LEMP Politikai Bizottságának október 28-i ülésén hozták, amelynek első napirendi pontjában szerepelt ez a kérdés. (AAN, KC PZPR, paczka 15, tom 58. Protokoły Biura Politycznego KC za rok 1956, numery 71-151, protokół nr. 133.)

legessé tette a magyar forradalom kirobbanása, s ezen a ponton kapcsolódtak össze Moszkvában a lengyel és a magyar események, amelyek ott egy ideig párhuzamosan szerepeltek. A lengyel ügy eredeti fontosságát egyébként mutatja, hogy 1956. október 24-re azért hívták a testvérpártok képviselőit a szovjet fővárosba, hogy Hruscsov – aki vonakodva egyezett bele a szovjet csapatok október 23-i bevetésébe Budapesten, mert még nem zárta ki az esetleges lengyelországi szovjet fegyveres beavatkozást – tájékoztatást adjon a néhány nappal korábban Varsóban folytatott tárgyalásairól, de az ülés napirendjén már a lengyel és a magyar helyzet szerepelt, s ez utóbbi már jóval hangsúlyosabban.[13] A „lengyelországi felfordulást" – amely végül is nem vezetett vérontáshoz – villámgyorsan követték a magyar forradalom eseményei. Mindezek tükrében az új lengyel pártvezetés megalakulásának körülményei már követendő mintaként szolgálhattak válsághelyzet esetén, nemcsak a Szovjetunió, de még az Amerikai Egyesült Államok számára is. Lengyel külügyi iratok tanúsága szerint a State Department magas beosztású tisztviselői több ízben is elmondták a washingtoni lengyel követség diplomatáinak, hogy míg a lengyelek képesek voltak problémáikat a szovjetekkel nyugodtan, békés úton elintézni, addig a magyarok „rebelliót" csináltak, és ezzel nekik, az amerikaiaknak számtalan kellemetlenséget okoztak. Magyarország igazán példát vehetett volna a lengyelektől, hogyan is kell az ilyen kérdéseket megoldani.[14]

Az 1956. október 23-tól kezdődően naponta-kétnaponta megtartott szovjet pártelnökségi üléseken szinte kizárólag a magyarországi események szerepeltek a napirenden, Lengyelország már csak egy tekintetben maradt aktuális, igaz, ez kulcskérdésnek számított: mi történjék Rokossowskival, aki annak ellenére, hogy kimaradt a LEMP Politikai Bizottságából, lengyel nemzetvédelmi miniszteri tisztét egyelőre megőrizte. Gomułka mindenáron ragaszkodott ahhoz, hogy a „két

13 Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet. Közli Hajdu Tibor, in *Évkönyv I.* Budapest, 1956-os Intézet, 1992, 149-156. o.

14 Archiwum Polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (AMSZ, Lengyel Külügyminisztérium Levéltára), zespół – depesze, wiązka 52, teczka 677, szyfrogramy, Washington, 1956.

nemzet marsallja" térjen vissza hazájába. Érdekes módon az SZKP Elnökségének október 26-i ülésén jelenlévő kínai küldöttség is azon az állásponton volt, hogy Rokossowski esetében „Gomułka elveti a sulykot". A Kreml végül mégiscsak tudomásul vette a tényleges helyzetet. Hruscsov a pártelnökség október 30-i ülésén ezzel kapcsolatban kijelentette: „Rokossowskira vonatkozólag megmondtam Gomułkának, hogy ez maguk (a lengyelek) dolga."[15] Így is lett. Rokossowski október 24-én „szabadságra" távozott - ezt a lengyel lapok néhány nappal később hírül is adták![16] - majd november közepén a lengyel hadseregben „szolgáló" szovjet tisztekkel és katonai tanácsadókkal együtt, már aki akart közülük, magas lengyel állami kitüntetésekkel elhalmozva visszatért a Szovjetunióba.

A lengyel válság megoldásaként 1956. október 21-én ismét hatalomra került Gomułkának nagy nehézségekkel kellett szembenéznie. Az 1956. júniusi poznańi munkásfelkelés olyan jelzés volt, amelyet a lengyel pártvezetés megértett, rájött, hogy nem lehet kizárólag adminisztratív eszközökkel gyakorolni a hatalmat, gyökeresen változtatni kell az eddigi politikán, és új alapokra kell helyezni a lengyel-szovjet viszonyt, hiszen ezek az okok vezettek kis híján robbanáshoz Lengyelországban is 1956 őszén. Ebben állt a LEMP KB 8. plénumának jelentősége. Gomułka szilárdan hitte, hogy csakis ezen az úton lehet elkerülni Poznań vagy - később - Budapest megismétlődését. Ezt a váltást jelezte többek között az ország szuverenitásának részleges helyreállítása, a kismértékű lazítás a Szovjetunióhoz fűződő viszonyon, a lengyelek nemzeti büszkeségét leginkább sértő jelenségek felszámolása és a poznańi események átértékelése. Gomułka programja összességében így foglalható egybe: a keleti szomszéd nyújtotta „függetlenséget" maximálisan megtartani és ameddig lehet tágítani, következetesen felszámolni a sztálini időszak maradványait, valamint a szocialista építésnek nemzeti jelleget kölcsönözni (a „szocializmus lengyel útja").

15 *Döntés a Kremlben, 1956...*, 51-52. o.
16 A LEMP PB október 28-i ülésének harmadik napirendi pontjában döntött a Politikai Bizottság arról, hogy közzéteszik a hírt a sajtóban és a rádióban Rokossowski nemzetvédelmi miniszter szabadságra távozásáról. (AAN, KC PZPR, paczka 15, tom 58.)

Október 26-án még egy nagyon jelentős esemény történt Lengyelországban: néhány esztendei őrizet után visszatérhetett egyházvezetői posztjára Stefan Wyszyński bíboros, akinek „szabadon bocsátását" még a LEMP tagjai is követelték. Az azokban a napokban tartott párttag-gyűléseken nemegyszer elhangzott: „Hol van a bíboros elvtárs?" vagy: „Engedjék szabadon Wyszyński elvtársat!". Az ő kompromiszszum-készsége és pragmatizmusa abban mutatkozott meg 1956 őszén, hogy az ország érdekét és a társadalmi béke megőrzését szem előtt tartva Gomułka mellé állt. Ezzel elejét vette az akkoriban súlyos következményekkel fenyegető konfrontációs politikának. A LEMP KB első titkára szintén megegyezésre törekedett a lengyel egyház fejével, és ennek köszönhető, hogy megszűnt a korábbi hadiállapot az állam és az egyház között, és ezt a viszonyt - még akkor is, ha később időről-időre kiéleződött - mindkét fél számára elfogadható módon rendezték. Az 1956-os lengyel és magyar eseményeket szemügyre véve óhatatlanul felmerül a párhuzam Mindszenty József hercegprímás és Stefan Wyszyński között. A magyar egyházfő merev dogmatizmusával és semmilyen megegyezésre nem hajló alkatával egyáltalán nem igyekezett elősegíteni a Nagy Imre-kormány programjának megvalósítását. Wyszyński bíboros viszont, anélkül, hogy a lengyel egyház alapelveit és érdekeit feladta volna, mindig hajlott a megegyezésre a kommunista hatalommal, amikor törekvéseik időlegesen egybeestek vagy a helyzetúgy kívánta. Ennek a rugalmas, ugyanakkor határozott és következetes politikának köszönhető, hogy a lengyel egyház mindvégig számottevő erő maradt a LEMP vezetésével szemben.

A lengyel tömegek 1939-től 1956-ig szinte folyamatos hadiállapotban éltek, hiszen 1945-öt követően csaknem kétéves „polgárháborús" időszak köszöntött az országra, majd a politikai vetélytársait kiiktató kommunista párt bevezette a szovjet típusú sztálini diktatúrát, ami szintén háborús viszonyokra emlékeztetett. Így azután 1956-ban a lengyelek a korlátozott változásokat is megkönnyebbüléssel fogadták. Ugyanakkor az októberi válság fokozta a körükben amúgy sem lebecsülhető szovjetellenességet, ami azt a furcsa helyzetet idézte elő, hogy az egyébként kifejezetten antikommunista lengyel társadalom számot-

tevő többsége a „forró napokban" a kommunista Gomułka mellett állt ki, hiszen a korábban ráakasztott „jobboldali nacionalista elhajló"-jelző azt engedte sejtetni, hogy „Wiesław" nem Moszkva parancsainak feltétlen és hűséges végrehajtója. Az elkerülhetetlen változások olyan megvalósítóját látták benne, aki az adott körülmények között a végső határig elmegy. Ez a határ viszont - mint hamar kiderült - Gomułka szemében gyakran nem ott húzódott, ahol azt sokan elvárták volna tőle. Ez a támogatottság levelek és táviratok tízezreiben mutatkozott meg már feszült légkörű a lengyel-szovjet tárgyalások idején is, és vég nélkül zajlottak a különböző, az új pártvezetés iránti szolidaritást kifejező gyűlések a 8. plénum időszakában.

Amikor Gomułka ismét a párt első titkára lett, a lengyel tömegek úgy érezték, hogy ez az ő győzelmük is, ezután beleszólhatnak majd az ország életének és saját sorsuknak az alakításába. Ez nem így történt, ma már tudjuk, hogy a LEMP KB 8. plénuma és az ehhez kapcsolódó események a változások csúcspontját, nem pedig a kezdetét jelentették, de ezt abban az időben csak kevesen vették észre. 1956. október 24-én többszázezres, a frissen megválasztott új pártvezetést támogató nagygyűlés zajlott le Varsóban a Tudomány és Kultúra Palotája előtti hatalmas téren. Az óriási tömeghez maga Gomułka intézett beszédet, aki már ekkor megkezdte a részben még irányíthatatlan politikai- és társadalmi viszonyok ellenőrizhető korlátok közé szorítását. Miután közölte, hogy éppen most kapott Hruscsovtól ígéretet arra vonatkozóan, hogy az október 19-20-án a Varsó felé menetelésükben megállított szovjet csapatok két napon belül visszatérnek bázisaikra, arra szólította fel a téren összegyűlteket és a rádióhallgatókat, hogy vessenek véget a gyűlésezési hullámnak, és lássanak hozzá a mindennapi munkához. Ez a felhívás a napok óta felfokozott hangulatban élő tömeget csalódással, szűkebb és tágabb környezetét viszont megelégedéssel töltötte el. Gomułka ugyanis - és ebben élvezte a vele még bizalmatlan pártapparátus túlnyomó többségének egyetértését is - nem szerette a tömegmegmozdulásokat, főként az alulról és önkéntes alapon szerveződőket, mert tartott attól, hogy a párt könnyen elveszítheti az ellenőrzést ezek fölött, és akkor az utca veszi a kezébe az irányítást. Ennek igazolását is látta később a magyar forradalom első időszakában.

A példátlan mértékű, s igazából nem kívánt tömegtámogatás eleinte ugyan erőtlenné tette az új lengyel vezetést - bizonyos mértékig figyelembe kellet vennie a társadalom hangulatát -, s így nehezen léphetett fel a további változásokat szorgalmazó tömegekkel szemben, de azt már a kezdet kezdetén mindenki számára egyértelművé tette, hogy szó sem lehet a szovjet csapatok lengyelországi kivonásáról és az ország kilépéséről a Varsói Szerződésből. A „gyengeség" ellenére is szinte rögtön megkezdődött a politikai viszonyok „normalizálása", a változások „második szakaszát" leghangosabban követelők félreállítása és különféle eszközökkel való lecsendesítése, de még így is közel egy évre volt szükség, amíg az új hatalom véglegesen és teljesen stabilizálta helyzetét, s felgyorsulhatott a visszalépés a reformoktól. Viszont a forradalminak nevezett „lengyel október" eseményeinek fényében nem csoda, hogy Lengyelország és az 1956-os magyar forradalom között sajátos kapcsolat alakult ki.

A lengyel pártvezetés és az 1956-os magyar forradalom

Budapest és Varsó diplomáciai kapcsolatainak 1945-ös újrafelvételét követően hamar helyreálltak a gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok is. Az „új szakasz" igazi mérföldkövét az 1948. június 18-án a lengyel fővárosban a Magyar és a Lengyel Köztársaság között szovjet mintára kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés jelentette. A varsói magyar (nagy)követek személye híven kifejezte ezt a változást - 1947-től 1956-ig sorrendben Révész Géza, Szántó Béla, Drahos Lajos és Szántó Zoltán vezette a varsói magyar (nagy)követséget. Közülük felkészületlenségével és alkalmatlanságával Drahos Lajos rítt ki a legjobban - személye a magyar-lengyel diplomáciatörténet egyértelmű mélypontja -, aki elsőként töltötte ki a külügyi gyakorlatban szokásos négy évet (1951-1955). Tevékenysége pontosan tükrözte a „magyar népi demokrácia" káderpolitikáját és értékrendjét. A Drahos helyére „varsói száműzetésbe" érkezett Szántó Zoltán elődjéhez képest sokkal jobban megállta a helyét, a magyarországi politikai változások azonban 1956. június végén „visszaszólították" őt Budapestre. Ezután egy éven keresztül - a forradalom kirobbanása, majd a kádári vezetésnek „alkalmas személy" hosszas keresése miatt - nem töltötték be a varsói magyar nagyköveti posztot.

A lengyel vezetés ellenben, legalábbis a budapesti állomáshely tekintetében, mindig odafigyelt arra, hogy a kiválasztott személy a kötelező politikai megbízhatóság mellett valamelyest értsen a diplomáciához, és beszéljen idegen nyelveket. 1955 elején Adam Willman lett a Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövete, aki tisztét egészen 1959-ig töltötte be. Vegyészi végzettséggel került a Kohászati Minisztériumból a külügyminisztériumba, ahol rögtön kinevezték a magyar fővárosba.

Willman kulcsszerepet játszott mind a magyar forradalom időszakában - kifejezetten rokonszenvezett annak célkitűzéseivel -, mind a lengyel-magyar kapcsolatok alakulásában a korai Kádár-korszakban.[17]

Általában elmondható, hogy lengyel részről a kapcsolatok alakulását jelentősen befolyásolta - és egyben sajátossá tette - az a tény, hogy a lengyel-magyar kulturális, gazdasági, kereskedelmi, sajtótudósítói stb. területen többségben voltak azok, akik 1939-től éveken keresztül lengyel menekültként Magyarországon tartózkodtak. Gyakran innen „származott" magyar nyelvismeretük, és bár a szocialista Lengyelországot képviselték, túlnyomó részük nem felejtette el, hogy ki nyújtott nekik egyedüliként segítő kezet a világháború kitörésekor.

I.

A LEMP új vezérkara megkülönböztetett figyelemmel követte a „magyar október" eseményeit, amelyekről több információs csatornán keresztül is tudomást szerezhettek. A legfőbb forrást a budapesti lengyel nagykövetség rejtjelezett táviratai képezték, 1956. október 23. és november 4. között hatvan(!) táviratot küldtek Budapestről Varsóba, a Lengyel Külügyminisztériumba. Willman nagykövet objektív és kimerítő helyzetjelentéseket írt, neki köszönhetően, amennyire a körülmények megengedték, a lengyel vezetés viszonylag pontosan nyomon követhette, mi is történik Magyarországon. Részletes táviratokat olvashattak arról, hogyan zajlott le az október 23-i tüntetés, felmérhették, mekkora rokonszenvvel viseltetik Budapest lakossága a lengyel változások iránt.[18] Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Varsóban nem tekintet-

17 Willman Budapestről történt visszatérése után azonnal a római lengyel nagykövetség vezetője lett, akkreditálása egyben a Vatikánba is szólt (ez „kényes" helynek számított, s éppen ezért nagy szakértelmet követelt). Karrierje csúcsát 1969-ben érte el, amikor is külügyminiszter-helyettessé nevezték ki (1972-ig), majd ezután Finnországban nagykövet, és az 1975-ös Helsinki Konferencián a lengyel küldöttség tagja.

18 Willman nagykövet budapesti jelentéseit lásd: *Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai* (a továbbiakban: *Az 1956-os magyar forradalom...*) összeállította, ford. és bev. Tischler János, Budapest, 1956-os Intézet-Windsor Kiadó, 1996, 32-137. o.

tek elutasítóan a magyar forradalomra, és különösebb akadályok sem nehezítették a közvetlen kapcsolatteremtést az új magyar vezetéssel néhány nappal később.

A budapesti lengyel nagykövetség rejtjelezett táviratainak címzettjei között, a bevett gyakorlatnak megfelelően, szinte kivétel nélkül ott szerepelt a Politikai Bizottság és a Titkárság, vagy név szerint ezen testületek tagjai Gomułka első titkárral és Cyrankiewicz miniszterelnökkel az élen. Ők rendszeresen olvasták a jelentéseket (sőt, megjegyzéseikkel látták el ezeket), és minden forrást megragadtak a minél pontosabb és hitelesebb tájékozódás érdekében.[19] Ilyen forrásnak számított a Lengyel Rádió, a PAP hírügynökség, valamint a két intézmény sajtófigyelő szolgálata által mindennap összeállított, szigorúan belső használatra készített tájékoztató, amely a kiemelt külföldi rádióadók és sajtótermékek legfontosabb tudósításait, elemzéseit tartalmazta. Az ily módon a Politikai Bizottsághoz Budapestről eljutó hírek mellett a még erőtlen pártvezetésre nyomást gyakorolt a honi közvélemény, amely a magyar forradalomban teljes azonosságot vélt felfedezni a „lengyel forradalommal", és ekkor már tömeges véradással segítette a „magyar testvéreket". Ez a kettős hatás megmutatkozott a Politikai Bizottság október 28-i ülésén is. Egyúttal a kétségtelen változások útjára lépett Lengyelország régi-új vezetői támaszt, szövetségest kerestek a szovjet tömbön belül, ahol akkor még a „sztálinista vonal" volt a meghatározó. Ezt

Willman – ezt azonban nem írta le – október 22-én nem emelt kifogást az ellen, hogy a Budapesten tanuló lengyel egyetemisták részt vegyenek a másnapi tüntetésen. (Oral History Archivum [OHA], 617. szám. Interjú Edward Liszewskivel, készítette Tischler János, 1994.) Ugyanígy nem jelentette haza, hogy október végén a Varsói Tudományegyetem két magyar szakos hallgatója – Lidia Widajewicz és Hanna Linsenman –, akik csoporttársaikkal októberben háromhetes tanulmányútra érkeztek Magyarországra, megtagadták a visszatérést a csoporttal, és csatlakoztak az ELTE-n létrehozott nemzetőr egységhez. Így a budapesti lengyel nagykövetnek köszönhető, hogy néhány héttel később mindkét lengyel diáklány gond nélkül visszautazhatott Varsóba, semmiféle retorzió nem érte őket, folytathatták egyetemi tanulmányaikat is. (OHA, 618. szám. Interjú Hanna Linsenman-Kwaśniewskával, készítette Tischler János, 1994.)

19 OHA, 572. szám. Interjú Emanuel Planerrel, a Lengyel Rádió Tájékoztató Osztálya egykori vezetőjével, készítette Tischler János, 1993.

a szövetségest Magyarországban vélték felfedezni. Egyúttal a magyar forradalom megosztotta a két ország között az addig csak a lengyelekre nehezedő, Moszkvából érkező erőteljes politikai és részben katonai nyomást. Ez előnyös volt a lengyelekre nézve, hiszen így könnyebben véghez lehetett vinni a már említett elodázhatatlan változásokat, például Rokossowski leváltását, a szovjet tisztek és katonai tanácsadók hazaküldését.

A LEMP Politikai Bizottsága október 28-i ülésén határozta el, hogy a KB nevében felhívást intéznek a magyar nemzethez.[20] Erre annál is inkább szükség volt, mert az október 23-át követő napokban a lengyel vezetés hallgatott, hiszen az egymásnak is gyakran ellentmondó hírek özönében, Willman nagykövet minden igyekezete ellenére sem tudta pontosan, mi is történik valójában Budapesten. Ugyanakkor tovább már nem lehetett hallgatni, főként úgy nem, hogy a *Trybuna Ludu* és az ennek megfelelő különböző vajdasági pártlapok – az illetékes szervek engedélyével vagy az ekkor tökéletesen talaját vesztett cenzúra tehetetlenségét kihasználva – vezércikkekben üdvözölték a magyar felkelést, és tettek hitet mellette. Egy ilyen felhívás a „támaszkeresés" mellett jótékony hatást gyakorolhatott a magyar forradalom és ezáltal közvetve a lengyelországi helyzet konszolidációjára.

Ugyanezen a napon Gomułka megbízásából, a közvetlen tájékozódás céljából kétfős küldöttség indult Varsóból Budapestre. Feladatul szabták meg számukra azt is, hogy a lengyel pártvezetés érdekeit figyelembe véve igyekezzenek lehetőség szerint elejét venni a magyar forradalom további jobbratolódásának, kíséreljék meg rábírni Nagy Imrét és Kádár Jánost a változások adott szinten történő lezárására. Emellett ez a látogatás jó alkalom volt arra, hogy támogatásukról biztosítsák az új magyar vezetést, és egyértelműen elítéljék azt, hogy a „közrend helyreállítása céljából" Gerő segítségül hívta a szovjet csapato-

20 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 152. o., II/1./133. számú dokumentum. A Lengyelországban zajló események súlyát jelzi, hogy a PB ülésén ez volt a második napirendi pont, az első az említett köszönőlevél megírása a Kínai Kommunista Pártnak, a harmadik pedig a már szintén említett közlemény megjelentetése Rokossowski „szabadságáról".

kat. A lengyel vezetők a magyar forradalom fejleményeinek ismeretében örülhettek annak, hogy náluk a néhány nappal korábbi válsághelyzetben ilyesmire nem került sor. Ebben az időszakban maga Gomułka is gyakran hangoztatta, milyen nagyra értékeli a lengyeleknek az októberi napokban tanúsított politikai higgadtságát.

Az említett küldöttséget Marian Naszkowski külügyminiszter-helyettes, és Artur Starewicz, a KB póttagja, majd nem sokkal később a KB mellett működő Sajtóiroda vezetője alkotta. Amint megérkeztek Budapestre, rögtön kapcsolatba léptek a magyar vezetéssel, és ezt tudatták a LEMP Politikai Bizottságával.[21] Azt nem lehet tudni, hogy diplomáciai csatornán jutott-e el a PB-ülésen említett felhívás szövege a budapesti lengyel nagykövethez, vagy ez a kétfős küldöttség vitte-e magával, mindenesetre Willman Varsóból azt az utasítást kapta, hogy azonnal fordíttassa le a felhívást, mert a másnapi magyar újságokban meg kell jelennie.[22] Ez meg is történt, majd éjfélkor a lengyel eredetit és a magyar szöveget átadta Nagy Imrének és Kádárnak, akik arra kérték a nagykövetet, tolmácsolja a lengyel testvérpárt vezetőinek „forró köszönetüket" az irántuk tanúsított nagy együttérzésért és segítségért.[23] Nekik a lengyel támaszra volt szükségük. Október 29-én valóban az összes lengyel napilap és a *Szabad Nép* egyidőben tette közzé a LEMP Központi Bizottságának felhívását a magyar nemzethez.

Ennek megerősítéseként a LEMP KB Szervezési Osztálya ezen a napon az összes vajdasági pártbizottsághoz leiratot intézett, amely szerint az elkövetkező napokban zajló gyűléseken a Központi Bizottságnak ezt a „magyar testvérekhez" intézett felhívását kötelezően fel kell olvasni. Ehhez hozzátették, ha kifejezetten a magyarok iránti támogatás céljából hívnának össze bármiféle tömegrendezvényt - Gomułka egyértelmű kívánsága ellenére -, akkor a felhívás felolvasása után vegyék rá az egybegyűlteket arra, hogy kinyilvánítsák egyetértésüket a felhívásban megfogalmazott gondolatokkal.[24] Ezzel kísérelték meg

21 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 44. o., I/1./16. számú dokumentum.

22 OHA, 571. szám. Interjú Adam Willman egykori budapesti lengyel nagykövettel, készítette Tischler János, 1991.

23 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 45. o., I/1./18. számú dokumentum.

24 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 158. o., II/3./139. számú dokumentum.

csillapítani a gyűlések érzelmi hangulatát, és megerősödésükig ideiglenesen még fel tudták maguk mögött sorakoztatni a további demokratizálás radikálisabb szószólóit is.

Az új lengyel pártvezetés valóban sok azonosságot vélt felfedezni a lengyel és a magyar változások között, és ezért támogatta Nagy Imrét és Kádárt ezekben a napokban. Ugyanakkor a reménybeli szövetséges országon kívül belpolitikailag is igencsak szüksége volt ekkor még támaszra - amelytől később meg kellett majd szabadulnia -, és gyenge lévén sok olyan kompromisszumot kellett kötnie, amelyek rendezett körülmények között nehezen lettek volna elképzelhetőek. Amikor október 29-én Gomułka lapszerkesztőkkel találkozott, nem rejtette véka alá jelenlegi erőtlenségüket és a konszolidáció irányába tett mérhetetlen erőfeszítéseiket, amelyeket egyelőre vajmi kevés siker koronázott.

A fentebb említett, magyarokhoz intézett felhívást Gomułka és Cyrankiewicz írták alá. Ebben először kifejezték a vérontás és a Budapestet ért súlyos pusztítás miatti fájdalmukat, majd felszólították a magyarokat a „testvérgyilkos harc" mielőbbi beszüntetésére. Ezután az üzenet így folytatódik: „Ismerjük a magyar nemzeti kormány programját: a szocialista demokráciának, a jólét növelésének, a munkástanácsok megalakításának, a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának és a lenini egyenjogúsági elvek alapjára helyezett szovjet-magyar barátságnak a programját. Távol áll tőlünk, hogy beavatkozzunk belső ügyeitekbe. Úgy véljük azonban, hogy ez a program megfelel a magyar nép, az egész béketábor érdekeinek. (...) Úgy gondoljuk, hogy a magyar nemzeti kormány programját csak azok vethetik el, akik Magyarországot le akarják téríteni a szocializmus útjáról. (...) Ti is, mi is ugyanazon az oldalon állunk - a szabadság és a szocializmus oldalán. (...) Legyen úrrá a béke Magyarországon, a béke és a nép egysége, amely annyira szükséges számotokra, hogy megvalósíthassátok a demokratizálás, a haladás és a szocializmus széleskörű programját, amelyet nemzeti kormányotok kitűzött."[25]

25 *1956 sajtója.* A LEMP KB felhívása a magyar nemzethez, *Szabad Nép*, 1956. október 29.

Különösen szembetűnő ellentmondást tartalmaz az a mondat, amelyben a lengyel vezetés helyesli a szovjet csapatok kivonását Magyarország területéről, ugyanis - mint már szó esett róla - ezt Lengyelország vonatkozásában elképzelhetetlennek tartották. Az ezt követelő egyre erőteljesebb megnyilvánulásokra október végén Gomułka még csak azt válaszolhatta, hogy Magyarország geopolitikai helyzete teljesen eltér Lengyelországétól, és akik ezt követelik, azok a belső és a külső reakció kezére játszanak, amely ugrásra készen áll, hogy a helyzetet a maga javára használja ki.[26] Szükség volt még néhány napra és néhány nagyjelentőségű eseményre ahhoz, hogy a lengyel pártvezető megtalálja az ideillő és később hosszú évekre használatba vett formulát a „lengyel államérdekről".

Október 29-én este Gomułka sok programja mellett ellátogatott a varsói Műszaki Egyetemre, és ott találkozott a műegyetemi hallgatókkal, akik rendkívül aktívak voltak a „lengyel október" napjaiban. Az egyetemisták által feltett számos kérdés között szerepelt az is, vajon a Magyarország iránti szolidaritás jeleként nem kellene-e Lengyelországban nemzeti gyászt elrendelni? A KB első titkára ezt elvetette és kijelentette, hogy ami Magyarországon végbement, az a magyarok számára dicsőséges és boldog (sic!) eseményként fog bevonulni a történelembe, és Lengyelország amellett, hogy együttérez a magyarokkal az elszenvedett emberi és anyagi veszteségek miatt, örül annak, hogy Magyarország lerázta a szolgaság, a rabság láncait, és Lengyelország lehetőségeihez képest segítséget fog neki nyújtani.[27] Egy ilyen válasz megelégedéssel töltötte el az egyetemistákat, de Gomułka kijelentése egyáltalán nem volt üres frázis. Ezt az előző és a következő napok eseményei is bizonyították, amikor a lengyel pártvezetés a kapcsolódás közös pontjait keresve „lehetőségeihez képest" valóban igyekezett politikai segítségben részesíteni Magyarországot. Nem támasztott adminisztratív akadályt (nem is tudott volna) az elé sem, hogy a lengyel sajtó valósághűen számoljon be a magyar forradalomról, és annak célkitűzéseivel egyetértő írások, felhívások és táviratok lássanak napvilágot. Ugyancsak nem akadályozták a lengyel társadalom alulról és önkéntes alapon szervezett, az egész országra kiterjedő segélyakcióját (véradás, pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtés) a „tragikus sorsú és a szabadságukért harcoló magyar testvérek" számára, amely a legelső és a legnagyobb mértékű külföldről érkezett segítség volt a magyar forradalom napjaiban.

26 AAN, KC PZPR, 237/V-840. Przemówienia Władysława Gomułki, 20.10.-23.11. 1956.

27 Marcin Kula, *Paryż, Londyn i Waszyngton patrzą na październik 1956 r. w Polsce* [Párizs, London és Washington az 1956. októberi Lengyelországra tekintenek], Warszawa, Instytut Studiów Politycznych PAN, 1992, p. 140.

Az október 28-án Budapestre érkezett kétfős lengyel küldöttség - Naszkowski és Starewicz - még aznap megbeszélést folytatott Nagy Imrével és Kádárral valamint Szántó Zoltánnal, a posztjáról frissen távozott varsói magyar nagykövettel és Horváth Mártonnal, a *Szabad Nép* főszerkesztőjével. A találkozóról a lengyel fél többoldalas rejtjelezett jelentést küldött, egyenesen Gomułkának és Adam Rapacki külügyminiszternek (egyben a PB tagja) címezve, a Gorkij fasorban található lengyel nagykövetségről. Ez a titkos távirat a magyar beszélgetőpartnerek által adott, az előző napok történéseit és a kibontakozás lehetőségét megfogalmazó objektív helyzetleírást tartalmaz. A lengyel küldöttség szerint „a pártvezetésből senki sem tudott említeni nekünk egyetlen reakciós központot sem, sőt a mozgalom kifejezetten antikommunista és antiszocialista jellegéről tanúskodó tényeket sem a fővárosban", ugyanakkor a magyar vezetők egyetértettek abban, hogy „a harc elhúzódásának minden napja, minden órája elkerülhetetlenül a reakciós és antikommunista söpredéket helyezi a felkelő mozgalom élére".[28] Starewicz úgy látta, hogy a valóban a demokratizálásért és a „szocializmus megjavításáért" folytatott békés küzdelem akkor fajult el végletesen, amikor a szovjet hadsereg közbeavatkozott. Ez vezetett az egész mozgalom jobbratolódásához és a párttal való szembefordulásához. A szovjet beavatkozás a Magyar Dolgozók

28 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 45-47. o., I/1./19. számú dokumentum. Természetesen a két lengyel küldött - a protokollszabályoknak megfelelően, de nyilvánvalóan elsősorban azért, mert a magyar vezetőket szerfelett érdekelte a közvetlen tájékoztatás - hosszabb beszámolót adott arról, mi is történt Lengyelországban néhány nappal korábban. Ehhez lásd: Rainer M. János, *Nagy Imre. Politikai életrajz, II. 1953-1958*, Budapest, 1956-os Intézet, 1999, 283. o.

Pártját is megbénította, sőt még a párttagság nagy része is a másik oldalra állt.[29]

A Budapesten látottak alapján a tágabb lengyel vezetés két tagja személyesen is szembesülhetett azzal, hogy a 8. plénum időszakában fellépő krízis vértelen megoldása milyen katasztrófától mentette meg országukat és pártjukat, hiszen ők is tisztában voltak azzal, hogy a szovjet csapatok varsói bevonulása esetén – a mindennemű konfrontációt elkerülni kívánó józan megfontolások ellenére is – Lengyelországban elemi erejű felkelés tört volna ki, amelyen a LEMP képtelen lett volna úrrá lenni, csakúgy, mint ez Magyarországon is történt.[30] Csakhogy egy esetleges fegyveres harc lengyel földön nagyságrendekkel nagyobb arányokat öltött volna, felszakítva a háború ütötte és épphogy behegedt sebeket.

Az október 29-én Naszkowski és Starewicz által szintén Gomułkához intézett következő rejtjeltávirat már jóval pesszimistább hangvételű, mint az előző. A jelentés a helyzet általános rosszabbodásáról számol be, megfogalmazói láthatólag közvetlen élmények hatására írták le észrevételeiket.[31] Szintén ezen a napon a két lengyel küldött a szovjet nagykövetségen találkozott az éppen Budapesten tartózkodó Mikojannal és Szuszlovval, akik szándékaikról nem tudtak vagy nem akartak egyértelműen nyilatkozni, annyit mondtak, hogy minden attól függ, vajon a Nagy Imre-kormánynak sikerül-e ellenőrzése alá vonnia az eseményeket.[32]

Október 30-án tért vissza Naszkowski és Starewicz Varsóba, és még aznap a Politikai Bizottság ülésén számoltak be magyarországi tapasztalataikról,[33] ami egyesek szerint megnyugtatta Gomułkát a magyarországi konszolidációt illetően, míg mások szerint a helyzetet továbbra is kaotikusnak látta, és nem is nagyon titkolta nyugtalanságát. Ami viszont legalább ennyire lényeges, az az, hogy fontosnak tartották tájékoztatni a lengyel közvéleményt is, s ezért Starewicz röviddel visszaérkezése után a Lengyel Rádió riporterének felelt arra a kérdésre, mit látott Magyarországon. Válaszában annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonulása után megkezdődhet a Nagy-kormány programjának megvalósítása.[34]

II.

1956. november 1-jén délelőtt a szovjet-lengyel határ mentén fekvő Bresztben Hruscsov, Malenkov és Molotov találkozott Gomułkával, Cyrankiewicz-csel és Ochabbal. A szovjet fél tájékoztatta őket a küszöbönálló magyarországi intervencióról, amelyről a végleges döntést október 31-én hozták meg Moszkvában.[35] (Lengyelországnak a szovjet tömbön belül élvezett akkori különös jelentőségére utal, hogy Hruscsov személyesen csak a LEMP vezetését értesítette a kommunista csatlóspártok közül, és Bresztből egyenesen Titóhoz ment.) A lengyelek „különvéleményüket" hangoztatták, hiszen fenntartások nélkül nem fogadhatták el, hogy az ilyen jellegű válságokat – mint a magyar vagy tizenkét nappal korábban a lengyel kérdést – egy idegen hatalom egyszerűen saját fegyveres erejével intézzen el. A szovjet küldöttség Bresztből telefonüzenetet küldött Moszkvába a találkozóról, amely szerint „nem alakult ki teljes egyetértés", a lengyeleknek az a véleményük, hogy ez magyar belügy, és nem szabad beavatkozni. Ugyanakkor azzal Gomułkáék is egyetértettek, hogy Magyarországon nagyon súlyos a helyzet, valóban felütötte a fejét a reakció, komolyan fennáll az ellenforradalom veszélye, és tisztában vannak azzal, hogy az esetleges szabad választások során a „magyar kommunista párt" legjobb esetben is nyolc-tíz százalékot kapna. Éppen ezért azt tartották célszerűnek, hogy „fel kell fegyverezni

29 Tischler János, „Lengyel szemmel 1956-ról. Interjú Artur Starewiczcsel, a LEMP KB Sajtóirodájának egykori vezetőjével" (a továbbiakban: *Lengyel szemmel...*). *Múltunk*, 1992/2-3. 277-278. o.

30 Uo.

31 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 47-48. o., I/1./20. számú dokumentum.

32 *Lengyel szemmel...*, 278-279. o.

33 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 153. o., II/1./134. számú dokumentum.

34 Archiwum Polskiego Radia i Telewizji (APRT, Lengyel Rádió és Televízió Archívuma), Polityczne Nagrania Archiwalne, 4351/3, Muzyka i Aktualności, 30. 10. 1956.

35 *Döntés a Kremlben, 1956...*, 62-65. o.; valamint *A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról* (a továbbiakban: *A „Jelcin-dosszié"*), szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János, Budapest, Századvég Kiadó–1956-os Intézet, 1993, 70-73. o. II/12. számú dokumentum.

a magyar munkásokat, hadd tartsák meg a fegyvert".[36] Megoldásként azt is javasolták, hogy nem kell kivonni a szovjet csapatokat Magyarországról, de azok ne kezdjenek katonai hadműveletekbe, hanem engedni kell, „hadd leplezze le magát a kormány, amely ellenforradalmi álláspontot foglalt el, és akkor majd maga a magyar munkásosztály dönti meg". Hruscsov ezt azzal utasította el, hogy mindez nagyon sokáig eltarthat.[37] Ekkor a lengyelek a beavatkozás gyenge ellenérveként megemlítették azt, hogy a szovjeteknek hosszantartó partizánháborúval kell számolniuk Magyarországon.[38]

Az ilyen feltételezés erőtlensége nem abban rejlett, hogy vajmi kevés valóságalappal bírt, hanem abban, hogy ismerve a szovjet vezetést, Gomułka és elvtársai is tökéletesen tudták, ha a világuralmi pozíciókról van szó, akkor az emberveszteségek nagysága egyáltalán nem merül fel visszatartó erőként a Szovjetunió irányítói részéről. Mindazonáltal a szovjet döntést, noha végül nem jutottak egyetértésre, más egyebet nem tehetvén ők is tudomásul vették. Viszont két és fél hónappal a breszti találkozó után, 1957. január 11-12-én Csou En-laj kínai miniszterelnökkel tárgyalva Gomułka úgy összegezte a breszti megbeszélések tartalmát, hogy a szovjet elvtársak saját szándékukról egyetlen szót sem szóltak, csak azt kérdezték meg tőlük, hogyan ítélik meg a magyarországi helyzetet. Erre ők azt válaszolták, hogy ebben a bizonytalanságban a szovjet csapatoknak ott kell maradniuk, ahol jelenleg is állomásoznak, abból az alapelvből kiindulva, hogy ezek az egységek jelentik a legjobb biztosítékát annak, hogy a „horthysta reakció" nem fogja átvenni a hatalmat, és nem fogja kiszakítani Magyarországot a szocialista blokkból. Ehhez a LEMP KB első titkára még hozzátette, legfőbb gondjuk az volt, miszerint az új magyar kormány (a Moszkvában felállítandó magyar kormány – T. J.) támaszt találjon a munkásosztályban.[39]

36 *Döntés a Kremlben, 1956...*, 66. o.
37 „Memuari Nyikiti Szergejevicsa Hruscsova", *Voproszi Isztorii*, no. 5, 1994, p. 76.
38 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 175-179. o. II/9./145. számú dokumentum.
39 „Csou En-laj kínai miniszterelnök 1957. januári látogatása Varsóban. A Gomułka-Csou En-laj tárgyalásokról készített feljegyzés, 1957. január 11-16", Közli Tischler János, *Múltunk*, 1994/3. 141-175. o.

Gomułka annyiban nem állított valótlant a breszti találkozóról ebben a kissé későbbi visszaemlékezésében, hogy saját politikai nézetrendszerének alapját tényleg a szovjet csapatok – az ő esetében: lengyelországi – jelenléte képezte, hiszen véleménye szerint ez volt a legtöbb kommunista rendszer létezésének feltétele a tagságon kívül a Varsói Szerződésben. Ezt a felfogását a vezetés minden tagja osztotta. Gomułka november elejéig önellentmondásban is volt, mivel addig precedenst teremtett a Nagy Imre-kormány eme programpontjának támogatásával, amit ráadásul a lengyel sajtó széles körben visszhangzott is. Így egyre nehezebb lehetett odahaza megmagyaráznia, hogy ha Magyarországról lehet, akkor Lengyelországból miért ne lehetne a szovjet hadsereg egységeit kivonni. Egyidejűleg a breszti szovjet közlés, minden negatívuma ellenére, egyedülálló adut adott a kezébe, mert ettől fogva politikai meggyőződését taktikázás nélkül egyértelművé tehette a „lengyel államérdekre" hivatkozva, amely a fenti két alappillér mellett – a szovjet csapatok jelenléte, az ország varsói szerződésbeli tagsága – az 1945-ben alapjaiban átrajzolt lengyel határok megváltoztathatatlanságát is magában foglalta. Ezt arra hivatkozva lehetett a megfelelő és elrettentő súllyal alátámasztani, s ezzel Gomułka megzsarolta a társadalmat, hogy a „lengyel államérdek" figyelmen kívül hagyása vagy megsértése Magyarország tragikus sorsára juttatja Lengyelországot is, ezt pedig egyetlen józanul gondolkodó lengyel sem akarhatja, ezért az egyetlen helyes megoldás az, ha egy ilyen vészterhes külpolitikai helyzetben a nép felsorakozik a LEMP mögött. Ezzel összefüggött az is, hogy a „magyar testvérek" iránt a társadalomban, de még a párttagok között is megnyilvánuló hatalmas és sok formában jelentkező rokonszenvet a pártvezetés éppen a „magyar tragédiára" mutatva tudta nagyon hatékonyan egyre szűkebb mederbe terelni, elősegítvén ezzel a Gomułka-féle rendszer megszilárdítását.

A „lengyel államérdek" ilyetén nyílt megfogalmazása először a LEMP KB november 1-jén kelt, a lengyel nemzethez intézett felhívásában kapott helyet, és szintén ebben a felhívásban található meg az aznap délelőtt Bresztben a lengyelek által Hruscsovnak kifejtett „különvélemény" is, amelynek nyilvánosságra hozatalát ugyanakkor a len-

gyel vezetés fontosnak ítélte. A breszti találkozó jelentőségét mutatja, hogy néhány órával később jórészt csak azért ült össze a Politikai Bizottság összes tagja - a „breszti hármakkal" kiegészülve -, hogy megvitassa a Magyarországgal kapcsolatos új fejleményeket. Az ülésről készített jegyzőkönyv első napirendi pontja szerint áttekintették „a magyarországi politikai helyzetet és a szovjet csapatok Magyarországra való bevonulásának ügyét", s „a PB negatívan nyilatkozott a Szovjetunió magyarországi fegyveres intervenciója ügyében". A napirendhez kapcsolódó határozatban az áll, hogy a nemzethez intézett felhívásban közzé kell tenni a párt álláspontját, miszerint „Magyarországon a néphatalom és a szocializmus vívmányainak védelmét és fenntartását a magyar népnek, nem pedig külső intervenciónak kell megoldania". Elhatározták azt is, hogy november 2-án a különböző párttaggyűléseken fel kell olvasni a Politikai Bizottság által készített, a párt álláspontját kifejtő tájékoztatót a magyarországi helyzetről és a lengyel-szovjet kapcsolatokról.[40]

A november 1-jei PB-ülésen elhatározott két szöveg - a lengyel nemzethez, illetve a párttagokhoz szóló - megfogalmazására szerkesztőbizottságot hoztak létre Jerzy Morawski PB-tag irányításával. A KB nevében a nemzethez intézendő felhívás másik célja az volt (ez a jegyzőkönyvben nem szerepelt), hogy „hideg vizet öntsenek a túlságosan felforrósodott lengyel fejekre",[41] mivel Gomułka emlékezetes ajánlása - „elég a gyűlésezésből, lássunk hozzá a mindennapi munkához!" - ellenére még erősen hullámzottak a „lengyel október" és a valamivel később a magyar forradalom felszabadította érzelmek. A felhívás - amely Gomułka jóváhagyása után másnap meg is jelent a lengyel újságokban - Magyarországra vonatkozó szakasza elítélte az MDP korábbi vezetését, amely szembeszállt a munkásosztály és a nemzet többségének akaratával, és a demokratizálás helyett a szovjet csapatokat hívta segítségül. A folytatásban hangsúlyozták az egyre növekvő ellenforradalmi veszélyt, rámutattak a magyar helyzet kaotikus voltára, a „reakciós bandák önbíráskodására és a kommunisták bestiális legyilkolására". A Magyarországot a katasztrófa felé sodró reakciós erőket Lengyelország nevében határozottan elítélték, kifejezve egyúttal azon reményüket, hogy a magyar munkásosztály és a dolgozó tömegek képesek egyesülni, és ezáltal a „reakció merényleteit" elhárítani. Ezután kapott helyet a KB felhívásában a PB-ülésen megfogalmazott határozat az idegen beavatkozás helytelenségéről, majd ezt követte, hogy a szovjet hadsereg a potsdami egyezmény alapján, az NDK-ban lévő csapatai utánpótlási vonalait biztosítandó állomásozik lengyel területen. Így kivonásuk Lengyelországból addig elképzelhetetlen, míg Németországgal a békeszerződés meg nem születik, vagy amíg mind a négy nagyhatalom egyidejűleg ki nem vonja csapatait német földről. Az utánpótlási vonalak biztosításán kívül éppen a szovjet csapatok lengyelországi jelenléte védi az ország nyugati határait a német revíziós étvággyal szemben, de itt-tartózkodásuk feltételeit és körülményeit a megfelelő jogi formák szabályozzák majd, amelyekről a lengyel vezetés megállapodást fog kötni a szovjet kormánnyal. Végezetül a párt leszögezte: a nemzetközi viszonyok ismeretében a szovjet csapatok kivonásának követelése ellentétes a legalapvetőbb lengyel államérdekkel, valamint a mostani időszak nem a tüntetéseket és a gyűléseket, hanem a nyugalmat, a fegyelmet és a felelősségtudatot követeli meg, „ez a pillanat legfontosabb parancsa".[42]

A „szigorúan bizalmas" megjelölést viselő, a taggyűléseken felolvasott tájékoztató - amelyet Gomułka ugyancsak személyesen hagyott jóvá - alapvonásaiban nem különbözik a sajtóban közzétett felhívástól, eltérések csak a megfogalmazásokban mutatkoznak. A Magyarországról szóló részben az áll, hogy a Központi Bizottság előtt nem ismeretesek azok az okok, amelyek kiváltották a szovjet csapatok újabb beözönlését Magyarországra, a KB csak azt tudja, hogy a magyar nemzet által a szabadságért és a demokráciáért folytatott harc során - amit a lengyel nemzet „forrón támogatott" - szóhoz jutottak a helyzet destabilizálására törekvő erők is. A november 1-jei PB-határozat ehelyütt úgy jelent meg, hogy az anarchia, a gyilkosságok és az önbíráskodások ellenére

40 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 153-154. o. II/1./135. számú dokumentum.
41 OHA, 473. szám. Interjú Jerzy Morawskival, a LEMP PB egykori tagjával, készítette Tischler János, 1991.

42 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 159-161. o. II/4./140. számú dokumentum.

idegen csapatok fegyveres beavatkozása helytelen cselekedet - még akkor is, ha ezt a szabadság és a szocializmus nevében teszik -, ha ezt a magyar nemzet és a magyar munkásosztály nem kívánja. A lengyel belpolitikai viszonyokat taglaló részben a Központi Bizottság megállapította: az októberi krízis idején tanúsított, megfontoltsággal és hidegvérrel egybekapcsolt bátorság óvta meg Lengyelországot Magyarország sorsától, emellett az ország nem nagyhatalom, hanem egy olyan állam, amely nem is olyan régen megismerte a háború összes borzalmát, embervesztesége milliókra rúgott, területe pedig rom- és hamuhalmazzá vált. Ez még egyszer nem ismétlődhet meg, ezért kerülni kell a beláthatatlan következményeket rejtő felelőtlen lépéseket, figyelembe kell venni az ország geopolitikai fekvését, és a „józan ész" tudatában kell cselekedni bármit is.[43] Ide tartozik, és a még képlékeny állapotokat hűen tükrözi a lengyel belbiztonság főnökének körlevele, amelyet 2-án, a KB-felhívás megjelenésének és a párttaggyűlésekre szánt tájékoztató ismertetésének napján küldött szét a funkcionáriusokhoz, akiknek - amellett, hogy feladatul szabta a „felelőtlen és reakciós elemekkel szembeni fellépést" - elsősorban a lengyel és a magyar helyzet különbségeire kellett nyilvánosan rámutatniuk.[44]

A szovjet fegyveres beavatkozásra utaló összes jel ellenére Naszkowski külügyminiszter-helyettes aláírásával a Lengyel Külügyminisztérium november 2-án azt az utasítást intézte Willman nagykövethez, hogy Nagy Imre előző napi segítségnyújtási kérésére válaszolja azt, miszerint a lengyel vezetés reményei szerint segítséget jelent számára a LEMP KB-nak a lengyel nemzethez írott felhívásában megfogalmazott azon hivatalos álláspont - erről, mint láttuk a Politikai Bizottság 1-jén este döntött -, amely leszögezi, hogy „Magyarországon a néphatalom és a szocializmus fenntartását csak a nemzet belső erői oldhatják meg, nem pedig külső intervenció".[45]

43 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 162-164. o. II/5./141. számú dokumentum.
44 Aleksander Kochański, *Polska 1944-1991. Informator historyczny I.* [Lengyelország 1944-1991. Történelmi tájékoztató I.] Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 1996, p. 633.
45 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 140. o. I/2./118. számú dokumentum.

Ugyanezen felhívás visszhangjaként érdekes feljegyzés jutott el „Morawski elvtárs megbízásából" a Politikai Bizottság tagjaihoz november 2-án, amelyet Emanuel Planer, a Lengyel Rádió Tájékoztató Osztályának akkori vezetője készített. (Planer volt az, aki október 26-án az első lengyel repülőgépes segélyszállítmányt megszervezte, amely egyben az első, Magyarországnak eljuttatott vér- és gyógyszerszállítmány volt.[46]

Ebben a feljegyzésben azt olvashatjuk, hogy Marian Bielicki, a Lengyel Rádió budapesti különtudósítója - miután ott a rádióban hallotta a LEMP KB felhívását - telefonált Varsóba és elmondta, hogy a felhívásban a magyarországi helyzetet leíró megfogalmazások nem felelnek meg a valóságnak, különösen ami az „ellenforradalmi, fasiszta bandák térnyerését és a kommunistákkal szemben megnyilvánuló általános terrort" illeti. Ezután Bielicki pontos és objektív helyzetértékelést adott, amelynek végén megállapította: a Szovjetunió iránti érzelmek a bekövetkezett események tükrében olyanok, hogy Nagy Imrének és kormányának nem maradt más választása, mint szakítani a Varsói Szerződéssel. Ugyanakkor a budapesti lengyel tudósító szerint a magyar kormánykoalíció különböző politikai irányultságú képviselői a lehető legbarátibb viszonyt óhajtják Lengyelországgal és a szomszédos népi demokratikus országokkal. Bielicki észrevételeit és fenntartásait összefoglalva határozottan leszögezte, hogy az olyan felületes meghatározások a magyarországi helyzet további fejlődéséről, amelyek a LEMP KB felhívásában helyet kaptak, a nyugatbarát érzelmek megerősödéséhez járulhatnak hozzá magyar földön, és ha az ilyesfajta megfogalmazást a lengyel belpolitikai helyzet diktálta, akkor is szükséges Magyarország vonatkozásában egy olyan lépés megtétele lengyel részről, ami a magyarok lengyelek iránti rokonszenvét továbbra is fenntartja. Ezután Planer azon kérdésére, vajon a fenti véleményt a *Trybuna Ludu* budapesti különtudósítója és az ottani lengyel nagykövetség egész személyzete osztja-e, Bielicki igennel válaszolt.[47] Ez a Planer-féle

46 Lásd a 19. számú jegyzetet.
47 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 165-166. o. II/6./142. számú dokumentum.

feljegyzés érdekes reagálást váltott ki a Politikai Bizottság tagjai között: még aznap késő délelőtt a Lengyel Külügyminisztérium rejtjeltáviratot küldött Willman nagykövetnek, amelyben megemlítve a Lengyel Rádió tudósítójának telefonhívását, azt kérdezték tőle, ő hogyan értékeli a helyzetet?[48] A feltett kérdésre a másnap Varsóba érkezett válaszjelentésében a nagykövet lényegében megerősítette Bielicki véleményét.[49]

III.

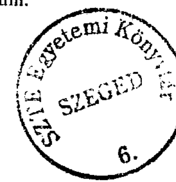
November 2-án este Willmantól rejtjelezett távirat érkezett Rapacki külügyminiszternek címezve, amelyben a magyar kormány azt kérte a lengyel kormánytól, egyezzen bele, hogy „Varsó legyen a színhelye a Magyarország és Szovjetunió kormányküldöttségei közötti tárgyalásoknak, amelyeknek témája a két fél közti kapcsolatok rendezése, ezen belül is a szovjet csapatok magyarországi állomásozásának kérdése".[50] Nyilvánvaló volt, hogy ennek a kérdésnek a megvitatása a szovjet hadsereg távozásának követelését jelentette magyar részről, egy olyan követelést, amelyet a LEMP vezetése Lengyelország vonatkozásában nem egészen egy nappal korábban újólag és mindenki számára érthetően teljes egészében elvetett. Mégis, másfél órán belül megszületett és elindult a magyar fővárosba a válasz: ha mindkét félnek megfelel, a lengyel kormány beleegyezik, hogy a színhely Varsó legyen, sőt ha a tárgyalások időpontja ismertté válik, akkor erről a lengyel közvéleményt is tájékoztatni akarják.[51]

Nem tudni, hogy a pozitív válasz megszületésében mekkora szerepe volt Willman november 1-jén kelt, szerfelett valósághű jelentésének a magyar helyzetről,[52] vagy Marian Bielicki november 2-i reggeli telefonjának és az erről készített Planer-féle feljegyzésnek. Azt sem lehet megállapítani, vajon eljutott-e addigra Gomułkához vagy a Politikai Bizottság bármely más tagjához a PAP hírügynökség által naponta összeállított *Biuletyn Specjalny* (*Különleges Értesítő*) november 2-i száma, amelyben ott szerepelt Nagy Imrének az olasz *Giornale D'Italia* tudósítójának október 31-én adott interjúja.[53] Ebben a magyar miniszterelnök kijelentette, hogy – az újságíró szavai szerint: nyugati típusú – demokráciát óhajt építeni Magyarországon, amely nem hasonlít sem a titóizmushoz, sem a Gomułka-féle irányvonalhoz, hanem a „sajátos magyar úton" halad majd. Sőt, Nagy Imre a riporter kissé erőszakos kérdésére nem zárta ki Nyugat-Németország magyar elismerését sem. Amennyiben az interjúról értesült a lengyel pártvezetés, ez az elutasító választ is kiválthatta volna. Mindenesetre a magyar kormány kérésének eleget téve a LEMP Politikai Bizottsága ismét kinyilvánította „breszti különvéleményét", s ez esetben nem sok jelentősége van annak, vajon ezt minden mindegy alapon tették-e, vagy azért, mert ily módon – utolsó szalmaszálként! – mégiscsak elkerülhetőnek, illetve tompíthatónak ítélték a hamarosan meginduló második magyarországi szovjet fegyveres beavatkozást.

Ami pedig a Varsói Szerződést illeti, a hivatalos lengyel szervek két úton is közvetlenül kapták kézhez a magyar kormány erre vonatkozó november 1-jei állásfoglalását. Egyrészt Nagy Imre ezen a napon magához kérette a Magyarországra akkreditált külföldi követeket és nagyköveteket – köztük Willmant is –, és a nekik átadott jegyzékben tudatta az ország semlegességének kinyilvánítását.[54] Másrészt Kenéz István ezredes, a varsói magyar nagykövetség katonai attaséja – Misur György sajtóattasé kíséretében – a Budapestről diplomáciai úton érkezett utasításnak megfelelően november 3-án átadta a Nagy Imre-kormány hivatalos jegyzékét Magyarország kilépéséről a Varsói Szerződésből Jerzy Bordziłowski szovjet tábornok, lengyel vezérkari főnöknek. Ami-

48 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 139. o. I/2./116. számú dokumentum.
49 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 56-57. o. I/1./33. számú dokumentum.
50 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 55. o. I/1./31. számú dokumentum.
51 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 140 o. I/2./117. számú dokumentum.
52 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 52-54. o. I/1./28. számú dokumentum.

53 Polska Agencja Prasowa, Biblioteka PAP (PAP Lengyel Hírügynökség Irattára), Biuletyny Specjalne 1-15. XI. 1956 r. Biuletyn Specjalny nr. 3473, Warszawa, dnia 2 listopada 1956 r.
54 *A „Jelcin-dosszié"*, 82-83. o. II/17. számú dokumentum.

kor Bordziłowski a jegyzéket átvette, csak annyit mondott: „Önök tudják, mit cselekednek."[55]

November 3-ról 4-re virradó éjszaka érkezett az a távirat Willmantól Varsóba, amely a lengyel nagykövet Nagy Imrével november 3-án kora délután folytatott beszélgetését tartalmazza. A kilátástalannak tűnő helyzet ellenére a magyar miniszterelnök igyekezett minden lehetőséget megragadni a politikai helyzet normalizálására. Mivel azt feltételezte, hogy Mindszenty hercegprímás „reakciós szellemben léphet fel", azt kérte a lengyel kormánytól, érje el a hivatalát frissen visszavett Wyszyński bíborosnál, hogy „gyakoroljon megfelelő befolyást Mindszentyre a magyarországi feszültség csökkentése érdekében".[56] A november 4-én kezdődött új fordulat, a „magyar tragédia" következő felvonása sok más dologgal együtt tárgytalanná tette ezt a kérést is.

Varsóban 1956. november 4-én éppen a LEMP országos pártaktíva értekezlete zajlott. Gomułka szándéka a tanácskozás összehívásával az volt, hogy megegyezzen a változásoktól megrémült, bizalmatlan és talaját vesztett vidéki, többségében konzervatív pártapparátussal. Biztosítania kellett nekik egy fórumot, ahol kibeszélhetik magukat a nagy politikai földrengés után, és meg kellett őket győznie arról, hogy szükség van rájuk, és a jövőben semmi veszély nem fenyegeti őket. Jóllehet ez az apparátus igazán nem bízott Gomułkában, mégis – egyéb lehetőség híján – kénytelenek voltak felsorakozni mögé. Ezen kölcsönös egymásrautaltság öltött konkrét kiegyezési és együttműködési formát a tanácskozáson, ahol az új lengyel vezetés „tiszta lapot" nyitott a sok mindenben vétkes pártapparátusnak, ők pedig kifejezték támogatásukat. Ezen a rendezvényen értesült Gomułka a Magyarországon bekövetkezett

55 OHA, 569. szám. Interjú Misur Györggyel, a varsói magyar nagykövetség egykori sajtóattaséjával, készítette Tischler János, 1993-94.
Egyébként a magyar kormány utasítását a Varsói Szerződésből történt kilépést tartalmazó diplomáciai jegyzék kézbesítéséről végrehajtotta Magyarország moszkvai VSZ-képviselője, Szilágyi László ezredes is, aki a Nagy Imre-kormány határozatát Konyev marsallal, a VSZ egyesített fegyveres erőinek akkori főparancsnokával közölte. Erre vonatkozólag lásd: OHA, 570. szám. Interjú Tadeusz Pióro tábornokkal, a Lengyel Vezérkar egykori moszkvai VSZ-képviselőjével, készítette Tischler János, 1994.

56 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 57-58. o. I/1./34. számú dokumentum.

újabb fordulatról, és rögtön állást is kellett foglalnia ebben a kérdésben. Szavaiban fel sem merült, hogy bármilyen formában is tiltakozni kíván a szovjet lépés ellen. Sokkal erősebben uralkodott benne az a félelem, hogy a szocialista tábor egy láncszemének elszakadásával jön majd a következő, az pedig Lengyelország lesz, vagyis a magyarországi kommunista rendszer meggyengülése az ő helyzetüket is erőteljesen megingatta volna. Noha újfent megerősítette a LEMP KB november 1-jei felhívásában Magyarországot érintő legfontosabb kitételt egy külső intervenció helytelenségéről, mégis felülkerekedett benne a „szocialista blokk egysége és a belső nyugalom mindennél előbbre való" gondolata. Elismerte, hogy bár minden beavatkozás rossz és „nem üdvözlendő dolog", Lengyelországot kész helyzet elé állították ezzel a szovjet támadással. Mindezzel együtt a lengyel vezetésnek politikai realistának kell lennie, hosszú távú politikát kell folytatnia, és az ország „érdekeit" nem szabad feláldozni a pillanatnyi célokért hirtelen meghozott döntésekkel. Hozzátette, hogy ebben a vészterhes időszakban a társadalmi béke és a nyugalom egyedüli biztosítéka az erős, egységes és aktívan tevékenykedő párt, amelynek apparátusán nagy felelősség nyugszik a még meglévő felfokozott légkör lecsillapításában és a nyugalom minden áron való megőrzésében. Elmondta még azt is, hogy tekintettel kell lenni a két világtábor, a kettéosztottság meglétére, az ország geopolitikai fekvésére. Ugyanakkor a Magyarországon történtek semmi hatást sem gyakorolhatnak a Központi Bizottság 8. plénuma irányvonalának továbbvitelére és a Szovjetunióval rendezendő vitás gazdasági és katonai kérdések mihamarabbi megoldására (mint szó volt róla, ez utóbbi túlnyomórészt már 1956 november-decemberében meg is történt). Gomułka éreztette azt is, hogy Lengyelország mindenképpen tagja marad a szocialista tömbnek, mert ott a helye, hiszen az ország egymagában a rá és a társadalmi berendezkedésére leselkedő különböző, külső és belső reakciós és revizionista veszélyeket nem lenne képes elhárítani, márpedig ezeket az erőket felbátorítaná, ha Lengyelország nehezményezné a Szovjetunió eljárását Magyarországon. Véleménye szerint Magyarországon már így vetődött fel a kérdés: szocializmus vagy kapitalizmus?, és erre minden lengyel párttag csak egyféleképpen felelhet: szocializmus. Le-

szögezte, hogy a nemzetnek mindig az igazat kell mondani, hogy Lengyelország soha ne kerüljön olyan helyzetbe, amilyenbe ezen a napon, november 4-én Magyarország került. Befejezésül a lengyel pártvezető a „kínai elvtársakat" idézte, akik szerint - mint már szó volt róla - a LEMP KB 8. plénuma és az ezzel összefüggő események a szocialista tábor országai közötti kapcsolatok kérdéskörét képezik, míg Magyarország esetében az ottani helyzet már nem a táboron belüli viszonyok függvénye, hanem egyértelműen túlmutatott azon, a népi demokrácia léte vagy nemléte forgott kockán.[57]

Az országos pártaktíva értekezlet berekesztése után, november 4-én este csak azért ült össze a Politikai Bizottság, hogy döntést hozzon, hogyan szavazzon Lengyelország az ENSZ rendkívüli közgyűlésén a magyarországi szovjet fegyveres beavatkozást elítélő amerikai határozat ügyében. Ezen a PB-ülésen ismertették azt a feljegyzést, amelyet Naszkowski külügyminiszter-helyettes készített a varsói kínai nagykövettel aznap délután lezajlott találkozójáról, amelynek során a nagykövet kifejtette neki kormánya hivatalos álláspontját a magyar eseményekkel kapcsolatban. Eszerint a Kínai Népköztársaság teljes mértékben támogatja a Kádár-kormányt és a szovjet álláspontot az ENSZ-ben, majd a nagykövet elismételte a már sokszor hangoztatott érveket a Nagy Imre-kormány ellenforradalmi jellegéről. A kínaiak szerint a szocialista tömb érdekeit szem előtt tartva a Kádár-kormány létrejöttét győzelemként kell értékelni, s ebből számukra az következik, hogy a testvérpártoknak üdvözölniük és támogatniuk kell ezt az új magyar kormányt. A varsói kínai nagykövet biztosította a lengyel felet arról, hogy Peking fenntartás nélkül a Gomułka-féle pártvezetés mellett áll, egyúttal kifejezte kormánya azon reményét, hogy az ENSZ-ben a lengyel küldött a Szovjetunió és a Kádár-kormány mellett fog szavazni.[58] A feljegyzés ismertetése után a Politikai Bizottság úgy határozott, hogy

57 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 169-174. o. II/8./144. számú dokumentum, valamint *Życie Warszawy*, 1956. november 5.

58 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 167-168. o. II/7./143. számú dokumentum. A kínai „sugalmazásra" azért is szükség volt, mert a Kínai Népköztársaság csak 1971 októberében lett az ENSZ tagja, addig Kínát a kapitalista Tajvan képviselte.

a lengyel ENSZ-képviselő az amerikai határozat ellen foglaljon állást, és nyilatkozatban fejtse ki, miért járt el így.[59]

Jerzy Michałowski ENSZ-küldöttnek indoklásában a következőket kellett volna elmondania: Lengyelország jogszerűnek tartja, hogy minden nemzet a saját sorsáról önmaga határozzon, és országa már az első perctől fogva támogatta, sőt segítséget nyújtott a szocialista demokráciáért küzdő magyar erőknek, de amikor a Nagy Imre-kormány elveszítette uralmát a helyzet felett, és lábra kapott a terror is, akkor a szovjet csapatok közreműködésével új kormány alakult Kádár vezetésével, amely kormány a szocialista rendszer védelméért száll síkra, és első teendői között tartja számon a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok ügyének rendezését a Szovjetunióval történő megegyezés útján. Ezért a lengyel kormány úgy véli, hogy nem szabad megnehezíteni ennek a kérdésnek a megoldását és Magyarországon a rend helyreállítását.[60] Mindazonáltal a fenti indoklás közzétételére akkor mégsem került sor, ugyanis Michałowski nem tudott szót kapni az ENSZ-ben a határozatról folytatott vitában, mert az ő fellépése előtt a vitát félbeszakították, és megkezdődött a szavazás, amelynek során a lengyel ENSZ-képviselő pontosan végrehajtotta a varsói utasítást, a Lengyel Népköztársaság valóban a szovjet blokk többi tagjával összhangban foglalt állást.

Amikor másnap megérkezett a hír, hogy Lengyelország az ENSZ-ben a szocialista táborral egyetemben szavazott, a LEMP Központi Bizottságának épületében éppen a varsói napilapok főszerkesztői és a Lengyel Rádió szerkesztői tartottak gyűlést. Amikor értesültek Michałowski magatartásáról, dühösek lettek, azt állították, hogy a lengyel közvélemény sohasem bocsátja meg Magyarország ilyetén elárulását, és követelték az eljárás felülvizsgálatát. Úgy vélték, az egyedüli dolog, ami megmentheti a lengyel vezetésnek és magának Gomułkának a presztízsét, Rapacki külügyminiszter azonnali lemondatása. Gomułka végighallgatta ezt, és indulatosan így reagált: „Önök azt várják tőlem, hogy kockára tegyem Lengyelország sorsát. Azt akarják, hogy lépjek fel

59 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 154. o. II/1./136. számú dokumentum.

60 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 141-142. o. I/2./121. számú dokumentum.

Nagy Imre védelmében, én pedig azt sem tudom, kicsoda ő és mik a szándékai. Csak azt tudom, hogy kormányában gyakorlatilag már nem voltak kommunisták, a reakciós pártok kerültek túlsúlyba, a tömeg pedig a lámpavasakra húzta fel a kommunistákat. És annak a kormánynak a védelmében maguk azt akarják, hogy Lengyelországnak olyan sorsot készítsek elő, mint amilyenben most Magyarországnak van része. Ezt én sohasem fogom megtenni. Egyébként is, belegondoltak abba, mi történne itt Lengyelországban, ha Magyarországon győzedelmeskedtek volna az antikommunista pártok? Hiszen akkor a reakció torkon ragadna minket is, (...) és elöntene bennünket ez a hullám. Én ebbe nem megyek bele."[61] Mindezek ellenére ez az állásfoglalás nem jelentette a magyarországi szovjet intervencióval, a Kádár-kormánnyal, de leginkább a „Nagy Imre-kérdés" elintézési módjával való teljes azonosulást.

61 Andrzej Werblan, „Czy los Imre Nagy'a przeraził Gomułkę?" [Vajon Nagy Imre sorsa megrémítette Gomułkát?], *Prawo i Życie*, nr. 43, 1991.

A lengyel társadalom és az 1956-os magyar forradalom

Lengyelország 1944-1989 közötti történelmében mindössze kétszer fordult elő, hogy a társadalom, a tömegek szóhoz jutottak a „nagypolitikában", s valamennyire befolyásolhatták azt. Ez nem azt jelenti, hogy ők formálták a történelmet, hanem kihasználták azt az egyedülálló lehetőséget, hogy beleszóljanak a saját és az ország sorsának az alakításába. Az első dátum 1956, amikor egy évbe sűrűsödött Bierut halála (március), a poznańi munkásfelkelés (június), Gomułka visszatérése a LEMP KB első titkári székébe egy szovjet katonai beavatkozás fenyegető árnyékában (október), valamint az azt követő néhány hónapnyi „társadalmi szabadság". A másik dátum 1980-81, a Szolidaritás szakszervezet első legális működésének időszaka, ami a Wojciech Jaruzelski-féle Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsa által bevezetett hadiállapottal végződött 1981. december 13-án.

Ami 1956-ot illeti, éppen a nagymérvű társadalmi aktivitás – ami főképp a politikai rendszer és LEMP egyre látványosabb elerőtlenedésének tulajdonítható –, s ennek különféle formában történő rögzítése teszi lehetővé, hogy önállóan megvizsgálhassuk, miként viszonyult a lengyel társadalom az 1956-os magyar forradalomhoz, hogy milyen rendkívül élénk visszhangot váltott ki mindez a lengyelek körében, s ez miként jutott kifejezésre a gyakorlatban. A feldolgozást segíti az is, hogy éppen a forradalom idején a lengyel sajtó rövid időre nagyrészt megszabadult a cenzúra kötelékeitől, és bizonyos határok között adminisztratív akadályok és más kötöttségek nélkül írhatott a magyarországi eseményekről és ezek lengyelországi visszhangjairól. Nemcsak az akkor egy időre talajt vesztett lengyel belügyi szervek voltak jelen a magyarok melletti ro-

konszenv-gyűléseken és felvonulásokon, hanem ezekről a rendezvényekről helyszíni tudósítások láttak napvilágot az újságokban, s részben beszámolt róluk a Lengyel Rádió valamint a Lengyel Filmhíradó is. Mindez - kiegészítve az oral history-jellegű visszaemlékezésekkel - lehetővé teszi, hogy egymástól független források felhasználásával mutassuk be, milyen hatást váltott ki az éppen „eufóriában élő" Lengyelországban a magyar forradalom, illetve annak vérbefojtása 1956. november 4. után.

I.

A magyar forradalomhoz kapcsolódó események Lengyelországban mélyen beleágyazódtak a „lengyel októberbe", amelynek csúcspontját az október 19-24. közötti néhány nap jelentette. Az emberek Gomułka „győzelmét" a saját sikerüknek is tartották - ami még kiegészült Wyszyński bíboros visszatérésével a lengyel egyház élére -, és a korábbiakhoz képest forradalminak tűnő változások ha nem is teljesen, de a többségüket úgy-ahogy kielégítették. Felmérték ugyanis, hogy ennél többet békés eszközökkel nem lehet elérni. Természetesen nem tűnt el az igény a Szovjetunió által 1939 őszén elvett keleti lengyel területek visszacsatolására, a Katyńban lemészárolt lengyel tisztek ügyének tisztázására és a szovjet csapatok kivonására lengyel földről, de mindez nem öltött általános jelleget. Figyelemreméltó az is, hogy noha az 1956. júniusi poznańi megmozdulás után - amelynek elsődleges kiváltó oka a katasztrofális gazdasági helyzet volt - nem sokat javult az ország gazdasági állapota, mégis októberben a politikai jelszavak kerültek előtérbe, mégpedig oly módon, hogy a különböző jellegű követeléseket szinte „egy szuszra" mondták ki: „szabadságot", „vallásszabadságot", „Rokossowski menjen haza". Ezek megvalósulásakor - még ha a szabadság korlátozott maradt is - a lengyel társadalom magába integrálta az addig Moszkva bábjainak tekintett és a nemzettől idegen testként kezelt lengyel kommunistákat, és megvetette az októberi napokban a szovjet katonai beavatkozást szorgalmazó LEMP-en belüli dogmatikus csoportot, amely a KB 8. plénumán teljes vereséget szenvedett. A lengyelek 1956 őszi általános politikai hangulatát jól jellemzi

egy néhány fős társaság beszélgetése az egyik varsói kávéházi asztalnál, amelynek tartalmát egy szorgalmas belbiztonsági funkcionárius fel is jegyezte. Az asztaltársaság egyik tagja a többiek egyetértése közepette kijelentette, hogy „a szocialista, sőt még a kommunista rendszer is elfogadható, csak legyen lengyel és független a Szovjetuniótól".[62]

A lengyelek körében a szovjet- illetve oroszellenesség volt a legerősebb érzés az októberi napokban. Ezek nem új érzelmek, hiszen évtizedekre, sőt ami az utóbbit illeti, évszázadokra visszavezethetőek, mégis 1945 után ezt nemcsak elfojtani kellett, hanem jött a kötelező testvériség korszaka. Viszont 1956 őszén, a 8. plénum körüli események idején a szovjet csapatmozgások hírére és hatására mindez ismét elemi erővel tört a felszínre. Ez a szovjetellenesség erős hangsúlyt kapott a lengyel társadalom rokonszenvében a magyarok iránt, akikről úgy vélték, hogy tulajdonképpen helyettük is - hiszen a Visztula mentén más volt a helyzet - a függetlenségért és szabadságért harcolnak a szovjetekkel szemben. Lengyelország-szerte is hamar köztudottá vált, hogy az 1956. október 23-i budapesti felvonulás a „lengyel október" melletti szolidaritási tüntetésként indult, s ezt jelképezte - mint helyszín - a Petőfi- és a Bem-szobor, illetve a sajátos jelszó, amely tömören fejezte ki a magyar emberek követelését: „Lengyelország példát mutat, kövessük a magyar utat!" Ez a jelszó azt is hangsúlyozta, hogy nem más államok példájának szolgai másolásáról van szó, hanem minden nemzetnek a saját útját kell járnia.[63]

A lengyelek gyűlésezési hulláma a leendő új pártvezetés - s főleg Gomułka - mellett a 8. plénum megnyitásával vette kezdetét, az egész országot elöntötte, és a már említett október 24-i varsói többszázezres nagygyűlésen érte el tetőpontját. A „lengyel október" és a magyar forradalom éppen ezen a gyűlésen kapcsolódott össze, mégpedig többszörösen. Egyrészt néhány egyetemista csoport, az előző napi budapesti tüntetésekről értesülvén, magyar zászlókkal vonult fel, ami a résztvevők

62 Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW, Lengyel Belügyminisztérium Központi Levéltára), 17/IX/96.

63 Ugyanezt húzta alá Nagy Imre is az olasz *Giornale D'Italia* tudósítójának október 31-én adott, már említett interjújában, lásd az 53. számú jegyzetet.

körében viharos elismerést aratott, Gomułkából viszont határozott elégedetlenséget váltott ki, mert azonnal felmérte, hogy minden ilyen megnyilvánulás csak megnehezíti a gyors konszolidációra irányuló erőfeszítéseit. Már másnap kifejezte nemtetszését az élő rádióközvetítést vezető és azért felelős személynek amiatt, hogy a gyűlés eseményeiről folyamatosan beszámoló tudósító hangosan üdvözölte a magyar zászlók megjelenését a téren, és ezzel a rádió provokálta a jelenlévőket és a rádiókészülékek előtt ülőket.[64] Másrészt a gyűlés végeztével több mint kétezer ember – akikhez útközben még néhány ezren csatlakoztak – a LEMP KB épülete elé vonult, ahol az új vezetést és Gomułkát éltették, szovjetellenes jelszavakat kiabáltak, és egyházi énekeket is énekeltek. Majd „a tüntetés résztvevői a magyar nagykövetség elé vonultak, hogy kifejezzék szolidaritásukat a magyar nemzettel". Ezután „megpróbáltak tüntetni a LEMP Varsói Pártbizottsága és a szovjet nagykövetség előtt is, mindazonáltal mindkét esetben a csoportokat feloszlatták a Belbiztonsági Hadtest, a rendőrség és a munkásaktíva egymással együttműködő egységei. A csoportok egyike a Zsigmond-oszlopnál rövid gyűlést tartott Varsó-Budapest-Belgrád jelszóval."[65]

A lengyel társadalom magyarok iránti segítőkészsége leginkább a véradásban és az egész országra kiterjedő pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtésben mutatkozott meg. Ennél tovább csak kevesen akartak menni. A segélyakciók szervezését megkönnyítette a LEMP KB október 28-i hivatalos állásfoglalása – üzenete a magyar nemzethez –, amelyben Gomułka és vezetőtársai támogatásukról biztosították a Nagy Imre-kormányt és annak programját, valamint elítélték azt, hogy Gerő Moszkvához fordult segítségért. Ezzel mintegy „felhatalmazták" a lengyeleket együttérzésük gyakorlati kifejezésére, arra is számítva, hogy ez levezető csatornaként is szolgálhat a „lengyel október" kiváltotta érzelmek lecsillapításához.

A lengyelek a magyar forradalomban egy igazi antisztálinista felkelést láttak, amely a „saját októberükhöz" hasonló célkitűzéseket fogal-

64 Lásd a 19. számú jegyzetet.

65 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 203-204. o. III/5./157. számú dokumentum.

mazott meg, csakhogy Magyarországon a régi vezetés szűklátókörűsége és a hatalomhoz való görcsös ragaszkodása vérfürdőt eredményezett. A magyarok megsegítésére indított nagyszabású segélymozgalom alkalmas volt arra, hogy félredobva az addigi semmitmondó sablonokat a szocializmust építő két nép barátságáról, visszatérjenek a hagyományos lengyel-magyar barátság eszméjéhez. Lengyelországban élénken élt annak emléke, hogy 1939 őszén Magyarország közel százezer lengyel menekültet fogadott be, mások arra emlékeztek, hogy a világháború idején Lengyelország különböző pontjain – így Varsó környékén – állomásozó magyar csapatok mennyire segítőkészek voltak, s egyáltalán nem viselkedtek megszálló hadseregként. A *Kurier Szczeciński* című napilap hasábjain az egykori Honi Hadsereg egy katonája (az is a Visztula-menti változásokhoz tartozott, hogy oldódott a második világháború idején összességében 350 ezer főt számláló, a londoni lengyel emigráns kormány által irányított Honi Hadsereg tagjainak 1945 utáni üldöztetése és megbélyegzése) elmondta, hogy partizánként gyakran találkozott magyar katonákkal és tisztekkel, akik fegyvert adtak nekik a németek ellen, valamint védték őket a Gestapo megtorlásai elől. „Meghatottan emlékszem dr. Hegedűsre – folytatta emlékeit –, a magyar hadsereg hadnagyára, aki a lengyelek igaz barátja volt. Amennyire erejéből telt, mindig segített a lengyeleken. Ilyen magyar sok volt. Nagyon sok."[66] Volt, akinek az életét magyar katonák mentették meg – s ez kötelezte örök hálára –, mint például Józef Siegelét, aki annak köszönheti életben maradását, hogy 1944-ben magyar honvédek védtek meg egy lengyelekkel zsúfolt vonatot, amelyet a németek megállítottak, hogy a lengyel utasokat elhurcolják.[67] Volt olyan is, aki kijelentette: „Mivel átéltem Varsóban a gettófelkelést 1943-ban, majd a felkelést 1944-ben, jól tudom, mit jelent a háború egy városban, és tudom, mit jelent a szabadság."[68] Másokat a nemzetközi szolidaritás vezetett, mint például azt a skót lányt, aki azt mondta a Lengyel Rádió riporterének: „Nagyon örülök, hogy valamit te-

66 *Kurier Szczeciński*, 1956. november 2.

67 Uo.

68 APRT, 3947/4, Na warszawskiej fali, 29. 10. 1956. A következő idézetek szintén ebből a riportműsorból.

hetünk, hogy segítsünk a Magyarországon harcoló embereknek. Tisztában vagyok azzal, mi történik ott, és a nemzetközi szolidaritást figyelembe véve tenni akartam valamit, hogy segítsek a magyaroknak, akik ott harcolnak." A véradók kevés kivétellel életükben először - s meglehet, utoljára - adtak vért. Egyszerűen úgy érezték, segíteniük kell. Létezett egyfajta általános rokonszenv a magyarok iránt, még akkor is, ha a lengyelek közül sokan még nem is láttak „eleven magyart". Ehhez járult még a már említett szovjetellenesség, és az az érzés, hogy Lengyelország elkerülte azt a tragédiát, ami Magyarországot érte.

A véradásra jelentkezők hulláma a Lengyel Vöröskeresztet teljesen váratlanul érte, hiszen 1945 után csak egyetlen tömeges véradási akció zajlott le, amit viszont hivatalosan szerveztek meg: Észak-Korea számára az 1950-53-as koreai háború idején. A lengyel segélyszervezet az 1950-es évek elején kiépített egy nem túl széles véradói kört, amelynek tagjai fizetésüket vagy nyugdíjukat éppen azzal egészítették ki, hogy néhány hetente vért adtak. Így nem csoda, hogy meglepődtek a véradó-állomásokon, amikor 1956. október 26-án, pénteken, először csak szórványosan, másnap már többen, s amikor 28-án reggel a Lengyel Rádió közzétette a Magyar Vöröskereszt segítségkérését, már tömegesen jelentkeztek az emberek vért adni az ország minden pontján. A véradási felhívást a rádió és az újságok is többször megismételték, egészen november 4-ig. A felhívásra leggyorsabban Varsó, Krakkó, Katowice (éppen ekkortájt keresztelték vissza Sztálinvárosról), Wrocław, Poznań, Jelenia Góra, Łódź és Szczecin lakosai reagáltak. Egy véradási procedúra 2,5-3 órát vett igénybe, s a véradó-állomások szűk áteresztő képessége miatt sokkal kevesebb embertől tudtak vért venni, mint ahányan jelentkeztek, még azután is, hogy külön (ideiglenes) véradó helyeket állítottak fel - például egyes nagyobb üzemekben vagy a hadsereg alakulatainál -, és az összes vajdasági véradó-állomás éjjel-nappal működött. De még így is szabályozni kellett, hogy melyik nap milyen foglalkozási ághoz tartozók jöjjenek vért adni, és minden jelentkező sorszámot is kapott. A véradásban az egyetemisták jártak az élen, de egyáltalán nem korlátozódott csak rájuk, szinte minden társadalmi osztály kivette belőle a részét. Egy véradó ezt így fogalmazta meg: „Nem vagyok egyetemista, újságíró vagyok, de azt hiszem, itt közöttünk egyáltalán nem számít a foglalkozás." Majd ehhez egy orvos ezt tette hozzá: „A véradó-állomást a fiatalokon kívül folyamatosan keresik fel az idősebbek is, fizikai és szellemi munkások egyaránt. Valóban megfigyelhetjük a hatalmas lelkesedést és azt a hatalmas szándékot, hogy segítsenek azoknak az embereknek, akiknek erre a vérre szükségük van."

Ezzel egyidejűleg lengyel orvosok és ápolónők százai jelentkeztek, hogy készek Magyarországra utazni, és a helyszínen segíteni magyar kollégáik munkáját. Az utazásra végül is nem került sor, mert Budapestről október végén jelezték, hogy a szándékot nagyra értékelik, de erre a segítségre nincs szükség. A Lengyel Vöröskereszt viszont kötelességének érezte, hogy saját maga is megköszönje a jelentkezéseket, s ezért mindenkinek - a szervezet elnökének aláírásával, 1956. november 2-i dátummal - a következő, azonos tartalmú levelet küldte: „A Lengyel Vöröskereszt Főigazgatósága nagyon köszöni jelentkezését az orvosi-ápolónői segítségnyújtás ügyében a magyarországi lakosság számára, és egyúttal közli, hogy a Magyar Vöröskereszt nem tart igényt az általunk felajánlott orvosi-ápolónői segítségre. Ha ez ügyben a Magyar Vöröskereszt részéről mégis megnyilvánul ez az igény, a Lengyel Vöröskereszt értesíteni fogja azokat a személyeket, akik kifejezték készségüket az utazásra, hogy a megfelelő csoportokat összeállítsa."[69]

A véradásban nem lehet határt vonni a párttagok és a pártonkívüliek között, mert ez sem számított. A LEMP Vajdasági Pártbizottsága Jelenia Góra városában úgy kezdte ülését október 28-án, hogy a résztvevők csoportosan elmentek vért adni. A magyar forradalom ideje alatt 795 liter vér érkezett Lengyelországból Budapestre - kizárólag légi úton -, és ehhez tudni kell, hogy egy embertől átlagosan 150-200 milliliter vért vettek, ami azt jelenti, hogy 4000-6000 lengyel adott vért (s ehhez jön még az a több ezer személy, aki bár a magyaroknak adott vért, de azt már nem küldték el). A lengyel sajtó és rádió bő terjedelemben számolt be minderről, megható tudósítások és riportok jelentek meg a véradókról, önkéntes áldozatvállalásukról, a véradás

69 A levél több eredeti példánya a szerző birtokában.

megszervezéséről. Az akció másfél hétig tartott, s akkor zárult le, amikor a Magyar Vöröskereszt – megköszönve a lengyelek áldozatkészségét – jelezte, nincs már szüksége újabb vérszállítmányokra, ellenben élelmiszerre, gyógyszerre és ruhaneműre annál inkább.

A véradással párhuzamosan bontakozott ki a szintén az egész országot átfogó pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtési akció, amely hosszú hetekig zajlott, és november 4. után újabb lendületet vett. Mint említettük, a lengyel hatóságok nem akadályozták – nem is tudták volna – a társadalom eme spontán kezdeményezését. Arról is szó esett, hogy a társadalmi mozgalom keretében ily módon összegyűlt lengyel vér- és segélyszállítmányok elsőként érkeztek Magyarországra, és a legnagyobb mértékű külföldi segítséget jelentették a forradalom napjaiban. Igaz, éppen november 4-ét követően az akció napi menetéről a varsói központi, de a vidéki sajtó többsége is már hallgatott, de az összegzéseket, illetve egy-egy szállítmány útnak indítását azért mindig hírül adták.

Az első lengyel repülőgép október 26-án érkezett Budapestre, ez még az éppen raktáron lévő – részben a hadsereg tulajdonát képező – készleteket szállította. Ezután november 3-ig 15 lengyel repülőgép landolt a magyar fővárosban, fedélzetén az említett 795 liter vérrel, ezen kívül 415 liter vérplazmával, 16,5 ezer kg vérhelyettesítő szerrel, szérummal, gyógyszerrel és kötszerrel, valamint 3 ezer kg élelmiszerrel.[70] Novemberben az első három gépkocsiszállítmány összesen 101 tonna gyógyszert, élelmiszert és építési anyagot vitt magával Budapestre, a szállítmányok össztömege a hónap végére elérte a 312 tonnát.[71]

A magyar forradalom mellett számos gyűlést tartottak üzemekben, egyetemeken s más helyeken, de november 4-ig mindössze egyetlen utcai tüntetésre került sor a „harcoló magyar testvérek" mellett. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az esetleges szervezők attól tartottak, nem lesznek képesek a tüntetés végeztével a tömeget békésen hazaküldeni, másrészt pedig érvényben volt az akkor még rendkívül népszerű Gomułkának az október 24-i varsói nagygyűlésen elmondott kérése-

70 *Żołnierz Wolności*, 1956. november 28.

71 *Życie Warszawy*, 1956. december 2-3.

felszólítása, miszerint „elég a gyűlésezésből, lássunk hozzá a mindennapi munkához". Ha ez a kívánság nem is valósult meg rögtön, hiszen a hatóságok képtelenek voltak ezt betartatni, és ráadásul a „magyar kérdésben" elfoglalt álláspontjával a pártvezetés felhatalmazást is adott a tömegeknek, de azért tekintettel kellett rá lenni. Ennélfogva egyszerűbb volt zárt helyen megtartani a szolidaritási gyűléseket, mintsem kivinni azokat az utcákra. A szóban forgó egyetlen tüntetést Olsztyn városában rendezték, és a megmozdulásról természetesen jelentés is készült a belügyminisztérium számára:

„1956. X. 30-án az olsztyni Mezőgazdasági Főiskola és a Tanárképző hallgatóinak kezdeményezésére 14 órakor a magyar felkelőkkel szolidarizáló tüntetést szerveztek. A tüntetők, akiknek többségét a Mezőgazdasági Főiskola hallgatói alkották, 14 óra előtt indultak el az iskola területéről, s a város utcáin keresztül a Vörös Hadsereg térre vonultak, ahol a már előzőleg a térre érkezett kb. 20 fős egyetemista csoport magyar és lengyel zászlókat illetve gyertyákat helyezett el. A meggyújtott gyertyák mellett négy egyetemista díszőrséget állt. Amikor a menet a Vörös Hadsereg térre érkezett, a menet eleje, amely a koszorúkat vitte, elkanyarodott, és a koszorúkat a gyertyák mellett elhelyezett zászlókhoz tette le. Azután a menet a város utcáin elérkezett a Świerczewski tábornok térre, ahol gyűlést tartottak, amelyen kb. 10 000 ember vett részt. A menetből kivált a hallgatók egy csoportja, amely már előzetesen elkészített, „Magyar Felkelők tere" feliratú három táblát tett fel a „Vörös Hadsereg tere" tábla mellé. (...)

A gyűlés ideje alatt egyetemisták csoportjai számos alkalommal skandálták: „Le a belbiztonsági szolgálattal!"; „A rendőrség velünk van!"; „Szabad Lengyelország – szabad Magyarország!"; „Egész Olsztyn velünk van!"; „A hadsereg velünk van!", stb. Akkor is különösen sok szovjetellenes és a belbiztonsági szolgálat elleni kiáltás hallatszott, amikor a menet az utcákon vonult, s ezeket skandálták is. Meg kell említeni, hogy a gyűlésen felszólaló Sadowski, az Egyesült Parasztpárt[72] olsztyni

72 A Lengyel Népköztársaságban formálisan többpártrendszer volt, ami a valóságban azt jelentette, hogy a LEMP mellett létezett két, vele „szövetséges" – értsd: csatlós – párt, az Egyesült Parasztpárt és a Demokrata Párt, amelyek elismerték a LEMP veze-

Vajdasági Bizottságának elnöke a következőt mondotta: „a mi nemzetünk a saját bőrén érezte a belügyeinkbe való beavatkozást, amikor a Szovjet Hadsereg Varsó ellen indult a LEMP KB 8. plénuma tanácskozásának idején". Ezen kijelentés után különösen élesen hangzottak el a fentebb említett szovjetellenes kiáltások.

A gyűlés befejezésére egy, a magyar nemzethez intézett, a szuverenitásról szóló levelet-határozatot fogadtak el, valamint az egyik egyetemista javaslatára megszavazták a Vörös Hadsereg tere átkeresztelését Magyar Felkelők terévé, majd ezután elénekelték a nemzeti himnuszt és a „Nem hagyjuk a földünket..." kezdetű hazafias éneket.

A felvonulás idején az egyetemisták a következő feliratú transzparenseket vitték: „Követeljük a szovjet csapatok kivonását Magyarországról!"; „Egész Olsztyn velünk van"; „Le a szovjetekkel"; „Szabad Lengyelország - Szabad Magyarország"; „Íme, a szovjet internacionalizmus megmutatkozik Magyarországon", valamint Magyarország térképét feltüntető ábrát, amin bejelölték Budapestet, amely felett kezek lógtak le (a kézfejekre vörös csillagok voltak ráfestve), s ezekből csöpögött a vér. Az említett ábrát elhelyezték a Świerczewski tábornok téren emelt tribünön. A gyűlés befejeztével a hallgatók zárt csoportban visszamentek az iskola területére."[73] (A tüntetés után az átkeresztelt Vörös Hadsereg terét illetően kompromisszum született a helyi hatóságokkal, a teret nem nevezték vissza, hanem az a mai napig is Bem József nevét viseli, ezzel jelképezve a lengyel-magyar barátságot.)

II.

A magyarokkal való szolidaritás fontos jelképe volt a különböző lengyel falvakban és városokban kifüggesztett, időnként gyászszalaggal átkötött magyar nemzeti zászló. Ilyen zászlót lengetett a szél Varsó központjában, a LEMP Központi Bizottságának épületével átellenben, és mellé még egy plakátot is tettek „A magyarok segítségért kiáltanak" felirattal. A Háromkereszt téren található Magyar Kulturális Intézet előtt a főváros egyetemistái és munkásai - kabátujjukon piros-fehér-zöld karszalaggal - díszőrséget álltak egy kitűzött magyar zászlónál, amely mellett a felirat azt hirdette: „Hódolattal a magyar nemzetnek"; az intézet falára pedig egy táblát rögzítettek fel: „Szolidárisak vagyunk a magyar nemzettel". „Az épület előtt koszorúkat és virágcsokrok tömkelegét helyezték el. (...) Kissé arrébb egyidejűleg pénzgyűjtés is folyik gyógyszerekre a felkelés során megsebesült magyarok számára. Varsó hódolatát fejezi ki a hős magyar nemzetnek" - tudósított a Lengyel Rádió az eseményről.[74] Ugyancsak a fővárosban, a Képzőművészeti Akadémia előtt is magyar zászlót tűztek ki, és az intézmény hallgatói hosszú asztalokon grafikákat árultak - köztük a maguk készítette, a „magyar tragédia" lengyelországi jelképévé vált könnyező galambot -, s a bevételt a magyarok megsegítésére fordították. Tarnówban, Bem József szülővárosában a helyi gimnázium tanulói a tanárok teljes egyetértésével - „és az igazgatóság passzív engedélyével" - az iskola előtti zászlórúdra felhúzták a magyar lobogót. Másnap - hogy ne provokálják a hatóságokat - a zászlót bevitték az iskola épületébe, körülötte folyamatos díszőrséget álltak, valamint egy dobozt is elhelyeztek, amelyben gyűltek az adományok. Az igazgató megengedte azt is, hogy a tanulók ünnepélyes gyűlést tartsanak, „amelynek során tisztelettel adóztunk a magyaroknak, és kifejeztük szolidaritásunkat Magyarországgal".[75] Szczecinben november 1-jén, halottak napján, a Műszaki Egyetem hallgatói díszőrséget álltak a magyarok tiszteletére, valamint az egyetem fő épületére kifüggesztették a magyar és a lengyel zászlót. Krakkóban a híres Jagelló Egyetem Collegium Novum épületén fekete szalaggal átkötött magyar zászló lengett, valamint a városközpontban lévő Ismeretlen Katona Sírját - a szovjet katonai beavatkozás elleni tiltakozásul - november 4-én magyar nemzeti zászlóval takarták le.[76]

A magyar zászlók kitételében leginkább Wrocław és a wrocławi vaj-

tő szerepét, és ezért cserébe bizonyos számú képviseletet kaptak a Szejmben és a kormányban.

73 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 205-207. o. III/5./159. számú dokumentum.

74 APRT, 354/1, Z kraju i ze świata, 29. 10. 1956, illetve 4351/3, Muzyka i aktualności, 30. 10. 1956.

75 Tadeusz Pilch, a tarnówi gimnázium akkor IX. osztályos tanulója visszaemlékezése.

76 Az erről készült két fényképfelvétel a szerző birtokában.

daság járt az élen. Általában is elmondható, hogy Lengyelország ezen vidékén a magyar forradalom különösen nagy hatást váltott ki. A második világháború végén erről a területről németek millióit telepítették ki, s helyükre az 1939 előtti volt keleti lengyel területekről érkeztek lengyelek, akik körében a szovjetellenesség érthetően erős volt. Ezt már csak fokozta, hogy stratégiai szempontok miatt Alsó-Sziléziában hatalmas szovjet csapattestek állomásoztak.

Október 27-én a Jelcz-i Gépkocsialváz-gyártó Üzemekben délelőtt 11.30-kor félbeszakították a munkát, és a dolgozók gyűlést tartottak, ahol „szovjetellenes és a magyar nemzetet támogató jelszavakat hangoztattak". Az épületre kitűzték a magyar és a lengyel zászlót, ezután „elénekelték a nemzeti himnuszt és egy egyházi éneket, majd visszatértek munkájukhoz".[77] Wrocławban a városháza tornyára függesztették ki a gyászszalagokkal átkötött magyar zászlót, amelyet az épületben található Sziléziai Történeti Múzeum könyvtárának munkatársnői varrtak. Az eseményt a múzeum emlékkönyvében is megörökítették: „A Magyar Forradalom tiszteletére a wrocławi Városháza épületében működő Történeti Múzeum dolgozói, a múzeum igazgatója, Józef Piątek által összehívott gyűlésen egyhangúlag elhatározták, hogy kitűzik a wrocławi Városháza tornyára a magyar és a lengyel nemzeti zászlót. A zászlókat a toronyra Stanisław Mądry fűtő, valamint Janusz Kramarek, a Történeti Múzeum asszisztense tűzte ki. Tisztelet a szabadságukért harcoló nemzeteknek!"[78]

Egyáltalán nem véletlen, hogy a magyar és a lengyel nemzeti lobogó sok helyütt egymás mellett lengett. A sztálini időszakban a „lengyel nacionalizmus" ilyetén megnyilvánulása – csakúgy, mint Magyarországon – nem volt megengedett, így 1956 októberében, amikor a szovjetek a lengyelek szemében vereséget szenvedtek azzal, hogy beleegyeztek a „nemzeti kommunista" Gomułka visszatérésébe, a lengyel zászlók ismét megjelenhettek, s egyfajta „szovjetek alóli felszabadulást" hirdettek. Wrocław legnagyobb üzemében, az Állami Vagongyárban (PAFAWAG) –

77 CA MSW, 17/IX/96.
78 A dokumentum hiteles másolata a szerző birtokában.

ahol néhány más üzemhez hasonlóan talicskán távolították el a gyár területéről a népszerűtlen igazgatót és a főmérnököt – október végén „a gyár dolgozói letépték a vörös csillagot, és helyére a lengyel és a magyar zászlót akasztották".[79] Novemberben Świdwina faluban (koszalini vajdaság) két, gyászszalagos magyar zászlót függesztettek ki, az egyiket a Lengyel-Szovjet Barátság emlékművére.[80]

Alsó-Sziléziában az említett erős szovjetellenesség a magyar zászlók kitűzésén túl más kapcsolódási pontot is talált a magyar forradalommal: „Lwówek Śląski településen folyó év X. 31-én egy (kézzel írt) röplapot szögeztek ki, amely a Szovjetunió elleni fegyveres harcra és a magyar nemzet példájának követésére hívott fel." A környéken pedig, Lubomierz és Gryfów településeken „az ottani iskolák ifjúsága a szovjet hadsereg elleni jelszavakat terjeszt, és a magyar felkelők követésére hív fel".[81] Ha a fegyveres példát nem is követte senki, azért az valóban előfordult, hogy az október 23-i budapesti tüntetés egyik jelképes eseményét, a Sztálin-szobor ledöntését „mintának vették" Lengyelországban. Lehet, erőltetettnek tűnik ez a megállapítás, de ezt az összefüggést a LEMP KB számára készített tájékoztató is hangsúlyozta: „A magyar események napjaiban a skawini (krakkói vajdaság) Alumínium Kohó munkásai összegyűltek az igazgatóság előtti téren, ahol két nagy szobor állt, Leniné és Sztáliné. A munkások úgy határoztak, ledöntik a Sztálin-szobrot. A többiek lelkes tapsa közepette néhányan felmásztak a szobor tetejére, és igyekeztek azt nehézcsákányokkal szétverni. Mikor ez nem sikerült, hoztak egy traktort, láncokat tekertek a szobor köré, s így a földre döntötték a szoboralakot, amelyet azután körbevontattak a Kohó területén. Az eseményen jelen volt egy kohászküldöttség az NDK-ból, és annak tagjai nyugtalanságukat fejezték ki, valamint fényképfelvételeket készítettek a ledöntött Sztálin-szoborról."[82]

Egyes esetekben azért felmerült a lengyel fegyveres segítség gondolata is, még ha ténylegesen nem is került rá sor. Egyszer egy gdański

79 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 202-203. o. III/5./156. számú dokumentum.
80 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.
81 Lásd a 79. számú jegyzetet.
82 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.

munkásküldöttség kereste fel a varsói magyar nagykövetséget, ahol Misur György sajtóattasé fogadta őket. A küldöttség tagjai egy nagy vonalakban elkészített „katonai együttműködési tervet adtak elő, amelyben szabadcsapat-féle segítség is szerepelt, létszámot is mondtak, és kifejezték azon meggyőződésüket, hogy fegyvert is fognak találni".[83] Máskor egy zakopanei értelmiségi jelentette ki, hogy „a német megszállás idején a Tátraalján harcoló csoportja minden tagjának itt valahol Zakopane környékén van elrejtve valamilyen fegyvere, és készen állnak egy légiót Magyarországra irányítani".[84]

A lengyeleknek a magyar forradalom iránti szolidaritásában nem érhető tetten semmiféle politikai differenciálódás. Másképpen fogalmazva: a „lengyelek" támogatták a „magyarokat". Az összetartó kapocs az újra megélhető történelmi barátság, a megfogalmazott célok hasonlósága és a szovjetellenesség volt. Az esetleges politikai differenciálódást erősen hátráltatta a tény, hogy a magyarországi hírek késéssel érkeztek, így azok a tendenciák, amelyek a forradalom utolsó szakaszában - november első napjaiban - kezdtek látható formát ölteni Budapesten, a hírek szintjén már nem vagy csak részben jutottak el Varsóba, a november 4-i szovjet beavatkozás pedig ismét új helyzetet teremtett. A Magyarországon tartózkodó lengyel újságírók is inkább a forradalom fővonalának eseményeiről, annak össznépi, antisztálinista (és ezzel összefüggésben jogosan szovjetellenes) jellegéről írtak.

A magyar forradalom idején született lengyel röplapok és feliratok - mint azt láthattuk - túlnyomórészt a magyar felkelők követésére és a lengyelországi szovjet csapatok elleni fellépésre hívnak fel, november 4. után ezt felváltotta a „szenvedő magyar nemzet" iránti együttérzés, valamint a szovjet csapatok magyarországi agressziójának és ott tanúsított brutalitásának elítélése. Míg az első intervenció után a lengyel közhangulatot a megkönnyebbülés jellemezte, hogy Lengyelország a katonai beavatkozást elkerülte, a második kapcsán inkább az a szorongás uralkodott, nehogy a lengyeleknek is ez jusson osztályrészül. A białystoki Orvosi Egyetem egyik hallgatója kijelentette, hogy „a magyarországi események nem nyújtanak biztosítékot arra, hogy a Szovjetunió - annak ellenére, hogy most beleegyezését adta a szocializmus lengyel útjába - hirtelen nem gondolja-e meg magát, és nem indít-e fegyveres támadást a lengyel nemzet ellen".[85] Egy poznańi lakos attól félt, hogy „Lengyelországban hasonló helyzet alakulhat ki, mint Magyarországon, jelenlegi kormányunkat szovjet nyomásra megváltoztatják, és megalakul egy Rokossowski vezette új kormány, amely segítségért fordul a szovjet csapatokhoz, és akkor vérontásra kerül sor."[86] Ezek a vélemények nem tekinthetők egyedieknek, komolyan felmerült a kétely, sikerül-e Lengyelországnak megőriznie mindazt, amit októberben elért.

Az aggályok ellenére a magyarok melletti rokonszenv azért nem csökkent: a LEMP vezetése agitátorok százait küldte szét az országban,[87] hogy „megfelelő módon" magyarázzák meg, mi is zajlik Magyarországon, azonban ez szinte semmi eredménnyel nem járt. Az opolei vajdaságból az ottani pártbizottság azt jelentette a Központi Bizottságnak Varsóba, hogy „a magyarázatot, miszerint azért volt szükség a szovjet csapatok beavatkozására Magyarországon, mert ott egyre jobban teret nyertek a fasiszták, az emberek a közvélemény régi stílusú becsapásának tartják", és számos aktivistának is az a véleménye, hogy „az igazságot ismét csak a nyugati rádióadókból lehet megtudni".[88] Az ebben a vajdaságban fekvő Świdnica településen november 5-ről 6-ra virradó éjjelen ez a felirat jelent meg a piactéren: „A szovjet hadsereg a magyar nemzetet pusztító féreg", s mellette egy másik: „A szovjet hadsereg tolvajok és haramiák bandája, alatta pedig egy rajzolt akasztófa - «ez vár rátok!»." Szintén ezekben a napokban „El a kezekkel Magyarországtól!" tartalmú röplapot terjesztettek Wrocławban, amelyben élesen kifogásolták azt is, hogy Lengyelország ENSZ-képviselője - a kom-

83 Lásd az 55. számú jegyzetet.

84 Tischler János, „Minden magyar együtt halad, kövessük a lengyel utat!" (a továbbiakban: *Minden magyar...*). *Valóság*, 1995/10. 69-70. o.

85 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.

86 Archiwum Urzędu Ochrony Państwa (AUOP, Lengyel Államvédelmi Hivatal Levéltára), 155/27.

87 Magyar Országos Levéltár, Külügyi Iratok (MOL KI), XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1958.

88 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843. A következő idézetek ugyaninnen.

munista blokk többi tagországához hasonlóan – a magyarországi szovjet beavatkozást elítélő amerikai határozat ellen szavazott. A helyi Ideiglenes Forradalmi Bizottság – ilyen és hasonló nevű szervezetek tömegével jöttek létre (főként az egyetemeken) a „lengyel októbert" követően, és néhány hónapig léteztek – által aláírt röplap elítélte a Szovjetunió beavatkozását Magyarország belügyeibe, és „öt perces néma tiszteletadásra" hívott fel „a magyar forradalom elesettjeinek emlékére". November 6-án Wrocław utcáin plakátok jelentek meg, amelyek azt hirdették, hogy „az Orvosi Egyetem hallgatói háromnapos gyászt tartanak a magyarországi események miatt".[89]

A november 4-i új fejlemények teljes meglepetést és megrökönyödést okoztak Lengyelországban, hiszen a szovjet kormány nyilatkozatai és a Budapestről érkező hírek optimizmust sugalltak. A magyar forradalom vérbefojtása óriási felháborodást váltott ki a lengyelekben, s Gomułka ekkor ismerte fel, hogy hatásosan kijátszható a „magyar kártya" a társadalom lecsillapítására. Mint arról szó esett, megzsarolta a lengyeleket azzal, hogy az ország csak abban az esetben kerülheti el Magyarország szörnyű sorsát, ha felsorakozik a LEMP és annak irányvonala mögé, s ha a lengyelek valóban visszatérnek hétköznapi életükhöz (értsd: felhagynak a politikát befolyásolni kívánó törekvéseikkel). Ekkor kezdett kialakulni az a hivatalos megítélés Lengyelországban, amely szerint az első szovjet beavatkozás helytelen volt, a második „sem üdvözlendő", de ez esetben már a szocialista rendszer fennmaradása volt a tét Magyarországon, ez tehát az elkerülhetetlen kisebbik rosszat jelentette. A lengyel államnak pedig az az elsődleges érdeke, hogy megvédje a második világháború utáni új nyugati határait, ennek pedig egyedüli garanciája az, ha továbbra is a Szovjetunió vezette tábor tagja marad. A „lengyel államérdek" állandó hangoztatása valóban csillapítólag hatott a lengyelekre, akik közül sokan maguk is belátták, hogy kényszerűen tudomásul kell venni a realitásokat, mégis a magyarországi szovjet intervenció első napjaiban ez a józan belátás még erősen keveredett a felháborodással. A LEMP számos vajdasági pártbi-

89 CA MSW, 17/IX/96.

zottsága ekkor olyan jelentéseket küldött Varsóba, miszerint „a magyar helyzet miatt újjáéledt a két héttel ezelőtti feszült hangulat [a 8. plénum napjairól van szó – T. J.], s ez azzal fenyeget, hogy utcai tüntetésekkel kell szembenéznünk".[90]

Ilyen nyílt utcai megmozdulások – mindkettő néma tiltakozó jelleget öltött – végül is két helyen zajlottak le: Poznańban és Krakkóban. Ez utóbbi városban az egyetemisták november 5-én délelőttre szervezték a demonstrációt. A helyi Egyetemi Forradalmi Bizottság úgy döntött, az a leghelyesebb, ha átveszi a tüntetés irányítását, mert csak így lesz képes biztosítani annak békés lefolyását. Egész éjjel fogalmazták a „Krakkó ifjúságához" szóló üzenetüket, amely miatt a *Dziennik Polski*, a második legnagyobb helyi újság (67 ezer példány) késéssel jelent meg, csakhogy ott ez helyet kapjon: „Nem akarjuk, hogy magyar testvéreink sorsára jussunk. Országunkban, és azon kívül is, vannak olyan erők, amelyek bármely pillanatban készek eltaposni forradalmunkat. Az is bizonyos, hogy határaink mentén katonai erők állomásoznak. A józan ész nem engedi meg, hogy ürügyet szolgáltassunk ezen erők bevetésére. (...) A lengyel október napjaiban nem engedtük meg felháborodott szívünknek, hogy felülkerekedjen politikai higgadtságunkon. Nem akarjuk, hogy most is csak forró szívünk vezessen bennünket. (...) Nem a gyávaság diktálja nekünk ezeket a szavakat. Túl sokat értünk már el, hogy mindez veszendőbe menjen. (...) Ne provokáljuk azokat az erőket, amelyek eltaposhatják frissen virágzásnak indult szabadságunkat. Néma tüntetéssel adózzunk az elesett magyarok emlékének."[91]

A megmozduláson több mint háromezren vettek részt. A menet elején az egyetemisták két fehér-piros lengyel zászlók között gyászszalaggal átkötött magyar zászlót vittek. A tömeghez Bolesław Drobner, a vajdasági pártbizottság nagy tekintélynek örvendő első titkára intézett beszédet, amelyben elismerően méltatta a tüntető ifjúság kiegyensúlyozott magatartását, és felhívta a figyelmet arra, hogy most „a legfontosabb dolog a nyugodt munka, és mindenkor álljunk készen a párt hí-

90 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.

91 *Minden magyar...*, 74. o.

vó szavára", valamint hozzátette: „Ne hagyjátok magatokat provokálni és belerángatni semmilyen zavargásba. Hisszük, hogy megőrzitek józan belátásotokat." A tüntetésről beszámoló krakkói lap megemlíti, hogy a tüntetők határozatot adtak át a helyi pártbizottságnak, amelyben kifejezték szolidaritásukat a magyar nemzettel és együttérzésüket az elesettek családjaival. Ugyanakkor azt is követelték, hogy ezt tegye közzé a rádió és a sajtó. Erre végül nem került sor, mert „a határozat olyan kérdéseket érint, amelyek jelenleg mérlegelés tárgyát képezik a párt és a kormány vezetésében, és tekintettel kell lenni a megfontoltságot követelő bonyolult nemzetközi helyzetre is".[92] Ezt belátta a tüntetők küldöttsége is, így annyi történt, hogy a levelet, mint a krakkói egyetemi ifjúság véleményét, elküldték a LEMP Központi Bizottságához és a kormányhoz Varsóba. Ezt követően a tömegnek azért felolvasták a határozatot, majd az összegyűltek egyperces csenddel adóztak az elesett magyarok emlékének. A résztvevők végig fegyelmezettek voltak, eltekintve néhány embertől, akik „felelőtlen jelszavakat kiabáltak, a házak falaira s egynémely villamoskocsira provokatív feliratokat tettek".[93] A tüntetés végeztével a szervezők még egyszer felhívták mindenki figyelmét a nyugalom megőrzésére. Délután a Műszaki Egyetemen tartottak gyűlést, amelyen ismételten felszólalt Drobner és a város leendő parlamenti képviselője, Tadeusz Cynkin ezredes. Mindketten aláhúzták a nyugalom megőrzésének fontosságát. S noha a hallgatóság ezt kissé csalódva fogadta, később mégis elfogadták ennek szükségességét, mert csak „így fejezhetik ki támogatásukat és segíthetnek a LEMP új vezetésének Gomułka elvtárssal az élen". A legnagyobb segítség pedig az, ha mindenki visszatér a saját munkájához.[94] Másnap a krakkói sajtóban szintén a nyugalomra és a megfontoltságra hívott fel az összes krakkói egyetem és főiskola rektora. Ennek már csak kiegészítését jelentette a Harcoló Magyarok Megsegítésének Egyetemi Bizottsága - egyébként néhány nap múlva a „harcoló" jelző is lekerült a névből - által kiadott nyilatkozat, amellyel a rektorok felhívását támo-

92 *Dziennik Polski*, 1956. november 6.
93 *Gazeta Krakowska*, 1956. november 6.
94 Uo.

gatták, mondván, hogy ez az egyetlen útja a „lengyel október" vívmányai megőrzésének.[95] Mégsem mindenki tartotta magát ezekhez az intelmekhez. November 6-án Gliwicében jelent meg a krakkói egyetemisták egy csoportja, hogy kapcsolatba lépjen az ottani egyetemistákkal. A járókelők kabátjára magyar színű kokárdát tűztek, és „a magyar felkelőkkel való szolidaritásra hívtak fel", akkor még különösebb eredmény nélkül.[96]

Más városokban is nekiláttak, hogy tiltakozó megmozdulást rendezzenek a magyar forradalom eltiprása miatt, azonban inkább lemondtak róla attól félvén, hogy nem sikerül majd ellenőrzés alatt tartani az eseményeket. A LEMP KB számára készített jelentés megemlíti, hogy Wrocławban és Wałbrzych városában az ifjúság hajlik rá, hogy utcai tüntetéseket szervezzen „Szovjetunió, el a kezekkel Magyarországtól!" jelszóval. Wrocławban a már említett egyetemi Ideiglenes Forradalmi Bizottság november 7-re, az 1917-es „nagy októberi szocialista forradalom" évfordulójára csendes megemlékező megmozdulást tervezett, azonban visszakoztak ettől, mert mint röplapokon hírül adták: „a feszült nemzetközi helyzetre való tekintettel az egyetemisták tüntetését visszavonjuk, mert az nem kívánatos következményekkel járhat". Így Wrocławban tüntetés nem volt, de azon a napon számos lakóházra kitűzték a gyászszalagos magyar illetve a lengyel zászlót. November 8-án ugyanez a bizottság rádiófelhívással fordult a város lakosaihoz, hogy egyperces néma tiszteletadással adózzanak az elesett magyar felkelők emlékének, és tartózkodjanak a szórakoztató rendezvényektől. Majd megismételték, hogy nem hívnak fel utcai demonstrációkra, mivel „azokat kihasználhatják tőlünk idegen erők". Toruńban szintén nem volt tüntetés, ugyanakkor az ottani egyetemi kollégium tetejére kitették a félárbócra eresztett magyar zászlót, az egyetemisták sokasága pedig magyar nemzeti színű, fekete szalaggal átkötött kokárdát hordott. November 6-án összegyetemi gyűlést tartottak, amelyen elítélték a „szovjet intervenciót Magyarországon".

95 Lásd a 92. számú jegyzetet.
96 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843. A következő idézetek ugyaninnen.

III.

Mint arról már szó esett, a lengyel emberek legtömegesebben a különböző gyűléseken fejezték ki támogatásukat a magyar forradalom iránt. Noha október 24-e után csökkent a gyűlésezési hullám, maga a jelenség még eltartott néhány hétig. Nem lehet élesen elválasztani a kizárólag a magyarok melletti szolidaritási megmozdulásokat, hiszen a magyar forradalomhoz kötődő jelszavak ugyanúgy feltűntek egy Gomułka támogatására összehívott rendezvényen, mint ahogyan a lengyel helyzetre vonatkozó követelések is helyet kaptak egy magyarok iránti rokonszenv-gyűlésen. Ha a „lengyel októberhez" kapcsolódó gyűlést tartottak, a „magyar testvérek" melletti ott elhangzott jelszavak kifejezetten felforrósították annak hangulatát. Így történt ez a łódźi Műszaki Egyetemen október 25-én rendezett gyűlésen, amelyen ötezer ember - köztük munkások és katonák - vett részt. A találkozót a szovjetellenes fellépések uralták, ugyanakkor megszavazták azt is, hogy „a magyar egyetemistákkal és a magyar ifjúsággal szolidarizáló levelet küldenek Magyarországra".[97] Október 30-án a Hel-félszigeten állomásozó haditengerészeti egység a LEMP KB-nak címzett határozatában egyrészt követelte a hároméves katonai szolgálat lerövidítését, a szovjet tanácsadók hazaküldését, az országban lévő szovjet csapatok kivonását, a parasztok számára a kötelező beszolgáltatás eltörlését, másrészt támogatásáról biztosította a Gomułka-féle új pártvezetést. Ezután az üzenet így folytatódott: „Támogatjuk a hős magyar népet, amely szabadságáért és függetlenségéért harcol. Követeljük a teljes függetlenséget és a szuverenitást Lengyelországban. Készek vagyunk ezért a vérünket ontani. Le a diktatúrával!"[98] Ugyanezen a napon a poznańi Aratógépek Gyárában szolidaritási gyűlést tartottak, ahol anyagi segítségnyújtást ajánlottak fel a magyaroknak, s egyúttal követelték a „Varsói Szerződés felülvizsgálatát, a szovjet csapatok kivonását Lengyelországból és a belbiztonsági szervek feloszlatását".[99]

97 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 204. o. III/5./158. számú dokumentum.
98 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 187. o. III/3./149. számú dokumentum.
99 AUOP, 155/27.

A magyar forradalom iránti szolidaritási gyűlésekre az ország minden pontján sor került, és ezek végén szinte mindig született egy levél-határozat-üzenet a „harcoló magyar testvéreknek" címezve, és ezen kívül gyakran helyben is gyűjtést rendeztek a megsegítésükre. A krakkói Műszaki Egyetem hallgatóinak október 30-i gyűlésén felolvasták a szolnoki testvéregyetem üzenetét, majd egyperces tisztelettel adóztak az elesett magyar felkelők emlékének. Ezután pedig megkezdődött a vita a magyar ifjúságnak küldendő levélről, amelyet végül elfogadtak, és a helyi sajtó le is közölte: „Hatalmas fájdalommal értesültünk arról, hogy nemzetetek arra kényszerült, hogy a haza szabadsága és függetlensége legszentebb eszméinek nevében felvegye a harcot. A célok, amelyekért véreteket ontjátok, egyben a mi céljaink is. Szolidárisak vagyunk veletek, és erőnkhöz mérten mindig a segítségetekre fogunk sietni. Ez a segítség jelenleg az egész lengyel nemzet önkéntes véradásában és a pénzgyűjtésben nyilvánul meg, hogy gyógyszert vásároljunk a harcoló magyar felkelők számára." A továbbiakban a krakkói egyetemisták követelték, hogy a Magyarországon bevetett szovjet csapatok azonnal szüntessék be a harcot a felkelőkkel szemben. „Amennyiben úgy vélitek - fejeződik be a levél -, hogy céljaitok elérésében segítséget jelent Nektek, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa napirendre tűzi a magyarországi helyzet megvitatását, akkor kormányunkhoz fordulunk, hogy támogassa álláspontotokat az ENSZ fórumán. Még egyszer legnagyobb tiszteletünket fejezzük ki a magyar nemzet hős magatartása iránt."[100] Hasonló tartalmú üzenetet küldtek Magyarországra a krakkói Közgazdasági Főiskola aznapi gyűlésének résztvevői is. A varsói műszaki egyetemisták ugyancsak október 30-i, többezres gyűlésükön szintén levelet fogalmaztak meg, és küldtek el a magyar egyetemistáknak: „Mi, ezen a gyűlésen összesereglett varsói egyetemisták, a szuverenitásért és a demokráciáért folytatott harcotok iránti támogatás és teljes szolidaritás szavait intézzük hozzátok. Követeljük, hogy még a felkelők fegyverletétele előtt vonják ki a szovjet csapatokat Magyarországról. A lehető legélesebben tiltakozunk és elítéljük a szovjet csapatoknak a nemzete-

100 *Dziennik Polski*, 1956. október 31.

tek harca elleni fegyveres intervencióját. A lehető leghatározottabban elítéljük Szoboljev nagykövet fellépését az ENSZ-ben, valamint a szovjet sajtóban megjelent cikkeket, amelyek rágalommal és hamisítással telik. Különösen támogatjuk azon követeléseteket, hogy a szovjet kormány fizessen kártérítést a szovjet csapatok magyarországi intervenciójával okozott károkért, valamint azt a követelést, hogy adják ki a magyar népnek a vérontásért felelős személyeket igazságszolgáltatás céljából. Jogos és igazságos harcotokban Veletek vagyunk. Kötelezzük magunkat, hogy segítséget nyújtunk nektek. Éljen a lengyel-magyar barátság! Éljen a szabad, független és szocialista Magyarország!"[101]

A Żerańi Gépkocsigyárban (Varsó) az október 29-én tartott munkásgyűlésen a gyár összes dolgozója részt vett. Az összegyűltekhez Lechosław Goździk, az üzemi pártbizottság első titkára szólt, aki arról beszélt, hogy a magyar nemzet „a demokratizálásért, a szuverenitásért és az igazságosságért" folytatja jelenlegi harcát. Majd felszólalt Polgár Dénes, a *Szabad Nép* újságírója, aki megemlítette, mennyire hálásak a magyarok a lengyel emberek segítségéért, és köszönetét fejezte ki mindezért. A következőkben Żerań munkásai határozatot hoztak, amelyben egyrészt sajnálatukat fejezik ki amiatt, hogy a „testvéri országokban félrevezetik a munkásosztályt véleményük kialakításában" a magyar eseményekről, másrészt „szolidaritásukat és üdvözletüket" küldték a magyar nemzetnek, ezután pedig „a munkáskollektíva kiadta a Segítsünk Magyarországnak!-jelszót". Úgy döntöttek, hogy pénzgyűjtést kezdeményeznek, illetve kérni fogják, hogy állítsanak fel egy külön véradó-részleget a helyi rendelőintézetben, tekintettel a jelentkezők nagy számára.[102] Október 31-én a varsói Rosa Luxemburg Elektromos Lámpaüzemekben a „legutóbbi magyarországi eseményeknek" szentelt munkásgyűlés zajlott le, melynek végén a „kollektíva az üzemi alapból százezer zlotyt adott át gyógyszerek és élelmiszerek vásárlására a magyar nemzet számára".[103]

101 *Minden magyar...*, 75. o.

102 *Żołnierz Wolności*, 1956. október 30., *Głos Pracy*, 1956. október 30., illetve APRT, 4351/3, Muzyka i aktualności, 30. 10. 1956.

103 *Express Wieczorny*, 1956. november 1.

Lengyelországban munkáskollektívák, szakszervezetek, fővárosi és vidéki egyesületek, szövetségek, felsőfokú tanintézmények, a LEMP „társutas" pártjai is üzenetekben és táviratokban fejezték ki a forradalom idején szolidaritásukat a magyar nemzettel, s egyúttal a Lengyel Vöröskereszt számlájára jelentős pénzösszegeket utaltak át gyógyszerek és egyéb szükséges cikkek vásárlására a magyarok számára. „A varsói magyar nagykövetségen napokon át szinte egymásnak adták a kilincset a különböző küldöttségek, amelyek az ország különböző tájairól jöttek. Kora reggeltől érkeznek telefonhívások a magyar nagykövetséghez, kora reggeltől érkeznek ide az egész lengyel földet átfogó Segítség magyar testvéreinknek!-akcióban való személyes részvételt tartalmazó jelentkezések és határozatok. (...) Éppen megérkezett a nagykövetségre az Építészeti Intézet delegációja, kérve a nagykövetség titkárát, küldje el Magyarországra határozatukat, amelyben az intézet tudományos munkatársai kifejezik hódolatukat az elesett magyar hazafiaknak – a harcok résztvevőinek. A határozat azt a kívánságot is tartalmazza, hogy a magyar nemzet harca elvezessen a végső győzelemig" – olvasható a korabeli sajtótudósításban.[104]

A szervezett segítségnyújtást a *Głos Pracy*, a Lengyel Szakszervezetek Központi Tanácsának orgánuma kezdeményezte október 29-i, címoldalon közölt felhívásában: „A magyar nemzet, a magyar munkásosztály tragédiát él át. A testvérgyilkos harcokban emberek százai halnak meg, a sebesültek száma több ezer. (...) A segítséget szélesíteni kell, hogy enyhítsük Budapest lakosainak szenvedéseit. Sajnos ezidáig hiányzott szakszervezeteink hangja a segítségnyújtásban. Most viszont már nem lehet tovább hallgatni. Ezért a Głos Pracy szerkesztőbizottsága felhívással fordul a szakszervezetek összes főigazgatóságához, hogy jelöljön ki megfelelő pénzalapot Budapest lakosainak anyagi megsegítésére. Mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy a lengyel szakszervezeti tagok milliói ezt a határozatot a sajátjukénak ismerik el."[105] A lap másnapi számában „huszonnégy szakszervezeti fórumot és mun-

104 *Głos Pracy*, 1956. október 30.

105 *Głos Pracy*, 1956. október 29.

káskollektívát" sorolt fel, amelyek együttesen 1 400 000 zlotyt ajánlottak. Október 31-én a *Głos Pracy* újabb 46 szervezetet és intézményt tüntetett fel, amelyek összadománya 930 000 zloty. November 1-jén 42 név szerepelt, és az összeg 2 500 000 zloty. (Lengyelországban abban az időben az átlagkereset 800-1000 zloty körül mozgott.) A szakszervezeti újság felhívását követő szűk három hétben napi átlagban egymillió, összesen csaknem húszmillió zlotyt utaltak a Lengyel Vöröskereszt számlájára. A *Głos Pracy* kezdeményezése nem az egyedüli volt, a központi napilapok többsége és a nagyobb vidéki újságok is bankszámlát nyitottak, amelyekre szintén bőségesen érkeztek a pénzadományok. Novemberben megritkultak a segítségnyújtásra vonatkozó felhívások - leginkább a vidéki sajtó folytathatta ezt tovább -, de mindig akadt lehetőség, hogy erre valamilyen módon emlékeztessenek. December elején indult el például a Lengyel Rádióban a *Rodzina Matysiaków* című sorozat - ez teljesen megfelel a magyar „Szabó családnak", a mai napig is tart -, és ennek első része azzal kezdődik, hogy Helena Matysiak asszony férje, Józef fizetését számolja, amit az éppen most hozott haza. Az asszony észreveszi, hogy egy jelentősebb összeg hiányzik, s ezt szóvá is teszi, mire a férj az válaszolja: „Na de Helenka, hiszen azt a magyarok megsegítésére adtam!"[106]

A szervezett akción kívül az ország városaiban számos helyen - egyetemeken, főiskolákon, üzemekben, némely lap szerkesztőségében és másutt is - megalakultak a „Magyarok Megsegítésének Bizottságai", amelyek saját maguk láttak neki a gyűjtésnek. Ezek a bizottságok inkább a plakátokon és a röplapokon terjesztett felhívásokat részesítették előnyben: „Csatlakozván az egész országra kiterjedő hatalmas, a harcoló magyarok megsegítését célzó akcióhoz, felhívással fordulunk minden üzemhez, minden közép- és általános iskolához, valamint Piotrków város összes lakosához: Mindenki, akitől nem idegen a szabadságukért harcolók ügye, ajánljon fel egy bizonyos összeget gyógyszerek vásárlására és más segítségre a sebesült magyarok számára" - szólt a szöveg.[107]

106 Dżennet Póltorzycka-Stampf'l és Jerzy Janicki, a *Rodzina Matysiaków*-sorozat elindítóinak visszaemlékezése.

107 *Minden magyar...*, 75. o.

Ennél kissé patetikusabban fogalmaztak a húszezer példányban kinyomtatott röplapon Częstochowában: „Mindannyian jól ismerjük a magyarországi helyzetet. A magyaroknak továbbra is szükségük van a segítségre. Vajon mi, lengyelek, süketek lehetünk a Kossuth és Petőfi szabad földjéről érkező hangok iránt, ahol 1848-ban, a nemzetek zsarnokság és törvénytelenség elleni hatalmas szabadságvágyának elemi erejű kitörése idején Bem József tábornok, Magyarország és Lengyelország hőse harcolt, a forradalmi Erdély hadseregét vezetvén, s ahol a leghamarabb támogatták a mi emlékezetes októberi változásainkat? Vajon mi, a lengyel nemzet, az a nemzet, amely Kościuszkót, Mickiewiczet, Bemet, Chopint és azon névtelen hősöket adta a világnak, akiknek a csontjaival van bevetve egész Európa, Narviktól Tobrukig és Monte Cassinóig, megengedhetjük-e, hogy Magyar Testvéreink a legnagyobb nyomorban éljenek? Vajon mi, Częstochowa lakosai, akik az emlékezetes októberi napokban egész Lengyelországgal együtt a nagy politikai előképzettség bizonyítékát adtuk, nem nyújtunk segítő kezet Magyar Testvéreinknek?"[108]

Ugyancsak ilyen kezdeményezés nyomán alakult meg Tarnówban a Magyarbarátok Társasága (sic!), amely elsődleges feladatának a helyi segélyakció megszervezését tekintette, de tevékenysége ennek befejeződése után sem szűnt meg, a hatóságok csendes tűrése mellett az igazi lengyel-magyar barátság eszméjét valósította meg a gyakorlatban is - s ezt folytatja mind a mai napig. A tarnówi társaság volt az első Lengyelországban, amely nem a lengyel-szovjet baráti társaságok kötelező struktúrájához igazodott, s amely eleve nem a „Szovjetunió népeivel", hanem a magyarokkal deklarálta barátságát, és várta soraiba a hasonló gondolkodású lengyeleket.

Az adománygyűjtés az egész országra kiterjedt, és erről is számos tudósítás jelent meg a sajtóban és hangzott el a rádióban: „A varsói Műszaki Egyetemen nagy a nyüzsgés, folynak az előadások, a gyakorlatok. Az aulában az egyetemisták, a tudományos munkatársak egy csoportja. Egy kis asztalon egy doboz: Segítünk a magyaroknak! Beszélgettem az

108 A röplap egy példánya a szerző birtokában.

egyetemistákkal, akik vért adnak, és a pénzadományok gyűjtését szervezik. Holnap Varsó utcáin szándékoznak pénzgyűjtést folytatni. Az egyetemisták dobozokkal a kezükben keresik majd fel a főváros lakosait. «Amennyire csak tőlünk telik, segíteni akarunk» - mondják."[109]

„Ma a Varsói Tudományegyetem kapujánál egy ládát helyeztek el, amelynél az egyetem hallgatói díszőrséget állnak. A ládában egyre csak gyűlnek a pénzadományok, amelyekből gyógyszereket fognak vásárolni magyar barátaink számára."[110]

„Varsó utcáin dobozok álltak ezzel a felirattal: Gyógyszerekre a magyarok számára. Az emberek megálltak, továbbhaladtak. Annyit dobtak be, ki mennyit tudott. Jelen voltam egy ilyen doboz felnyitásánál. A sok bankjegy között - egy levél. Benne 50 zloty és a papíron girbe-gurba betűkkel az írás: a mamám megígérte, hogy ezért mackót vesz nekem, de neked, budapesti kislány, a pénz most fontosabb. Kriszti Varsóból..."[111]

Wrocławban az utcai gyűjtésen adakozóknak magyar kokárdát tűztek a mellére - Varsóban is ezt tették nagyobb adományok esetén -, Szczecinben pedig olyan bélyeget osztogattak, amelyen két kéz kapaszkodott egymásba, s alatta a felirat azt hirdette: „Szczecin-Csepel".[112] (Csepel volt Szczecin testvérvárosa.) Az ily módon összegyűlt összegeket és adományokat szintén a Lengyel Vöröskereszthez juttatták el, amely ebből gyógyszereket, kötszereket, élelmiszert vett, s elküldte a Magyar Vöröskeresztnek. Különböző gyárak és üzemek saját termékeiket - fa- és építési anyagok, cement, liszt, dzsem stb. - ajánlották fel a magyaroknak. Október végétől kezdve lengyel gyárak, különféle szövetségek és intézmények közzétették, hogy szívesen átengedik üdülőiket a sebesült magyar gyermekek számára, és ideiglenes befogadásukra Wrocław és más lengyel városok lakosai is vállalkoztak. A magyar gyermekek első, százfős csoportja 1956. december 16-án érkezett Zakopane és Krynica üdülőhelyekre, majd 1957 első felében további

109 APRT, 4351/3, Muzyka i aktualności, 30. 10. 1956.
110 Uo.
111 *Żołnierz Wolności*, 1956. november 28.
112 Két eredeti bélyeg a szerző birtokában.

szervezett magyar gyermekcsoportok tartózkodtak rövidebb-hosszabb ideig Lengyelországban.

Bevált módja lett a segítségnyújtásnak olyan komolyzenei koncertek, színházi- és operaelőadások rendezése, amelyek bevételeit ugyancsak a Lengyel Vöröskereszt számlájára utalták át. Az ilyen rendezvények megtartásában Varsó, Krakkó, Łódź, Szczecin és Bytom járt az élen. A Lengyel Vöröskereszt december közepén kiadott tájékoztatása szerint a „lengyel társadalom azideig több mint 36 millió zloty értékű adományt tett a magyar lakosság számára".[113] 1957 január végéig pedig az önkéntes pénzadományokból 31 millió zloty gyűlt össze és 11 millió zlotyra tehető a természetbeni adományok értéke, így a lengyel emberek segítségeként a Lengyel Vöröskereszt ugyanezen időpontig 25,5 tonna vérhelyettesítő-szert, gyógyszert, kötszert és orvosi műszert, valamint 331 tonna élelmiszert, 32 tonna ruhaneműt, 10 tonna szappant, valamint építési anyagot - például üveget - juttatott el 42 teherautón és 104 vasúti kocsin Magyarországra.[114] A számadatok nagyon elgondolkodtatóak, ha figyelembe vesszük, hogy mindez tizenegy évvel a második világháború befejezése után történt, amelynek során Lengyelország óriási veszteségeket szenvedett emberi életekben és anyagi javakban egyaránt. Ugyanakkor a több tízmillió zloty értékű „társadalmi segítség" mellett - a segélyakció nagyjából 1957 elejéig tartott, majd fokozatosan kialudt - létezett hivatalos lengyel kormánysegítség is: 100 millió zloty értékű vissza nem térítendő árusegély, amelyet 1956. november 24-én a Kádár-kormány kapott, saját kifejezett kérésére.[115]

A segélyakció idején néhány alkalommal híre terjedt annak, miszerint a lengyelek küldeményei nem érnek célt, hanem a szovjet csapatok birtokába kerülnek. Poznańban, a Cegielski Művek W-3 üzemegységében - innen indult el júniusban a munkásfelkelés - november 2-án emiatt gyűlést szerveztek, ahol tiltakoztak az ellen, hogy a Magyarországnak szánt élelmiszer és „a lengyel munkások, egyetemisták és ér-

113 *Trybuna Robotnicza*, 1956. december 15-16.
114 AMSZ, zespół 7, wiązka 69, teczka 571.
115 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 155. o. I/1./137. számú dokumentum.

telmiségiek által a magyaroknak adott vér" a szovjet csapatok kezére jut. A teremben szovjetellenes jelszavak hangzottak el. Szintén teljes felháborodással fogadták a munkások a hírt, miszerint „Magyarországon a szovjet csapatok körülveszik a repülőtereket".[116] A rémhírek sorában jellemző az az olsztyni vajdaságban november 4. után terjedő híresztelés, hogy „a szovjet csapatokat Magyarországon minden bizonynyal Rokossowski vezeti".[117]

Krakkóban az ottani Egyetemi Forradalmi Bizottság és a Magyarok Megsegítésének Egyetemi Bizottsága - Poznańhoz hasonlóan - november folyamán szintén úgy értesült, hogy a lengyelek adományait a szovjet csapatok használják fel Magyarországon. Ezért úgy döntöttek, hogy mindazt, ami közel egy hónapon keresztül gyűlt össze Krakkó lakosaitól, a két bizottság néhány tagja - újságírókkal együtt - személyesen kíséri el Budapestre, hogy Krakkó segítsége biztosan a magyar rászorultakhoz jusson el. Így is történt, és ezt a város hatóságai nemcsak nem akadályozták, hanem egyenesen közreműködtek a szállítmány összeállításában és útnak indításában. A magyarok számára különböző helyekre befolyt összegeket egyesítették, a közel 800 ezer zlotyt kétfelé osztották, és első alkalommal közel félmillió zlotyért vásároltak 55 tonna élelmiszert, többek között húsz tonna lisztet, tíz tonna almát, öt tonna sót, négy tonna füstölt szalonnát, négy tonna cukrot, négy tonna zsírt, két tonna tejport, makarónit és kétszersültet valamint négy tonna szappant.[118] Mindezt négy vagonból álló szerelvényben helyezték el. A szállítmány sikeresen eljutott Budapestre, és ott a Nemzetközi Vöröskereszt csepeli raktáraiba került, ahonnan szétosztották a magyar főváros lakosainak. A kísérő tagok Krakkóba történt visszaérkezésük után gyűlésen számoltak be küldetésükről,[119] viszont az első publikációk után az újságírók „úti beszámolóit" a cenzúra már nem engedte közölni.

116 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.
117 AUOP, 155/34.
118 *Echo Krakowa*, 1956. november 26.
119 *Dziennik Polski*, 1956. december 11.

IV.

Lengyelországban igazi tiltakozási hullámot váltott ki Nagy Imre és társai elrablása a budapesti jugoszláv nagykövetségről november 22-én, és érdekes módon ez a tiltakozás legerősebben a párttagok körében nyilvánult meg. A „Szovjetunió" példátlan eljárása (a Kádár-kormány tevőleges szerepét nem ismerték, az akkori „reflexeknek" megfelelően pedig eleve feltételezték, hogy a döntések nem Kádár dolgozószobájában születnek) annyira meglepte és megdöbbentette a lengyel vezetést, hogy még a központi napilapok is - amelyek jórészt már csak a hivatalos hírügynökségi jelentéseket közölhették a magyar helyzetről -, szerkesztőségi jegyzetekben szorgalmazták Nagy Imre és társai sorsának mielőbbi tisztázását, és nem titkolták rosszallásukat az eset miatt. Még ennél is tovább mentek egyes LEMP-alapszervezetek, amelyek ez ügyben határozatokat fogadtak el, és küldtek meg a Központi Bizottsághoz. Ez egyértelműen arra utal, hogy Nagy Imre népszerű volt a lengyel párttagság körében (is), személye jelenítette meg a frissen eltiport magyar forradalmat, amelynek céljait - vagy legalábbis azok többségét - a LEMP tagjai is támogatták. Ezt erősítette a magyarországi lengyel híradások visszatérő motívuma, miszerint az „egyszerű magyar kommunisták" aktívan kivették részüket a forradalmi eseményekből, és a nemzettel szemben nem a „párt", hanem annak rövidlátó és korlátolt vezetése, a (bukott) sztálinisták léptek fel október 23-án, akikről csak a megvetés hangján lehet szólni. A magyar miniszterelnökkel való szolidaritást és elrablása miatti tiltakozást megkönnyítette, hogy Nagy Imre a budapesti jugoszláv nagykövetségen és nem valamelyik nyugati ország külképviseletén kért és nyert menedékjogot. Az idő tájt a LEMP alapszervezeteiben élénk rokonszenv élt a jugoszláv modell iránt (Belgrádnak a Nagy-ügyben játszott kétszínű szerepéről pedig mit sem tudtak). A párttagok Nagy Imréék elrablását nemcsak elítélendőnek tartották, hanem - annak tudatában, hogy a történteket maga Gomułka sem helyesli - volt elegendő bátorságuk, hogy felháborodásukat nyíltan kifejezzék a pártvezetésnek:

„Folyó év november 28-án a beszámolói-választói gyűlésen a Mező-

gazdasági Intézet pártalapszervezete, a gyűlésen jelenlévő nem párttag-szimpatizánsok által támogatva, egyhangúlag elhatározta, hogy a LEMP vezetéséhez fordul azzal a kéréssel, hogy pártunk Központi Bizottsága - a lehető leggyorsabban - egész pártunk nevében járuljon hozzá Nagy Imre és társai ügyének tisztázásához. Nagy elvtárs és az őt kísérő személyeknek az egész világ közvéleménye előtt titokban tartott deportálása a szovjet hatóságok által felrázza minden tisztességes ember lelkiismeretét, szégyennel és felháborodással tölt el minden kommunistát, és kompromittálja szovjet elvtársainkat.

A nemzetközi kommunizmus sorsáért, az SZKP és a Szovjetunió nemzetközi pozíciójáért érzett aggodalom által vezéreltetve úgy véljük, hogy pártunk Központi Bizottságának ebben az esetben igénybe kell vennie a baráti kritika jogát az SZKP-val kapcsolatban, és ki kell fejeznie álláspontunkat ebben az ügyben. (...) Csatlakozunk más pártalapszervezetek véleményéhez, mely szerint a Lengyel Népköztársaság kormánya ajánljon fel menedékjogot Nagy Imrének és társainak, ha ők ezt kérnék."[120]

Egy másik, ugyancsak a LEMP KB-hoz intézett határozat: „Mi, a Dolgozói Üdültetések Pénzalapjának Főigazgatóságán működő LEMP-alapszervezet tagjai - írták november 27-i határozatukban - forró támogatásunkat fejezzük ki a magyar nemzet iránt, amely a politikai és gazdasági élet teljes demokratizálására, az ország szuverenitásán és függetlenségén alapuló igazi szocializmus megvalósítására törekszik, s egyúttal nyugtalanságunkat is kifejezzük a magyar forradalom[!] elhúzódó tragédiája miatt. (...) A magyarországi viszonyok normalizálását lehetetlenné tevő cselekedetekhez tartozik Nagy Imre volt miniszterelnök ügye. Felhívással fordulunk a LEMP Központi Bizottságához, tegyen meg minden lépést, hogy Nagy Imre elvtárs ügye a magyar dolgozó nép kívánságának megfelelően tisztázódjék. (...) Kérjük azt is, hogy váljék lehetővé a magyar menekültek Lengyelországba való utazása és itteni tartózkodása, különösen a gondoskodástól megfosztott gyermekek számára."[121]

A tiltakozók sorából nem maradt ki a varsói Műszaki Egyetem

120 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 185. o. III/1./147. számú dokumentum.
121 AAN, KC PZPR, 237/V-295.

sem: „1956. november 24-én és 25-én tanácskozott a LEMP varsói Műszaki Egyetemen működő oktatási konferenciája, amely több mint ezer párttagot és párttag-jelöltet képvisel. A konferencia mélységes sajnálattal és felháborodással szerzett tudomást arról, hogy a nemzetközi jog alapelveivel ellenkező és példátlan módon, felrúgva a demokrácia és a szocialista humanizmus legelfogadottabb alapelveit is, a szovjet csapatok elrabolták Nagy Imrét és társait, akik a Kádár-kormány által nyújtott bántatlansági garancia alapján távoztak a jugoszláv nagykövetségről.

Magyarország ügye és a szovjet kormány magyarországi tevékenysége már október óta megszűnt Magyarország belügyének lenni, és az egész nemzetközi munkásmozgalom ügyévé vált. Ebben a helyzetben úgy véljük, hogy az SZKP vezetésének Magyarországon nem szabad politikai jellegű lépéseket tennie anélkül, hogy egyetértésre ne jutna más országok kommunista- és munkáspártjaival.

A konferencia úgy véli - magának a ténynek mélységes helytelenítésén túl -, hogy Nagy Imre és elvtársai elrablása beláthatatlan károkat okoz a nemzetközi munkásmozgalomnak és a nemzetközi proletárforradalom ügyének, ugyanakkor közvetlen károkat idéz elő a népi Lengyelországnak, csökkentve a párt presztízsét ebben a számunkra szerfelett nehéz időszakban. A fentebb említettek értelmében a konferencia szükségesnek tartja, hogy pártunk Politikai Bizottsága a lehető legrövidebb időn belül jusson megegyezésre az SZKP vezetésével, követelve Nagy Imre és elvtársai szabadon bocsátását."[122]

A lengyel vezetés természetesen nem volt abban a helyzetben - és akkor szándékában sem állt (bár korábban megpróbálta) -, hogy tevőlegesen beavatkozzon a Nagy Imre-ügybe, ugyanakkor nem is vonta felelősségre a „renitens" pártalapszervezeteket. Mindez akkor belefért a „lengyel október" által hozott megenyhült légkörbe.

A Magyarországon zajló események még decemberben is erős érzelmeket váltottak ki a lengyelek körében. Ez azzal kezdődött, hogy november végén-december elején tartotta kongresszusát a Lengyel

122 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 186. o. III/2./148. számú dokumentum.

Újságírószövetség illetve a Lengyel Írószövetség, és mindkét alkalommal a magyar forradalom iránti rokonszenv-nyilatkozatokat tettek közzé. A két szövetség közös küldöttsége pedig felkereste Gomułkát, hogy Déry Tibor és társai számára a lengyelországi menedékjogot megszerezze, eredménytelenül.[123]

Szczecinben december 10-én tüntetésekre majd zavargásokra került sor, a helyi lakosok többek között „Poznań-Szczecin" és „Magyarország-Lengyelország" jelszavakat skandálva a szovjet konzulátushoz vonultak, és ott „megpróbálták kifeszíteni egy frissen készített transzparenst, amely a Szovjetunió magyarországi fegyveres intervenciójának elítélésére hívott fel, eközben pedig Magyarországot éltették". Ezután „a tüntetők behatoltak a konzulátusra, összetörték a bútorokat, megsemmisítették az ott található iratokat", majd a rendfenntartó erők közeledésének hírére elmenekültek. A megmozdulások még két napon át tartottak a városban.[124]

December 11-én Varsó központjában röplapok és plakátok jelentek meg a Varsói Tudományegyetemen működő Szocialista Ifjúság Szövetségének és a Képzőművészeti Akadémia Egyetemi Tanácsának aláírásával, amelyben arra kérték az embereket, jelentkezzenek magyar gyermekek gondoskodásba vételére. Az egyetemisták az érdeklődőknek elmondták, hogy állítólag magyar gyermekeket szállítanak vagonokban Budapestről Varsón keresztül a Szovjetunióba, hogy ott eloroszosítsák őket.[125] A főváros lakosaiban hamar feléledt az emléke egy kísértetiesen hasonló eseménynek a második világháború idejéből, amikor a németek valóban megpróbáltak lengyel gyermekeket a Harmadik Birodalomba szállítani, hogy ott „janicsárokat" neveljenek belőlük, a varsóiak azonban az éj leple alatt kiszabadították a pályaudvaron álló szerelvényekből ezeket a lengyel gyermekeket, és magukhoz vették őket. Néhány órán belül több mint nyolcvanan jelentkeztek a két aláíró szervezetnél, hogy ők készek a magyar gyermekeket megmenteni, vagyis ideiglenesen befogadni. Mások kimentek a főpályaudvarra, és hosszú órákig várták a vonat érkezését. A hír alaptalannak bizonyult, de ez esetben maga a jelenség a fontos.

A decemberi magyar események a legnagyobb lengyelországi visszhangot a munkások körében váltották ki. Wrocławban az M-5 üzemekben a munkáskollektíva előtt tartott december 10-én előadást Hanna Adamiecka (a forradalom idején Budapesten tartózkodott a *Sztandar Młodych* című napilap különtudósítójaként), aki „a harcoló magyarok hősiességéről, a szovjet csapatok és az ÁVH kegyetlenségéről" beszélt. (Adamieckának ez volt az utolsó nyilvános beszámolója a magyar forradalomról, mert ezen előadása után a felsőbb pártszervek megtiltották neki a további fellépéseket.) Beszámolója nagy felháborodást váltott ki a munkásokban, s ez a hangulat – a LEMP illetékes területi pártbizottságának jelentése szerint – átterjedt más üzemekre, különösen a PAFAWAG-ra és az Archimedes nevű gyárra. A PAFAWAG-ban a szovjet csapatok magyarországi magatartása elleni tiltakozásul öt percre leállt a munka, ez idő alatt végig szólt a gyári sziréna, és a falakat teleragasztották „El a kezekkel Magyarországtól! feliratú plakátokkal". Az M-5-ben és az Archimedesben a párttag munkások tiltakozásuk jeléül visszaadták párttagsági könyvüket.[126]

A Fémmunkások Szakszervezete Poznań Területi Igazgatósága kibővített plénumának december 10-én kiadott felhívása a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot biztosította támogatásáról. (A fémmunkások poznańi szervezetének tagjai túlnyomórészt a Cegielski Művek munkásai közül kerültek ki.) „Követeljük, hogy a Magyarország területén lévő szovjet csapatokat vonják ki – folytatódik az üzenet –, de ha a helyzet megkívánja, akkor a magyar nemzet érdekében és az ő egyetértésével a szovjet csapatokat a Varsói Szerződés összes

123 A két szervezet kongresszusára és magyarok melletti tevékenységére vonatkozóan lásd, „...A szörnyű magyar dráma még nem ért véget...". Részletek a Lengyel Írószövetség 1956. november-decemberi kongresszusának jegyzőkönyvéből. Közli Tischler János. *Holmi*, 1993/10. 1409-1415. o.

124 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843; valamint „Ocena Egzekutywy KW o zajściach w dniu 10 grudnia 1956 roku w Szczecinie" [A Vajdasági Pártbizottság Végrehajtó Bizottságának értékelése az 1956. december 10-i szczecini zavargásokról], *Mówią Wieki*, nr. 7, 1991.

125 *Życie Warszawy*, 1956. december 12., illetve AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.

126 AAN, KC PZPR, 237/V-295.

tagországának katonai egységei váltsák fel. (...) A lengyel nemzet által gyógyszerek, élelmiszerek és pénz formájában nyújtott segítségnek a magyar nemzet azon részéhez kell eljutnia, amely a szabadságért és a szuverenitásért harcol. Egyidejűleg felhívással fordulunk minden fémmunkáshoz, akik ez ideig még semmilyen segítséget nem ajánlottak fel, hogy kapcsolódjanak be a segélyakcióba, s az ily módon összegyűlt adományokat a genfi székhelyű Nemzetközi Vöröskereszt közvetítésével juttassák el Magyarországra. Részünkről javasoljuk, hogy a Fémmunkások Szakszervezetének minden poznańi tagja ajánljon fel egyszeri segítséget havi keresete egy százalékának erejéig." Az elkövetkezendő napokban a Cegielski Művekben gyűléseket tartottak, amelyeken a különböző üzemegységek munkásai megvitatták a Területi Igazgatóság eme felhívását, és lényeges változtatásokat tettek a szövegben. Például a „Varsói Szerződés összes tagországainak katonai egységei" helyett ENSZ-csapatokat javasoltak Magyarországra küldeni. Leszögezték azt is, hogy a szovjet csapatokat „azonnal" ki kell vonni Magyarország területéről. Éles politikai követeléseket fogalmaztak meg a Szovjetunióval és a Kádár-kormánnyal kapcsolatban. A W-6 üzemegység munkásai által elfogadott határozat követelte, hogy „a jelenlegi magyar kormány Kádárral az élen mondjon le, és a magyar nemzet olyan kormányt válasszon, amely a nemzet teljes támogatását élvezni fogja". A W-4 üzemegység kollektívájának határozata a következő pontokat tartalmazta: „Követeljük, hogy Magyarország területére küldjenek ENSZ-csapatokat, mint ahogy az Egyiptomban is történik. Elítéljük Kádár János politikáját, és követeljük általános és szabad választások megtartását az ENSZ felügyelete mellett. Követeljük a munkástanácsok és a magyar nemzet azon képviselőinek szabadon bocsátását, akiket a jelenlegi magyar kormány és a szovjet csapatok őrizetbe vettek. Követeljük a magyarországi munkástanácsok szabad tevékenységét. A Lengyel Rádió és sajtó tájékoztatása szerint magyar állampolgárokat deportálnak a Szovjetunióba, ennélfogva követeljük ezen állampolgárok szabadon bocsátását és gyors hazatérésük biztosítását." Végezetül a Cegielski Művek munkásai „az egész lengyel munkásosztályt hasonló határozatok elfogadására" szólították fel, és

a maguk részéről havi keresetük egy százalékát felajánlották a magyarok megsegítésére.[127]

Lengyelországban 1956 decemberében – Gliwice városában – zajlott le a kifejezetten a magyar forradalom melletti utolsó utcai tömegtüntetés. Erre december 11-én került sor, de már napokkal előbb falragaszok lepték el a várost, amelyek arra buzdították a lakosokat, hogy „támogassák a magyar nemzetet, s kiváltképpen a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot". A főtéren több mint ötezer ember gyűlt össze, akik azután néma felvonulást tartottak a város utcáin. Az élen a Sziléziai Műszaki Egyetem oktatói és hallgatói haladtak, de jelen volt az egyetemi pártbizottság másodtitkára is. A menet elején három zászlót vittek, egy lengyelt, egy magyart s a kettő között egy feketét, valamint egy transzparenst a következő felirattal: „Elég a vérontásból Magyarországon!"[128]

Gomułka minél előbb – már hatalomra kerülése első napjaitól – meg akarta szilárdítani a még meglehetősen cseppfolyós lengyelországi viszonyokat, azonban óriási erőfeszítései ellenére is várnia kellett még jónéhány hónapig, hogy igazi eredményt tudjon felmutatni ezen a téren. A „harcoló magyar testvérek" iránti nagymérvű társadalmi rokonszenvet a magyar tragédia esetleges hazai bekövetkezésének veszélyére hivatkozva sikerült ugyan hamar korlátok közé szorítania, ugyanakkor 1956 novembere után belpolitikájában igyekezett minden olyan lépést elkerülni, ami a lecsillapodott kedélyeket újra felizgathatná. A pártvezetés tisztában volt azzal, nem tudja elhitetni a lengyelekkel, hogy Magyarországon ellenforradalom zajlott le – ráadásul ezzel a tézissel teljesen maga sem értett egyet –, amikor a társadalom jelentős hányada a magyar forradalom eszméit a magáénak érezte, és az eseményekben megismétlődését látta mindannak, ami néhány nappal korábban Lengyelországban történt. Ezért Varsóban hivatalosan nem is erőltették a „magyarországi ellenforradalom" koncepciót, még a kommunista tömegtájékoztatásban sem volt kötelező ezt emlegetni. Úgy vélték, inkább hallgatni érdemes erről, minél kevesebbet beszélni,

127 AAN, KC PZPR, 237/V-294.
128 AAN, KC PZPR, 237/VII-3843.

mintsem hatástalan propagandát folytatni. Ennek tulajdonítható, hogy a kádárista „fehér könyvek" lengyel nyelvű kiadásától mereven elzárkóztak az illetékes szervek, és a varsói magyar nagykövetség többszöri kezdeményezése ellenére sem került sor sohasem az „ellenforradalomról" szóló kiállításra a lengyel fővárosban. (Ez utóbbihoz lásd *Az „1956-os magyar ellenforradalmat" bemutató kiállítás varsói története* című fejezetet.)

Mindezzel együtt a hatóságokat a magyar tragédia lengyelországi emlékének meg nem szűnő jelenlétére mindig emlékeztette valami esemény. 1957. május 1-jén a munka ünnepe alkalmából Rapacki külügyminiszter tartott szónoklatot Krakkóban, és amikor a lengyel-szovjet barátságról beszélt, az egyetemisták mintegy ezerfős csoportja hangosan skandálta: „Magyarország!, Magyarország!"[129] Nagy Imre és társai 1958. júniusi kivégzésekor, amely egész Lengyelországot megrázta, a LEMP Központi Bizottsága indokoltnak tartotta felmérni, milyen hatást váltott ki ez a hír a közvéleményben és a pártapparátusban országszerte.[130] A hangulati beszámolók az általános felháborodást tükrözték vissza (még a párttagok körében is), az ítéleteket helyeslő véleményt gyakorlatilag nem lehetett olvasni, s ebből a jelentések készítetői megint csak azt szűrhették le, hogy a lengyelekben továbbra is élénk a magyar forradalom emlékezete. Katowicében például, ahol a Honvéd focicsapata vendégszerepelt, a stadiont megtöltő közönség soraiból hangosan azt követelték, hogy „egyperces néma tiszteletadással" adózzanak Nagy Imre emlékének, több poznańi üzemben pedig a munkások ezt meg is tették. Egy sziléziai bányász szerint „még a német fasiszták is másképpen folytatták le a pert Dimitrov és Torgler ellen". Szczecinben egy idősebb kommunista munkás társainak kijelentette: „Elhittem az SZKP 20. kongresszusa után, hogy valami megváltozik pártunkban, de most látom, hogy a kommunista párt és az igazság, az

129 AAN, KC PZPR, 237/VII-3844.

130 A LEMP KB számára készített hangulatjelentéseket lásd, „Politikai hiba volt az ítélet". Hangulatjelentések Lengyelországból a Nagy Imre-perről és az 1958. júniusi kivégzésekről, közli Tischler János, in *Évkönyv II.* Budapest, 1956-os Intézet, 1993, 143-161. o.

két teljesen különböző dolog. Higgyétek el nekem, most szégyellem magam a pártonkívüliek előtt." Többen – köztük az ismert lengyel költő, Julian Przyboś – tiltakozásuk jeléül kiléptek a LEMP-ből. Bronisława Piasecka, aki 1928 óta vett részt a hazai, 1944-ig illegális kommunista mozgalomban (többek között Gomułkával együtt), s 1957-ig a krakkói, illetve a varsói központi pártiskolán oktatott, egyenesen a Központi Bizottságnak küldte el tagsági könyvét és magas állami kitüntetését (Lengyelország Újjászületése Érdemrend Lovagkeresztje) a következő levél kíséretében: „Virágok helyett Nagy Imre és társai sírjára pártkönyvemet és kitüntetésemet helyezem."[131]

Mégis, a szolidaritás és a „harcoló-szenvedő" magyarok támogatása ellenére Lengyelországban nagy volt a megkönnyebbülés, hogy nem osztoztak Magyarország sorsában. November 4. után Varsóban is felmérhették, milyen katasztrófához vezetett volna mindez. A lengyel sajtó a közgondolkodást tükrözte vissza, amikor számos esetben leszögezte, hogy a magyar tragédia megelőzésében és elkerülésében a lengyel kommunistáknak – de főként Gomułkának – kimagasló szerepe volt. Őszinte elismerés övezte őket, hogy megmentették az országot a szovjet fegyveres beavatkozástól. „Támogatjuk Gomułka programját, és következetesek leszünk annak megvalósításában, de nyugalmat kell tanúsítanunk, hogy ne kerüljön sor arra, hogy a cseheknek kelljen a mi számunkra vért adniuk, mint ahogy ezt most mi tesszük a magyarok számára" – mondta a szónok az egyik októberi, Olsztynban tartott gyűlésen.[132] A magyarországi szovjet intervenció azt mutatta meg a lengyeleknek, hova vezethetnek a túlzottan radikális lépések, a túlságosan „merész" követelések. Gomułkának, a „lengyel forradalom" hősének visszatérése a pártvezetés élére az emberek szemében az elkerülhetetlen változások legjobb biztosítéka volt. Az október 24-i, csalódást keltő Gomułka-beszéd és a kezdeti eufória csökkenése ellenére, 1956 novemberében és decemberében a lengyel optimizmus élesen különbözött a magyarországi reménytelenségtől. Ekkor a lengyelek még hitték, hogy a LEMP vezetése

131 Uo.

132 AUOP, 155/34.

békés úton nagyrészt azt fogja megvalósítani, ami a magyaroknak fegyveresen sem sikerült. A lengyel újságírók azt sem mulasztották el az írásaikban kiemelni, hogy a felkelésekre és lázadásokra az elmúlt évszázadokban mindig kész lengyel nép 1956 októberében meglepő józanságról és megfontoltságról tett tanúbizonyságot. Mint erről szó esett, a társadalomnak - még ha ennek ára a követelések csak részbeni megvalósulása volt - tökéletesen megfelelt a lengyelországi válság vérontás nélküli megoldása. Mindent összevetve, a „lengyel október" felszámolta a sztálinista rendszer legdurvább vonásait, és jótékony változást eredményezett a hatalomgyakorlás módszereiben. Az már más kérdés, hogy „towarzysz Wiesław" legalább akkora gyűlölettel övezve mondott le minden tisztéről 1970 decemberében, amilyen dicsőséges volt visszatérése 1956 őszén.

A lengyel sajtó és az 1956-os magyar forradalom

A Lengyelországban 1956 októberében végbement változások éreztették hatásukat a sajtó terén is, amely néhány hónapra szinte teljesen lerázta magáról a cenzúra intézményét, s rendkívüli szabadságra tett szert, amit ki is használt. Továbbra is maradtak tabutémák, ugyanakkor a cenzorok többsége teljesen elbizonytalanodott, mit szabad engedélyezni, s mit nem. Ezzel magyarázható, hogy a forradalom idején a magyarországi eseményekkel kapcsolatos híradások megjelentetése tekintetében a lengyel lapok csak minimális adminisztratív akadályba ütköztek. Így, ahogy már említettük, lehetőségeikhez mérten nagy terjedelemben és objektíven számoltak be a magyar forradalomról, és annak célkitűzéseivel egyetértő írások, felhívások és táviratok tucatjait közölték. Bár a lengyel vezetés már a forradalom időszakában igyekezett visszafogni a cenzúra fogságától rövid időre megszabadult sajtót és rádiót, ez csekély eredménnyel járt. Az ezekben a hetekben megjelent publikációkat három jellegzetes csoportra lehet osztani:

a „magyar testvérek" megsegítéséért folytatott akció menete, tudósítások a véradásról, a pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtésről;

napi hírek és jelentések Magyarországról. Minden újság átvette, és hosszabb-rövidebb formában közölte a PAP hírügynökség beszámolóit, amelyek a szerkesztőségekbe már cenzúrázva érkeztek. Ennek ellenére ezek a hírek egészükben nem különböztek a nyugati hírügynökségek jelentéseitől. Ezek a lengyel beszámolók igyekeztek szélesebb képet nyújtani, nem korlátozódtak csak a hivatalos párt- és kormányközleményekre. November elején bizonyos keményedés fedezhető fel a PAP Magyarországgal kapcsolatos híreinek

hangnemében. Egymás mellett szerepeltek a tökéletes politikai káoszról, a kommunisták meggyilkolásáról szóló sorok a helyzet normalizálódásáról, a közlekedés helyreállításáról, a munka újrafelvételéről tájékoztató mondatokkal. A lehető legtömörebben intézték el Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből és az ország semlegességének kihirdetését. Összességében mégis azt kell mondani, hogy az adott körülmények és feltételek között a PAP jórészt tárgyilagosságra törekedett, és ez a tendencia 1956 végéig megmaradt, s ez alapjaiban elütött a szovjet blokk többi országa hírügynökségeinek tevékenységétől;

a LEMP Központi Bizottságának felhívásai, egyéb felhívások, kommentárok, szerkesztőségi cikkek, saját helyszíni tudósítások a magyarországi helyzetről.

A korai kommentárok (például a *Trybuna Ludu* október 28-i jegyzete) a szűkszavú hírekből igyekeztek megrajzolni az események menetét és a felkelés kitörésének okait, amelyeket a letűnt sztálini rendszer, a Rákosi-Gerő-féle vezetés gonosztetteiben és hibáiban véltek felfedezni. A kivezető utat pedig abban látták, hogy az új magyar párt- és kormányvezetésnek teljesítenie kell a nemzet jogos követeléseit, ki kell vonni Budapestről a Gerő által behívott szovjet csapatokat, meg kell szerezni a nép bizalmát, és be kell bizonyítani, hogy a sztálinizmus nem egyenlő a szocializmussal.

A lengyel sajtó viszonyulását a magyar eseményekhez jól tükrözi a *Trybuna Robotnicza*, a LEMP Katowicei Vajdasági Pártbizottsága központi orgánumának (a *Trybuna Ludu* után a második legnagyobb példányszámú újság) szerkesztőségi cikke 1956. október 30-án: „Kötelességünknek véljük, és a párttisztesség is ezt kívánja, állást foglalni azzal a címmel kapcsolatban, amellyel a magyar helyzetről szóló írást közöltük lapunk szombati számában. Ebben a címben a »fegyveres bandák« megjelölést használtuk a budapesti civil lakosság fegyveresen küzdő csoportjaira, illetve azon harcoló katonai egységekre, amelyek megtagadták az engedelmességet a volt kormánynak és az MDP volt vezetőségének. Szeretnénk ma teljes határozottsággal leszögezni: ezt a meghatározást, csakúgy, mint az összes hozzánk érkezett sajtótudósítás

hangnemét, sértőnek találjuk a budapesti néppel szemben, a hazafiak százaival és ezreivel szemben, akiknek vére oly bőségesen öntözte a hozzánk mindig is közelálló magyar földet. Fájlaljuk, hogy ez az információ az újság hasábjaira került. (...) A régi magyar párt- és kormányvezetés konzervativizmusa, elvakultsága és a tömegek iránti bizalmatlansága miatt a haladó népmozgalmat ellenforradalmi és fasiszta jelzővel illette, ily módon olajat öntött a tűzre, és elzárta magát a lehetőségtől, hogy megegyezésre jusson a felkelőkkel. (...) A népmozgalom nagy, tiszta áramlata mellett megjelenhettek zavaros hullámok is - bizonyos reakciós elemek és csoportok. Mégis, ez semmiben sem változtat azon a nyilvánvaló tényen, hogy amikor Nagy Imre, az új miniszterelnök tárgyalásokat kezdett a felkelőkkel és elismerte népi hazafiságukat, ezzel el is ítélte a régi és a nemzet szemében véglegesen kompromittálódott funkcionáriusokat."

Ugyanebben, a korabeli szocialista tábor más sajtójától teljesen eltérő hangnemben íródott az *Express Wieczorny* című országos délutáni napilap szintén október 30-i szerkesztőségi jegyzete:

„Mit lehet mondani azokról, akik mint Louis Saillant, a Szakszervezeti Világszövetség főtitkára a tragikus magyar eseményeket ellenforradalmi és fasiszta puccsnak nevezik? Mit gondoljunk a francia *L'Humanité* szerkesztőségéről, amely megfeledkezve a lengyel események megítélésében egy héttel ezelőtt elkövetett hibájáról, ismét hamisan értékeli a helyzetet, ráadásul a magyar felkelőket mint a hitleri hadsereg volt szövetségeseit becsmérli? Hogyan értsük Walter Ulbrichtnak, a Német Szocialista Egységpárt első titkárának kijelentését - aki cáfolva azt, hogy a sztálinizmus valamikor is létezett volna az NDK-ban -, könnyű szívvel egyenlőségjelet tesz a liberalizálás követelése és a kapitalizmus visszatérése közé? Végül, hogyan értékeljük a moszkvai sajtó és a moszkvai rádió hangját, és a Szovjetunió képviselőjének fellépését az ENSZ Biztonsági Tanácsában, aki s amelyek a magyarországi forradalmat csökönyösen kémek és szabotőrök összeesküvésére vezetik vissza?

Ha valóban igazságként fogadnánk el ezeket a hangokat, és az események ilyen megítélését, akkor arra a szomorú következtetésre kellene jutnunk, hogy valójában nagyon gyenge és törékeny a szocialista

rendszer, ha ilyen könnyű mozgósítani ellene az egész nemzetet. Szerencsére az igazság más. (...) Nagy demokratikus mozgalom, amely vérrel mossa le a sztálinizmus hitványságát, s amely a szabadsággal és a nemzeti szuverenitással párban haladó szocializmusért harcol - ez az igazság Magyarországról. Így érezte ezt a lengyel nép. Így értékelte ezt a mi vezetésünk. Túlságosan is jól ismerjük a történelmi tapasztalatokból, hogy az objektív információk hiánya hogyan gyakorolt befolyást a jugoszláviai események téves megítélésére. Személyes tapasztalatokból tudjuk, hogyan próbálták hamisan ábrázolni nemzetünk nemes és forró nekilendülését.

Ezek olyan dolgok, mondjuk meg nyíltan, amelyek következményeikben veszélyesek lehetnek. A szocialista országok közötti kapcsolatoknak az igazságon, és ezen államok néptömegei iránt való bizalmon kell alapulniuk. És ha a teljes igazság még nem ismeretes azonnal, annál nagyobb jelentősége van a néptömegek szocializmus iránti hűségébe vetett bizalomnak. Ezt a bizalmat kölcsönösen kell táplálnunk egymás iránt. Ezzel vagyunk adósak az ügynek, amelyet mindannyian szolgálunk - a testvéri internacionalizmusnak."

Október 26-tól kezdtek érkezni Magyarországra - segélyszállító repülőgépeken, mivel más közlekedési összeköttetés nem létezett - az egyes lengyel lapok különtudósítói. 1956 október-novemberében több mint húsz lengyel újságíró tartózkodott Magyarországon, közülük a központi sajtót és a Lengyel Rádiót a következők képviselték: Hanna Adamiecka - *Sztandar Młodych*, Marian Bielicki - Lengyel Rádió, Franciszka Borowicz - Interpress Sajtóügynökség (API), Stanisław Głąbiński - PAP, Leszek Kołodziejczyk - *Życie Warszawy*, Roman Kornecki - *Trybuna Ludu*, Zdzisław Piś - *Walka Młodych*, Bogusław Reichhart - Munkás Hírügynökség, Anna Retmaniak - Lengyel Rádió, Zygmunt Rzeżuchowski - Interpress Sajtóügynökség (API), Krzysztof Wolicki - *Trybuna Ludu* és Wiktor Woroszylski - *Nowa Kultura*.

A lengyel sajtóban közölt vagy az éter hullámain elhangzott budapesti beszámolóik valósághűek, és serkentőleg hatottak a magyarok megsegítésére indított lengyel segélyakcióra is. Emellett pedig arról tanúskodnak, hogy a tudósítók nagy többsége rokonszenvvel viseltetett a forradalom iránt, s érezhetően lenyűgözte őket a szemük láttára kibontakozott nemzeti egység mértéke. Írásaikban inkább általános képet kívántak megrajzolni, semmint a magyar belpolitikai élet (amiben amúgy sem voltak járatosak) bővebb magyarázatokat igénylő részleteivel „traktálni" a lengyel olvasót. Kivételként az MDP és az annak romjain létrejött Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) „sorsának" alakulása említhető, ez azonban a korabeli viszonyok tükrében, illetve abból következően, hogy nagyrészük kommunista újságíróként érkezett Magyarországra, teljességgel érthető. Politikai kommentárjaik elsősorban a forradalom konszolidációjáról (például a nemzetőrség megalakítása, romeltakarítás, a közlekedés helyreállítása, a sztrájkok befejeződése), Nagy Imre - koalíciós - kormányának ténykedéséről, a kormányt támogató forradalmi és munkástanácsokról, a szovjet csapatkivonási tárgyalásokról szóltak. Mindezekhez kapcsolódva hosszabb helyszíni tudósításokat is készítettek. Dudás József neve csak egyszer bukkant fel, Mindszenty hercegprímásé is ritkán - főként kiszabadulásáról -, november 3-i beszédéről már nem tudtak beszámolni.

Ezen kívül híradásaikban bemutatták a korábbi pártvezetés „gyalázatos" magatartása miatt a magyarokat sújtó pusztulást és szenvedést, ugyanakkor optimizmusukat hangoztatták, és kifejezetten a forradalom törekvéseinek jogos voltát hangsúlyozták. Igaz, az ő esetükben is bizonyos kételkedés figyelhető meg november elején, a Varsói Szerződésből való kilépés hírére. „Hová tart Magyarország?" - tette fel néhányuk a kérdést. Mindez azonban nem változtatott pozitív hozzáállásukon a magyar forradalomhoz, s ezt még jobban megerősítette a november 4-i szovjet intervenció, amely után hiába küldték - már amikor tudták - jelentéseiket, azok már nem jelenhettek meg a lengyel sajtóban. Viszont amikor visszatértek Varsóba, akkor közülük elsősorban a már említett Hanna Adamiecka, illetve Marian Bielicki, Krzysztof Wolicki és Wiktor Woroszylski, ameddig a hivatalos szervek engedték, gyárakban, üzemekben, klubokban és különféle gyűléseken népes közönség előtt mondtak el mindent kimerítően és az igazságnak megfelelően arról, mit láttak Magyarországon. Legnagyobb csoportos beszámolójukat

a Lengyel Rádió egyedülálló módon élőben, „Vita az erkölcsről" címmel 140 percben (!) közvetítette 1956. november végén.[133] A lengyel tudósítók - akik közül többen éppen a Budapesten átélt események hatására szakítottak kommunista meggyőződésükkel - tevékenysége nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Lengyelországban hiteles kép alakult ki a magyar forradalomról.

November 4. után - a „lengyel államérdekre" való hivatkozással - a lengyel újságok nem publikálhattak olyan cikkeket vagy kommentárokat, amelyek közvetlenül elítélték a szovjet beavatkozást vagy a Kádár-kormányt, ennek ellenére igyekeztek tárgyilagosan bemutatni, mi történik Magyarországon. A lengyel napilapok szinte kizárólag hírügynökségi tudósításokat közöltek a magyar helyzetről és az ENSZ-ben folyó vitákról, esetleg külföldi újságokban megjelent írásokat vettek át, viszont tartózkodtak a kommentároktól. Hangsúlyeltolódások természetesen voltak, hiszen a *Trybuna Ludu* november második felében már a beavatkozást helyeslő cikkeket közölt, amelyeket a *L'Unità*-ból, a *L'Humanité*-ből vagy a moszkvai *Pravdá*ból vett át.

Rövid időre hirtelen változás következett be, amikor a jugoszláv nagykövetséget elhagyó Nagy Imre-csoportot elrabolták, és Romániába deportálták. Mint arról az előző fejezetben szó esett, a LEMP vezetése saját maga is helytelenítette ezt, a pártszervezetek pedig határozatok tucatjaiban fejezték ki egyet nem értésüket. A felerősödött tiltakozás nyomán publikációs hullám öntötte el a központi és a vidéki sajtót (a Lengyel Rádióban is több adás foglalkozott ekkor a magyar forradalom eseményeivel), egymás után jelentek meg azon lengyel szemtanú-újságírók visszaemlékezései, akik a forradalom idején Magyarországon tartózkodtak. Közülük is kiemelkedik Hanna Adamieckának a *Sztandar Młodych* című napilapban folytatásokban megjelent naplója vagy Wiktor Woroszylski szintén többrészes beszámolója a *Nowa Kultura* című hetilap hasábjain - igaz, a cenzúra a november 4. utánról szóló részt már nem engedte lehozni. Ellenben Marian Bielicki naplóját

133 A rádióadás szövegét magyarul lásd: „A magyar forradalom - ahogy a lengyel újságírók látták", *Tekintet*, 1995/1-2. 101-127. o.

teljes egészében, három részben leközölte a *Po prostu* című hetilap, amely egyébként szerkesztőségi cikkében nyíltan is elítélte a második szovjet beavatkozást Magyarországon.[134] Ráadásul ebben az időszakban került sor a Lengyel Újságírószövetség és a Lengyel Írószövetség viharos körülmények között lezajlott kongresszusára, s mind a két szervezet hitet tett a magyar forradalom mellett.

Szintén november folyamán a lengyel hetilapokban gyakran jelentek meg fényképek a vérző, tragikus sorsú Budapestről, az ezekhez fűzött kommentárokban leginkább a Magyarországot ért szerencsétlenséget emelték ki. Mindezekhez még hozzá kell tenni, hogy az „ellenforradalom" jelzővel lengyel újságíró tollából, lengyel újságban 1956 végéig egyetlen egyszer lehet találkozni: a *Nowe Drogi*-ban, a LEMP KB elméleti folyóiratában.

A pártvezetés december első hetének végén tudott csak gátat szabni a magyarok melletti szolidaritás ilyen megnyilvánulásainak, a cenzúra elkobozta a már nyomdában lévő cikkeket, és nem engedte tovább a „magyar" publikációkat. Gomułka éppen ekkoriban alakította ki a követendő irányvonalat a sajtó számára, amit - saját érdekében - már csak azért is meg kellett tennie, mert a kommunista testvérpártok szinte állandó jelleggel felróttták a LEMP-nek a lengyel sajtóban megjelenő írások és vélemények „revizionista" szemléletét, amelyet ráadásul gyakorta azonosítottak a hivatalos lengyel állásponttal. Gomułka eleinte békülékenyebb hangot ütött meg az újságírókkal szemben, és személyesen igyekezett jobb belátásra bírni őket. A Lengyel Újságírószövetség frissen megválasztott elnökségének tagjaival való december 10-i találkozóján elmondta, hogy a jugoszlávokkal ellentétben, akik miközben támogatják a szovjet intervenciót Magyarországon, megteszik azt, hogy tartózkodnak az ENSZ-szavazások alkalmával, mert szükségük van az amerikai segélyre, Lengyelország jelenlegi gazdasági és politikai helyzetében,

134 A három napló közül Adamieckáé és Bielickié magyarul az *Életünk* című folyóirat 1992/3-4. számában jelent meg (Hanna Adamiecka, „Láttam Magyarországot"; Marian Bielicki, „A magyar forradalom, 1956", 253-302. o.), Woroszylskié pedig könyv alakban is egy 1984-es szamizdat kiadás után: Wiktor Woroszylski, *Magyarországi napló, 1956*, Budapest, Századvég Kiadó-1956-os Intézet, 1994.

a mostani nemzetközi viszonyok közepette nem engedheti meg magának, hogy olyan lényeges kérdésben, mint például a magyar, szembehelyezkedjen a Szovjetunióval. Hozzátette, hogy a lengyel álláspont valamelyest különbözik a többi testvérpárt álláspontjától, de ő is látja a veszélyt, amely a békét és a szocialista tábort fenyegette volna, ha ellenséges, reakciós elemek vették volna át a hatalmat Magyarországon. Nem lehet idealistának lenni, az eszmék nemes dolgok, de képtelenség mindegyiket megvalósítani, mert a valós élet „kemény, nemegyszer gátlástalan", és a problémákat nem lehet magukkal az eszmékkel megoldani. Egyúttal felhívta a sajtó és a rádió munkatársait, hogy tanúsítsanak önmérsékletet, vannak dolgok, s ilyen a magyar kérdés is, amikor nem lehet megírni és elmondani mindent. Ez lengyel politikai érdek, de nemcsak az állami politika kívánalma, hiszen mindaz, ami most a Duna mentén zajlik, sem Magyarország javát nem szolgálja, sem a szocializmust, sem a lengyel vezetést, sem a békét nem erősíti. S noha ez nem fog sokáig tartani, következményei hosszú távon fogják éreztetni hatásukat. Ugyanakkor Lengyelország sem hívhatja ki a sorsot maga ellen, tökéletesen tisztában kell lenni azzal, hogy ebben az esetben itt is minden sokkal rosszabb lenne.[135]

Mindezek a meggyőzési kísérletek jórészt hatástalanok maradtak, így a pártvezetés a cenzúra teljes megszigorításával, s amint erről szó volt, a Budapestről visszaérkezett lengyel újságírók különböző gyárakban, üzemekben és klubokban tartott hiteles beszámolóinak adminisztratív eszközökkel való megakadályozásával válaszolt. Majd amikor továbbra is szemmel látható volt, hogy az újságírók egy része egyáltalán nem hajlandó öncenzúrát magára vállalni, a központi pártlap, a *Trybuna Ludu* élén történt személycserével 1957 januárjában kezdetét vette a teljes „rendcsinálás", amely az év októberében éppen a *Po prostu* betiltásával tetőzött.[136] Mindezzel egyidejűleg megindult az elbocsátások sorozata a rádiónál is. Ekkor kellett azonnali hatállyal távoznia posztjáról Emanuel Planernek, a Lengyel Rádió Tájékoztató Osztálya vezetőjének, aki felülbírálta a cenzor tiltó határozatát, és így elhangozhatott egy megrendítő erejű hatrészes helyszíni beszámoló a november 4. utáni Magyarországról. Maga Gomułka követelte, mégpedig tajtékozva, Planer azonnali leváltását.[137]

135 AAN, KC PZPR, 237/V-324. Przemówienia, wystąpienia B. Bieruta, W. Dworakowskiego i Wł. Gomułki, 1954, 1956-1957.

136 A *Po prostu*-t olyan fiatal kommunisták – mindannyian a LEMP tagjai – szerkesztették, akik a marxi értelemben vett szocializmus megvalósítását óhajtották, a sztálini típusú rendszert úgy akarták lebontani, hogy közben folyamatosan építik a „valódi szocializmust". A hetilap munkatársai és kiterjedt olvasói köre (a *Po prostu* 150 000 példányban jelent meg) az 1956. októberi lengyel változásokat elképzeléseik megvalósulása első szakaszaként tartották számon, és ez homlokegyenest különbözött Gomułka és az új lengyel vezetés felfogásától. A *Po prostu* hasábjain már 1956 novemberében feltűnt a „második szakasz" végrehajtásának követelése, ami ezt követően szüntelenül helyet kapott minden egyes számban. A hatalom – miután sikertelenül próbálta leváltani a szerkesztőbizottságot – végül is a lap betiltásának és a LEMP-ből való kizárásoknak az eszközét választotta.

137 Lásd a 19. számú jegyzetet.

Az „1956-os magyar ellenforradalmat" bemutató kiállítás varsói története

1957. március 15-én a Magyar Külügyminisztérium Forgács Egon, a II. sz. Politikai Osztály vezetője aláírásával a következő szigorúan titkos táviratot intézte a varsói magyar nagykövetséghez:

„A külügyminisztérium Sajtóosztálya egy, az október 23-i eseményeket szemléltető kiállítás anyagának összeállításán dolgozik. A tervezett kiállítási anyag kb. 120-150 fotóból, azon kívül ügyesen, szemléletesen összeállított grafikonból állna, melyet a megfelelő szövegrészekkel, képaláírásokkal, magyar és idegen nyelven itthon készítenének el. (...)

A kiállítás anyaga négy főcsoportra tagolódna:

1. A népi demokrácia útja 1945-től 1956 októberéig.
2. Az októberi ellenforradalmi események.
3. A munkás-paraszt forradalmi kormány megalakulása. Az ellenforradalom fegyveres szétzúzása.
4. A stabilizálódás.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága múlt évi december 5-i határozatának elemzéséből kiindulva az anyagba be lehetne venni az októberi események kirobbantását előidéző négy alapvető tényezőt, úgy mint:

1. az állami és pártvezetés tévedései és hibái,
2. a pártellenzék szerepe 1953-tól kezdődően,
3. a hazai ellenforradalmi erők szerepe és
4. a nemzetközi imperializmus aknamunkája hazánk ellen 1945-től kezdve napjainkig.

Az októberi események bemutatásánál kiemelnénk, hogy azok jellege már a tüntetés első napjától kezdve ellenforradalmi volt. (Szovjet emlékművek meggyalázása, címerkivágás, vörös zászlók égetése, csillagok eltávolítása, könyvégetés stb.) Megmutatnánk, hogy első perctől kezdve szervezett ellenforradalmi diverzáns csoportok működtek, amelyek tervszerűen a stratégiai fontosságú középületek elfoglalására törekedtek. (A nyugatról átdobott kémek, diverzánsok szerepe.) A külföldi imperialista körök által sugalmazott szélsőjobboldali, soviniszta és revizionista követeléseiket szocialista jelszavakkal álcázták.

A kiállítás anyaga röviden összefoglalva ismertetné a Nagy Imre-kormány árulását. 1) az egyes követelések kritika nélküli elfogadása, 2) a garancia nélküli semlegesség deklarálása, 3) a Varsói Szerződés önkényes felmondása, 4) az ENSZ beavatkozásának kérése, 5) az ellenforradalmi pártok tevékenységének eltűrése, 6) olyan többpártrendszer létrehozása, amely lényegében a szocializmus alapjainak feladását jelentené.

Bőséges dokumentációs anyag mutatná be a tűzszünet alatti véres ellenforradalmi terrorcselekményeket.

A kiállítás harmadik részében, amely a forradalmi kormány megalakulásával és az ellenforradalom fegyveres szétzúzásával foglalkozik, elemeznénk az ellenforradalom leverésének bel- és külpolitikai jelentőségét, elsősorban az európai béke megőrzésének szempontjából.

Itt érzékeltetni lehetne azokat a nehézségeket, amelyekkel az országnak az ellenforradalom szétzúzása után szembe kellett néznie. Az imperializmus aknamunkájának dokumentálására ugyancsak ezen a helyen volna lehetőség. (Sztrájkhullám, rémhírterjesztés, terrorcselekmények stb.)

Bőséges anyaggal illusztrálnánk a stabilizálódást. Ez a rész tükrözné, hogy hazánk a szocialista tábor része és megmutatná a baráti országok részéről nyújtott segítséget az ország talpra állításához. (...)

A kiállítás anyagában helyet adhatnánk a magyar menekültek kérdésének is. A kiállítást fel lehetne használná az ezzel kapcsolatos visszásságok leleplezésére és annak hangsúlyozására, hogy a becsületes embereket az ország visszavárja. Ezen belül foglalkozni lehetne a fiatalkorúak kérdésével is.

A fentiekben csupán nagyvonalakban ismertettem a Sajtóosztálynak a kiállítás anyagának összeállításával kapcsolatos elgondolásait. Természetesen világos előttünk, hogy az egyes országokban elfoglalt helyzetünknek, politikánknak és céljainknak megfelelően a véglegesen összeállított kiállítási anyag egyik vagy másik részét (részeit) kell inkább erősebben megvilágítani. Éppen ezért az egyes országok viszonylatában az anyag végleges összeállítására csak akkor gondolunk, ha az egyes követségeink a tervezettel kapcsolatban megteszik észrevételeiket.

Véleményem szerint egy ilyen jellegű kiállítás jelentős mértékben elősegítené a lengyel dolgozóknak a magyarországi ellenforradalmi eseményekről való helyes informálását, és lehetővé tenné, hogy az e kérdésben Lengyelországban tapasztalható kétségeket és zavaros nézeteket eloszlassuk.

Kérem a Nagykövetséget, hogy a fentiekkel kapcsolatos észrevételeit sürgősen terjessze fel, és vizsgálja meg, van-e lehetőség arra, hogy a kiállítás megrendezését valamelyik lengyel szerv (Lengyel Egyesült Munkáspárt, Nemzeti Egységfront, szakszervezet vagy a sajtóklub) vállalja."[138]

A kiállítás megrendezése Lengyelországban az előző fejezetekben vázolt okok miatt különösen fontos volt a Magyar Külügyminisztériumnak és rajta keresztül az MSZMP vezető testületeinek. Baló Péter varsói nagykövetségi első titkár, ideiglenes ügyvivő 1957. március 27-én küldött választ a Bem tér idézett táviratára, amelyben leírta, hogy a kiállítás megrendezését jó ötletnek tartja, egy ilyen esemény Lengyelországban nagy érdeklődésre számíthat, sőt a varsói Nemzetközi Sajtóklub elvileg már el is vállalta a kiállítás megrendezését június második felére. Jelezte azt is, hogy a kiállítási anyag mely részeit érdemes hangsúlyosabbá tenni. Azt kérte a Központtól, minél hamarabb értesítsék, mikorra várható a kiállítás.[139] A külügyminisztérium megköszönte Baló észrevételeit, és április 30-án kelt utasításában tájékoztatta őt,

138 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 001587/1957.
139 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 001587/1/1957.

hogy a kiállítás részletes és pontos forgatókönyvét rövid időn belül kiküldik. Felhívták az ügyvivő figyelmét arra is, hogy a kiállítás valószínűleg májusban érkezik majd Varsóba, mégpedig nyers állapotban, és a kivitelezési költségek vállalásához meg kellene nyerni az illetékes lengyel szerveket.[140]

A kiállítás anyaga valóban meg is érkezett a lengyel fővárosba, és a nagykövetség egyik termében kapott helyet. Ezután viszont egészen szeptemberig semmi érdemleges nem történt. Szeptember 14-én Baló felkereste Józef Szewczyk elvtársat, a LEMP KB Külügyi Osztálya munkatársát, akinek elmondta a kiállítás ötletét, a rendezvény varsói megszervezéséhez támogatást kért és azt, hogy a LEMP bírjon rá néhány lengyel intézményt a kiállítás megrendezésében való közreműködésre. Szewczyk válaszában azt tanácsolta a magyar diplomatának, hogy a nagykövetség közvetlenül maga vegye fel a kapcsolatot a számításba vett lengyel intézményekkel, és szerinte ezt a rendezvényt a magyar külképviselet nyugodtan megtarthatná a varsói Magyar Kulturális Intézetben. Baló kifejtette, hogy számukra nagyon fontos a kiállítás minél szélesebb körű bemutatása, ezért is kívánatos, hogy a megvalósításban lengyel intézmény is részt vegyen. A külügyi osztály munkatársa egyedül nem dönthetett ebben a kérdésben, de azt megígérte, hogy továbbítja a magyar kérést, és a döntésről majd tájékoztatást ad.[141]

Szewczyk el is készítette feljegyzését a Balóval folytatott beszélgetéséről, s azt átadta Józef Czesaknak, a párt Külügyi Osztálya vezetőjének. Ő a feljegyzést elküldte Jerzy Morawskinak, a Központi Bizottság titkárának, a Politikai Bizottság tagjának, akit az „ideológiai revizionisták" egyik vezéralakjának tartottak, s emiatt 1960 elején a PB-ből, majd 1964-ben a KB-titkári posztról is távoznia kellett. A Külügyi Osztály vezetője a felterjesztéshez azt a megjegyzést fűzte, hogy véleménye szerint nem lenne célszerű, ha a LEMP szerepet vállalna a magyar kérés teljesítésében, s mivel a Külügyi Osztályt nem pártvonalon keresték meg, hanem egy magyar diplomata fordult hozzájuk, válaszukban javasolják azt,

140 Uo.
141 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 210-211. o. III/8./162. számú dokumentum.

hogy a Magyar Népköztársaság varsói nagykövetsége a Lengyel Külügyminisztérium illetékes hivatalát keresse fel kérésével.[142] Így is történt.

1957. december 1-jén Katona János, a nyár elején frissen kinevezett magyar nagykövet ellátogatott a Lengyel Külügyminisztériumba, ahol fogadta őt Marian Poleszczuk, a minisztérium Kulturális és Tájékoztató Főosztályának vezetője és annak helyettese. A nagykövet tájékoztatta őket a tervezett politikai dokumentációs kiállításról, és részletesen ismertette a forgatókönyvet. Poleszczuk és helyettese - hangsúlyozva, hogy a rendezvény a nagykövetség szuverén ügye - rögtön felvetették: tekintettel a lengyel társadalom felfogására „a magyar kérdésben", egy ilyen kiállítás túl korai, sőt kedvezőtlen hatást is gyakorolhat a két ország érdekeire és egymás közötti kapcsolataira. Utaltak arra is, hogy a lengyel közvélemény a „magyar kérdésben egyáltalán nincs felvilágosítva és meggyőzve, ez elsősorban belső lengyel feladat, helyettük ezt senki sem képes megoldani - tehát a kiállítás, amelynek éppen a meggyőzés a fő célja, ilyen, számára kedvezőtlen feltételek mellett aligha érné el a kívánt célt, sőt esetleg negatív hatást váltana ki". Poleszczuk ehhez hozzátette, hogy „számukra különösen most egyáltalán nem volna kedvező, ha a kiállítás a magyar kérdésre vonatkozó újbóli felesleges és rosszízű kommentárokat és vitákat váltana ki, nem beszélve arról, hogy a kiállítás esetleges csekély látogatottsága egyik fél számára sem volna kedvező". A lengyel főosztályvezető azt javasolta, hogy legyen inkább más kiállítás, amely Magyarország mindennapi életét mutatja be, vagy pedig a nagykövetség lássa el a lengyel sajtót olyan híranyagokkal, amelyek meggyőzően bizonyítják a magyarországi konszolidációt, és azt a tényt, hogy a magyar nemzet napról-napra egyre szélesebb körben támogatja kormányát, és a magyar emberek egyértelműen a szocialista rendszer mellett tesznek hitet. A lengyel közvéleménynek a magyarországi helyzetről való „objektív és helyes tájékoztatása" céljából Poleszczuk újságírók cseréjét ajánlotta. Katona azzal érvelt, hogy a jelen időszak egy ilyen kiállítás megrendezésére már lényegesen kedvezőbb, mint fél évvel ezelőtt volt, most már a lengyel társadalom is „helyesebben" ítéli

142 Uo.

meg a magyar kérdést, valamint maga a kiállítás is igen politikusan van összeállítva.[143] Mindezek az érvek egyáltalán nem hatottak a lengyel félre, és a magyar nagykövetnek üres kézzel kellett távoznia.

Az elutasítás azonban nem szegte kedvét, hanem engedélyt kért a budapesti Központtól, hogy a kiállítás kérdését ismét pártvonalon vethesse fel. Az engedély birtokában 1958. január elején Katona felkereste Jerzy Morawskit, akinek elmondta, milyen elutasító fogadtatásban részesült a kiállítás megrendezésének ötlete a Lengyel Külügyminisztériumban. Morawski furcsállotta, hogy a minisztérium munkatársai az anyag ismerete nélkül azonnal állást foglaltak, és felajánlotta, hogy a kiállítás megtekintése és véleményezése céljából a pártközpont három munkatársát elküldi a magyar nagykövetségre.[144] Ennek megfelelően a Propaganda Osztály helyettes vezetője, valamint a Szervezési és a Külügyi Osztály egy-egy képviselője 1958. január 14-én megtekintették a kiállítást, amelyről a következő feljegyzést készítették Morawski számára:

„A kiállítás tablókból áll, amelyeken nagyított fényképek vannak elhelyezve. Egyébként ezek a képek rossz minőségűek, a grafikai elrendezés pedig igen primitív. A fényképek összeállítása sematikus és nem hat meggyőző erővel.

Az 1919-es magyar Tanácsköztársaságról mindössze néhány fénykép található. A két háború közötti időszakot csak néhány Horthyról készített fotó és egy silány összehasonlítás - gazdag földbirtokosok dolmányban szembeállítva a munkanélküliek levesével, egy éhező falusi családdal, stb. - mutatja be. Szinte semmiféle dokumentum sincs a kommunista párt tevékenységéről. A háború időszakából ismételten csak néhány fotó, Horthy Mussolini és Hitler társaságában. Ugyancsak szegényesen van ábrázolva a háború utáni időszak, az ott szereplő fotók a szabotázs-perekről és a Mindszenty-perről nem érik el a kívánt propagandahatást. Szembetűnő a számok és a grafikonok tökéletes hiánya. Egyébként mindezek a tablók - a nagykövetségi elvtársak elmondása szerint - csak a bevezetőjét képezik a kiállítás fő céljának, vagyis

143 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 8. doboz 5/e, 005631/1957.
144 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1958.

annak, hogy egyrészt megmutassák az 1956-os magyarországi események ellenforradalmi jellegét, másrészt hogy bebizonyítsák, az ellenforradalom gyökerei a Horthy-korszakba nyúlnak vissza.

Az októberi események bemutatása a Bem-szobor előtti tömegtüntetés nagy fényképével kezdődik. A tüntetés egyik transzparensén a felirat a „lengyel-magyar barátságot" hirdeti. A transzparens mellett pedig Nagy Imre portréja látható. Ugyanezen a tablón kaptak helyet az októberi események ellenforradalmi jellegét - például a vörös csillagok vagy a Lenin-képek leverése - bemutató fényképek. Emellett automata- és kézifegyverekkel felfegyverkezett fiatalokról, sőt gyermekekről készített fotók is szerepelnek ezen a tablón.

A nagykövetségi elvtársak állítása szerint ennek a tablónak azt kell megmutatnia a nézőnek, hogy a békés tüntetést az ellenforradalom a saját céljaira használta fel. A mi megítélésünk szerint viszont a lengyel néző teljesen másképpen fogja ezt értelmezni, mégpedig úgy, hogy az ellenforradalmi események egy olyan békés felvonulásból nőttek ki, amelynek egyik jelszava a lengyel-magyar barátság volt. Más tablókon a nyugatnémet *Der Spiegel*ből vett nagyított fénykép látható, amely Nagy Imrét ábrázolja ezzel a felirattal: A rendszer felszámolója. A továbbiakban dokumentumok láthatók a Szabad Európa Rádió tevékenységéről, a Nyugatról becsempészett fegyverszállítmányokról, a Petőfi Kör gyűléseiről, Mindszenty bíborosról, amint az amerikai követségen éppen imádkozik, stb. Ezután néhány tablón a valóban megrázó benyomást keltő ismert fényképek az ellenforradalom bestialitásairól, ezen kívül dokumentumok a magyarok tömegeinek külföldre szökéséről és a Magyar Népköztársaságnak nyújtott segítségről, stb. Végezetül a kiállítás utolsó része a magyar események utáni újjáépítési időszakot illusztrálja.

Véleményünk szerint, s ezt elmondtuk a magyar nagykövetnek is, ez a kiállítás jelenlegi állapotában nem szolgálná a közeledést és a lengyel-magyar barátság megerősítését. Éppen ellenkezőleg, a magyar események bemutatásának módja - márpedig a kiállítás kezdeményezői erre teszik a fő hangsúlyt - egyáltalán nem győzi meg a lengyel nézőt, és inkább ellenpropagandát jelent, amely társadalmunkban ismételten felszínre hozhatná a vitát a magyar eseményekről. A nagykövetségi elvtársak elmondták, hogy ezt a kiállítást bemutatták már a szocialista országokban, sőt néhány kapitalista államban is, és a Lengyelország számára összeállított változatból eltávolítottak már mindent, ami a lengyelek szemében sértő és bántó lehetne, például a szovjet csapatok tevékenységét ábrázoló képeket. Kijelentették azt is, hogy részükről nem képzelhetők el további komolyabb változtatások a kiállítás anyagában.

Úgy véljük, hogy ez a kiállítás - alapvető változtatások végrehajtása nélkül - a jelenlegi belpolitikai helyzetben nemcsak célszerűtlen, hanem egyenesen káros is, és hivatalos szerveinknek nem szabad részt venniük ennek patronálásában.

Ugyanakkor úgy gondoljuk, nem kellene ellenezni, hogy ha a magyar elvtársaknak szándékukban áll, akkor megrendezhessék ezt a kiállítást - inkább bizonyos változtatások végrehajtása után - a saját varsói Kulturális Intézetükben.

A velünk folytatott beszélgetés során a magyar nagykövet azon sajnálkozott, hogy a Magyar Kulturális Intézet messze fekszik a város központjától, és meglehetősen szűk helyiségekkel rendelkezik."[145]

Baló Péter az 1958. január 20-án keltezett, a Magyar Külügyminisztériumnak címzett jelentésében írt a lengyel küldöttség ugyanezen látogatásáról:

„A kiállítást alaposan végignézték, menetközben és az azt követő megbeszélés folyamán számos észrevételt tettek. Ezek összefoglalva a következőképpen csoportosíthatók:

1. Technikai jellegű észrevételek:

Látogatóink (...) a legtöbb észrevételt az ellenforradalmi résznél tették. Szóvá tették, hogy például az október 23-át ábrázoló tabló első két képe döntően a magyar-lengyel barátság jegyében álló békés demonstrációt mutatja, közvetlenül ezután már az első ellenforradalmi ténykedéseket mutatja. Véleményük szerint egy ilyen összeállítású tabló a lengyel nézőből értetlenséget, illetve kimondottan negatív hatást

145 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 212-214. o. III/9./163. számú dokumentum.

váltana ki, mert szubjektíve nem tudnák vagy nem akarnák megérteni a kettő – tehát a magyar-lengyel barátság melletti tüntetés és a tényleges ellenforradalom – közti összefüggést. E tablónál külön szóvá tették az egyik, szinte gyermek felkelő fényképét, amely – véleményük szerint – a lengyeleket rögtön s akaratlanul [az 1944-es] varsói felkelésre emlékezteti, ahol ilyen gyerekek hősi cselekedeteket vittek végbe. Látogatóink továbbá úgy vélték, hogy hasznos lenne az ellenforradalmi bestialitásokat ábrázoló tablókat még több anyaggal kibővíteni.

2. Politikai jellegű észrevételek:

Látogatóink az első perctől kezdve kihangsúlyozták, hogy céljuk tanácsaikkal a kiállítást olyanná tenni, hogy elérje célját, meggyőző, következésképpen így mindkét félnek hasznos legyen. A kiállítás megszemlézését követő hosszú megbeszélésen mindegyikük külön-külön megtette észrevételeit, melyek megközelítő pontossággal az alábbiakban foglalhatók össze:

A kiállítás ugyan egységes mondanivalót fejez ki, de ez a mondanivaló – függetlenül egyes kisebb-nagyobb részlethiányosságoktól – nem fejeződik ki elég alaposan, elég meggyőzően. Ismerve a lengyel társadalom szubjektív felfogását a magyar kérdésben – s ez lengyel viszonylatban különleges, sajátos problémát képez, eltérően más szocialista országoktól –, egy ilyen nehéz belpolitikai helyzetben a párt szempontjából káros vitákat váltana ki, újra ráterelné a figyelmet azokra a kényes kérdésekre, amelyek a lengyeleket rendkívül közelről érintik, s amelyek körül a vita nem is oly régen, de szerencsére már elcsendesedett. (Példának hozták fel, hogy annak idején épp elég gondjuk volt azzal, hogy agitátorok százait mozgósították a különböző gyűléseken a magyar eseményekkel kapcsolatban felmerült kérdések megmagyarázására.) Ilyen körülmények között tehát csak egy igen meggyőző kiállítás jelenthet hasznot, viszont az ellenforradalmi rész ebből a szempontból nem kielégítő szerintük.

Az ellenforradalom okai ábrázolása, a külföldi imperializmus szerepének kidomborítása a lengyel nézőből azt a véleményt válthatja ki, hogy a kiállítás elhallgatja a belső okokat, a múltban elkövetett hibákat. Természetesen – mint mondották – ezt nem lehet képekben ábrázolni, és itt van ugyanakkor a dilemma, hisz a lengyelek jól emlékeznek a poznani eseményekre, a párt ezzel kapcsolatos akkori álláspontjára, és rögtön ezzel vonják meg a párhuzamot. Az egyik elvtárs a búcsúzásnál megjegyezte, hogy ők örülnének a legjobban, ha abban a helyzetben lennének, hogy ez a kiállítás bátran bemutatható lenne. (...)

Ami látogatóink főbb politikai jellegű észrevételeit illeti, Katona elvtárs kifejtette, hogy számos dolog, ami dokumentumok alapján esetleg nem elég meggyőző, azt feltétlenül pótolja a feliratozás, illetve ha szükséges, az egyes feliratok esetleges kibővítése vagy politikusabb megfogalmazása. Ilyen körülmények között úgy véljük – mondotta Katona elvtárs –, hogy a kiállítás el fogja érni a célját.

Látogatóink azzal búcsúztak, hogy tapasztalataikról be fognak számolni az illetékeseknek, ugyanolyan őszintén, ahogy azt nekünk elmondták, a végleges állásfoglalásról majd értesíteni fognak bennünket."[146]

Budapestről március elején érkezett meg a válasz Baló jelentésére. A Magyar Külügyminisztérium engedélyezte, hogy a varsói nagykövetség módosításokat hajtson végre a kiállítás anyagában azokon a helyeken, amelyeket a lengyelek a leginkább kifogásoltak vagy ahová feltétlenül kiegészítéseket óhajtottak tenni. A külügyminisztérium II. sz. Politikai Osztálya utasításba adta, hogy „általában kezeljük rugalmasan a lengyel elvtársak kívánságait, anélkül, hogy elvi engedményeket tennénk", mert „a kiállítást mindenképpen meg kellene rendezni". Végezetül jelezték, hogy érdeklődéssel várják a nagykövetség további beszámolóit a lengyel elvtársak végleges állásfoglalásáról.[147]

Ezt a lengyel állásfoglalást Katona nagykövet már a fenti távirat keletkezése előtt megismerte, ugyanis 1958. február 25-én látogatást tett a LEMP KB Külügyi Osztályának vezetőjénél. A magyar nagykövet felvetette a kiállítás ügyét, megkérdezte, megszületett-e döntés. Józef Czesak közölte vele, hogy a kiállítást megtekintő háromtagú bizottság jelentése nyomán megvitatták a kérdést, és a válasz negatív. Kérte, hogy Katona

146 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1958.
147 Uo.

ezt vegye úgy, mint „kommunistáktól jövő választ, nem pedig mint hivatalos állásfoglalást", mert mindkettejük számára nagyon kényelmetlen lenne hivatalosan kedvezőtlen véleményt adniuk a kiállításról. Ők azonban mégis úgy látják, hogy ennek a kiállításnak a jelen formájában való bemutatása mind a két félnek csak ártana. Felkavarná a már lecsillapodott kedélyeket, szükségtelen vitákat idézne elő, mivel az anyag összeválogatása és elrendezése, különösen a lengyel vonatkozású tablóé, egyáltalán nem szerencsés. A LEMP külügyi osztályvezetőjének véleménye szerint a leghelyesebb a kiállítás nagyobb mértékű átalakítása vagy egy új kiállítás megrendezése, amely az 1956 októbere után elért eredményeket mutatná be. A magyar nagykövet azt hangoztatta, hogy nekik is céljuk egy olyan kiállítás megszervezése, amely mindkét fél számára hasznos, olyan kiállítást azonban nem tudnak bemutatni, ami nem foglalkozik az ellenforradalommal, viszont az sem lenne jó, ha ezt a kiállítást kénytelenek lennének teljes egészében hazaküldeni, célszerűbbnek tartja a lengyel kifogásokat kiküszöbölő átdolgozást.[148]

A kiállítás sorsával még egy nagykövetségi jelentés foglalkozott, amely március 4-én kelt. Baló ebben a táviratban a következőket fogalmazta meg:

„A lengyel párt immár lényegében hivatalos álláspontját figyelembe véve, véleményünk szerint az alábbi alternatívák nyílnak számunkra:

1. Átmenetileg lemondani a kiállítás megrendezéséről, figyelembe véve a két párt viszonylatában a legutóbbi időkben követett gyakorlatot, amely szerint félre kell tenni minden olyan dolgot, ami elválaszt, és arra kell törekedni, hogy megkeressük azokat a pontokat, amelyek a közeledést, az együttműködés elmélyítését viszik előre. Tehát ezt és a lengyel párt álláspontját figyelembe véve a kiállításról való átmeneti lemondás részünkről nem elvi, hanem taktikai kérdés, természetesen azzal, hogy elvi álláspontunkat fenntartjuk és a kiállítás megrendezésének kérdésére egy arra alkalmas időpontra visszatérünk.

2. A kiállítás átdolgozása a helyi viszonyoknak megfelelőbben, de elvi tartalmának változatlan hagyása mellett. Ez a költségkihatás és a technikai feltételek miatt csak otthon képzelhető el. Azonban úgy látjuk, hogy ebben az esetben sincs garantálva, hogy a lengyel elvtársak a kiállítást jó néven veszik, hisz az alapkérdés az ellenforradalom megítélésében, illetve a két pártnak erre vonatkozó véleménykülönbségében van. Miután a kiállítást ilyen körülmények között csak toldozgatni-foltozgatni lehet, de olyanná tenni kizárt dolog, ahogy azt a lengyelek látni szeretnék, nincs meg a biztosítéka, hogy adott esetben egy átrendezett kiállítás gondolatához pozitívabban viszonyulnának.

Az eddigiekből végül is világosan látszik, hogy hivatalosan lengyel részről nem rokonszenveznek a kiállítás anyagával, mivel annak fővonala eltér az októberi ellenforradalmi események lengyel értékelésétől. Ezért a kiállítás erőltetése, akár annak a Magyar Intézetben történő megrendezése a jelen helyzetben a két ország közötti kapcsolat fejlesztését nem szolgálná. Úgy gondolom, hogy a kiállítást átdolgozva, elvi vonalunk fenntartása mellett egy kedvezőbb időpontban rendezhetnénk meg."[149]

A Magyar Külügyminisztérium azonban nem látott semmiféle alternatívát. Úgy ítélte meg, hogy még a nagy költségeket felemésztő átalakítás után sem lehet „egy kedvezőbb időpontban" bemutatni a kiállítást a lengyel fővárosban. Azt is jelezte a varsói nagykövetségnek, hogy „nagyobb óvatossággal és politikai körültekintéssel" közel 50 000 forintot megtakaríthattak volna, ha a kiállítás anyagát eleve ki sem szállítják Varsóba.[150] A külügyminisztérium Sajtóosztálya március 10-én tájékoztatta Katona Jánost, hogy véglegesen lemondanak a kiállítás lengyelországi bemutatásának lehetőségéről, s ebbe a minisztérium II. sz. Politikai Osztálya három héttel később szintén beletörődött.[151] A varsói magyar nagykövetségen tárolt kiállítási anyag további sorsa hamarosan megoldódott. A Magyar Népköztársaság bukaresti nagykövetségének kérésére a kiállítás anyagát 1958. május 6-án „vasúton feladták Varsóban, Bukarest címére".[152]

148 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 20. doboz 27/d, 002533/1958.

149 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1/1958.
150 Uo.
151 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 8. doboz 5/e, 005631/1957.
152 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1/1958.

A lengyel-magyar kapcsolatok a korai Kádár-korszakban, 1956. november - 1958 nyara

A lengyel-magyar (párt)politikai kapcsolatok alakításához a varsói magyar nagykövetség, Willman budapesti lengyel nagykövettel ellentétben, vajmi keveset tudott hozzátenni az ebben a fejezetben tárgyalt időszakban. A Kádár-kormány diplomáciai képviseletének tehetetlensége három részből tevődött össze:

1956 nyara, Szántó Zoltán hazatérte után a nagykövetі poszt közel egy évig nem volt betöltve, az új nagykövet, Katona János - akit a londoni magyar követség éléről vezényeltek át a lengyel fővárosba -, pedig nem állt feladata magaslatán;

a magyar forradalom napjaiban teljesen megszakadt a kapcsolat a budapesti Központtal, ennek következtében a képviselet érdemi tevékenységet szinte nem is tudott folytatni 1956 végéig, de azután is meglehetősen sajátos légkörben kellett dolgoznia. Mindenáron igyekezett bizonygatni hűségét a Kádár-kormány iránt mind Budapestnek, mind a velük szemben kezdetben rendkívül hidegen és fenntartásokkal viselkedő más kommunista nagykövetségeknek Varsóban;

a hivatalos lengyel szervek szinte teljesen megkerülték a varsói magyar képviseletet, minden ügyet Willman nagyköveten keresztül intéztek párt- és állami vonalon egyaránt. A lengyel vezetés nyugodtan támaszkodhatott budapesti nagykövetségére és annak vezetőjére. Willmantól mindig tárgyilagos és helytálló jelentések érkeztek Varsóba, amelyek nem kozmetikázták a magyar bel- és külpolitikai élet egyetlen jelenségét sem. Ráadásul a lengyel nagykövet kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett a magyar közéletben, és jó viszonyt tartott fenn más diplomáciai képviseletekkel.

I.

Az 1956. november 4-én szovjet segítséggel hatalomra került Kádár-kormány egyszerre tekintett bizalmatlansággal a Gomułka nevével fémjelzett kísérletre, a „szocializmus lengyel útjára", és érezte nagy szükségét a magyar társadalom körében is jelentős tekintélynek örvendő lengyel pártvezető politikai támogatásának. Magyarországon jól emlékeztek az 1956. októberi lengyelországi eseményekre, amelyek példaként szolgáltak az október 23-án a budapesti utcákon felvonulók számára, hiszen a lengyelek által az októberi napokban hangoztatott, s az új lengyel vezetés által többségében teljesített követelések jórészt megfeleltek a Magyarországon kezdetben megfogalmazott jelszavaknak.

Gomułka maga is megengedhetetlennek tartotta Magyarország esetleges kiválását a közvetlen szovjet érdekszférából - saját jól felfogott érdeke is ezt diktálta neki -, de kezdetben nehéz volt helyeselnie a második szovjet beavatkozást, többek között azért is, mert Lengyelországnak két héttel azelőtt egy hasonló intervenció veszélyével kellett szembenéznie, ráadásul a LEMP KB a magyar nemzethez intézett október 28-i felhívásában egyértelműen elítélte a négy-öt nappal korábbi szovjet fegyveres fellépést Budapesten, és egyúttal támogatásáról biztosította a Nagy Imre-kormányt. Így november 4-én Gomułka megelégedett annak hangoztatásával, hogy tudomásul kell venni a kész tényeket. A kész tények politikájából is következett, hogy Lengyelország minden nemzetközi fórumon - legfőképp az ENSZ-ben - következetesen kiállt a Kádár-kormány mellett, noha hatalomra jutásának körülményeit fenntartásokkal fogadta. A november 7. alkalmából tartott központi varsói ünnepségen például Aleksander Zawadzki, a lengyel Államtanács vezetője, a Politikai Bizottság tagja, az ünnepség főszónoka - aki beszédében nem kerülhette meg a vélemény-nyilvánítást a ma-

gyarországi fejleményekről – a magyar eseményekről szólván azt emelte ki, hogy „a néphatalom tizenkettedik évében" nem lehet büntetlenül a régi módon kormányozni, lekezelni a dolgozó tömegeket, az okozott sérelmeket nem orvosolni, „lelketlenül" viszonyulni a dolgozó tömegek alacsony életszínvonalának égető problémájához, és figyelmen kívül hagyni a hazafias nemzeti érzelmeket.[153]

A lengyel pártvezetés, miután többször is szembesült azzal, menynyire irritálja a közvéleményt az ENSZ-ben a „magyar kérdés" kapcsán tanúsított lengyel magatartás, a kommunista országok tömbjével az összes politikai kérdésben való egységes lengyel állásfoglalás – még hivatalos szervezetek is követelték emiatt Rapacki külügyminiszter lemondatását –, úgy döntött, enged egy kissé, illetve gesztust tesz a közvélemény felé. Így amikor november 21-én az ENSZ közgyűlése soron következő határozatait hozta a „magyar kérdésben", a második határozat megszavazásakor, amely ENSZ-megfigyelők Magyarországra való beengedését követelte, a lengyel küldött tartózkodott a szavazástól. Ez a tény annyira meglepte a szovjet blokk egységes véleményéhez szokott szavazatszámlálókat, hogy eleinte észre sem vették a lengyel tartózkodást, hanem automatikusan a „nem" táborba sorolták őket, s csak a lengyel delegátus heves integetésének hatására módosítottak ezen. A lengyel sajtó természetesen nem győzte hangsúlyozni az eltérő lengyel álláspontot, ennek jelentőségét, és bő terjedelemben ecsetelte ezen lépés indokait. (Mindezzel együtt a nyugati sajtóban olyan – és nem egészen alaptalan – feltételezések is napvilágot láttak, melyek szerint a lengyel magatartást maga a Kreml is ösztönözte, hogy megmutassák a világnak: a Varsói Szerződés tagállamai nem minden esetben szavaznak egyöntetűen, egyes kérdések megítélésében akár különbözhetnek is egymástól.)

Gomułka első ízben november 29-én lépett túl a „kész tények tudomásulvételén", olyannyira, hogy szétválasztotta a nyugati államok Egyiptom elleni fegyveres agresszióját a magyarországi szovjet beavatkozástól, kijelentvén, hogy ez utóbbi minőségileg más, hiszen „a Szovjetunió Magyarországon nem keres gazdasági kizsákmányolási területet, nincs szándéka a magyar nép munkájából hasznot húzni, és Magyarországot gyarmatává változtatni".[154] Ez lényegesen eltért a csaknem egy hónappal korábban hangoztatott véleményétől, így nem csoda, hogy különféle találgatások sorát nyitotta meg a világsajtóban a Magyarországgal kapcsolatos lengyel vélemény megváltozását, sőt alapjaiban a lengyel politika új irányváltásának esetleges végét illetően.

Decemberre alakult ki az a lengyel álláspont a magyar események megítéléséről, amely mellett az elkövetkezendő másfél évben a LEMP vezetése következetesen kitartott. Ez két részből tevődött össze. Egyrészt a november 4-i szovjet beavatkozás szükséges voltát egyáltalán nem vitatták – bár ennek bekövetkeztét „mélységesen fájlalták" –, úgy vélték, hogy ez az intervenció abban a helyzetben az elkerülhetetlen rossz volt, amelyet azért kellett megtenni, hogy ne a „reakció" kerüljön hatalomra Magyarországon, mert ez az összes többi szocialista országra nézve felmérhetetlen veszélyt jelentett volna. A LEMP „mélységes sajnálkozása" még azt is jelentette, hogy ezt a véleményüket viszonylag ritkán mondták el, mert „kellemetlen dolgokról rendszerint nem akaródzik sokat beszélni".[155] A megítélés másik része volt az, amivel a lengyel vezetés alapvetően különbözött a szovjet tömb többi országától. A magyar eseményeket ez utóbbiak szinte kizárólag a külső és belső reakció számlájára írták. A lengyel vélemény szerint a magyarországi robbanás Rákosi bűnös és torzulásokkal teli politikájának szomorú eredményeként következett be, a gyújtóanyag évek hosszú sora alatt halmozódott fel. Az volt a különbség Magyarország és Lengyelország között, hogy amikor az emberek októberben kimentek az utcákra, akkor a LEMP a poznańi tragédiából okulva képes volt „a tömegek élére állni" és vezetni őket, míg Magyarországon az MDP tehetetlensége és erőtlensége folytán „idegen és reakciós elemek" kerültek az élre, ame-

153 A beszéd szövegét lásd *Trybuna Ludu*, 1956. november 7.

154 MOL, 288. fond, 32/14 ő. e. Az említett Gomułka-beszédet a *Népszabadság* 1956. december 1-jei száma is ismertette.

155 Ezt Gomułka is kiemelte a LEMP Rzeszówi Vajdasági Pártkonferenciáján 1956. december 22-én elmondott felszólalásában. (AAN, KC PZPR, 237/V-842. Przemówienia tow. Wł. Gomułki, 19-22. XII. 1956.)

lyek „az ellenforradalom útjára" vitték a magyar tömegmozgalmat. Pontosan emiatt alapos elemzés alá kell venni, milyen okok vezettek el odáig, hogy „tizenkét évi hatalomgyakorlás után" a magyar kommunista párt a döntő pillanatban szétesett. Le kell vonni a megfelelő politikai következtetéseket abból a tényből, hogy az MDP vezetése elszakadt saját pártalapszervezeteitől, és képtelen volt ellenállni a jóval gyengébb reakció nyomásának, pedig a munkásosztály ereje mindig sokszorosa ez utóbbinak. A hasonló torzulások felszámolására és a velük szemben való küzdelemre azért van szükség, hogy még egyszer ne ismétlődhessen meg sem Poznań, sem Budapest, amikor a párttagok is a tüntetőkhöz csatlakoztak, és a tömegekkel együtt léptek fel a néphatalommal szemben. A LEMP azért nem fogadhatta el, hogy a „magyar ellenforradalom" (és a poznańi munkásfelkelés) az imperialista erők és kémügynökségek műve, mert ezzel az események lényeges okai elkendőzve maradnak, ezek a kérdések pedig a szocializmus építésének útjait érintik. A lengyel vezetés szemében teljesen magától értetődött, hogy amíg kétfajta politikai rendszer létezik a világon, addig minden szocialista országban ilyen-olyan formában jelen lesznek az imperializmus által szervezett „ellenforradalmi ügynökségek", a kommunista párt politikájának viszont pontosan abban kell rejlenie, hogy ezek az ügynökségek soha ne sorakoztathassák fel maguk mögött a munkásosztály vagy a népesség egy részét a szocializmus elleni támadásra. Ha más pártok a teljes felelősséget kizárólag a diverzáns csoportok tevékenységére, a külső tényezőkre helyezik, akkor ezzel elhárítják a felelősséget az elkövetett belső hibák, a párt által egy adott országban folytatott hamis politika miatt.[156]

Lengyelországban az új kommunista vezetés saját legitimitásának és politikai irányvonalának jogi megerősítő aktusaként értékelte az 1957. január 20-ra kiírt parlamenti választásokat. A kampány finisében Gomułka minden tekintélyét latba vetette a kedvező választási eredmények eléréséért – számos alkalommal kijelentette, hogy csak egy szocialista Lengyelország létezhet Európa térképén –, és megszerezte Wyszyński bíboros támogatását is. Csak egyetlen listára lehetett szavazni, de még ezzel együtt is tartottak a lengyel kommunisták a végeredménytől. Egy valamiben azért biztosak voltak: történjék bármi, a hatalmat nem fogják kiadni a kezükből.[157] Január 20-án a szavazóurnáknál a lengyelek 94 százaléka jelent meg, a LEMP egymaga közel 52, a két csatlóspárttal együtt – Egyesült Parasztpárt, Demokrata Párt – több mint 86 százalékos képviseletet nyert a Szejmben.

A választási győzelem után, a megszerzett legitimitás birtokában a pártvezetés most már sokkal határozottabban látott hozzá az új hatalmi viszonyok megerősítéséhez. Ez 1957 tavaszáig igen lassan haladt előre, ráadásul Gomułkának a párton belüli erőviszonyokat ezzel párhuzamosan kellett a javára fordítania, egyszerre kellett megnyernie magának a pártapparátust, kifogni a szelet a konzervatívok vitorláiból és visszaszorítania a „revizionistákat".[158] Gomułka a KB 1957 májusában tartott 9. plénumán hirdette meg a harcot a revizionizmus és a küzdelmet a dogmatizmus ellen – így akarván létrehozni maga körül egy sem jobbra, sem balra nem hajló centrumot –, ám ez kezdetben sovány eredményt hozott. Ezen a plénumon lángolt fel először a vita „a Szovjetunióval az élen" formula körül. Gomułka nem vonta kétségbe a Szovjetunió vezető szerepét, hanem taktikai okokból, te-

156 Ezt a hivatalos lengyel álláspontot Gomułka, lényegtelen módosításokkal, minden egyes alkalommal kifejtette azokon a decemberben tartott varsói és vajdasági pártaktíva-üléseken, amelyek összehívásával elsődleges célja az volt, hogy az apparátust felsorakoztassa maga mögé, illetve hogy megvitassák a LEMP KB 8. plénuma utáni új politikát.

157 Gomułka ezt határozottan kijelentette Csou En-lajnak. Lásd a 39. számú jegyzetet.

158 A LEMP vezetésén belül az ún. „revizionisták" csoportja nagyrészt olyan emberekből állott, akik a korábbi időszakban a sztálini típusú rendszer lengyelországi megvalósítói vagy fenntartói voltak, viszont 1955-56-tól kezdve arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a LEMP hatalmának további biztosítását csak engedmények árán lehet elérni. „Revizionizmusuk" ideológiai szempontból nézve meglehetősen felemás volt, hiszen sokan közülük egyes kérdésekben kifejezetten dogmatikus nézeteket képviseltek. Figyelemreméltó tény az is, hogy a szovjet tömb országai vezetőinek szemében egészen 1959/60-ig az a Gomułka számított „revizionistának", aki nem volt az, és aki saját hazájában 1957-től kezdve kis lépésekkel egyre inkább a dogmatikusok felé közeledett, emellett feltett szándéka volt a „revizionisták" eltávolítása a vezetésből, majd a pártból, ami végül sikerült is neki.

kintettel a lengyel társadalom érzékenységére, úgy vélte, egyelőre szerencsésebb, ha nem használják ezt a formulát, hanem helyette az „első és leghatalmasabb szocialista ország" megjelölést alkalmazzák. Ezzel kihívta maga ellen a dogmatikusok támadását, akiknek a plénumon elmondott beszédében így vágott vissza: „Elvtársak, mi mindannyian Magyarországra tekintettünk, sok kétkedésen és élményen mentünk keresztül. Politikánkat, a helyes internacionalista álláspontot bele kellett valahogy illesztenünk abba a helyzetbe, amely pártunkban és országunkban fennáll. A másik oldalról kellett látni a valóságot. Azt hiszem, Rákosinak és Gerőnek sohasem hangzott el a szájából, hogy »a Szovjetunióval az élen«, de végeredményben a budapesti utcákon a szovjet harckocsiknak kellett az élen haladniuk. Szomorú valóság, mozgalmunk nagy tragédiája. Sohasem szeretnénk megengedni azt, ha a fegyveres harc küzdőterén kéne szembeszállni a reakcióval, hogy helyettünk valaki más menjen az élen. Az élen mi szeretnénk menni és csakis mi!"[159] (Az igazsághoz azért hozzátartozik, hogy Rákosi és Gerő – Gomułka állításával ellentétben – igenis folyton használta „a Szovjetunióval az élen" kifejezést.)

A plénum után felgyorsult az 1956 őszén alakult, a jugoszláv modellt szem előtt tartó lengyel munkástanácsok működésének lehetetlenné tétele, ekkorra már megromlott a kezdeti jó viszony az egyházzal is, és keményen folyt a szabadjára engedett sajtó megrendszabályozása. Így is csak 1957 őszére erősödött meg annyira a vezetés, hogy mindenki számára közérthetően jelezze az engedmények határát. Ekkor Gomułka elébe ment a dolgok állása miatt őt vádoló dogmatikus támadásoknak, elhatározta a „csavarok meghúzását", és – mint arról szó esett – betilttatta a revizionisták szócsövének számító *Po prostu* című hetilapot, a döntés ellen utcai tüntetésekkel tiltakozókat pedig a rendőrség brutálisan, gumibotokkal szétverte. A Központi Bizottságnak az események árnyékában tartott 10. plénumán – ahol a lengyel pártvezető a revizionista nézeteket „tüdőbajnak", míg a dogmatizmust ahhoz

159 AAN, KC PZPR, paczka 71, tom 30. Stenogram IX. Plenum KC PZPR z dn. 17-18. V. 1957.

képest csak „náthának" nevezte – Gomułka tagfelülvizsgálatot rendelt el, aminek eredményeképpen hozzávetőleg 300 ezer fővel, mintegy 23 százalékkal csökkent a párt tagjainak a száma. Az eltávolítások és kizárások legfőképp a revizionista tagokat érintették.

A Gomułka-féle politikai vonalvezetés egyre inkább szembetűnő megmerevedése láttán azzal párhuzamosan csökkenni kezdett az ő népszerűsége is. A lengyel gazdaság súlyos helyzetben volt, 1957-re ismét egyre szélesebb körben terjedt a társadalmi elégedetlenség, amely már kisebb-nagyobb munkabeszüntetések formájában is testet öltött. A lengyel kormány a szovjet hitelek mellé kénytelen volt közel 200 millió dollár, főként gabonavásárlásra fordított amerikai hitelt is felvenni (hosszú idő után Lengyelország volt az első kommunista állam, amely nyugati kölcsönt kapott!). A normalizáció folyamatának hosszúságáról és Gomułka párton belüli pozíciójának végleges stabilizálódásáról sokat elárul az a tény, hogy a LEMP 3. kongresszusára – két évnyi halasztgatás után – csak 1959 márciusában került sor, ahol a Gomułka-szárny győzedelmeskedett, s a revizionista nézeteket valló vezetőknek nyolc hónapon belül távozniuk kellett a pártvezetésből.

1956 októbere után az új lengyel vezetésre rendkívül bizalmatlanul tekintett a Varsói Szerződés többi tagállama, hiszen „a szocializmus lengyel útjának" meghirdetése – ami szemükben a szovjet típusú berendezkedés megkérdőjelezésével, a Szovjetunió vezette, egy és oszthatatlan kommunista tömb felpuhításával, egy második Jugoszlávia víziójának felfestésével volt egyenértékű – náluk is hasonló erjedési folyamatokat indíthatott volna el. (Hogy ez hova vezethet, annak elrettentő példáját látták a „magyar ellenforradalomban".) Ezt a nagymértékű távolságtartást csak fokozta, hogy az 1956-os lengyelországi termelőszövetkezet-felbomlási hullám után – három hónap alatt a számuk több mint tízezerről másfél ezerre csökkent! – elmaradt az ismételt szövetkezetesítés. A politikai bizalmatlanság kifejezése volt az a tény, hogy Lengyelországot nem hívták meg Budapestre, ahol 1957. január 1-4. között a szovjet, bolgár, román, csehszlovák és magyar kormány- és pártvezetők folytattak tanácskozást. Kádár Willman nagykövetnek ezt azzal magyarázta, hogy nem akarták megzavarni a lengyel

választási előkészületeket.[160] Varsóban ennek nem sok hitelt adtak, és a néhány nappal később a lengyel fővárosban vendégeskedő Csou En-lai kínai miniszterelnöknek fel is vetették: a szovjet elvtársak talán úgy vélték, hogy a LEMP vezetése bizonyos dolgokat másként ítélne meg, és nem szerettek volna ezeken a kérdéseken vitatkozni, mindazonáltal a lengyel vezetők úgy gondolják, hogy mellőzésük „kifelé rossz benyomást keltett, nem járult hozzá táborunk konszolidációjához, és teret nyitott különböző nyugati politikusok találgatásainak".[161]

Gomułka mindezek ellenére töretlenül számíthatott Hruscsov támogatására. Amikor 1956. november közepén legfelső szintű lengyel párt- és kormányküldöttség utazott Moszkvába, hogy rendezzék a Szovjetunió korábbi években Lengyelországgal szemben folytatott rablógazdálkodásából eredő hatalmas károkat és megfelelő jogi keretek között szabályozzák a lengyel földön állomásozó szovjet csapatok státuszát, a Kreml jelentős engedményeket téve messzemenően teljesítette a lengyelek igényeit. Ugyanakkor politikai ellensúlyként Lengyelország Kínához is közeledett, s ez már önmagában fékezte a már amúgy is lelassult változásokat, hiszen a pekingi vezetés a „virágozzék száz virág" jelszó meghirdetése ellenére rendkívül agresszív bel- és külpolitikát folytatott. A szorosabb lengyel-kínai viszony, ami Csou En-lai 1957. januári varsói és Cyrankiewicz áprilisi pekingi látogatásában csúcsosodott ki, már 1957 őszén meglazult (elmaradt Mao Ce-tung szeptemberre tervezett lengyelországi utazása) a két ország gyökeresen eltérő politikai felfogása miatt.

1957 első felében enyhíteni kellett azon a szoros elszigeteltségen, amelyet a két legmerevebb szomszéd - Csehszlovákia és az NDK - húzott Lengyelország köré. Így került sor a legfelső szintű hivatalos lengyel látogatásokra 1957 májusában Prágában és egy hónappal később Kelet-Berlinben, ugyanakkor ezek a találkozók szintén fékező hatást gyakoroltak a pozitív folyamatokra a Visztula mentén. (Mellesleg a belpolitikai stagnálást a lengyel külpolitika meghatványozódott aktivitása volt hivatott ellensúlyozni, s ez A jelenség a Varsóban szolgáló diplomatáknak sem kerülte el a figyelmét.) Megélénkültek a lengyel-jugoszláv kapcsolatok, Varsó és Belgrád közeledése lengyel szempontból azt a célt szolgálta, hogy a LEMP nyíltan deklarálhassa véleményét „a szocializmus építésének különböző útjairól". 1956 decemberében Vukmanović-Tempo és Vlahović, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége vezetőségi tagjai látogattak Lengyelországba, majd 1957 szeptemberében Gomułka utazott Jugoszláviába. Ez utóbbi találkozón a két ország vezetői egyetértettek abban, hogy a magyar események fő kiváltó okait a magyar belpolitikai helyzetben, a Magyar Dolgozók Pártja által folytatott politikában kell keresni, amit aztán az imperialista propaganda bizonyos központjai teljes erővel kihasználtak. Megfogalmazták azt is, hogy a többi szocialista ország és közöttük éppen ebben rejlik a különbség, vagyis míg azok a pártok a diverzáns körök és a magyar területen működő imperialista ügynökök tevékenységére helyezik a hangsúlyt, addig ők, a lengyel és jugoszláv vezetők a másik oldalra, s úgy vélik, hogy inkább nekik van igazuk.[162] A Jugoszláviához való lengyel közeledés - ami magától értetődően erősítette a testvérpártok bizalmatlanságát Varsó iránt - sem bizonyult hosszú életűnek. A tömbhöz való alkalmazkodás kényszereként hamarosan Gomułkának is hasonló álláspontot kellett képviselnie a „jugoszláv revizionizmus" kérdésében, mint tette azt a többi csatlós állam.

II.

Gomułka Nagy Imréhez való viszonya két tényezőből tevődött össze. A LEMP első titkára elítélte a magyar miniszterelnök november első napjaiban tett lépéseit, s az aktív vagy a november 4-ét követő első

160 Ugyanezt mondta Csou En-lai Gomułkának az 1957. januári varsói tárgyalásaik alkalmával - lásd a 39. számú jegyzetet. Willmanhoz lásd: AMSZ, zespół - depesze, wiązka 53, teczka 689, szyfrogramy, Budapeszt, 1957.

161 Lásd a 39. számú jegyzetet.

162 AAN, KC PZPR, paczka 460, tom II. Biuletyn Informacyjny Sekretariatu i BP PZPR, Załącznik Biuletynu nr. 44/1957. A jugoszláv-lengyel találkozón a „magyar kérdésben" kialakított közös álláspont a varsói magyar nagykövetség közvetítésével eljutott a Magyar Külügyminisztériumba is. (MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 7. doboz 5/c, 005610/1957.)

két-három napban még aktívnak tűnő magyar politikus érdekében nem volt hajlandó semmit sem tenni. Ezután a helyzet némiképp megváltozott, a lengyel vezetés valamiféle kompromisszum megkötését kívánta elősegíteni azzal, hogy Kádár kérésére november 11-én felhatalmazta Willman nagykövetet a közvetítésre Nagy Imréék és a Kádár-kormány között, azzal az utasítással, hogy a lengyel diplomata „közvetítésének a célja a segítségnyújtás kell legyen a megegyezésben és a szocialista erők kormánybeli koncentrációjában".[163] A közvetítést akkor vélték mindkét részről időszerűnek, miután Soldatić budapesti jugoszláv nagykövet is egyezteti Belgrádban kormánya álláspontját a kérdésben. Willman missziójáról tájékoztatta Andropov szovjet nagykövetet is, aki a tervezett közvetítésről nem tudott. Három nappal később Rapacki külügyminiszter aláírásával újabb távirat utasította Willmant, hogy keresse fel sürgősen Kádárt, kérjen tőle információkat a jugoszláv nagykövetségen tartózkodó csoporttal kapcsolatban, és kérdezze meg, hogyan viszonyulnának Budapesten az ő esetleges „jószolgálataihoz" a Nagy Imrével való tárgyalásokban, majd a pontos stratégia kidolgozása céljából egy napra azonnal hazarendelték őt Varsóba.[164] Willman elutazása előtt elment a jugoszláv nagykövetségre – többek között elmondta az ott menedéket nyert Szántó Zoltánnak (aki, mint szó volt róla, 1956 nyaráig a varsói magyar külképviseletet vezette), hogy „az összes ismerős lengyel elvtársak mélyen elítélik cselekedetét" –, majd az ott folytatott beszélgetéseiről beszámolt Kádárnak, aki ezt elismételte az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának november 16-i ülésén.[165] A továbbiakban viszont sem a magyar, de nyilván a szovjet vezetés sem tartotta már szükségesnek a lengyel közvetítő szerepet, amely ezzel az apró epizóddal végképp le is zárult.

Hamarosan új helyzet állt elő a Nagy Imre-csoport elrablásával. Ezt az elintézési módot Varsóban határozottan kifogásolták, és ennek tanújelét is adták. Gomułka 1957 májusában olyan lépésre szánta el magát, amelyre rajta kívül egyetlen más kommunista pártvezető sem vállalkozott: közbenjárt Hruscsovnál Nagy Imre védelmében, ami közvetve a saját érdeke is volt. Nem a Nagy Imrével való politikai nézetazonosság vezette őt erre – ilyen értelemben igencsak távol álltak egymástól –, hanem a régi gyakorlat visszatérésének réme, a politikai ellenfél/ellenség fizikai megsemmisítésének Sztálin alatt megszokott gyakorlata, aminek maga Gomułka is csaknem áldozatul esett annak idején. Szinte egyidőben azzal, hogy a LEMP KB 9. plénuma meghirdette a harcot az ideológiai revizionizmus ellen, titkos rejtjeltávirat érkezett Willman nagykövettől Budapestről, amelyből kiderült, hogy – a Gomułka által szintén revizionistának tartott – Nagy Imrét visszaszállították Budapestre, és folynak a per előkészületei.[166] (Az informátor a Moszkvából frissen visszatért Révai József volt, aki nem tartotta magára nézve kötelezőnek az MSZMP-pártfegyelmet, ezért nyugodtan „fecsegett" Willmannak.) Egy héttel a távirat kézhezvétele után Gomułka és Cyrankiewicz vezetésével, minden nyilvánosságot mellőzve, lengyel küldöttség utazott Moszkvába, hogy egyeztesse az 1956 novemberében megkötött lengyel-szovjet szerződés alapján még nem tisztázott vitás kérdéseket. A megbeszélések során – szinte teljesen mellékesen – maga a lengyel párt első titkára hozta szóba Nagy Imrét. Az esetleges per ellen annak politikai ártalmasságával, a várható nemzetközi felháborodással érvelt, és kijelentette, hogy „Nagy Imre minden bizonnyal nem volt imperialista ügynök". Hruscsov elutasító magatartásával szemben Gomułka még azzal igyekezett menteni a magyar miniszterelnököt, hogy ha Nagy áruló lenne is, egyedül-egymaga akkor is képtelen lett volna mindent irányítani, és minden kérdésben dönteni (még Cyrankiewicz is közbevetette, hogy az ellenforradalom győzelme esetén Nagy Imrét is felakasztották volna).[167] Tényleges eredményt ez a közbenjárás nem hozott, de ha Kádárnak addig kétségei lettek volna, hogyan viszonyul a lengyel vezetés ehhez a kérdéshez, ezután már tud-

163 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 144. o. I/2./125. számú dokumentum.
164 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 144. o. I/2./126. számú dokumentum.
165 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei* (a továbbiakban: *Az MSZMP ideiglenes...*), I. k. 1956. november 11.–1957. január 14. szerk. Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente, Budapest, Intera, 1993, 64. o.
166 Tischler János, „Egy 1957. májusi lengyel követjelentés Budapestről", *Népszabadság*, 1993. február 13.
167 Lásd a 38. számú jegyzetet.

nia kellett a negatív lengyel hozzáállásról, hiszen Mikojan – aki résztvevője volt a májusi szovjet-lengyel találkozónak – megemlítette neki Gomułka Hruscsovnak kifejtett véleményét.[168] Kádár rosszallását fokozta, hogy miközben a lengyel pártvezető nem hajlandó eleget tenni meghívásának, Nagy Imre érdekében interveniál, mégpedig Moszkvában és nem Budapesten. Mindezt Kádár annak jelzéseként is felfoghatta, mennyire tartja őt döntéseiben „önállónak" a LEMP KB első tikára.

Varsó hivatalos magatartása Budapesttel szemben ugyanakkor eltért attól, mint ami a kulisszák mögött zajlott, még akkor is, ha a LEMP vezetése a lengyel-magyar kapcsolatok szintjén is bizonyos távolságtartást választott, és félreérthetetlenül Kádár tudtára adta, hogy könyörtelen megtorló politikájával, az általa alkalmazott terrorral nem ért egyet. 1956 novemberétől a lengyel külpolitika, eleinte kidolgozott koncepció nélkül, Magyarország vonatkozásában azt tartotta legfontosabb feladatának, hogy a magyar események megítélését mellőzve gazdasági segítséggel és politikai kiállással hozzájáruljon a Kádár-kormány helyzetének megszilárdításához. Ez a lengyel törekvés egybeesett a magyar kormány azon felkérésével, hogy Lengyelország kétségtelen magyarországi népszerűségét és tekintélyét felhasználva Willman nagykövet is közvetítőként lépjen fel a jugoszláv nagykövetségen tartózkodó Nagy Imre-csoport és a Kádár-kormány között. Bár ez a már említett egyszeri alkalom után véget ért, maga a folyamat tovább tartott.

Az 1956. novemberi moszkvai szovjet-lengyel tárgyalásokat a *Népszabadság* úgy kommentálta, hogy a lengyel-szovjet megegyezés előfutára lehet egy későbbi magyar-szovjet megállapodásnak. Kádár is úgy fogalmazott Willman nagykövetnek, hogy a közös közlemény tartalma – „a szocialista demokrácia fejlesztésével a szocializmust építő országok barátsága a kölcsönös egyenlőség alapján fog továbbfejlődni" –, egyengeti az utat a magyar-szovjet kapcsolatok elrendezéséhez, és „segítséget jelent a magyar társadalommal szemben".[169] A valóságban viszont a passzív ellenállás kemény kézzel és erőszakos eszközökkel való

168 *Az MSZMP ideiglenes...*, IV. k. 1957. május 21.–1957. június 24. szerk. Baráth Magdolna és Ripp Zoltán. Budapest, Intera, 1994, 260. o.

169 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 97-98. o. I/1./80. számú dokumentum.

megtörésének kezdeti időszakában Kádárnak nem volt szüksége a közvetlen lengyel politikai segítségnyújtásra – bár a lengyel minta követését időnként felvetette Willman előtt –, sokkal inkább minél több gazdasági segítséget sürgetett, amelyet Varsó a többi szocialista országhoz hasonlóan, saját nehéz gazdasági helyzete ellenére megadott. Mint arról már szó esett, 1956. november 24-én a LEMP Politikai Bizottsága és a Lengyel Minisztertanács egyidejűleg döntést hozott, hogy az önkéntes társadalmi segélyakció keretében addig összegyűlt 20 millió zloty értékű adományon kívül 100 millió zloty értékű vissza nem térítendő árusegélyt nyújt Magyarországnak.[170] (Ezen felül 1957-ben Varsó 40 millió rubel hosszúlejáratú kölcsönt is adott.)

Ugyancsak a Kádár-kormány stabilizációját szolgálták a lengyel vezetés nemzetközi tárgyalásairól kiadott közös nyilatkozatokban a magyar kérdést érintő részek, amelyekben a lengyelek ügyesen elkerülték Nagy Imre árulóként történő megbélyegzését, és sohasem foglalkoztak a magyar események minősítésével, csak a magyar kormány támogatásával. A sort az 1956. november közepén a szovjet-lengyel tárgyalásokról kiadott közös közlemény nyitotta meg (bár ez annyiban kivételt jelent, hogy a szovjetek a lengyeleknek nyújtott engedményeikben egészen odáig elmentek, hogy miközben a lengyel és a szovjet kormány támogatásáról biztosította a Kádár-féle „munkás-paraszt kormányt", egyetértettek abban is, miszerint a magyarországi események „a Rákosi-klikk bűnös politikájának következménye",[171] és ez a gyakorlat – hét esetben – egészen 1957 májusáig, a csehszlovák-lengyel tárgyalásokig tartott. Ez a politika védőpajzs, de egyben siker is volt a lengyelek számára, hiszen nyilvánvaló és köztudott volt, hogy a szovjet, a kínai, a francia vagy a csehszlovák kommunista párt értékelése nem azonos a lengyelével, ugyanakkor a Kádár-kormány támogatásában meg lehetett találni a közös nevezőt. A szocialista országok egységének hangsúlyozása nevében a pártközi vitákat is elkerülték ezáltal, viszont ezzel az álláspontjával a LEMP belföldre és külföldre egyaránt mindig meg

170 AMSZ, zespół 7, wiązka 69, teczka 571. Węgry, międzynarodowa pomoc społeczna, 1956-1957, valamint lásd a 115. számú jegyzetet.

171 *Népszabadság*, 1956. november 20.

tudta mutatni különállását, és odahaza sem kellett emiatt újabb belpolitikai konfliktusokkal számolnia.

A „közös közlemény politika" mellett a lengyel vezetés más módot is talált: közvetlenül a magyarokhoz intézett üzeneteket. Gomułka a *Népakarat* 1957. január 22-i számában megjelent felhívásában a munka felvételére és a sztrájkok beszüntetésére szólította fel a magyar munkásokat - név szerint megemlítve a bányászokat -, ezt azzal támasztva alá, hogy „a nemzeti függetlenség biztosítéka a normális munka és rend". Ehhez még hozzátette, hogy a magyar munkásoknak „van kormányuk, Kádár János kormánya, amelyik az ő érdekeiket képviseli", tehát „támogassák ezt a kormányt". A következő, hasonló szellemű nyilatkozat - amelyet a magyar központi lapok nyugalomra felszólító felhívásként tettek közzé, és persze a lengyel vezetés is annak szánta - Cyrankiewicz miniszterelnöknek az újjáválasztott Szejm első ülésén elmondott expozéjában hangzott el február 26-án: „Mélyen együttéreztünk a magyar nép tragédiájával. A Lengyel Népköztársaság kormánya támogatta és támogatja a magyar forradalmi munkás-paraszt kormányt, helyesli annak programját, mint az egyetlen olyan programot, amely biztosíthatja Magyarországon a szocializmus megszilárdítását és az elmúlt időszak hibái következményeinek kiküszöbölését. Hisszük, hogy ez a program egyesíteni fogja az összes magyarországi szocialista erőket."[172]

Néhány nappal a beszéd előtt, február 18-án a Lengyel Külügyminisztérium Kollégiuma meghallgatta Willman nagykövetet a lengyel-magyar kapcsolatok addigi alakulásáról. Azt már a nagykövet korábbi jelentéseiből tudni lehetett, hogy a január 20-i lengyelországi választásokig a magyar vezetés nem vette szívesen a lengyel politikai támogatást, mert nem volt biztos a választások kimenetelében és ennek következtében a lengyel politikai fejlődés további irányában. A LEMP választási sikerét viszont az MSZMP is ki akarta aknázni saját politikai céljai megvalósításához, ettől kezdve a lengyel-magyar közeledés és ennek nyilvános demonstrálása a magyar közvélemény előtt az MSZMP szívügye lett. Abból indultak ki, hogy a LEMP és vezetése általánosan nagy

172 A Cyrankiewicz-beszédnek ezt a részét a központi magyar napilapok is közölték.

népszerűségnek örvend a magyar társadalomban, ezért a közvetlen lengyel támogatás nagy segítséget jelentene nekik a nyugalom fenntartásában és a „zavargások" előidézésére irányuló próbálkozások megelőzésében. Ennek a segítségnek a leghatékonyabb megnyilvánulási formája pedig egy magyar-lengyel legfelső szintű találkozó lenne Budapesten. Willman nagykövet a kollégiumi meghallgatáson a magyar vezetők fentebb vázolt politikai céljainak ismertetése után még elmondta: a magyar beszélgetőpartnerek nagyon gyakran aláhúzzák, hogy sok hasonlóságot látnak az új magyar politikai-gazdasági program és a lengyel program, valamint az abból következő lengyelországi változások között.[173]

A látogatás kezdeményezése hamar meg is történt. A magyar minisztertanács február 14-én tekintette át a meghívásra vonatkozó javaslatot, mégpedig a néhány nappal korábban Varsóban járt Czottner Sándor, megbízott bánya- és energiaügyi miniszter előterjesztése alapján, aki azért utazott a lengyel fővárosba, hogy érvényt szerezzen a lengyel-kínai közös közlemény azon mondatának, miszerint a két fél kötelezi magát, hogy minden tőle telhető gazdasági segítséget megad a magyar kormánynak. Czottner tárgyalásokat folytatott Piotr Jaroszewicz miniszterelnök-helyettessel, és szándékosan vagy önkéntelenül félreértve Jaroszewicz óvatos válaszát a látogatás időpontjáról, hazaérkezése után kész tényként közölte a lengyel beleegyezést a minisztertanács ülésén, amely ezután határozatot hozott a lengyel kormányküldöttség meghívásáról Budapestre még március 15. előtt.[174] Ezt a meghívást Sebes István külügyminiszter-helyettes adta át Willmannak (bár az MSZMP vezetése inkább pártjelleget kívánt volna adni a találkozónak), aki ezt személyesen vihette az említett kollégiumi ülésre Varsóba.

Horváth Imre külügyminiszter az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának február 26-i ülésén is bejelentette, hogy a lengyel látogatásra - amit Kádár, Münnich Ferenc és Marosán György szorgalmazott a leg-

173 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21. Materiały do stosunków polsko-węgierskich z lat 1955-1964.

174 AMSZ, zespół 7, wiązka 65, teczka 542. Węgry, sytuacja wewnętrzna Węgier, 1956-1957.

inkább – várhatóan március 15-ig sor kerül,[175] de a kapott instrukciónak megfelelően és a Gomułkával folytatott telefonbeszélgetés után március 5-én Willman közölte Sebes külügyminiszter-helyettessel a hivatalos elutasító választ, hozzátéve, hogy a lengyel látogatás esetleg májusban vagy júniusban válhat aktuálissá, előbb semmiképp sem. Sebes ezt csalódottan vette tudomásul, megismételte a magyar kormány meghívását, és azzal érvelt, hogy tekintettel március 15-re ez a látogatás számukra azért is fontos, mert meg akarják mutatni a magyar társadalomnak, hogy nincsenek alapvető különbségek a lengyel és a magyar kormány között, és hogy Lengyelország valóban támogatja a magyar kormányt. Sebes elmondta még azt is, hogy Csou En-laj januári budapesti látogatásának mintájára nekik egy egynapos lengyel látogatás is megfelel. Példát lehetne venni a kínai miniszterelnökről, akinek nagyon kevés ideje volt, mégis úgy döntött, segít Magyarországnak, s látogatása valóban nagy segítséget jelentett. A lengyel nagykövetet mindez nem befolyásolta, megismételte kormánya nemleges válaszát.[176] Ellenben ugyanekkor annak ötlete merült fel Varsóban, hogy „március 8-10. körül" nemhivatalos találkozó jöjjön létre Lengyelországban Kádárral, „a helyzet megvitatása, annak további fejlődésére vonatkozó véleménycsere, a tevékenység egyeztetése és a hivatalos találkozó időpontjának meghatározása céljából", ez azonban a magyar félnek nem felelt meg.[177]

A magyar fővárosban nem tudták, hogy a lengyel vezetés ekkorra már, a külügyminisztériumi kollégiumon elhangzottak alapján, kidolgozta a lengyel-magyar kapcsolatok fejlődését és jellegét meghatározó rövid távú külpolitikai koncepcióját – aminek alapelve közel egy éven át érvényben maradt –, s ami így foglalható össze: noha a jelenlegi helyzetben Lengyelország valóban bizonyos befolyást tud gyakorolni a magyar közvélemény magatartására, most „még nem érett meg a helyzet ahhoz, hogy egy lengyel párt- és kormányküldöttség keresse fel Budapestet". Kádár politikája tehát – a széleskörű megtorlások miatt is, amelyekről a

175 *Az MSZMP ideiglenes...*, II. k. 1957. január 25.-1957. április 2. szerk. Némethné Vágyi Karola és Urbán Károly. Budapest, Intera, 1993, 209. o.
176 AMSZ, zespół – depesze, wiązka 53, teczka 689, szyfrogramy, Budapeszt, 1957.
177 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21.

lengyel vezetés kifejezetten jól tájékozott volt – továbbra sem váltott ki osztatlan elismerést ebben az időben Varsóban. Tisztában voltak azzal is, hogy egy esetleges budapesti látogatás során az MSZMP vezetése mindenképpen arra törekedett volna, hogy a lengyel féllel mondassa ki saját értékelését a magyar eseményekről, s ezt Gomułka részben meggyőződése, részben belpolitikai szempontok miatt sem tehette meg. Lengyelország abban volt érdekelt, hogy Magyarországon nyugalom legyen, fokozatosan normalizálódjanak a viszonyok, és olyan körülmények alakuljanak ki, amelyek lehetővé teszik „a szocializmus építését" a korábbi torzulásoktól lehetőleg minél mentesebb formában és módszerekkel.[178]

A lengyel fővárosban is felmérték, mennyire fontos, hogy március 15. ne legyen újabb zavargások kiindulópontja magyar földön, ezt a Kádár-kormány mindenképpen sikerként könyvelhetné el. Ennek lengyel elősegítése érdekében úgy döntöttek, hogy látogatás helyett március 15. alkalmából Gomułka nyilatkozatot ad a *Népszabadság*nak, amelyben nyugalomra hívja fel a magyar közvéleményt.[179] Az interjú meg is jelent az ünnep napján a magyar pártlap címoldalán, s tartalmával még a látogatás elmaradását nehezményező magyar vezetők is meg lehettek s meg is voltak elégedve. A nyilvánosság előtt Gomułka első ízben használta az „ellenforradalmi" jelzőt, amit az indokolt, hogy a korábbiakhoz képest erősebben fogalmazva kellett lecsillapítani a március 15-vel kapcsolatos esetleges túlzott várakozásokat a magyar lakosság körében. Az üzenetben a már megszokott, Kádár-kormányt támogató frázisokon kívül többek között még ez olvasható: „A lengyel nemzet mélységes részvétet érzett a magyar nemzet nemrégi tragédiája alkalmából, mikor is abban a pillanatban, amikor a népi Magyarország a múlt hibái kijavításának útjára lépett, ellenforradalmi erők tébolyult kísérletet tettek a szocialista rendszer megdöntésére. (...) Az önök népe minden alkotó erőfeszítése és szándéka sikerének alapfeltétele a belső béke megszilárdítása és minden ellenforradalmi zavarkeltés határozott visszautasítása. A lengyel nemzet a LEMP vezetésével azért

178 Uo.
179 Uo.

tudja sikeresen megvalósítani a szocialista megújhodás nehéz művét, mert visszautasította a reakció minden kalandor szándékát, s a gyakorlatban magasfokú felelősségérzetről és mélységes politikai érettségről tett bizonyságot."[180]

III.

Magyar részről a márciusi kudarc után is töretlenül szorgalmazták a lengyel vezetés látogatását. Willman nagykövet április 11-i jelentésében a meghívás továbbítása mellett részletes helyzetjelentést adott, amelyben a fő hangsúlyt arra helyezte, hogy a Kádár vezette delegáció márciusi moszkvai látogatása után ismét a „kemény vonal" látszik kibontakozni - az Apró Antal miniszterelnök-helyettestől, egyben a szűkebb pártvezetés tagjától kapott tájékoztatás kilátásba helyezte Nagy Imre, Losonczy Géza és Maléter Pál hamarosan meginduló perét -, s a magyar vezetést egyáltalán nem érdekli a „karhatalom" kegyetlen és brutális módszerei miatti általános társadalmi felháborodás. Ebből a nagykövet azt a következtetést vonta le, hogy ha ilyen helyzetben kerül sor a lengyel látogatásra, akkor ezt a magyar nemzet könnyen a „kemény vonal" és olyan módszerek lengyel helyesléseként értelmezné, amelyeket a lengyelek nem támogatnak. Ráadásul kicsiny a valószínűsége annak, hogy a látogatás ezek alkalmazására fékezőleg hatna, s nem lehet majd megkerülni a magyar események egészének értékelését sem.[181]

Ilyen körülmények között a LEMP a budapesti utazást korábbi szándéka ellenére sem vállal(hat)ta, pedig a Magyar Külügyminisztérium a finom nyomásgyakorlás eszközét is bevetette, hogy kierőszakolja a látogatást. Amikor a magyar külügyi vezetés tudomást szerzett arról, hogy május első napjaiban Cyrankiewicz felkeresi Prágát, mindenáron szerették volna elérni, hogy Prága előtt vagy közvetlenül utána a lengyel miniszterelnök Budapestre is szakítson időt. A több csatornán folyó játszma egyik állomásaként - Cyrankiewicz ekkor már a csehszlovák fővárosban tartózkodott - Gyáros László külügyi szóvivő a május 6-i sajtóértekezleten kijelentette: „A magyar kormány örömmel fogadná lengyel kormányküldöttség látogatását. Ez a látogatás számunkra sok tanulságot nyújtana, mert kormányunk nagyra értékeli a lengyel párt és kormány harcát a szocializmus felépítéséért, s úgy tartja, hogy a két országnak sok közös, azonos problémája van."[182] Ezzel párhuzamosan a prágai magyar nagykövet valósággal erőszakoskodott a Cyrankiewicz kíséretében lévő Rapacki külügyminiszterrel, de ő semmiféle konkrét időpontot nem adott meg, éppen ellenkezőleg, leszögezte, hogy ez június végéig kizárt dolog, de későbbi időpontot sem tud egyelőre mondani.[183]

Varsóban úgy látták, az állandó sürgetés mögött az áll, hogy a lengyel látogatás a magyar vezetés elismerésének deklarálása lenne, ez kétségtelenül emelné az MSZMP tekintélyét a magyar társadalom szemében, a közvetlen magyar-lengyel eszmecsere egyik célja pedig a magyar események megítélésének egységesítése lenne a szocialista országok táborán belül.[184] Ami ez utóbbit illeti, a lengyel fővárosban csak annyit tévedtek, hogy Budapesten ezt nem a látogatás egyik, hanem elsődleges céljának tartották. Ez fogalmazódott meg a Magyar Külügyminisztérium Kollégiumának április 24-i előterjesztésében, ahol a lengyel bel- és külpolitikai viszonyok elemzését követően az előterjesztés készítői megállapították: Varsóban még mindig másként ítélik meg a magyar eseményeket, mint a többi baráti ország vezetői, s ez megköveteli a legfelső szintű magyar-lengyel tárgyalások mielőbbi megtartását, amelynek során a megfelelő keretek között tisztázni kell a vitás kérdéseket, „a két ország felső vezetői közötti felfogáskülönbségeket", és „arról kell meggyőzni a lengyel elvtársakat, hogy a magyarországi események kezdettől fogva, tehát már október 23-tól ellenforradalmi jellegűek voltak, és hogy az imperialista köröknek mindvégig nagy szerepük volt az ellenforradalmi eseményekben".[185] Lengyel szempontból

180 *Népszabadság*, 1957. március 15.
181 AMSZ, zespól - depesze, wiązka 53, teczka 689, szyfrogramy, Budapeszt, 1957.

182 *Népszabadság*, 1957. május 7.
183 AMSZ, zespól - depesze, wiązka 53, teczka 689, szyfrogramy, Budapeszt, 1957.
184 AMSZ, zespół 7, wiązka 65, teczka 542.
185 MOL, 288. fond, 32/3 ő. e.

ez még valóban nem volt „aktuális" 1957 tavaszán, így nem csoda, hogy Gyáros nyilatkozatára reagálva egy héttel később lengyel kollégája azt mondta, bár a látogatás célszerű és kívánatos, ennek ellenére semmiféle időpont sincs kitűzve.[186]

A Kádár-kormány a látogatás siettetése érdekében még gesztusokat is igyekezett tenni a lengyel vezetés felé. Az MSZMP IKB 1957. május 7-i ülésén Kádár János számolt be a kilenc hónap szünet után május 9-re összehívott országgyűlés ülésszakának programjáról. A párt első embere kitért Lengyelországra is, megemlítette, tudomásukra jutott, hogy a legutóbbi, a LEMP és Nagy-Britannia Kommunista Pártja között folytatott tárgyalásokról kiadott nyilatkozatban azért nincs említés a magyar helyzetről, mert „a lengyel elvtársak azt mondták, hogy ezt ne vegyék bele, mert ők pozitívan többször állást foglaltak a magyar kérdésben, és magyar részről nem történt semmiféle nyilatkozat. Most a parlamenti ülést fel kellene használni, hogy beszéljünk ezekről a kérdésekről, a lengyel politikáról, Gomulka elvtárs szerepéről."[187] Az alkalmat Kádár fel is használta, miniszterelnökként elmondott parlamenti expozéjában indokoltnak tartotta külön szólni a magyar-lengyel „baráti viszonyról", amelyben „valóban érvényesülnek a kölcsönhatások". Méltatta a lengyel kommunistákat, akik „miközben kemény harcot folytatnak a múlt hibáinak felszámolásáért, erősítik a szocializmus pozícióit, növelik a párt vezető szerepét", és szerencsének tartotta, hogy „olyan kipróbált kommunista vezeti harcukat, mint Gomulka elvtárs".[188]

Miközben Kádárnak szüksége volt Gomułka támogatására, egyszerre bírálta is a lengyel belpolitikai élet néhány jelenségét, különösen a sajtót. Megtette ezt az IKB fent említett május 7-i ülésén is, ahol azt tette szóvá, hogy megjelenik egy új folyóirat Lengyelországban, és „rögtön a [jugoszláv] *Borba* cikkét közli, amely támadja a magyar viszonyokat".[189] Szintén nemtetszésének adott hangot május közepén azon

186 *Népszabadság*, 1957. május 15.

187 *Az MSZMP ideiglenes...*, III. k. 1957. április 5.-1957. május 17. szerk. Baráth Magdolna és Feitl István, Budapest, Intera, 1993, 204. o.

188 Az Országgyűlés Naplója, 1957-1958, 1694. o.

189 Lásd a 187. számú jegyzetet.

a megbeszélésen, ahol lapfőszerkesztőkkel találkozott, és ennek híre már Varsóba is eljutott. Ott Kádár így összegezte véleményét általában a lengyel politikáról: „Tudjuk, hogy a lengyeleknek egy sereg dolog nem tetszik nálunk, például az írók letartóztatása, a Magyar Írók Szövetségének feloszlatása. De meg kell érteniük, hogy nálunk egy ellenforradalom utáni kényszerhelyzet uralkodik. Egyébként nekünk sem tetszik egy sor dolog Lengyelországban. Például az, hogy a választási listán [a január 20-i választásokról van szó – T. J.] rögtön Gomulka elvtárs után egy olyan fiatalember következett, aki ellen nálunk már régen büntetőeljárást indítottak volna.[190] Nyáron minden bizonnyal létrejön köztünk a találkozó, s akkor a lengyelek majd meg fognak győződni arról, mire képesek olyan irodalmár urak, mint Déry, s akkor hazatérésük után biztosan gyorsan elhallgattatják saját Déryjeiket is. Lengyelország és Magyarország között a kapcsolatok egészen jók, normálisak, hiszen megvan az alap a közeledésre, mert a lengyelek nem akarják a nemzeti kommunizmust, mi pedig nem akarjuk a Rákosi-korszak visszatértét. Végső soron a két országban hasonló a helyzet, csak ott sikerült elkerülni az ellenforradalom kitörését."[191]

Valamelyest más szellemben nyilatkozott Kádár a lengyel-magyar viszonyról az MSZMP IKB 1957. június 22-i ülésén, ahol elmondta: a nemzetközi pártkapcsolatokban két párttal – a jugoszlávval és a lengyellel – vannak problémáik. Ez utóbbival nincsenek „különleges összeütközések", csak politikai okok miatt nincs rendes és szükséges pártkapcsolat az MSZMP és a LEMP között. Gomułka például nemrégiben panaszkodott Mikojannak, miszerint „Magyarországon a régi módszereket alkalmazzák a pártban", és mindez arra vezethető vissza, hogy Gomułka nincs megfelelően tájékoztatva a magyar helyzetről, főleg azért, mert a lengyelek minden információt budapesti nagykövetségük útján szereznek meg, amely „nem elég jól működik, nem elég tár-

190 Eligiusz Lasotáról, a *Po prostu* főszerkesztőjéről van szó, aki parlamentbe jutását követően – annak ellenére, hogy a lapot 1957 őszén betiltották, őt magát pedig a LEMP-ből kizárták –, egészen a parlamenti ciklus végéig képviselő maradt. Lásd még a 136. számú jegyzetet.

191 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 525. Węgry, notatki z rozmów, I-VII. 1957.

gyilagos, nekünk pedig ott követünk majd egy esztendeig nem volt". Igaz – mondotta Kádár –, „bizonyos fenntartások és véleményeltérések a munkamódszereket és az alkalmazott rendszabályokat illetően még ma is fennállnak a két párt között", de „a lengyel és a magyar problémák ugyanazokból a gyökerekből eredeztethetőek", csak „ott lefojtva tovább mennek a dolgok", míg Magyarországon „nyíltan jelentkeztek az ellentétek és nyíltan folyik a harc, kendőzés nélkül", viszont a cél – a szocializmus építése – összekapcsolja a két pártot, s ehhez képest másodrendű kérdés, hogy a lengyel Déry nem ül börtönben, ellentétben a magyarral. A tájékoztatás megjavításának első lépcsőjeként az MSZMP IKB megbízta a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) júniusi varsói ülésére utazó Apró Antalt, hogy néhány vitatott kérdés tisztázására igyekezzen alkalmat találni a találkozóra Gomułkával.[192]

Apró az Ideiglenes Intéző Bizottság június 24-i ülésén számolt be lengyelországi tapasztalatairól. Gomułkával – annak NDK-beli látogatása miatt – nem tudott találkozni, helyette Jerzy Morawski PB-tagot kereste fel, akitől tájékoztatást kapott a LEMP belső harcokkal terhelt nehéz helyzetéről, a súlyos gazdasági problémákról. Aprót megdöbbentette a lépten-nyomon tapasztalható szovjetellenes hangulat, amellyel szemben a LEMP nemigen lép fel. A szocializmus lengyelországi építéséről kialakított negatív felfogását csak erősítette a katolikus egyház egyre növekvő befolyása – amit saját maga is érzékelt –, valamint az, hogy a lengyelek a „belügyüket átszervezés címén szétverték", és csökkentették a hadsereg létszámát is. Megemlítette, hogy a LEMP-en belül a magyar események megítélését nagyon vitatják, Morawski is külön érdeklődött tőle, „mi lesz Nagy Imrével, igaz, hogy pert akarnak csinálni az írókkal"? A látottak alapján Apró osztotta a varsói magyar nagykövetség véleményét, hogy ha nem sikerül helyreállítani a LEMP egységét és ha „a nagyarányú kispolgári befolyásnak nem tudnak gátat szabni, Lengyelországban még történhetnek meglepetések", amelyek hatással lehetnek a magyar belpolitikai életre is. Apró megütközött a lengyel sajtó magyar vonatkozású írásain, azok hangnemén, különösen azt nehezményezte,

192 Lásd a 168. számú jegyzetet.

hogy egy belső használatra készített tájékoztató őt dogmatikus politikusként állította be. Beszámolója nyomán az IIB arról határozott, hogy a magyar-lengyel párttalálkozóra kora ősszel kerül majd sor, ezt megelőzően a Külügyi Osztály készítsen tájékoztatót „Gomulka elvtárs részére" a magyar politikai és gazdasági viszonyokról és az MSZMP helyzetéről, amelyet az Ideiglenes Intéző Bizottság megbízásából a varsói magyar nagykövetségnek kell eljuttatnia a címzetthez, s végül Apró mostani varsói látogatásáról tájékoztassa Willman nagykövetet.[193]

1957. július 1-jén Apró eleget is tett a határozat utolsó pontjának. Felkereste Willmant, és elmondta neki, hogy az MSZMP és a LEMP közötti kapcsolatok hosszabb ideje csak formálisak, a kölcsönös információcsere állami vonalon zajlik, és csak az államközi kérdésekre korlátozódik, éppen ezért innentől kezdve az MSZMP saját tevékenységéről rendszeresen tájékoztatni kívánja a LEMP-et. Apró kifejtette: úgy véli, hogy a lengyel sajtó elégtelenül, időnként nem „objektíven", sőt némely esetben egyenesen félrevezetően és hamisan tájékoztat Magyarországról. Ő tudja, hogy ezek a vélemények nem azonosíthatók a lengyel párt- és állami vezetés véleményével, mégis a megfelelő hivatalos szerveknek befolyást kellene gyakorolniuk a sajtóra, hogy az „barátian és objektíven" informáljon Magyarországról. Apró közölte azt is, hogy a magyar-lengyel találkozót az MSZMP a maga részéről augusztus végére tervezi, s kérte a nagykövetet, tartsa folyamatosan napirenden ezt a kérdést, és igyekezzen minél hamarabb megtudni a döntést ez ügyben (Morawski ugyanis ígéretet tett neki erre vonatkozóan). A magyar pártvezetés tagja Willman előtt sem rejtette véka alá, hogy bár alapjában véve egyetért a lengyel demokratizálási politikával, de ezt számos negatív jelenség kíséri, ilyen a lengyel sajtó általános hangvétele, amely felelőtlenül, meggondolatlanul kritizál, úgy tesz, mintha az elmúlt tizenkét év vívmányai nem is léteznének, és „valami újat" keres. Nem hagyta szó nélkül a belső használatra készített lengyel tájékoztatóban ráakasztott „dogmatikus" minősítést sem, s kifejezte meggyőződését, hogy a magyar-lengyel találkozó hozzájárul majd az „újságírói

193 *Az MSZMP ideiglenes...*, IV. k. 302, 318-321. o.

légkör megtisztításához".[194] Az MSZMP által javasolt augusztus végi időpont egyébként azért lett volna igen kedvező a magyar fél számára, mert ez éppen megelőzte volna az ENSZ szeptemberi, a „magyar kérdés" megvitatását az ún. ötösbizottság jelentése alapján napirendjére tűző rendkívüli ülésszakát. A Kádár-féle vezetés a lengyel látogatással kétségkívül erősítette volna pozícióit a magyar szempontból kényelmetlennek és nehéznek ígérkező ENSZ-vita előtt.

Az 1957 júniusában frissen kinevezett varsói magyar nagykövet, Katona János első feladatai közé tartozott, hogy kicsikarja a lengyel vezetőkből magyarországi látogatásuk időpontját. A nagykövet június 15-én Rapackinál tett bemutatkozó látogatásán nem járt sikerrel, a konkrét időpont közlése helyett meg kellett hallgatnia a külügyminiszter fejtegetéseit a poznańi és az 1956 őszi budapesti események közötti hasonlóságról.[195] Július 9-én kereste fel Katona Rapacki helyettesét, akinél szintén nem mulasztott el tájékozódni az időpontról. A találkozó után azt jelentette Budapestre, hogy a lengyel fél elfogadta az Apró által július legelején javasolt dátumot, vagyis augusztus második felét. Az MSZMP Politikai Bizottsága egy héttel későbbi ülésén napirendre tűzte és egyetértett Kiss Károlynak, a testület tagjának előterjesztésével (ami Horváth Imre külügyminiszter feljegyzése alapján készült), amelyben az év végéig „hozzánk érkező párt- és kormányvendégek" listáján ez is szerepelt: „augusztus második felében, 20-30. között lengyel kormány- és pártdelegáció".[196] A magyar külügyi apparátus hozzá is látott az ilyenkor szokásos diplomáciai előkészületek megszervezéséhez, és intenzíven érdeklődni kezdett Willmantól a pontos időpontról, a delegáció összetételéről, a megvitatásra javasolt kérdésekről, aki ugyan nem tudott semmiről, de megígérte, hogy tájékoztatást kér feletteseitől.

194 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21.

195 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 003119/1957.
Egyébként éppen ebben az időszakban bukkant fel és kapott erőre az MSZMP apparátusában, sőt a szélesebb pártvezetésben is az a nézet, hogy az MDP KV 1956. június 30-i ülésén a poznańi munkásfelkelésről megfogalmazott tézis, miszerint Poznań „imperialista provokáció" színtere volt, pontos és helyénvaló megállapítás.

196 MOL, 288. fond, 5/35 ő. e.

A lengyel fővárosban meglehetősen ingerülten reagáltak, úgy vélték, ez újabb nyomásgyakorlás magyar részről, ami már nemegyszer előfordult az előző hónapokban is. Kategorikusan cáfolták a látogatás tényét, s miután a magyar nagykövet ezek után is makacsul ragaszkodott az általa közreadott információ helyes voltához, bekérették őt a Lengyel Külügyminisztériumba, hogy tisztázzák ezt a súlyos „félreértést". Valóban kiderült, hogy a lengyel külügyminiszter-helyettes még feltételesen sem jelölt meg semmilyen időpontot. Ezután Katonának nem maradt más hátra, mint elnézést kérnie ezért a „félreértésért", Sík Endre külügyminiszter-helyettesnek pedig az a feladat jutott, hogy Willman előtt tisztázza az ügyet. Varsóban egy ideig még nehezteltek Katonára, ennek egyik legkifejezőbb jele az volt, hogy amikor augusztus 3-án Cyrankiewicz miniszterelnök fogadta a magyar nagykövetet, a megszokott „elvtárs" megszólítás helyett a beszélgetés alatt végig „urazta" őt.[197] Budapesten ellenben „elfelejtették" Katona ballépését, legalábbis erre utal, hogy a PB augusztus 27-i ülésén helybenhagyta azt a – még az „incidens" előtt született – külügyminiszteri javaslatot, miszerint közelgő 50. születésnapja alkalmából „Katona János elvtársat" a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel tüntessék ki.[198]

Mint az várható volt, az egymást követő sikertelen meghívási kísérletek elégedetlenséget és bűnbakkeresési szándékot váltottak ki a magyar vezetésben. Az elégedetlenség kinyilvánításának egyik formájaként magyar részről figyelemfelhívó módon korlátozni kezdték az amúgy sem élénk turistaforgalmat a két ország között. A magyar vezetők a látogatás eddigi elmaradásáért a budapesti lengyel nagykövetség – szerintük egyoldalú – információs tevékenységét okolták, amit Kádár június 22-i felszólalásában is bírált. Mégsem vállalkoztak arra, hogy ezt nyíltan közöljék Willmannal, hanem elégedetlenségüket közvetett formában továbbították, mégpedig Bajkov szovjet nagykövetségi tanácsoson keresztül. Bajkov tudomására hozta lengyel kollégájának, hogy a magyar elvtársak véleménye szerint a lengyel párt- és kor-

197 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 003119/3/1957.

198 MOL, 288. fond, 5/41 ő. e.

mánydelegáció látogatásának folytonos halogatását a Magyarországról küldött félrevezető információk okozzák, amiért legfőképpen a lengyel nagykövetség a felelős. A magyar események helytelen beállítása abból következik, hogy a lengyel diplomaták nem szívesen veszik tudomásul, miszerint az események alapja az ellenforradalmi elemek tevékenysége volt. A nagykövetség feladata abban kell álljon, hogy meggyőzze feletteseit Varsóban a látogatás szükséges és mindkét fél számára hasznos és előnyös voltáról. Bajkov elmondta még azt is, szerinte célszerű lenne, ha a nagykövetség kezdeményezésére a lengyel vezetés tagjai – akár „magánemberként" is – felkeresnék Magyarországot, és saját szemükkel győződnének meg a „valós helyzetről". Végezetül kijelentette, a magyar elvtársaknak fontos, hogy a lengyel diplomaták sokoldalúan megismerhessék eredményeiket és nehézségeiket.[199]

A meghívási kísérletek kudarcba fulladása egyúttal azt is jelentette, hogy változtatni kell az eddigi politikán. 1957. szeptember 23-án Budapesten Sebes külügyminiszter-helyettes vezetésével megbeszélést tartottak, ezen új irányelveket határoztak meg, melyek közül a legfontosabb az volt, hogy „most már ne szorgalmazzuk a lengyel-magyar párt- és kormányközi tárgyalásokat, várjuk meg, amíg a lengyel Fél kezdeményez".[200] Az irányelvek egy másik pontja arról szólt, hogy a jobb Magyarország-kép kialakítása céljából a varsói magyar nagykövetség

199 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526. Węgry, notatki z rozmów, VIII-XI. 1957.

200 Időnként még ezután is előfordult magyar részről a látogatás szorgalmazása, októberben előbb Fock Jenő, majd utána Apró Antal tette ezt meg. Fock például ezt mondta Willmannak: „Valóban lehetséges, hogy Gomulka elvtársnak égnek fog állni a haja, amikor Kádár elvtárs megemlíti majd, mi nem tetszik neki Lengyelországban, s az is lehet, hogy ugyanez fog történni Kádár elvtárssal, amikor meghallja Gomulka elvtárstól, mik azok a dolgok Magyarországon, amelyekkel ő nem ért egyet, de ennek ellenére biztos, hogy a két párt céljai ugyanazok, s az alapvető kérdésekben közös nézeteket vallanak. Az a fontos, hogy ezt a nézetazonosságot a lehető leghamarabb kifejezzék. Nagyon fontos, hogy minél előbb sor kerüljön Gomulka és Kádár elvtárs találkozójára." (AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526.)
Forgács Egon, a külügyminisztérium II. sz. Politikai Osztályának vezetője pedig arról panaszkodott a lengyel nagykövetség sajtóattaséjának 1957 novemberében, hogy az MSZMP nagyon nehéz helyzetben van, a szektánsok egyfolytában támadják a Kádár által képviselt vonalat, s ez utóbbi fenntartása szempontjából a lengyel látogatásnak hatalmas jelentősége lenne Magyarország számára, hiszen a magyar társadalom Lengyelországra tekint, nem Romániára vagy Csehszlovákiára. (Uo.)

havonta hat-hétezer példányban „bulletint" jelentessen meg, valamint ugyancsak a követség gyakoroljon politikai felügyeletet a varsói Magyar Intézet munkája fölött. Ezen kívül fontosnak tartották még a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok szigorú központi ellenőrzését, ily módon igyekezvén gátolni a „veszélyes és revizionista" lengyel nézetek korlátlan terjedését.[201]

Nagy figyelmet fordított a magyar vezetés a szeptemberi jugoszláv-lengyel csúcstalálkozóra. Már önmagában sokatmondó volt a tény, hogy Gomułka sem az oda, sem a visszaúton nem volt hajlandó megállni Budapesten, a találkozóról Belgrádban kiadott közös nyilatkozat pedig nem tért ki Magyarországra. Először Sebes, majd Fock Jenő, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja meg is kérdezte Willman nagykövetet minderről, mondván, „a magyar elvtársak azon töprengenek, milyen okai lehetnek ennek, hiszen értesüléseik szerint ez is szóba került a tárgyalásokon". Létezik ugyan különbség – fejtegette Fock – a lengyel és a magyar vezetés között a múlt évi magyar események megítélésében, de a két ország közös céljairól lehet és kell is beszélni. Válaszában Willman mindkétszer elmondta: a lengyel és a jugoszláv vezetők úgy vélik, Magyarországon annyira normalizálódott a politikai és gazdasági helyzet, hogy „már nincs szükség az ellenforradalmi események kérdésének ismételt felvetésére és a Kádár-kormány támogatásának hangsúlyozására". Fock erre úgy reagált, hogy reményei szerint a magyar-lengyel legfelső szintű párttalálkozón a LEMP vezetése meg fog majd győződni arról, hogy teljes egészében helytálló a magyar vezetés értékelése, miszerint „szervezett ellenforradalom zajlott le tavaly ősszel" Magyarországon.[202]

1957 kora őszén a lengyel külpolitika Magyarország tekintetében nem változott, érvényben maradt az a februári alapelv, hogy a látogatásra még nem értek meg a feltételek. Válaszképpen az MSZMP KB Külügyi Osztálya által irányított külügyminisztérium „nemhivatalosan" kritizálta a lengyelországi állapotokat, valamint elégedetlenségének

201 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 1. doboz 1/a, 004377/1957.

202 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526; MOL, 288. fond, 32/14 ő. e. és MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 5. doboz, „Münnich-dosszié", 1958.

adott hangot amiatt, hogy az ENSZ-vitában a lengyel képviselő beszéde – noha ő maga lojálisan viselkedett –, nem volt „harcos" jellegű, ahelyett, hogy egyöntetűen a magyar vádakat hangoztatta volna, az elutasításkor megvizsgálta a másik fél álláspontját is.[203] Ettől függetlenül is régóta közkeletű volt az a vélemény az MSZMP apparátusán belül, hogy Lengyelországban 1956 októbere után bizonyos fokig eltértek a szocialista építés néhány alapelvétől. Szilágyi Dezső, a KB Külügyi Osztályának vezetője még Willman előtt sem titkolta azt a véleményét, hogy ott nehezebb a helyzet, mert a LEMP – az MSZMP-vel ellentétben – „nem alkalmazhat adminisztratív módszereket az ellenforradalmi erőkkel folytatott harcában", így ezek az erők széles körben tevékenykedhetnek, amit ki is használnak.[204] A LEMP Központi Bizottságának október elején tartott 10. plénuma és a *Po prostu* ezzel egyidejű betiltása viszont a kritikus hangok erőszakos visszafogását eredményezte, a magyar párt úgy tekintett ezekre az eseményekre, hogy megtörtént a visszatérés a „helyes vonalhoz", és ez adta meg az alaphangját az egy hónappal később Moszkvában sorra került Kádár-Gomułka találkozónak is.[205] Ezzel párhuzamosan enyhülni kezdett az a kissé távolságtartó viszony, ahogy magyar részről kezelték a lengyel nagykövetséget. A kapcsolattartás elég gyakori volt ugyan, a hivatalos tájékoztatások hangneme pedig általában szívélyes, de mégis tendenciózus, a magyar szervek Willman és munkatársai előtt inkább a sikereket hangoztatták, és előszeretettel hallgatták el a nehézségeket és a hibákat.

203 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21. A „nemhivatalos" vélemény kifejtője Forgács Egon volt.

204 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526 és wiązka 65, teczka 542.

205 Kádár az MSZMP KB 1957. november 1-jei ülésén például azt mondta: „A LEMP politikája a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége politikája mellett szintén a nemzetközi kérdések meghatározott részét alkotják. A szocialista táboron belül jelenleg ez a legfontosabb kérdés. Úgy vélem, hogy csak helyesléssel lehet fogadni a LEMP politikai vonalát, és azt, hogy a párt Központi Bizottsága jelenleg határozottabb és energikusabb politikát folytat a jobboldali elemekkel szemben." (MOL, 288. fond, 4/13 ő. e.) A KB-ülésről készített jegyzőkönyvnek ezt a részét az MSZMP Politikai Bizottsága hivatalosan elküldte a LEMP PB-nek 1958. február elején. (AAN, KC PZPR, paczka 112, tom 23. Materiały o sytuacji na Węgrzech w latach 1949-1970.)

IV.

1957. november 12. és 14. között tanácskozott Moszkvában a tizenkét szocialista ország kommunista és munkáspártja, majd ezt kibővítették egy olyan tanácskozásra, amelyen a világ 68 kommunista pártja vett részt. Ez a csúcstalálkozó lengyel szempontból teljes kudarc volt, egyértelművé vált, hogy a szocialista tábor nem tűr meg egy, a többihez képest enyhébb politika kurzust Lengyelországban, a tömb egysége és szilárdsága fenntartásának mindenhatósága nevében azonulásra kényszerítették Gomułkát olyan fontos kérdésekben, mint a Jugoszláviához fűződő viszony, a magyar események értékelése, az imperializmus elleni nemzetközi harc, a Szovjetunió vezető szerepének kritikátlan és nyílt hangsúlyozása. Az ezt tartalmazó, a tanácskozásról kiadott nyilatkozat – amelyet természetesen a LEMP is aláírt – megmutatta, hogy szocialista táborban ismét a kemény vonal hívei kerekedtek felül. A lengyelek néhány kérdésben eltérő véleményükkel abszolút magukra maradtak.

Ellenben ez a moszkvai csúcs nyújtott lehetőséget arra, hogy Gomułka és Kádár végre személyesen találkozhasson, és megbeszélhesse a kétoldalú viszonyban jelentkező problémákat. A lengyel kezdeményezésre létrejött beszélgetésből kettő lett, annyi kérdést kellett megvitatniuk. Gomułka, miközben igyekezett megmagyarázni, miért nem került eddig sor a budapesti látogatásra, a november 11-i első találkozón ecsetelte pártja helyzetét az 1956-os események után, s legfőbb feladatként a párt politikai, ideológiai és szervezeti megerősítését és a munkásosztály bizalmának visszanyerését jelölte meg, valamint elemezte országa súlyos gazdasági helyzetét. Kádár úgy vélekedett, hogy a magyar-lengyel kapcsolatok sem állami-, sem pártvonalon nem kielégítőek, a két párt vezetői felszínes információk alapján ítélik meg a másik politikáját, ugyanakkor nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy a két országban és pártban kialakult helyzet nem adhat alapot a nézeteltérésekre a lényeges elvi kérdésekben, mert „alapvető törekvéseink és fő céljaink azonosak a lengyel elvtársakéval". Különbségek előfordulhatnak módszertani kérdésekben, egyes taktikai lépések kivitelezésében, ezek azonban

másodrendű dolgok, amelyeket a konkrét helyzet ismeretében világosan meg lehet érteni. Azt a tényt viszont, hogy „pártjaink és kormányaink képviselői magas szinten mind a mai napig nem találkoztak, ez év tavaszán ellenséges elemek annak bizonyítására igyekeztek felhasználni, hogy a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége vezetősége mellett a LEMP sem ért egyet az MSZMP és a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány politikájával". Mindezek után Kádár tájékoztatta a lengyeleket az MSZMP és Magyarország helyzetéről és problémáiról.[206]

A másnapi háromórás találkozón – magyar kezdeményezésre – került szóba a Nagy Imre-ügy. Ez volt az a pont, ahol igazi vita bontakozott ki a két fél között, és Kádárnak el kellett könyvelnie, hogy a lengyel vezetést nem tudhatja maga mögött egy Nagy Imre-per esetén, sőt talán még lengyel tiltakozással is számolnia kell. Azt is tudomásul kellett vennie, hogy még nem sikerült a lengyel pártvezetést meggyőzni a magyar álláspontról az események jellegét illetően. Gomułka ugyanis megpróbálta elhárítani a kizárólagos felelősséget Nagy Imréről, azzal érvelve, hogy a Magyar Dolgozók Pártja október 23-án ülésező vezetősége – mivel a kritikus helyzetben ki akart bújni a történelmi felelősség alól – súlyos hibát követett el azzal, hogy teljesen átadta a vezetést a revizionista Nagy Imrének, s ezért nem őt kell megbüntetni, nem lehet az összes hibát ráhárítani. A magyar ellenforradalmi események azért következtek be – folytatta Gomułka –, mert az akkori magyar vezetésnek nem volt bátorsága nyíltan szembenézni a közelmúlttal, főként az igazsággal a Rajk-perről. A lengyel párt nem félt őszintén elismerni a tömegeknek az általa a múltban elkövetett hibákat, emiatt vannak most nehézségei, de talán a kiút is könnyebb lesz ezáltal. Befejezésül Gomułka beszélt a magyar-lengyel találkozóról is: a LEMP Politikai Bizottsága annak idején megvizsgálta ennek lehetőségét, s úgy gondolta, ez a találkozó nem segítené elő a lengyel konszolidációs folyamatot, s ezért az elhalasztás mellett foglalt állást. Véleménye szerint a jövőben mind a két országban tovább fog javulni a helyzet, tehát egy ilyen találkozó szempontjából kedvezőbb körülmények alakulnak majd ki. Azt javasolta, most se rögzítsék előre az időpontot, a két fél csak azt szögezze le, hogy a találkozóra sort kell keríteni. A legcélszerűbb az lenne, ha 1958 májusában találkoznának, akkorra tervezik a LEMP kongresszusát, s előtte vagy közvetlenül utána alkalmas lenne az időpont.[207] Azt Gomułka nem mondta el, de szavaiból kikövetkeztethető volt, hogy elsősorban azért nem kötelezte el magát egy konkrét időpont mellett, mert a magyar kérdés iránti lengyelországi érzékenységre való tekintettel neki mindenképp az felelt volna meg, ha előbb immár véglegesen megerősíti pozícióit az akkor már háromnegyed éve folyamatosan halasztott leendő pártkongresszuson, s csak utána, a már biztos hátország tudatában vállalkozik a budapesti látogatásra.

Kádár az MSZMP KB 1957. november 29-i ülésén – amelynek napirendi pontja a Moszkvában járt magyar pártdelegáció találkozóiról szóló beszámoló volt – referált a lengyelekkel folytatott tárgyalásairól is. Ezeket főként azért tartotta hasznosnak, mert kölcsönösen első kézből tájékozódhattak a másik ország belső helyzetéről. Megjegyezte: bár a találkozó során kiderült, hogy bizonyos kérdésekben nincs egyetértés – például az MSZMP által 1957 első hónapjaiban alkalmazott módszereket és taktikát a LEMP nagyon erős fenntartásokkal fogadta –, de ezt rendesen, elvtársi beszélgetés keretében állapították meg. A lengyelek közvetve érzékeltették, hogy amíg a LEMP külső és belső helyzete nem stabilizálódik a kellő mértékben, addig mindent kerülni fognak, ami bonyolítaná helyzetüket, idetartozik az is, hogy nem akarják odahaza politikailag kompromittálni magukat a magyarokkal, ezért nem időszerű még a budapesti magyar-lengyel találkozó.

Kádár szerint Gomułka szintén „a szocializmus pozícióit kívánja erősíteni", a különbség a két párt között a taktikában rejlik. A lengyel módszer végső soron fordítottja annak, amit az MSZMP csinál – vagyis a LEMP „kényes kérdésekben" eleinte engedékeny, s amikor elég erősnek érzi már magát, akkor lép fel keményebben –, és ez a kétfajta politika „1 vagy 2 év múlva" összetalálkozik majd. A két párt között jelenleg a viszony nem ideális, a lengyel vezetés nem is titkolta, hogy a mostani magyar politikai gyakorlat néhány vonását nem tartja helyesnek, ez nekik

206 MOL, 288. fond, 9/12 ő. e.

207 Uo.

is nehézséget okoz. Kádár nem hagyta szó nélkül Gomułka magatartását Nagy Imrével kapcsolatban. A lengyel vezető olyan élesen és kritikusan bírálta, hogy miért választották be a vezetésbe és tették meg miniszterelnöknek Nagy Imrét az októberi napokban, amikor egy hónappal korábban „revizionista nézetei miatt" még a pártba se vették vissza, hogy Kádárnak az az érzése támadt, mintha a lengyelek szerint a történtekért a „fő bűnös" nem is Nagy Imre lenne, hanem azok, akik október 23-án megszavazták visszatérését a vezetésbe. Kádár azzal védekezett – ami a lengyeleket nem is győzte meg –, hogy noha ismerték Nagy jobboldali nézeteit, de azt gondolták, „mégis kommunista, aki ilyen súlyos helyzetben oda fog állni, és együtt fog harcolni a Központi Bizottsággal". Kádár ezután így folytatta: „Azután még egy kis fordulatot vett a dolog, és oda lyukadt ki Gomulka elvtárs, hogy nem lehet mindent egy emberre tolni, mármint Nagy Imrére. Aztán nem fejtette ki részletesen, de azt hiszem azt akarta mondani, hogy nem helyes Nagy Imre ellen büntetőeljárást indítani. Csak így mondta: nem lehet mindent egy emberre tolni. Mi ezzel a pozícióval szembeszálltunk. Megmondtuk, hogy a mi Központi Bizottságunk persze tévedett, amikor Nagy Imrét visszavette önkritika nélkül, meg miniszterelnöknek jelölte. Ezzel a logikával azonban nem lehet mentesítő bizonyítványt kiállítani Nagy Imrének, meg Mindszentynek, meg Dullesnek, meg nem tudom én kinek, mert ha ezt abszurdumig visszük, akkor a végén az sül ki belőle, hogy bűnös volt Rákosi, méginkább az a Központi Bizottság, amelyik október 23-án éjszaka itt együtt ült, és a többiek csak éppen hogy. Mi nagyon élesen és határozottan szembeszálltunk ezzel a pozícióval, mert ezek a hibák voltak, de azonkívül van az árulás. Ha hiba is történt, azért ez még nem engedi meg senkinek sem, hogy olyan aljas áruló módján járjon el, mint ahogyan Nagy Imre eljárt, ez nem mentesítheti őt. Így tárgyaltunk, körülbelül ez volt a lényege a lengyel elvtársakkal lefolytatott megbeszélésnek." Végezetül Kádár levonta azt a következtetést, hogy jobban kell tájékoztatni a LEMP-et, mert „az ilyen nézeteltérésekben" gyakran az alultájékozottság játssza a döntő szerepet.[208]

208 MOL, 288. fond, 4/14 ő. e.

A beszámoló elhangzása után, amikor annak felhasználásáról kellett dönteni, Kádár azon a véleményen volt, hogy nem kell kivinni a Központi Bizottságból a lengyelekkel taktikai kérdésekben fennálló nézeteltéréseket, mindenütt azt kell hangsúlyozni, hogy a távlati elképzeléseket illetően teljes az egység. Mintegy hangosan gondolkodva a LEMP politikájáról azért még hozzátette: „Nekem az a véleményem, hogy előbb-utóbb találkozunk mi valahol politikai értelemben is. A harc logikája rákényszeríti őket bizonyos keretek közt ugyanazoknak a harci eszközöknek az alkalmazására, mint amit mi csináltunk. Lehet, hogy fordítva, mert nekünk van egy olyan nézetünk – néhányszor mondtuk is –, mi úgy kezdtük november 4-én, hogy mereven és gorombán, mert gondoltuk, jobb lesz később szelídebbnek lenni, annak mindig jobban örülnek az emberek, mintha fordítva. Ők meg fordítva csinálják. Szelídek meg engedékenyek és mindig gorombábbak. Taktikai meggondolás persze. (...) Ez egy nagyon érdekes dolog, hogy ők tulajdonképpen azt szeretnék, amit mi elértünk a harc logikájával a párton belül – november 4-től mostanáig. Ők most azt szeretnék fordított sorrendben valahogy. Azt hiszem, az általános perspektívát illetően ott a szocializmus megmarad. Azt hiszem, egy évvel ezelőtt nagyobb veszélyben volt ott is a szocializmus, mint most."[209]

A moszkvai Kádár-Gomułka találkozó után szemmel látható átértékelődés történt az MSZMP vezetésében, többségbe kerültek azok, akik pozitívan kezdték értékelni a lengyel párt addigi politikáját, de még azok is, akik továbbra is ellenérzésekkel és bizalmatlansággal viseltettek, igyekeztek ezt palástolni. Kádár Willman nagykövetnek is elmondta, elégedett a Gomułkával folytatott eszmecserével, hiszen sok kétséget és pontatlanságot tisztáztak. November 28-án, az albán nagykövetségen rendezett fogadáson az MSZMP első embere ment oda a lengyel nagykövethez, tájékoztatta őt a moszkvai kétszeri találkozóról, és kiemelte, hogy a megbeszélések megmutatták az alapelvek és a célok teljes egységét mindkét pártban. Szilágyi Dezső ugyanezen a napon a lengyel nagykövetség első tanácsosának mondta el, hogy a két párt

209 Uo.

moszkvai találkozója a teljes őszinteség és a kölcsönös megértés jegyében zajlott, a magyar fél rokonszenvvel viseltetik a lengyel vezetés politikai vonala iránt.[210]

A magyar vezetésben immár egyöntetűen uralkodott az a meggyőződés, hogy 1958-ban sor kerül a látogatásra. Ennek bizonyítékát abban látták, hogy maga Gomułka jelölte meg az időpontot – még ha csak hozzávetőlegesen is –, egy olyan hosszú időszak után, amikor a minduntalan a látogatást firtató magyar kérdésekre Varsóból szüntelenül az a válasz érkezett, hogy „a látogatásra szükség van, de a feltételek még nem értek meg erre". Annyira bíztak a lengyel pártvezető ígéretében, hogy a PB 1957. december 28-i ülésén megtárgyalt 1958-as „külügyi eseménynaptárban" – a korábbi „felsülések" ellenére – a májusi látogatást kész tényként kezelték.[211] A különböző szintű pártaktívákon a moszkvai kommunista csúcstalálkozóról beszámoló előadók is „a két párt közti testvéri kapcsolatok elmélyítésének" kívánságát fogalmazták meg, és a LEMP KB 10. plénuma, de főként a Kádár-Gomułka találkozó nyomán szintén a lengyel politikai irányvonal helyességéről kezdtek beszélni, már nem hangoztatták azt, hogy a LEMP 1956. októberi 8. plénuma után bekövetkezett változások a „revizionista tendenciák előtt nyitottak utat", s ez alól nem kivétel a Gomułka-féle új összetételű Politikai Bizottság sem, amely tág teret nyitott ezeknek, különösen pedig a szovjetellenes érzelmeknek, amelyekkel szemben nem vette fel a harcot.[212]

A moszkvai tárgyalások eredményein „felbuzdulva" az MSZMP úgy döntött, tovább nyit a lengyel vezetés felé, s ezt a nyitást Szilágyi Dezső jelentette be Willmannak 1957. december 5-én (vagy talán már a Nagy Imre-perhez akarták „puhítani" a lengyeleket?). Az osztályvezető elmondta, hogy miután Moszkvában sok kérdés tisztázódott, nem várják meg a legfelső szintű budapesti találkozót, hanem már most javasolják a lengyel-magyar kapcsolatok szorosabbra fűzését a többi szinten és minden területen, a jövő év elejére tervezett varsói látogatása során

210 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526.
211 MOL, 288. fond, 5/59 ő. e.
212 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 526, illetve wiązka 68, teczka 558.

ennek lehetőségeit is szeretné megvitatni vendéglátóival. Willman a beszélgetésről írott jelentésében meg is jegyezte, hogy a moszkvai találkozó előtt a magyar párt- és állami vezetők többsége – maga Kádár is – a lengyel-magyar kapcsolatok fejlesztését előzetesen a két pártvezetés budapesti találkozójához kötötte, és addig nem tartotta célravezetőnek a két párt kádereinek kölcsönös utazásait egymás országába.[213]

Az optimista megnyilvánulások ellenére sem tudta azonban Kádár és köre megbocsátani Willman nagykövetnek a forradalom alatti magatartását, s különösen azt, hogy a lengyel diplomata 1956. november 4. után nem az új magyar vezetés szája íze szerint tájékoztatta feletteseit a magyarországi állapotokról és az MSZMP politikájáról, s szerintük éppen a nagykövet „félrevezető információs tevékenysége miatt" esett kútba Gomułka annyira óhajtott látogatása 1957-ben. Gondoskodtak arról, hogy mindezt Willman tudomására hozzák – persze nem nyíltan, hanem a már megszokott közvetett módon. Az MSZMP Titkársága 1957. november 8-i ülésén megvitatta a külügyminisztérium javaslatát „a Magyarországra akkreditált követek és követségi beosztottak" kitüntetéséről. Az előterjesztés készítői négy „baráti" nagykövetnek, a kínai, a keletnémet a román és a lengyel misszióvezetőnek a „Magyar Népköztársaság Zászlórendje" I. fokozatát, hat követségi beosztottnak – egy-egy csehszlovák és román, valamint négy szovjet diplomatának – pedig ugyanezen kitüntetés II., illetve III. fokozatát kívánták adományozni. Az indoklás szerint „a nevezett diplomaták az ellenforradalom időszakában és az utána következő időkben egyénileg is ténylegesen hozzájárultak országaik és a Magyar Népköztársaság kapcsolatainak erősítéséhez, a szocializmus ügyének megvédéséhez, a magyar nép megsegítéséhez, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány helyzetének megszilárdításához és az ellenforradalom által okozott károk helyreállításához". A Titkárság egyetértett a beterjesztett személyek névsorával, egyetlen kivétellel: Willmant nem tartotta méltónak a kitüntetésre.[214] A döntés kézhezvétele után Horváth Imre külügyminiszter levelet írt a Politikai Bizott-

213 AMSZ, zespół 7, wiązka 65, teczka 542.
214 MOL, 288. fond, 7/16 ő. e.

ságnak, amelyben kérte, hogy a testület bírálja felül a Titkárság határozatát, és járuljon hozzá Willman kitüntetéséhez. Arra hivatkozott, hogy a lengyelek – mind az állam, mind a társadalmi szervek – helyzetükhöz képest komoly gazdasági segítséget nyújtottak, s „az ellenforradalmi eseményeket követően" nagy gondot fordítottak arra, hogy a magyar féllel szemben vállalt szén- és energiaszállítási kötelezettségeiknek maradéktalanul eleget tegyenek. Éppen ezért „Willman lengyel nagykövet kitüntetését a lengyel Párt és kormány nem személyi, hanem politikai kérdésnek fogja tekinteni". Megemlítette azt is, hogy Willman mint a budapesti diplomáciai testület helyettes doyenje „fontos feladatot látott el, és hasznos szolgálatokat tett".[215] A Politikai Bizottság hajthatatlan maradt, s egy hónappal a levél megírása után, december 11-én „Ságvári Ágnes elvtársnő", az MSZMP KB Irodájának vezetője szóban közölte a külügyminisztériummal, hogy „Willman nagykövet kimarad", így az Elnöki Tanácsnak hat nappal később megküldött kitüntetési listán valóban nem is szerepelt a neve.[216]

Ami a másik oldalt illeti, a magyar fővárosban sikeresnek minősített moszkvai találkozó után sem történt lényeges változás a lengyel magatartásban, például az MSZMP-álláspont megjelenítésének kérdésében a lengyel sajtóban, s ide tartozik az is, hogy ugyanúgy továbbra sem engedélyezték a „fehér könyvek" lengyel kiadását és – mint emlékezetes – az „1956-os magyar ellenforradalmat" bemutató kiállítás varsói megrendezését. Katona János nagykövetnek, aki decemberben azzal kereste fel Artur Starewiczet, a LEMP KB Sajtóirodájának vezetőjét, hogy a lengyel társadalom tekintélyes része rosszul van informálva, ezért hasznos lenne a lengyel sajtóban elvi és politikai cikkeket publikálni a „kényes kérdésekről", Starewicz azt válaszolta: a magyar vonatkozású alapvető kérdések nyílt tárgyalása számukra egyáltalán nem volna kedvező. Részben azért, mert a lengyeleket még ma is élénken foglalkoztatják a tavalyi magyar események, és amennyiben a magyar álláspontot kezdenék kivetíteni a sajtóban, ez tömegkapcsolatai-

215 MOL KI, XIX-J-1-ny, 1. doboz, 73/HI/1957.
216 MOL KI, XIX-J-1-ny, 1. doboz, 68/HI/1957.

kat gyöngítené. Másrészt a két párt között ebben a kérdésben gyökeres véleménykülönbség áll fenn, és ebből logikusan következik, hogy nem léphetnek fel a nyilvánosság előtt olyan értelemben, ahogyan azt a nagykövet szeretné. Ő megérti, hogy Budapest számára ez rendkívül fontos ügy, de nekik nem az, s ezen a moszkvai megbeszélések sem módosítanak, mert még hosszú idő kell ahhoz, hogy a lengyel társadalom felfogása a magyar kérdésben megváltozzék.[217]

Noha a moszkvai találkozó után a magyar fővárosban csakugyan másképpen kezdtek Lengyelországra tekinteni, és Gomułka is jelentős „eredményeket" ért el konszolidációs politikájában az év folyamán, párton belüli pozícióit is erősítve ezzel, a budapesti lengyel nagykövetségen az 1957. évi lengyel-magyar kapcsolatokról készített áttekintő jelentés teljes joggal szögezte le: „A két ország közötti politikai együttműködés – a közös külpolitikát kivéve, amikor is Lengyelország a nemzetközi színtéren állandóan támogatta Magyarországot, és lehetőségeihez mérten segítséget nyújtott neki – korlátozott volt, és a Varsói Szerződés keretei között maradt mindvégig."[218] A varsói magyar nagykövetség 1957. évi összefoglalója pedig a következőket állapította meg: a két ország politikai kapcsolatai terén az 1957-es év nem hozott különösebb változást. A lengyel elvtársak továbbra is megmaradtak azon álláspontjuk mellett, hogy támogatják a forradalmi munkás-paraszt kormányt, egyetértenek annak programjával, de nem értenek egyet az MSZMP elvi értékelésével a magyar eseményekről, amelyekről az a véleményük, hogy „ellenforradalmivá" váltak – vagyis nem a kezdet kezdetétől volt ellenforradalom –, s a kitörés alapvető okát a régi vezetés által elkövetett súlyos hibákban és az MDP akkori gyengeségében látják. Az imperialista beavatkozást és a belső reakció tevékenységét másodlagosnak tartják, mondván, hogy ennek veszélye mindig fennáll, de ha a párt a helyén van és jól dolgozik, akkor ezek az erők semmit sem tudnak elérni. Politikai, gazdasági és kulturális vonalon igyekeztek fenntartani és javítani a két ország közötti baráti viszonyt, de „az ellenforradalmi események megkerülésével

217 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 7. doboz 5/c, 005612/1957.
218 AMSZ, zespół 7, wiązka 68, teczka 558.

és mellőzésével". Bizonyítja ezt az is, hogy elutasították a párt- és kormánydelegációk találkozásának megszervezésére irányuló magyar kezdeményezéseket. Kétségtelen, hogy „az ellenforradalmi eseményekben való állásfoglalásnál befolyásolták őket a belpolitikai nehézségeik, de teljesen világos ma már, hogy e kérdésnél elsősorban elvi különbségről van szó, amit csak szívós, kitartó munkával lehet kiküszöbölni". A két ország közötti politikai viszony jövőbeni alakulásának terén viszont számos biztató jelenséget tapasztaltak a beszámoló készítői, ezek alapján feltételezték, hogy valamiféle javulás fog bekövetkezni a lengyel-magyar kapcsolatokban az 1958-as évben.[219]

V.

A „biztató jelenségek" sora Szilágyi Dezső 1958. február eleji varsói látogatásával folytatódott, amelynek során a külügyi osztályvezető mindvégig igyekezett kimutatni jóindulatát a lengyel párt iránt, többször hangsúlyozta, hogy ha voltak is az MSZMP-ben olyan elvtársak, akik kétségeket tápláltak Lengyelország szocialista fejlődését és a LEMP politikai irányvonalának helyességét illetően, ezek a kétségek már nem léteznek. Tárgyalásain aláhúzta a két párt közti szoros kapcsolattartás szükségességét, s elmondta, hogy mostani utazását a személyes kapcsolatfelvétel kezdetének tekinti, amelyet nem helyettesíthet semmilyen levél vagy tájékoztató. Hivatalosan is felajánlotta a különböző szintű pártdelegációk cseréjét, s csak finoman kritizálta a lengyel sajtót, hogy az elégtelen módon tudósít Magyarországról.[220] A varsói magyar nagykövetségen pedig a magyar diplomaták előtt annak kiemelését tartotta fontosnak, hogy a magyar-lengyel kapcsolatokban új szakasz kezdődik, mostantól fogva az azonosságra kell helyezni a hangsúlyt, a létező különbségek másodrangúak, s ez tükröződjön a nagykövetség tevékenységében is. Visszatérte után Szilágyi elégedetten tájékoztatta Willmant útjáról, hiszen ennek köszönhetően „most

219 MOL, 288. fond, 32/10 ő. e.
220 AMSZ, zespół 7, wiązka 65, teczka 542.

már ő is jobban érti a lengyel helyzetet, és látja, hogy a LEMP helyesen oldja meg az előtte tornyosuló problémákat". Szilágyi megismételte, mennyire fontos, hogy a lengyel párt rendszeresen és megfelelően tájékoztatva legyen a magyar politikai élet eseményeiről, mert ezen a téren még vannak hiányosságok, de az MSZMP a maga részéről a kölcsönösség jegyében már tett is lépéseket ez ügyben. Amikor a két párt közötti módszerek és taktikák különbözősége került szóba, Szilágyi azt húzta alá, hogy pártja a tervezett MSZMP-LEMP megbeszéléseken és a jövőbeni kapcsolatok alakításakor nem akar visszatérni az 1956-os magyar események megítélésében mutatkozó különbségekhez, mert a maga részéről ezt már történelmi kérdésnek tekinti. (Willman jelentésében ehhez azt a megjegyzést fűzte, hogy ha Szilágyi álláspontja a magyar vezetés többségének véleményét tükrözi, akkor ez megkönnyítené a kapcsolatok további előmozdítását, de tapasztalatai szerint ez nem így van.) Szilágyi elmondta még, tudja, hogy saját varsói nagykövetségük elégtelenül működik, Katonának és munkatársainak vannak bizonyos nehézségei a hivatalos kapcsolattartásban, és ezen feltétlen segíteni kell, hogy a nagykövetség hitelesebb információkhoz jusson, nem pedig pletykaízűekhez.[221]

Lengyelországban is igyekeztek baráti gesztusokat tenni Magyarország felé, ennek első jele volt, hogy Hruscsov 1958. március elején interjút adott a *Trybuna Ludu* számára, és ennek a „magyar ellenforradalom" értékelésével foglalkozó részét is változtatás nélkül leközölték, noha ez eltért a lengyel véleménytől. Hamarosan pedig a lengyel vezetés még Szilágyi látogatásánál is jelentősebb lépést tett a kétoldalú viszony javítása érdekében: a LEMP Politikai Bizottsága március 15-i ülésén úgy döntött, hogy eleget tesz a magyar párt és kormány meghívásának május 9. és 12. között.[222] A döntés belső kompromisszum eredménye volt: ha a lengyel vezetés továbbra is a saját, ismételten elhalasztott kongresszusának időpontjához köti a látogatást, ez akár 1959 tavaszára is eltolódhatott volna, ezt pedig az adott külpolitikai viszo-

221 Uo.
222 AAN, KC PZPR, paczka 17, tom 69. Protokoły Biura Politycznego KC za 1958, numery 188-214, protokół nr. 193.

nyok között nem lehetett megtenni. Így a Politikai Bizottság elfogadta a meghívást, de egyúttal a magyarországi találkozó jelentőségéből elvett azzal, hogy azt összekötötte egy bulgáriai látogatással, mégpedig úgy, hogy a lengyel küldöttség Szófiából érkezzen majd Budapestre.

Ugyanakkor a Nagy Imre-per levegőben lógó megrendezése - amiről Szilágyi Dezső is beszélt február elején Varsóban -, erősen aggasztotta a LEMP vezetését, s ebben az ügyben feltételt szabtak a magyar fél számára, a végrehajtást pedig Willman nagykövetre bízták. Gomułka ugyanis biztosítékot kívánt, hogy látogatásáig a Nagy Imre-perre nem kerül sor, és a tárgyalások idején megvitatják ezt a kérdést. A LEMP PB a meghívás elfogadásáról értesítette Katona nagykövetet, egyúttal utasította Willmant, hogy szerezzen be információkat az MSZMP vezetésétől arra vonatkozóan, lesz-e Nagy Imre-per, s ha igen, mikor. A lengyel diplomata a kérdést Fock Jenőnek tette fel március 21-én, aki azt válaszolta, hogy a per - amelyet Magyarország a saját belügyének tekint - a következő néhány hónap nyitott kérdése. Fock hozzátette még: reméli, hogy most már hamarosan létrejön a magyar-lengyel találkozó (ő ekkor még nem értesült a kitűzött időpontról), s azt megelőzően nem kerül sor Nagy Imre „esetleges" perére (a valóságban február 5-én megkezdődött a per, de másnap felfüggesztették, s bizonytalan időre elnapolták), a találkozó során pedig ezt a kérdést meg lehet és meg kell vitatni. Willman válaszában rámutatott arra, hogy természetesen semmiképpen sem kívánnak beavatkozni Magyarország belügyeibe, mindazonáltal a lengyel közvélemény élénken érdeklődik eziránt, és a lengyel vezetés úgy véli, hogy a Nagy Imre-ügy további fejleményei jelentős hatást gyakorolhatnak a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésére.[223]

Időközben odahaza a LEMP finoman megpróbálta jó irányba téríteni a magyar kérdés iránt „élénken érdeklődő" közvéleményét, egyben újabb gesztust is tett az MSZMP vezetése felé. Az április 4-i „magyar nemzeti ünnep" alkalmából a *Trybuna Ludu*-ban olyan szerkesztőségi cikk jelent meg, amelynek hangneme vajmi kevéssé különbözött a kádári értékeléstől: „Az ellenforradalom és imperialista protektorai arról álmod-

223 AMSZ, zespół - depesze, wiązka 57, teczka 783, szyfrogramy, Budapeszt, 1958.

tak, hogy Magyarországot ugródeszkának használják fel a szocialista országok elleni agresszív tervek végrehajtásához. A szovjet fegyveres erők közbelépése azonban határozottan áthúzta a belső és nemzetközi reakció számításait. Megmentették a népi hatalmat, és meghiúsították az imperializmus terveit. Ilyen körülmények között az egyetlen helyes döntés volt a Kádár János vezette munkás-paraszt kormány létrehozása, amely megmentette Magyarországot a nemzeti katasztrófától."[224]

1958. április 22-én a magyar és lengyel központi napilapok vezető helyen hozták a hírt, hogy Władysław Gomułka, a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára és Józef Cyrankiewicz miniszterelnök vezetésével május 9-12. között lengyel párt- és kormányküldöttség látogat Magyarországra. A látogatás hivatalos bejelentése immár valóban a több mint másfél éve húzódó sajátos viszonynak a rendezését sejttette. Jóllehet 1958-ban már nem volt akkora hordereje a Gomułka-látogatásnak, mint egy évvel korábban lett volna, mégis a magyar vezetés nagy várakozással tekintett ez elé. Erre utal az is, hogy a lengyel politikával szemben olyan rendkívül távolságtartó, sőt időnként ellenséges magyar vezető funkcionáriusok, mint például Marosán György, a látogatás hírére változtattak addigi elítélő véleményükön, vagy legalábbis igyekeztek másként feltüntetni magukat Willman előtt, mint korábban. Két nappal a sajtóközlemény megjelentetése után Marosán saját kezdeményezéséből felkereste a lengyel nagykövetet, és elismerte, hogy noha volt olyan időszak, amikor a magyar pártvezetés egy része egyenlőségjelet tett Gomułka és Tito politikája közé, de az idő megmutatta ezen nézetek helytelenségét, s most már a lengyel párt vezetését és annak első emberét nagy tekintély övezi az MSZMP és a magyar vezetők körében. Hozzátette: bár a lengyel látogatásra később kerül sor,

224 *Trybuna Ludu*, 1958. április 4. Érdemes megemlíteni, hogy valóban inkább gesztusról, semmint a lengyel megítélés hirtelen változásáról volt szó, ezt támasztja alá, hogy a Lengyel Szakszervezetek április közepén tartott 4. kongresszusán felszólaló magyar küldött beszédének azt a részét, amelyben „az ellenforradalom tanulságairól és a szovjet fegyveres segítség nemzetközi jelentőségéről" szólt, a kongresszus eseményeiről aprólékosan beszámoló *Głos Pracy* egyszerűen kihagyta. (MOL, 288. fond, 47/720 ő. e.)

mint azt Magyarországon kívánatosnak tartották, mégis kedvező időpontban, s helyesnek bizonyult a lengyel vezetés azon álláspontja, hogy csak akkor történjék meg a magyarországi utazás, amikor a feltételek mindkét részről megérnek ehhez; továbbá biztos abban, hogy a látogatás eredményei most sokkal hasznosabbak lesznek mindkét fél számára, magát a látogatást pedig mind a pártaktíva, mind a magyar társadalom „nagyon jól" fogja fogadni.[225] Ez utóbbit illetően nyilván arról volt szó, hogy a látogatás eloszlatja majd mindazokat a hiú ábrándokat és illúziókat, amelyeket a magyar közvéleményben még 1958 tavaszán is ébresztett a szovjet tömbpolitikába egyébként mindinkább belesimuló lengyel politika.

Gomułka a Fock Jenőtől kapott ígéret ellenére is úgy gondolta, hogy tovább kell csökkenteni a budapesti látogatás jelentőségét, és végül egy „bakugrás-jellegű szendvics-utazás" mellett döntött. Ez azt jelentette, hogy elfogadták még a román párt és kormány meghívását is, így Varsó és Budapest között – földrajzi, de talán más viszonylatban is – nem jön majd létre közvetlen kapcsolat, hiszen a lengyel küldöttség Szófiából érkezik a magyar fővárosba, és onnan Bukarestbe megy tovább. Ennek megfelelően tájékoztatták a módosításról az illetékes magyar szerveket. Noha a május 9-12-i dátum négynapos látogatást sugallt, ez a valóságban csak két és fél nap volt, ezért Münnich Ferenc miniszterelnök Willman nagyköveten keresztül megpróbálta rávenni Varsót, sikertelenül, hogy legalább egy nappal hosszabbítsák meg az időtartamot. Így április 22-én mindkét ország sajtójában a lengyel elképzelések szerinti időpont és „körutazási forma" jelent meg.

Időközben a két fél szakértői hozzáláttak a tárgyalási tervezetek kidolgozásához. A lengyelek az együttműködés sokrétű kiszélesítésére helyezték a hangsúlyt, a politikai jellegű kérdések felsorolásánál hitelt adtak azoknak a budapesti jelzéseknek, miszerint „a magyar elvtársak nem szándékoznak olyan kérdéseket előtérbe állítani, amelyekben különbségek mutatkoznak a két párt között, olyan légkörű tárgyalásokat óhajtanak és olyan programot terjesztenek elő, ami a kölcsönös kapcsolatok

225 AMSZ, zespół 7, wiązka 62, teczka 527. Węgry, notatki z rozmów.

bővítésére irányul". A lengyel tervezet nem foglalkozott az 1956. októberi magyar események megítélésével, mert úgy tartotta, hogy ez „az MSZMP szemében immár lezárt ügy, és ezzel magyarázható az a nagykövetünknek kifejtett magyar vélemény, hogy a tárgyalásokon ezt a témát egyáltalán nem kellene elsőrendűnek tekinteni", annál markánsabb álláspontot fogalmazott meg viszont a Nagy Imre-ügyben: „ha a megbeszélések folyamán ez a téma szóba kerül, célszerűnek tűnik felhívni a magyar elvtársak figyelmét, hogy egy esetleges Nagy Imre-per mekkora visszhangot váltana ki a nemzetközi munkásmozgalomban".[226] A magyar előterjesztésben a magyar-lengyel kapcsolatok aktivizálása és az együttműködés fejlesztése mellett éppen a politikai kérdéseket tekintették elsőrendűeknek, mert „a magyar-lengyel kapcsolatok jövőbeni alakulása és a szocialista tábor egységének további szilárdítása szempontjából" mindenképpen kívánatos, hogy a két párt vezetői tisztázzák a mai napig is fennálló véleményeltéréseket olyan kérdésekben, mint a magyarországi ellenforradalom értékelése, a Szovjetunió vezető szerepe, a szocialista tábor bomlasztására irányuló imperialista aknamunka jellege és méretei, valamint a lengyelországi változások egyes jelenségeinek megítélése. Ebből is következik, hogy a tárgyalásokon elsősorban politikai kérdések kerülnek előtérbe.[227] Az arányok közötti különbségekre utaltak a közös nyilatkozat-tervezetek is. A lengyel tervezetben nem esett szó a magyar események értékeléséről, csak az eddigi konszolidációs folyamat sikere felett érzett lengyel elégedettségről és a Kádár-kormány további támogatásáról. A magyar megfogalmazásban természetesen szerepelt „a külső és belső reakció által kirobbantott ellenforradalom" kitétel, amelyet a tárgyalások során a lengyel fél végül el is fogadott. A látogatás előtt mindkét párt Politikai Bizottsága még egyszer áttekintette az ezzel kapcsolatos kérdéseket, s ezek után nem maradt más hátra, mint várni május 9-ét, a lengyel küldöttség érkeztét.

A látogatás idején a két ország vezetőinek tárgyalásain túlmenően két olyan program akadt, amelyet érdemes külön megemlíteni. Egy-

226 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21.
227 MOL, 288. fond, 32/14 ő. e.

részt a lengyel delegáció megkoszorúzta a Bem-szobrot (ennek igen nagy - többféleképpen értelmezett - szimbolikus jelentősége volt), másrészt részt vett egy nagygyűlésen a budapesti Sportcsarnokban, ahol a zsúfolásig megtelt teremben a kellően megválogatott közönséghez Kádár és Gomułka szólt. Ez utóbbi világosan állást foglalt a „magyarországi ellenforradalom" elfojtása s az ebben nyújtott „szovjet segítség" mellett, nagy elismeréssel beszélt az MSZMP sikereiről, valamint kiemelten hangsúlyozta a szocialista tábor egységének és a szocialista országok közötti gazdasági együttműködésnek a fontosságát. Kádár sokkal harciasabb beszédéhez egyébként Gomułkának nem volt lényegi hozzáfűznivalója. A lengyelek mindenáron megpróbálták elkerülni a politikai természetű vitákat, a tárgyalásokon állandóan a gazdasági kérdéseket erőltették, s ezt a magyar félnek kényszerűen tudomásul kellett vennie. A politikai témákra fordított kevés időben elsősorban Jugoszlávia került napirendre. Ez Gomułkát azért is érintette érzékenyen, mert minden Belgrádnak címzett táborbeli kritika közvetett módon Varsónak is szólt. Kádár nyíltan elmondta a LEMP KB első titkárának, hogy hamarosan megromlik a viszony a szocialista tábor és Jugoszlávia között, s bár ezt ők maguk nem fogják élezni, mindig szolidárisak lesznek azokkal az országokkal, amelyek „az MSZMP harcát mindvégig ingadozás nélkül támogatták".[228] Kádár megemlítette Gomułkának azt is, hogy a „magyar elvtársak" ebben a helyzetben számítanak arra, hogy a LEMP „pozitív" befolyást fog gyakorolni a Jugoszláv Kommunisták Szövetségére, amit a lengyel vezető meg is ígért.[229]

A viszony megromlására ekkor már több jel is mutatott, a jugoszláv párt 1958. áprilisi 7. kongresszusán a „testvérpártok" tüntetőleg nem képviseltették magukat - ehhez a LEMP-nek is csatlakoznia kellett -, a kínai központi pártlap és a moszkvai *Pravda* pedig megkezdte sajtóhadjáratát Jugoszlávia ellen, amiről a LEMP vezetése nem sejtette, hogy ez már a Nagy Imre-per ideológiai előkészítésének is része. A lengyel politika 1956 után egyfajta közvetítői szerepet osztott ki magára,

228 MOL, 288. fond, 5/78 ő. e.
229 AAN, KC PZPR, paczka 111, tom 21.

hogy Belgrádot és a szocialista tábort egymáshoz közelítse. Eme politikájának kezdeti csődjét a LEMP már az 1957. novemberi moszkvai tanácskozáson megtapasztalhatta, most pedig ezt ismét éreznie kellett. Gomułkát aggasztotta az - általa helytelennek tartott - 1948-as, a Jugoszláviát a tömbből kitaszító Kominform-határozat szellemének esetleges újjáéledése, de vajmi keveset tehetett ellene. Úgy vélte, arra az alapvető kérdésre kell választ adni, hogy Jugoszlávia szocialista ország vagy sem. Ha igen, „akkor elvtársi kritikával kell próbálni segíteni, hogy változtassanak pozíciójukon". Erről a magatartásról Kádárnak azok a magyar kommunisták jutottak az eszébe, akik 1956 novemberében „jobban a régi hibák, mint az új helyzet hatása alatt álltak, és jobban féltek a régi hibák visszatérésétől, mint az ellenforradalomtól".[230] Kádár mindenáron meg akarta nyerni magának a lengyel első titkár támogatását a jugoszláv kérdésben, s ez nagymértékben sikerült is neki. Egyúttal a LEMP még nem merte vállalni a magyar pártvezető varsói utazását, így csak 1959 első felére kezdeményezte a viszontlátogatást. (Mint szó volt róla, abban az évben végre megtartották a pártkongresszust, de Kádár látogatására így is 1960 márciusáig várni kellett, igaz, ebben közrejátszott az is, hogy időközben az ő számára sem volt már sürgős az utazás.) Noha a két fél által készített tárgyalási jegyzőkönyvek egyikében sem szerepel, de biztosra vehető, hogy szóba került Nagy Imre is. Lengyelországban és Nyugaton később általánosan tartotta magát az a vélemény, hogy Kádár megígérte Gomułkának, ha lesz is per, azon semmiképpen sem hoznak majd halálos ítéleteket.

A protokolláris rendezvényeken a hangulat baráti, de általában elég mértéktartó volt. A lengyel vezetők leginkább a szocialista országok szolidaritásának és egységének döntő jelentőségét hangoztatták, elismeréssel szóltak az MSZMP sikereiről, és rámutattak arra, hogy a tárgyalások során a két országot érintő kérdésekben lényegében azonos álláspontra jutottak. Ugyanakkor a Szovjetunió vezető szerepéről ritkán és burkolt megfogalmazásban tettek említést, és lehetőleg kerülték az 1956-os magyar események témáját. Az MSZMP KB épületében a

230 MOL, 288. fond, 5/78 ő. e.

lengyel küldöttség tiszteletére adott díszebéden a két pártvezető pohárköszöntőjében kölcsönösen elismerte, hogy „az adott körülményeknek megfelelően Lengyelországban a LEMP, Magyarországon pedig az MSZMP politikája volt a helyes, a két ország egymástól eltérő helyzete különböző taktikát tett szükségessé az elmúlt másfél évben". De ehhez Gomułka hozzáfűzte, hogy a LEMP politikája sohasem volt annyira türelmes és engedékeny, mint például az MDP politikája 1956 második felében, a Petőfi Kör vitáinak idején. Kifejtette a már ismert álláspontját is arról, hogy a „magyarországi ellenforradalom" döntően az MDP vezetőinek súlyos hibáira, a pártegység hiányára vezethető vissza, éppen emiatt nagyon alaposan le kell vonni a tanulságokat a korábbi években elkövetett hibákból.[231]

A tárgyalásokról kiadandó közös nyilatkozat megszövegezésénél kerültek felszínre azok az ellentétek, amelyekben Lengyelország különbözött a többi szocialista országtól, és világosan megmutatkozott az is, hogy a lengyelek figyelembe veszik a nyugati országok várható reagálásait. A nyilatkozatban a magyar fél három vitatott pont – a Szovjetunió vezető szerepe, az amerikai imperialisták vezető szerepe és a magyar események – egyöntetű megfogalmazását kívánta elérni. Ez utóbbit tartották talán a legfontosabbnak, mert ezzel óhajtották a Nyugat előtt is demonstrálni a két párt nézetazonosságát. Az első két esetben el kellett fogadniuk a lengyel javaslatokat – a Szovjetunió mint az első és leghatalmasabb ország szerepeljen (ellentétben a bevett „A Szovjetunió vezette szocialista tábor" formulával), valamint ne nevezzék nevén az amerikai imperializmust –, cserébe a lengyel küldöttség hosszas vita után, ha nehezen is, de elfogadta az alábbi megszövegezést: „A tárgyalások során a lengyel fél megelégedéssel állapította meg az MSZMP-nek azokat a sikereit, melyeket a belső és külső reakciós erők által okozott súlyos nehézségek leküzdésében elért, mely reakciós erők a múlt hibáit kihasználva ellenforradalmat robbantottak ki a magyar népi hatalom ellen." Ez a kompromisszumos megoldás Kádárék részéről is elfogadható volt, mert úgy látták, hogy ezzel „a lengyel elvtársak régebbi állásfoglalásukat lé-

231 MOL, 288. fond, 32/16 ő. e.

Rokonszenvtüntetés a magyarok mellett, Olsztyn, 1956. október 30.

„El a kezekkel magyarországtól", Olsztyn, 1956. október 30.

Rokonszenvtüntetés a magyarok mellett, Olsztyn, 1956. október 30.

Budapest, 1956. október vége

Budapest, 1956. október vége

Budapest, 1956. október vége

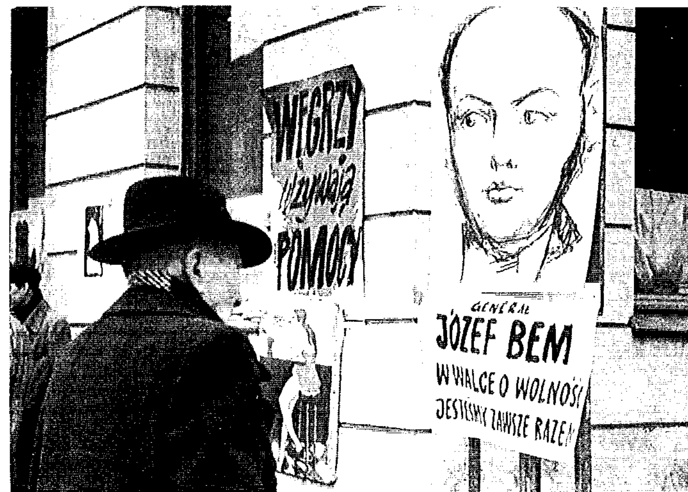
Budapest, 1956. október vége

Budapest, 1956. október vége

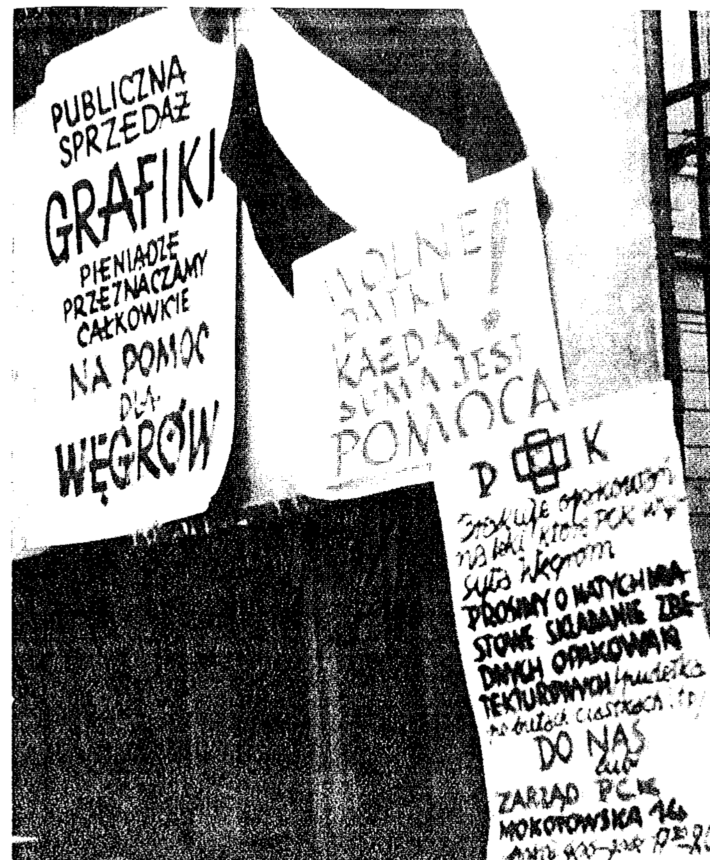
Lengyel egyetemisták díszőrsége a varsói Magyar Kulturális Intézet előtt, 1956. október
A stilizált magyar zászló felirata: „Hódolattal a magyar nemzetnek"

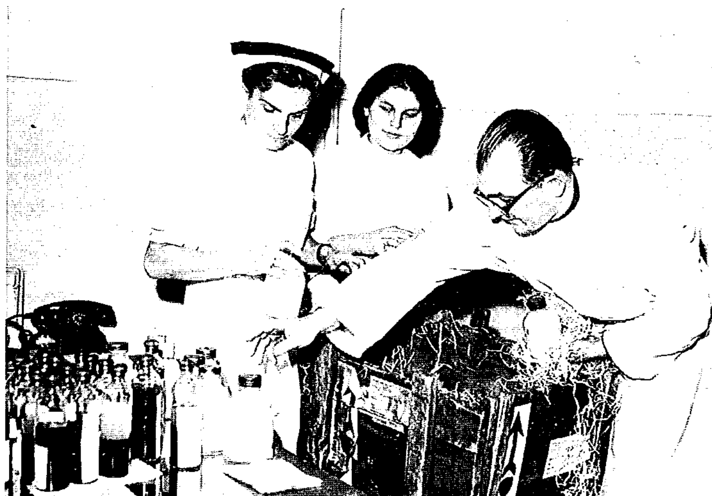
Varsói belvárosi utcakép, 1956. október
„Bem József tábornok – A szabadságharcban mindig együtt vagyunk"

Varsói belvárosi utcakép, 1956. október
„Lengyelek! Mindannyian pénzt adományozunk gyógyszerekre magyar testvéreinknek”

Varsói belvárosi utcakép, 1956. október
Felhívások a magyarok megsegítésére

Lengyel vérszállítmány előkészítése a magyarok számára, 1956. október

A magyarok megsegítésére szánt pénzadományok átadása a Lengyel Vöröskereszt egyik varsói irodájában, 1956. október

nyegében feladták, és nagymértékben közeledtek az MSZMP és a többi szocialista országok kommunista pártjai által e kérdésben vallott felfogáshoz". A nyilatkozat többi pontjában nem volt vita, „a lengyel elvtársak a leglojálisabb álláspontot foglalták el a szocialista tábor egységének fontossága és megerősítése kérdésében, a proletár internacionalizmus elvének leszögezése kérdésében, valamint abban, hogy a két párt együttműködésének alapja a marxizmus-leninizmus eszméje és a szocializmus építése mindkét országban. Ugyanígy nem volt komoly vita a revizionizmus és a dogmatizmus, illetve a szektánsság kérdésének megfogalmazásában sem. A jelenlegi nemzetközi helyzet többi, fontos kérdésének értékelésében a két fél között ugyancsak nem volt lényeges ellentét."[232]

Kádár az MSZMP Politikai Bizottságának május 13-i ülésén, napirend előtt értékelte a Gomułka-látogatást. Többek között ezt mondta: „A lehető legelvtársiasabb formában tárgyaltunk, és ugyanakkor aláhúztuk alapvető kérdésekben az egyetértést, mert az ő akkori anyagi segítségük olyan volt, hogy bár óriási zűrzavarban felléptek, de miközben kritizáltak, segítséget is nyújtottak. Az elvtársak tudják, mi abból indultunk ki, hogy ha erről nem beszélünk, akkor frázisként fog hatni az egyetértés kifejezése. (...) Erről az 1956-ról mindig olyan dolog jön ki, amit nem értünk. (...) Azt hiszem, amit mi a határozatban leszögeztünk, az helyes, ahogy [a lengyelek] a propagandát, agitációt viszik, helyes, elismerik, hogy a mi helyzetünk más, mint az övéké, de ha [Gomułka] azt mondja, hogy náluk volt olyan mag, amely élére tudott állni ennek az egész mozgalomnak, amely a hibák kijavítására irányult, maguknak pedig nem volt – erre mit tudok mondani? A dolog az, hogy mégis levezették valahogy, mégsem volt ágyútűz stb. Ők azt elismerik, hogy a mi helyzetünk utána jobb volt. Beszéltem arról, hogy nálunk a végsőkig robbant ki az ellentét, de ez egyben tisztulás is volt. Nekünk keményebbnek kellett lenni, de jobban tisztult is a helyzet, maguknál pedig lefojtott volt és az ellentmondások tovább éltek. Cyrankiewicz elvtárs szerint is náluk kalap alatt főtt a dolog. Én egyet mondhatok: a Varsói Szerződésben bent

232 Uo.

vannak, a marxizmus-leninizmus mellett kitartanak, szolidárisak a táborral és szocializmus épül ott is. Megmondom, míg a lengyelek tartják a jó pozíciót, addig a jugoszlávok miatt nem kell félni, de ha ott megtörik a frontunk, akkor nagy baj lesz. A kínaiak és a szovjetek is azt mondták, segíteni kell a lengyeleket, hogy a helyes pozíció irányában erősödjenek. Ez helyes. Alapjában marxizmust csinálnak, a többi taktika és módszer. (...) Ők tudják, hogy itt mi történt [1956-ban] és meg is mondják, hogy helyesen jártunk el. De nekik van más elképzelésük. Szerintük kétségbevonhatatlan tény az, hogy a Szovjetunió a mi táborunk vezetője. De ők politikai, taktikai meggondolásból ezt ma még így nem tudják képviselni a lengyel tömegek előtt. Ez van a magyar ellenforradalom kérdésében is. Szerintem ez hibás felfogás, de itt nem arról van szó, hogy nem képviselik, csak a tömegek között még nem tudják vinni. (...) Még a nyugatiaknak is azt kellett írni, hogy Gomulka eljött Budapestre, azt mondta, hogy ellenforradalom és helyesli a szovjet csapatok bevonását. (...) Ami az állásfoglalásukat illeti, nevezzük annak, hogy más politikai taktikát alkalmaznak, részben más módszereket. Ez azonban nem politikai bátortalanság. Biztos vagyok benne, hogy személyileg mindannyian bátor emberek, mert nagyon nehéz és szorult helyzetben védték álláspontjukat."[233]

Magyar részről hivatalosan a lengyel párt-és kormányküldöttség látogatásának végső mérlegét pozitívnak ítélték, legfőbb törekvéseiket elérték, minden szempontból nagyjelentőségűnek tartották, hogy „a találkozó egyértelműen dokumentálta a szocialista tábor szilárd egységét, és leszerelte a reakciónak azokat a törekvéseit, amelyek a két ország közötti baráti kapcsolatok megzavarására és ezen keresztül a szocialista tábor bomlasztására irányulnak". Magyar szemmel hasznosnak bizonyult a találkozó azért is, mert a lengyel küldöttség vezetője minden korábbinál határozottabban és egyértelműbben foglalt állást a magyar „ellenforradalom" elfojtása és az abban nyújtott szovjet segítség szükségessége mellett, s lengyel részről már nem ragaszkodtak azon korábbi álláspontjukhoz, hogy az '56-os magyar események csak végső

233 MOL, 288. fond, 5/78 ő. e.

kifejlettségükben torkollottak ellenforradalomba. A magyar értékelés végezetül megállapította: „Az a körülmény, hogy a tárgyalások után is fennmaradtak bizonyos felfogáskülönbségek, az elért eredmények mellett alárendelt jelentőségű; egyrészt, mert e kérdésekben is észlelhető közeledés, másrészt pedig mert az eszmecserék mindvégig elvtársi légkörben zajlottak le."[234]

A budapesti lengyel nagykövetség értékelése azt emelte ki, hogy az alapvető kérdésekben megnyilvánult nézetazonosság hozzájárult a magyarországi konszolidáció felgyorsulásához az olyan rétegek körében, amelyek ez ideig fenntartással viszonyultak a Kádár-kormány politikájához, és a látogatás óta az MSZMP központi apparátusában is eltűntek a LEMP politikájának helyessége iránt támasztott kétségek. A látogatás a magyar belpolitika vonatkozásában beváltotta a hozzáfűzött reményeket, vagyis növelte a magyar vezetés tekintélyét, és megmutatta a magyar társadalomnak, hogy a LEMP nemcsak az MSZMP politikáját helyesli, hanem megvalósításának gyakorlatát is, ezt azzal bizonyította, hogy egyetértett például a magyar vezetéssel az 1956-os események megítélésében. A látogatás „erősítette a szocialista tábor egységét", s emellett kedvező légkört teremtett a két ország közötti kapcsolatok további fejlesztéséhez, amely a gazdasági együttműködés terén könnyűnek, kulturális téren nehezebbnek ígérkezik majd. A tárgyalások során az MSZMP vezetése elfogadta a LEMP eddigi kül- és belpolitikai vonalát, s ez minden bizonnyal azt fogja eredményezni, hogy magyar részről megszűnik egy sor megalapozatlan, a múltban Lengyelország és annak budapesti nagykövetsége címére intézett szemrehányás.[235]

A lengyel vezetés hazaérkezése után azt a taktikát választotta, hogy megnyilatkozásaiban – még a varsói magyar nagykövetség beosztottai előtt is – egyenlő súllyal kezelte a három meglátogatott országot (Bulgária, Magyarország, Románia), egyiket sem emelte ki külön, és a látogatások méltatásánál egyszer sem lépte túl az általános frázisok küszö-

234 MOL, 288. fond, 32/16 ő. e.

235 AMSZ, zespół 7, wiązka 61, teczka 516. Węgry, wizyty (z pobytu polskiej delegacji partyjno-rządowej na Węgrzech; rewizyta węgierskiej delegacji partyjno-rządowej w Polsce), 1958-1960.

bét.[236] Amikor például Cyrankiewicz a Szejmben számolt be utazásukról, a három országot mindig egyszerre emlegette, s a legfőbb eredménynek azt tartotta, hogy ez a körút is hozzájárult a szocialista országok szolidaritásának és egységének erősítéséhez, a nemzetközi együttműködés kibővítéséhez, a Lengyel Népköztársaság helyzetének megszilárdításához. De még szűkebb körben sem nagyon mentek ennél tovább, Gomułka a varsói FSO Autógyár pártalapszervezete előtt június közepén tartott felszólalásában is csak azt hangoztatta, hogy „kellemesen és barátian" csalódtak, amikor látták, hogy az „ellenforradalom" következményeit milyen hamar felszámolták Magyarországon, de meg kell azt is mondani, hogy továbbra is nagyok a magyarok gazdasági nehézségei.[237]

VI.

A látogatás után öt héttel lezajlott Nagy Imre-per, s annak végkifejlete váratlanul érte a lengyel pártvezetést, és szinte teljes megrökönyödést váltott ki körében. Gomułka dührohamot kapott - úgy vélte, Kádár becsapta őt, aljas gyilkosságról beszélt.[238] A LEMP első embere a kivégzést az ő részére küldött közvetett figyelmeztetésként is értelmezte, vagyis le kell számolni azzal a tévhittel, hogy Lengyelország valamivel is enyhébb politikát folytathat, mint keményvonalas társai. Varsó külső jelekkel is értésre adta, hogy nem helyesli a meghozott ítéletek végrehajtását. A magyar nagykövetségen a magyar-lengyel barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírásának 10. évfordulója alkalmából június 18-án adott fogadásról mind Gomułka, mind Cyrankiewicz tüntetőleg távol maradt - a fogadásról megjelent hivatalos kommüniké is a szokottnál rövidebb és barátságtalanabb megfogalmazású volt -, a *Trybuna Ludu* főszerkesztője pedig az ugyancsak az évforduló alkalmából már korábban előkészített szerkesztőségi cikket felsőbb utasításra visszavonta, helyette egy rövid, semmitmondó, általános kis cikket írtak, és az üdvözlő táviratokat (köztük azt is, amelyet Kádár első titkár, Münnich miniszterelnök és Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke küldött lengyel kollégáinak) sem közölték le.

Június 19-én a LEMP Politikai Bizottsága csak azért ült össze, hogy áttekintse a Nagy Imre-per nyomán előállt helyzetet. A beszámolót Gomułka tartotta, a vitához minden jelenlévő hozzászólt, s véleményüket így fogalmazták meg: a pártvezetésnek állást kell foglalnia a külföld számára és azzal a lengyel társadalommal szemben, amely a magyar események idején oly nagymértékben rokonszenvezett a szabadságukért harcoló magyarokkal.[239] Ebből az állásfoglalásból semmi nem lett, a lengyel vezetés idegességére és bizonytalanságára utal, hogy a 26-i PB-ülésen jórészt még egyszer meg kellett ismételni az egy héttel korábbi határozatokat. Gomułka ismét rámutatott a „nyilvános állásfoglalás szükségességére", ezután a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy a Nagy Imre-perrel kapcsolatos hivatalos lengyel álláspontot a LEMP KB első titkára mondja el június 28-án Gdańskban, a Tenger Napjának szentelt ünnepi gyűlésen.[240]

A legfelsőbb lengyel pártszervek állásfoglalásának hiánya mellett - ami elbizonytalanította a pártapparátust, s amellyel ismét elszigetelődtek a szocialista táboron belül - belföldön és külföldön egyaránt különböző találgatásokra adott alkalmat a lengyel sajtó teljes hallgatásba burkolódzása. A Nagy Imre-perről Magyarországon kiadott közleményt csak a *Trybuna Ludu* hozta le teljes terjedelmében, a többiek csak tényszerű száraz hírként közölték, és egyetlen lengyel lap sem jelentetett meg semmilyen kommentárt az ügyben. Olyan hírek terjedtek el, hogy Gomułka tiltakozó levelet intézett Hruscsovhoz, a lengyel pártvezetés pedig belső körlevelet adott ki, amelyben mélységesen elítélte a halálos ítéleteket; vagy Gomułka távozik és helyét egy dogmatikus nézeteiről közismert politikus veszi át.

236 Visszaérkezésük után a LEMP Politikai Bizottságának ülésén Gomułka és Cyrankiewicz természetesen referált a három országban tett utazásukról, beszámolóik tartalmáról azonban semmit sem lehet tudni, mert a lengyel gyakorlat szerint a LEMP PB üléseiről csak határozati jegyzőkönyvek készültek.

237 AAN, KC PZPR, 237/V-848. Przemówienia Wł. Gomułki, 14. IV.-28. VI. 1958.

238 Lásd a 19. számú jegyzetet.

239 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 217. o. IV/1./164. számú dokumentum.

240 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 218. o. IV/1./165. számú dokumentum.

Ha ebben a tizenkétnapos hallgatási időszakban a nyilvánosság előtt nem is - kifelé azért igyekeztek egységet mutatni -, de más alkalmakkor a Politikai Bizottság néhány tagja szóban is kifejezésre juttatta nemtetszését. Adam Rapacki például azt mondta a vajdasági pártbizottság ülésén Poznańban, hogy bár ezek a kivégzések Magyarország belügyét képezik, de ha a pártvezetés tudta volna, hogy ez így fog történni, akkor nem látogattak volna el Magyarországra, s ezt nemcsak ő gondolja így a PB tagjai közül.[241] Hasonlóképpen nyilatkozott a Csehszlovák Kommunista Párt kongresszusán részt vevő Ignacy Loga-Sowiński is. Jerzy Morawski valamivel még ennél is továbbment Katona nagykövettel június 25-én folytatott beszélgetésében. Elmondta, hogy a Nagy Imre-per rendkívül kedvezőtlenül érintette őket, ez belpolitikailag is nagy nehézségeket okoz nekik. A lengyel párt a kivégzéssel nem érthet egyet, de különösen elfogadhatatlannak tartja azt a módot, ahogyan mindezt megrendezték. Ez a per nem használ a nemzetközi munkásmozgalomnak sem, s mivel pártjukat ez az ügy teljesen felkészületlenül érte, ezt csak magyar belügyként tudják kezelni, éppen ezért nem fűztek eddig semmilyen hivatalos kommentárt a kivégzés híréhez. De rögtön hozzátette azt is: a LEMP semmi olyat nem fog tenni, amit a nyugati imperialista hatalmak kihasználhatnának.[242]

Így egyértelművé vált, hogy Nagy Imre kivégzésének kulisszák mögötti helytelenítése ellenére sem fognak megromlani a lengyel-magyar kapcsolatok, és Lengyelország nem fog szembehelyezkedni a tábor többi országával. 1958 nyara nagyon távol állt 1956 őszétől, Gomułka június 28-i gdański beszéde nem is hagyott kétséget efelől. Először élesen bírálta a jugoszláv revizionizmust, majd - a „politikai pragmatizmus" jegyében - teljes egészében magáévá tette a magyar álláspontot Nagy Imre kivégzésével kapcsolatban: „A magyar bíróság szigorú ítélete a közel két évvel ezelőtti tragikus magyar események epilógusa. Ez mintegy azzal az ellenforradalommal való leszámolás lezárása, amely akkoriban Magyarországon lejátszódott. (...) Visszagondolva a magyar

241 AAN, KC PZPR, 237/VIII-273. Wydział Propagandy, referaty, przemówienia, 1954-1958.

242 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 004533/1958.

eseményekre, nem szabad megfeledkezni arról, hogy akkoriban a társadalmi rendszer sorsa forgott kockán Magyarországon. Az ellenforradalom, amely meg akarta dönteni a szocialista rendszert, és be akarta vezetni a kapitalista rendszert, véresen és könyörtelenül számolt le a kommunistákkal, a szocialista rendszer védelmezőivel. (...) Ugyanebben az időben, amikor az ellenforradalom a kommunistákat akasztotta Magyarországon, Nagy Imre, a magyar kormány miniszterelnöke, a rádión keresztül közzétette: »Senkit sem érhet semmilyen bántódás azért, hogy részt vett a fegyveres harcokban« (*Szabad Nép*, 1956. október 29.). Nagy Imre, aki revizionista volt, az ellenforradalom erősödő hulláma, a néphatalommal szemben ellenséges erők nyomására lépésről-lépésre haladt az ellenforradalom előtti kapituláció felé, teljesítette annak követeléseit, elveszejtette a szocialista rendszert Magyarországon. Bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, és az imperialista államokhoz fordult segítségért. Ezeket a tényeket az egész világ ismeri."[243] Volt ugyan két mondat a beszédében - „Nem a mi dolgunk megítélni a bűnnek és a Nagy Imre-ügyben a vádlottakkal szemben kiszabott büntetés igazságosságának a mértékét. Ez Magyarország belügye" -, amellyel jelezni kívántak bizonyos távolságtartást a feltétlen helyesléstől (ahogyan azt Morawski előre jelezte), de ez semmit sem változtatott azon a tényen, hogy ezzel az aktussal az 1956-os „lengyel október" felett is nagyrészt elmarasztaló ítéletet mondott az a Gomułka, aki azoknak az eseményeknek a „hőse" volt. Ez már az az időszak, amikor az 1956 októberében megindult lengyelországi politikai és gazdasági változások jórészt nemcsak megakadtak, hanem kezdetét vette egyfajta visszarendeződés.

Budapesten természetesen elégedettek voltak a Gomułka-beszéddel, a lengyel nagykövetség hamar „elkönyvelhette" a dicséretet a magyar pártvezetés számos tagjától, valamint a „testvérországok" budapesti külképviseleteinek vezetőitől, Gromov szovjet nagykövettel az élen, akihez csatlakozott Kozakov tábornok is, a Magyarországon állo-

243 A június 28-i Gomułka-beszéd Jugoszláviára és Magyarországra vonatkozó része a *Népszabadság* 1958. június 29-i számában jelent meg.

másozó szovjet csapatok főparancsnoka.[244] A LEMP KB első titkára iránti megelégedettséget csak fokozta, hogy a hosszú hallgatás időszakában az MSZMP vezetői közül többen hitelt adtak egynémely híresztelésnek Lengyelországgal kapcsolatban. A július 22-i lengyel kommunista ünnep alkalmából adott fogadáson Kádár – többek között Münnich és Biszku Béla PB-tag, belügyminiszter társaságában – hosszasan magyarázta és próbálta igazolni a lengyel nagykövet előtt a jugoszlávok 1956-os „áruló szerepét", és a Nagy Imre-per megrendezésének szükségességét, mindezt nagyon szívélyes és barátságos légkörben, amelyet Willman a Gomułka-beszédnek tulajdonított. Kádár pozitívan értékelte a budapesti lengyel nagykövetség tevékenységét az 1956. októberi-novemberi napokban(!), és kifejezte reményét, hogy augusztusban, a Szovjetunióban töltendő szabadsága idején alkalma lesz találkozni a szintén odautazó Gomułkával. Mindazonáltal Willman jelentésében megjegyezte, hogy a barátságos légkör ellenére sem látta célszerűnek felvetni, miért kapott Fock Jenőtől félrevezető információt a Nagy Imre-perről 1958 márciusában.[245] Azt viszont nem tagadta, hogy a per belpolitikai bonyodalmakat váltott ki Lengyelországban. Kádár az MSZMP Központi Bizottsága 1958. július 25-i ülésén, a maga sajátos stílusában, így beszélt erről: „Tegnapelőtt Willmannal egy-két szót váltottam, általában velük most normális a viszonyunk. Mondom neki, hogy egy-két pártban ez [a Nagy Imre-per] egy kis nehézséget okozott, erre azt mondta, hogy bizony nálunk is. Persze azt nem mondta, hogy nála és családjánál, vagy a lengyel pártnál, vagy hol? Tovább nem részletezte. De én elhiszem, hogy a lengyel pártban is. Bizony a mi pártunkban is van legalább kétezer olyan tag, aki nem helyesli ezt az ítéletet. Így vannak a lengyel pártban is vagy kétezren. Viszont a lengyel párt állásfoglalása, Gomulka elvtárs hajógyári beszéde (...) hatalmas csapás volt a reakció reménységeire, és világos, határozott állásfoglalás volt, különösen, mert össze volt kötve a jugoszláv kérdésben elfoglalt állásponttal."[246]

244 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 221. o. IV/3./167. számú dokumentum.
245 *Az 1956-os magyar forradalom...*, 222-225. o. IV/4./168. számú dokumentum.
246 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957-1958. évi jegyzőkönyvei* (a továbbiakban: *Az MSZMP KB...*), szerk. és jegyz. Némethné Vágyi Ka-

Kádár reményei valóra váltak, augusztusban találkozott a Krímben Gomułkával, aki „teljesen elvtársi, baráti módon és hangon" felvetette, nem lehetett volna-e nyilvános tárgyalást tartani a Nagy Imre-ügyben. A magyar pártvezető kezdte felsorolni, hogy szerinte milyen érvek szóltak ez ellen, mikor egyszer csak „Gomulka elvtárs a fejére ütött, és azt mondta, hogy tulajdonképpen most már erről hiába is beszélünk. Ezzel be is fejeződött a véleménycsere a Nagy Imre-ügyről."[247] Hasonló, csak fordított szereposztásban képviselt magatartás jellemezte Gomułkát a LEMP Központi Bizottságának 1958 őszén megtartott 12. plénumán, ahol a „dogmatikusok" azért támadták őt, hogy 1958 nyaráig nem képviselte a „helyes" álláspontot a magyar eseményeket és Nagy Imre szerepét illetően. Gomułka mindezt ingerülten azzal hárította el, hogy ez már a múlt, nincs miről beszélni, éppen ezért a jövőben hallani sem akar sem Nagy Imréről, sem az 1956-os magyar eseményekről. A lengyel-magyar legfelső szintű pártkapcsolatok változatosságát jellemzi, hogy 1958 nyarától az MSZMP lett a belpolitikailag viszonylag jobb helyzetbe kerülő párt, és dönthetett arról, hogy feltétel nélkül támogatja Gomułkát saját dogmatikusainak támadásával és azoknak a testvérpártok közötti támaszkeresésével szemben.[248]

A LEMP vezetése tényleg úgy gondolta, hogy a gdański beszéd után immár egyszer s mindenkorra napirendre kell térni a Nagy Imre-ügy, s általában véve az 1956-os magyar forradalom megítélése fölött. Így is történt, ez a kérdés nagyon ritkán merült fel, a lengyel vezetők mindenáron arra törekedtek, hogy az emberek egész egyszerűen elfelejtsék ezt az egészet. S amikor 1981 októberében mégis felelevenítették a 25 évvel korábbi magyarországi eseményeket, akkor ezt arra használták fel, hogy megrettentsék a Szolidaritás szakszervezetet, sőt a lengyel társadalmat a magyar forradalom véres eltiprásával.

rola, Soós László, T. Varga György, Ujváry Gábor, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997, 428. o.
247 *Az MSZMP KB...*, 540. o.
248 *Az MSZMP KB...*, 540-541. o.

Második rész: 1980-1981

Lengyelország és Magyarország a Nagy Imre-pertől a hadiállapotig, 1958-1981

Az 1958 utáni Lengyelország a meghatározó alapelveket tekintve nem lógott ki a többi kommunista állam közül. Kivételként az ismételt szövetkezetesítés elmaradása, a katolikus egyház különleges helyzete és a szovjet világ normáinál jóval nagyobb kulturális szabadság említhető. Az 1950/60-as évek fordulóján mindkét államban megnyíltak a kapuk a csoportos, majd később az egyéni turizmus előtt. Az „autóstoppos nemzedéknek" nevezett magyar fiatalok lengyelországi utazásai lehetőséget teremtettek egyéni barátságok kötésére, és a két nemzet közötti hagyományos barátság elmélyítésére is. Az ideológiai béklyóitól részben megszabadult lengyel kultúra másfél évtizedig a „világra nyíló ablakot", az európai és a nyugati kultúrával való kapcsolatteremtést is jelentette a magyar értelmiség és ifjúság számára. Sokan – a lengyelek iránti rokonszenv mellett – éppen ezekért a szellemi élményekért keresték fel Lengyelországot. Az 1970-es években kezdődött el a kiegyenlítődés, amikor is a gazdasági nehézségekkel küszködő Lengyelország vesztett korábbi kultúrateremtő lendületéből. Ezzel egyidejűleg Magyarország egyre nyitottabb lett a világ számára. Ennek eredményeként a korábbi, viszonylag egyoldalú intellektuális kapcsolat a független szellemi értékek olyan kétoldalú áramlásává alakult, ami példátlan a szocialista tábor bármely másik két országa között.

Az 1970-es évek végén megindult a magyar-lengyel ellenzéki kapcsolatkeresés korszaka, ami természetesen konspiratív jelleget öltött, de létezett egy másfajta együttműködés is, mégpedig a két ország Nagy-Britanniában és Franciaországban élő emigrációja között. Ennek látványos megnyilvánulása volt az 1960-ban a (későbbi Nobel-díjas) Czes-

ław Miłosz szerkesztésében Párizsban megjelent *Węgry* (Magyarország) című könyv, amely magyar emigráns szerzők 1956-tal foglalkozó írásait tartalmazta, majd később is több közös kiadvány, mint például a Kende Péter és Krzysztof Pomian szerkesztésében a magyar és lengyel október 20. évfordulójára kiadott kötet, illetve 1980-tól a párizsi *Magyar Füzetek* és az *Irodalmi Újság* Lengyelországról szóló cikkei.

Nagy Imre és társai kivégzését követően hivatalos lengyel részről egy ideig még létezett egyfajta ösztönös, de már korántsem jelentős távolságtartás, amit véglegesen Kádár 1960 márciusában tett lengyelországi utazása oldott fel. Ugyanakkor a lengyel-magyar kapcsolatok jellege már 1958 nyarától gyorsan azonosulni kezdett azzal, amit a szocialista országok között normálisnak neveztek, annak ellenére, hogy – mint szó volt róla – Kádár viszontlátogatására nem 1959 első felében került sor, hanem csak 1960 kora tavaszán. Az abban az évben készült, a magyar-lengyel viszonyt áttekintő varsói magyar nagyköveti jelentésben már ez állt: „Azok az elvi és politikai akadályok, amelyek korábban megnehezítették a baráti kapcsolatok fejlődését, mindenekelőtt politikai és kulturális téren, lényegében már 1958 második felében megszűntek."[1] Katona János nagykövetnek, aki a politikai jelenségek megítélésekor gyakran tévedett, ebben az esetben igaza volt, még akkor is, ha kisebb súrlódási felületek egy ideig azért megmaradtak. Különösen a középszintű magyar párt- és állami apparátusban nehezményezték sokan a kisparaszti árutermelés dominanciáját a lengyel mezőgazdaságban, a katolikus egyház erős pozícióit a hatalommal szemben, a kulturális szabadságot (kiváltképp a képzőművészetben), az ún. szövetséges pártokban felbukkanó jobboldali tendenciákat, a „liberalizálódó" értelmiség hangadó szerepét és az ifjúság körében megnyilvánuló nyugati hatásokat. A magyar sajtó pedig – beleértve a központi sajtótermékeket is – az idő tájt viszonylag keveset írt Lengyelországról, amit bennfentes magyar újságírók azzal indokoltak, hogy ha sokat foglalkoznának lengyel kérdésekkel, akkor az érzékelhetően visszavetné a magyar-szovjet barátság propagálásának amúgy sem kiemelkedő hatékonyságát, tekintettel a magyar társadalom „nacionalista alapokon nyugvó" baráti érzelmeire a lengyelek iránt.[2]

1 MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 6. doboz 5/b, 001622/1960.

Az 1960 után soron következő, 1963-64-ben tartott legfelső szintű magyar-lengyel párt- és kormánytalálkozókon a két ország belpolitikai helyzetét másodrangú kérdésként kezelték, s ennek megfelelően vitatták meg. A helyreállított jóviszony jegyében Kádár és Gomułka elsősorban azt egyeztette, miként tudnák a leghatékonyabban segíteni a Kremlt a szovjet-kínai konfliktusban, illetve van-e lehetőség a viszály elsimítására. Az 1960-as évek második felében ellentétes irányú változások zajlottak Varsóban és Budapesten. Gomułka és csapata az 1968 márciusi egyetemi megmozdulásokat szégyenteljes antiszemita kampánnyal csendesítette le, míg Magyarországon egy szűk korlátok között tartott, de mégiscsak úttörő jellegűnek nevezhető folyamat indult el az ún. új gazdasági mechanizmussal. Az 1968-as csehszlovákiai események ismételten kihívások elé állították a két ország vezetését, s bár mindkettő beleegyezett csapatai részvételébe a prágai tavasz elfojtásában, ez Kádár szempontjából inkább a kötelező internacionalizmus demonstrálása volt, míg Gomułka esetében egy pozícióját és morálját tekintve mind lejjebb csúszó kommunista politikus megkapaszkodási kísérlete. A prágai tavasz leverése nagymértékben visszavetette az amúgy is bizonytalan magyar gazdasági reformtörekvéseket, Gomułkát viszont nem mentette meg az 1970-es bukástól, gyűlölt politikusként kellett távoznia, miután véres sortüzet vezényelt a tengermelléken az áremelések ellen tüntető fegyvertelen, békés munkásokkal szemben. Helyére a „sziléziai nehéz ember", Edward Gierek került. Az ezt követő tíz évben igazán komoly, mindkét országot érintő politikai probléma sem Varsót, sem Budapestet nem foglalkoztatta, az 1980-as évek azonban legalább olyan „eseménydúsnak" bizonyultak, mint amilyen állóvíznek a „rövid" 1970-es évtized.

Az 1970-es évek végére Gierek ígéretei egy „virágzó Lengyelország" felépítéséről már csak sajnálkozó mosolyt váltottak ki a lengyel embe-

2 AMSZ, Wydział Środkowo-europejski, wiązka 19, 3/65. Węgry, raport prasowy Ambasady PRL w Budapeszcie za rok 1960.

rekből, pedig a LEMP Központi Bizottságának első titkára addig viszonylag népszerű volt (persze ahhoz képest, amennyire a kelet-közép-európai kommunista pártvezetőket saját országaikban kedvelték). Gierek pragmatikus, ráadásul nagyvilági kommunista lévén az életszínvonal mindenáron való emelését tűzte ki célul, azt gondolván, ha az embereknek tele a gyomruk, akkor lázadni sem fognak a rendszer ellen. Ezért nyakló nélkül vette fel a nyugati hiteleket – ez hamarosan elérte a 20 milliárd dollárt –, amelyeket egyrészt fogyasztásra, másrészt pedig az egyébként rendkívül ésszerűtlen és teljesen gazdaságtalan nehézipari nagyberuházásokra költöttek. A gazdaság totális csődjének közeledő veszélyére először a radomi és az ursusi megmozdulások figyelmeztettek 1976-ban. A munkások ekkor a tervezett nagymértékű áremelések ellen tiltakoztak. Bár tüntetéseiket kegyetlenül elfojtották, Gierek és csapata a továbbiakban úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna.

1976 többek közt a szervezett lengyel ellenzék megszületésének dátuma is. Ekkor alakult meg a Jacek Kuroń vezette Munkásvédő Bizottság, amely a levert munkásmegmozdulás perbe fogott vádlottai és azok családjai megsegítésére jött létre. Ugyanekkor hirdette meg Adam Michnik, a mind erőteljesebb lengyel ellenzék egyik vezéralakja azt az eszmei programot (ez a magyar demokratikus ellenzék tevékenységének is vezérfonala lett), amely az új evolucionizmus nevet kapta. Az új evolucionizmus azt jelentette, hogy az ellenzékiek leszámoltak addigi ábrándjaikkal, hogy majd a LEMP-en belüli revizionisták kényszerítik arra a pártvezetést, hogy látványosan finomítson hatalomgyakorlási módszerein, s az ellenzék a revizionistákon keresztül próbál ez irányban nyomást gyakorolni. Az új elmélet szerint az építő munkát a társadalomban kell folytatni (nem pedig a LEMP-ben), és az értelmiségnek alkalomadtán össze kell fognia a munkássággal.

1980 nyarán hatalmas sztrájkmozgalom indult el Lengyelországban, amivel egy tizenhat hónapig tartó válság vette kezdetét, és alapjaiban rendítette meg nemcsak Lengyelországot, hanem – mint később kiderült – a Szovjetunió vezette szocialista tábort is. A lengyel munkások a rohamosan csökkenő életszínvonal és az országot saját hitbizományaként kezelő Lengyel Egyesült Munkáspárt politikája ellen tiltakoztak. Augusztus végén a LEMP vezetése meghátrált, a sztrájkolók legfőbb követelése teljesült: a hatalom beleegyezett egy független, szabad szakszervezet megalakításába. A lengyel munkások ugyanis csak egy saját érdekvédelmi szervezet létrehozása esetén látták garanciát arra, hogy a kommunista hatalom 1956, 1970 és 1976 után nem csapja be ismét őket. Így jött létre a Szolidaritás (teljes nevén: Szolidaritás Független Önigazgató Szakszervezetek), amely nem ágazati, hanem regionális alapon szerveződött. A szakszervezethez csatlakoztak a demokratikus ellenzéki csoportok, tömegesen léptek be a párttagok, valamint élvezte a katolikus egyház s a nemrégiben megválasztott lengyel pápa, II. János Pál támogatását is. A Szolidaritás vezetője az akkor 37 éves Lech Wałęsa, a nyári sztrájkok hőse lett. Igazi munkás (villanyszerelő), 1970 decemberétől küzdött különböző eszközökkel a kommunista rendszer ellen. Karizmatikus személyiségével könnyen magával tudta ragadni a tömegeket, és emellett rendkívül ügyes politikusnak is bizonyult. A társadalom túlnyomó része úgy vélte, benne öltött testet a munkásságnak, vagyis annak az egyetlen társadalmi csoportnak az összessége, amely megint megrengette az országot, és meghátrálásra kényszerítette a kommunista hatalmat.

1980 augusztusát 1956 októberével mindenekelőtt a munkások és az értelmiség közös fellépése kötötte össze. Úgy tűnt, hogy a két dátumot elválasztó közel negyedszázad alatt a hatalomnak sikerült ezt a két társadalmi osztályt hermetikusan elszigetelnie egymástól. A munkások semmiféle szervezett támogatást nem nyújtottak 1957 őszén azoknak az egyetemistáknak, akik tiltakoztak a *Po prostu* betiltása ellen. Ugyanez ismétlődött meg 1964-ben, amikor 34 neves lengyel értelmiségi közös levélben fejezte ki tiltakozását a mind szigorúbbá váló cenzúra, a kulturális szabadság egyre nyilvánvalóbb korlátozása ellen, és emiatt a hatalom többségüket meghurcolta; s ez történt 1968 márciusában is, az egyetemi megmozdulások idején, amikor meglehetős brutalitással oszlatták fel ezeket, és nagyszámú hallgatót és oktatót rúgtak ki a felsőfokú tanintézetekből. Ennek következtében az egyetemisták, sőt általában véve az értelmiség passzívan szemlélte az 1970-es tengermelléki gyilkos sortüzeket a tüntető munkások ellen, vagy azt, amikor

1976-ban a radomi és ursusi munkásokat ütötték-verték, így torolván meg kíméletlenül azt, hogy hangot adtak elégedetlenségüknek. (Való igaz, hogy éppen ezután jött létre a Munkásvédő Bizottság, de erre csak az események után - *post factum* - került sor.) 1980-ban azonban a különféle értelmiségiek, az újságírók, az írók, az egyetemi ifjúság, a disszidensek egyöntetűen támogatták a sztrájkoló munkásokat, és egységesen léptek fel a kommunista hatalommal szemben.

1980 szeptember elején távozott posztjáról Edward Gierek, helyét Stanisław Kania foglalta el a KB első titkári székében. Az elkövetkező egy évben a hatalom által folyamatosan kiprovokált konfliktusok sorozata következett, de a döntő összecsapást egyik fél sem vállalta. Bár a pártvezetés minduntalan meghátrált, egyeduralmának egyetlen szeletét sem akarta megosztani a Szolidaritással, s a rendszer egyetlen tartóoszlopát sem engedte megkérdőjelezni. A LEMP vezetése számára egyre világosabbá vált, hogy a szakszervezet - amelynek taglétszáma viharos gyorsasággal gyarapodott, s 1981 őszére megközelítette a 10 milliót(!) - nem engedi beolvasztani magát a fennálló rendbe. A Szolidaritás óvakodott attól, hogy ürügyet szolgáltasson a szovjet beavatkozásra, és eredeti célja nem a rendszer felszámolása, hanem annak gyökeres átformálása volt (politikai és gazdasági téren egyaránt), csakhogy lépten-nyomon beleütköztek a szűkre szabott korlátokba, minden konfliktus után egyre inkább radikalizálódtak, s egyre nyíltabban hangoztatták, hogy a LEMP nem rendelkezik legitimációs alappal. Emellett a Szolidaritás a hatalom provokációjára adott válaszként minden egyes alkalommal megmutatta, hogy sztrájkfelhívásainak - a sztrájk és az egységes fellépés volt a szakszervezet egyetlen hatékony fegyvere - hatalmas tömegek tesznek eleget, amelyeket irányítani is képes.

A lengyelországi helyzet mind nagyobb nyugtalanságot keltett Moszkvában. Az 1980 augusztusi megállapodást a Kreml szükséges, de időleges megoldásként fogadta el. Leonyid Brezsnyev már az első pillanattól fogva folyamatosan nyomást gyakorolt a „lengyel elvtársakra", hogy „menjenek át ellentámadásba". Állandó harckészültségbe helyezték a Szovjetunió nyugati katonai körzeteit, valamint a Lengyelországban és az NDK-ban állomásozó szovjet csapatokat. Ezt kísérték a szovjet sajtóban - majd ennek nyomán a Varsói Szerződés más államainak tömegtájékoztatásában is, részben a magyar és a román kivételével - az idővel teljesen megszokottá vált agresszív támadások a Szolidaritás ellen. Vég nélkül cikkeztek a növekvő lengyelországi ellenforradalomról, a LEMP vezetésének tehetetlenségéről, azt a benyomást keltve, hogy a lengyel népnek nyújtandó „segítség" a jelen pillanat szükségszerűsége. A nyomásgyakorlásból kivették részüket Lengyelország nyugati és déli szomszédai is, akik szintén rendkívül élesen reagáltak a lengyel eseményekre. Az NDK lépett először, már 1980. október 30-án lezárta határait az egyéni lengyel turistaforgalom elől, szűk három héttel később ugyanezt cselekedte Csehszlovákia is. Erich Honecker és Gustáv Husák a mielőbbi „testvéri" fegyveres beavatkozást szorgalmazták (ebbéli igyekezetükben támogatta őket Todor Zsivkov is), ezt azonban a Kreml engedélye nélkül nem tehették meg.

1981 őszére a lengyel társadalom jelentős része már nem szívesen fogadta a túl radikális követeléseket és igényeket. A lengyelek jelentős részét kifárasztotta a mindennapi élet kilátástalansága, a zűrzavar, a szűnni nem akaró feszültség, melyet mindkét fél propagandája szított. Elfordultak lassan a Szolidaritástól, nem láttak benne esélyt arra, hogy javítson a helyzeten, mert a szakszervezet egész addigi tevékenysége - legalábbis úgy tűnt - eredménytelennek bizonyult.

Jóllehet a hadiállapot bevezetésével kapcsolatos első tervezetek már egy évvel korábban elkészültek, majd fél évvel később hozzáláttak a részletes kidolgozáshoz is, a tényleges megvalósítás 1981 októberétől indult el, amikor is Stanisław Kania helyét szinte egyöntetű szavazás nyomán Wojciech Jaruzelski tábornok vette át (egyben 1968 óta nemzetvédelmi miniszter, és 1981 februárjától miniszterelnök). A funkciók halmozása ez esetben azt jelentette, hogy a döntéshozatal rendkívül leegyszerűsödött. A kialakult patthelyzetnek végül Jaruzelski tábornok vetett véget, aki 1981. december 13-án bevezette a hadiállapotot. Ezzel „megmentette a szocializmust hazájában" (valójában inkább a saját hatalmát), és - állítása szerint - megelőzte a szovjet katonai beavatkozást.

Összességében több mint ötezer személyt internáltak, illetve ítéltek el (utolsó nagyobb csoportjuk az 1986-os amnesztiával szabadult), köz-

tük Lech Wałęsát, akit tizenegy hónapig teljesen elzárva tartottak a külvilágtól. A sztrájkkísérleteket könyörtelenül megtorolták, több helyen tüzet nyitottak a munkásokra (a legismertebb ezek közül a sziléziai Wujek bánya, ahol kilenc bányász vesztette életét). A hadiállapot ismét csak azt bizonyította, hogy a kommunista rendszer nem reformálható, agresszív (sőt kegyetlen, elég csak Jerzy Popieluszko atya 1984 októberi brutális meggyilkolására utalni), és képtelen elviselni, hogy elveszítse az ellenőrzést a társadalom - és az állam - fölött. Valóban igazi hadiállapot jött létre a hatalom és a lengyel emberek között, ami hivatalosan 1983 júliusáig tartott, a valóságban pedig 1989-ig, amikor újfent kiderült, hogy a rendszer szétesését 1981-ben csak elnapolni sikerült.

Az 1980-81-es lengyelországi válság kezdete akkor érte el Magyarországot, amikor a Kádár-rendszer éppen túljutott hatalma csúcspontján, s megindult a rendszer bukásához vezető, közel tíz évig tartó hanyatlás. 1979 nyarán a magyar kormány kénytelen volt életbe léptetni az 1974-75-ös utáni második nagy fogyasztói áremelést - amelyet ezután követett a többi -, az élelmiszerárak közel húsz százalékkal emelkedtek, míg az árszínvonal éves szinten kilenc százalékkal. Bár az áremelések nem váltottak ki nagyobb méretű sztrájkokat - noha kisebb, helyi munkabeszüntetések ettől kezdve időnként előfordultak - és egyéb tiltakozó megmozdulásokat, mindez mégis sokkolta a magyar társadalmat, azt jelezte, hogy véget ért az életszínvonal emelkedése, ezután a legjobb esetben is csak a visszaesés elkerüléséről lehet szó. Az újabb nemzetközi olajárrobbanás a magyar gazdaság számára súlyos „cserearány-romlást" idézett elő, vagyis megnőtt az eltérés az export és az import árszínvonala között - ez utóbbi javára. Ennek ellensúlyozására a kormány az import adminisztratív korlátozására s mind nagyobb külföldi hitelfelvételre kényszerült, ami már 1980-ban is jelentős (11,5 milliárd dollár) volt, 1985-re azonban már hatalmas eladósodást (19,5 milliárd dollár) eredményezett. 1980-tól kezdve a szocialista országok - így Magyarország - nyugati hitelfelvételi lehetőségét nagymértékben rontotta előbb az afganisztáni szovjet beavatkozás 1979 decemberében, majd a lengyel válság, ugyanis ezután arányaiban kisebb hiteleket magasabb kamatlábakkal és rövidebb lejárati időre lehetett a nemzetközi pénzpiacon felvenni.[3] Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország - hosszas tapogatózás és előkészítés után, valamint a kezdeti szovjet helytelenítés dacára - 1982 első felében belépett a Nemzetközi Valuta Alapba és a Világbankba; az előbbinek 146., az utóbbinak 143. tagállama lett.

Az olajárrobbanás után a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetése számára is világossá vált, hogy valamit tenni kell, mert az eddigi eszközökkel az 1960-as évek óta folytatott, ún. „nemzeti közmegegyezésen" alapuló politika nem tartható fenn. Az 1956-os magyar forradalom vérbefojtásával Moszkva által hatalomra juttatott Kádár János úgy igyekezett megőrizni a társadalmi nyugalmat, és valamiféle politikai legitimációt teremteni magának, hogy - a forradalmat követő kíméletlen megtorlás után - nem avatkozott bele az emberek magánéletébe, a rendszer keretein belül nagyobb mozgási szabadságot biztosított számukra, s ami nagyon fontos: garantálta az életszínvonal egyenletes és biztonságot nyújtó emelését. A Kádár-féle vezetés 1979 után már ez utóbbi szinten tartásának rendelte alá valamennyi korábbi prioritását. A felhalmozás minimálisra csökkent, a folyamatos hitelfelvételek a fogyasztói árak dotálását, valamint a teljes foglalkoztatottságot fenntartó, veszteséges nagyvállalatok támogatását szolgálták. A költségvetés egyre nagyobb hányadát kellett azonban a korábbi hitelek és kamataik törlesztésére fordítani.

Az extenzív növekedési politika kirajzolódó csődjével párhuzamosan megjelent a fennálló rendszert mindjobban elutasító ellenzék. 1979 októberében 254 aláírással levelet juttattak el Kádárhoz és Losonczi Pálhoz, az Elnöki Tanács elnökéhez, amelyben tiltakoztak a csehszlovákiai Charta 77 vezetői (köztük Václav Havel) ellen indított per miatt, és kérték - természetesen eredménytelenül - a magyar vezetők közbenjárását csehszlovák elvtársaiknál. Decemberben pedig megalakult a szerény méreteket öltő, de a pártvezetést létezésével rendkívül ingerlő Szegényeket Támogató Alap (SZETA), amely a hivatalosan tagadott - „szocialista viszonyaink között nincs nyomor" -, a valóság-

3 MOL, 288. fond, 4/177 ő. e.

ban azonban nagyon is létező magyarországi szegénység enyhítését tűzte ki céljául.

Az egyre erőteljesebb válságjelenségek ellenére Kádár szilárdan kezében tartotta a hatalmat, azt lényegében nem fenyegette senki, ráadásul meglehetősen széles tömegtámogatást is élvezett. 1980 márciusában került sor az MSZMP 12. kongresszusára, ahol az újjáválasztott, s immár szemmel láthatóan öregedő vezetés az addigi politika változatlan folytatását hirdette meg. Kádár és társai irtóztak minden lényegi változástól, mindössze csak kevésbé fontos korrekciókra voltak képesek, alapvető politikai döntések meghozatalára nem. Úgy vélték, hogy tisztán gazdaságpolitikai eszközökkel is fenntartható az említett „nemzeti közmegegyezés". Annyira rosszul határozták meg a kongresszuson elfogadott VI. ötéves terv irányelveit, hogy azokat nyolc hónappal később már jelentősen módosítani kellett.

Magyarország és az 1980-81-es lengyel válság

Minden jel arra mutat, hogy a lengyel válság kirobbanása váratlanul érte a magyar pártvezetést. 1980 februárjában tartották a LEMP 8. kongresszusát, amelyről a részt vevő magyar küldöttség olyan optimista beszámolót adott, mint amilyen sikerpropaganda-jellegű volt maga a rendezvény.[4] Az egyre érzékelhetőbb válságjelenségekre pedig az MSZMP nem figyelt oda kellően, noha lett volna rá lehetősége: Pozsgay Imre kulturális miniszter 1979 decemberében járt hivatalos látogatáson Varsóban, és az ott tapasztalt közállapotok, a rosszul működő államgépezet, a növekvő társadalmi elégedetlenség arra késztette, hogy a kormánytagoknak kötelező hivatalos útijelentésen kívül Kádárnak és Lázár György miniszterelnöknek külön feljegyzést készítsen mindarról, amit a lengyel fővárosban tapasztalt. Ebben leírta, hogy ha ez így folytatódik tovább, akkor az elégedetlenség rövid időn belül nyílt társadalmi krízis formáját fogja ölteni. Egyúttal az is igaz, hogy a nem sokkal a válság kirobbanása előtt, 1980. július 8-9-én (ekkor már megindult a sztrájkhullám az ország különböző vidékein) szintén Varsóba látogató Puja Frigyes külügyminiszter némiképp mást állított, mint Pozsgay, a szokásos sablon-véleményt fogalmazta meg: a nemzetközi kérdésekben „álláspontunk teljesen azonos", „kétoldalú kapcsolataink helyzetét, feladatainkat azonos módon ítéljük meg", „megbeszéléseink hasznosak, eredményesek voltak". Puja lengyel partnerén kívül találkozott Gierek első titkárral és Edward Babiuch miniszterelnökkel, s ők csak felületes utalásokat tettek a nehéz gazdasági helyzetre, illetve azon a véleményen voltak, hogy a

4 MOL, 288. fond, 11/4396 ő. e.

„belső ellenzék elszórt, kis csoportokban létezik, számottevő nemzeti-társadalmi bázis nélkül". Ezen kívül Gierek felelevenítette az évszázados lengyel-magyar hagyományokat, a lengyel menekültek 1939-es magyarországi befogadását, szólt a világháborúban a lengyel csapatok oldalán küzdő magyar katonai egységekről a Varsó körüli harcokban, s megjegyezte, hogy a magyar vezetés „nem fordíthat hátat" a romániai magyar kisebbségnek, mert „ha ezt tenné, saját társadalmával kerülne szembe". Emellett kora őszre vadászatra hívta meg Kádárt a Beszkidekbe, amit az előzetesen el is fogadott.[5]

I.

Mindezek alapján később még a magyar pártvezetésben is megfogalmazódott, hogy bizonyos mértékig az MSZMP is felelős a lengyel helyzet ilyetén alakulásáért, hiszen látnia kellett a bajokat, és ezekre mégsem hívta fel a LEMP szemellenzős vezetését, ha pedig nem vette észre a válságjeleket, akkor emiatt terheli mulasztás, mert ebben az esetben nem tett meg mindent a testvérpártok közötti normális kapcsolattartásért. Ez nemcsak a Politikai Bizottság szintjén merült fel (Kádár ezt a felvetést nem helyeselte), hanem még a párttagok körében is.[6] Az bizonyos, hogy legkésőbb 1979 nyarán Kádár maga is érzékelte, hogy Lengyelországban „nem jól mennek a dolgok". Ugyanis ekkor a Balatonnál töltötte szabadságát Gierek, és Kádárnak feltűnt - mivel ez éppen távol állt tőle -, hogy a lengyel pártvezető „rettentően magabiztos, elbizakodott, eléggé nagyúri allűrökkel rendelkezik", és tíz év alatt „messze került a munkásoktól". Az MSZMP első embere mindezen nagyon meglepődött, és észrevételeit megosztotta másokkal is.[7]

Kádár János - annak nyilvános hangsúlyozása mellett, hogy az MSZMP természetesen szolidáris a lengyel kommunistákkal, és mind gazdaságilag, mind politikailag lehetőségeihez képest teljes mértékben támogatja őket - a lengyel válság kapcsán kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy azt a LEMP vezetésének kell, mégpedig lehetőség szerint politikai eszközökkel, „szocialista módon" megoldania. Ez utóbbi azt jelentette, hogy Lengyelország továbbra is szocialista ország, a szovjet tömb, a Varsói Szerződés és a KGST tagja marad. „Adminisztratív eszközök" alkalmazását, vagyis a katonai megoldást Kádár abban az esetben tartotta megengedhetőnek, ha kimerülne a békés megoldás lehetősége, vagy ha maga a kommunista rendszer kerülne végveszélybe.[8] Ez ugyanis az egész szocialista tábort alapjaiban rengetné meg, s így az ő hatalmát is végzetesen megingathatná. A válság erőszakos úton való felszámolását azonban belső erőkkel - állambiztonsági szervek, hadsereg, rendőrség - javasolta végrehajtani. A szovjet beavatkozást csak a legvégső esetben tudta elképzelni, de még ezután is maguknak a lengyel kommunistáknak kellene a „konszolidációt" végrehajtani, vagyis az „összes politikai és társadalmi kérdést megoldani", mégpedig úgy, ahogyan azt ő és elvtársai tették 1956 után.[9] Saját tapasztalataiból tudta, mennyire nehéz - vagy mennyivel nehezebb - a dolga annak, aki szovjet szuronyok segítségével, saját népével szemben kerül hatalomra.

Az MSZMP azzal is igyekezett lengyel testvérpártját támogatni, hogy - más szocialista országoktól eltérően, amelyek folyamatosan támadták a LEMP-et és annak vezetőit „opportunizmusuk", örökös cselekvésképtelenségük és meghátrálásuk miatt - sem nyilvánosan, sem a „pártközi csatornákon" keresztül nem bírálta a lengyel vezetés egyet-

5 MOL KI, XIX-J-1-ny, 62. doboz, 105/PF/1980, illetve 119/PF/1980.

6 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e. A szocialista országok pártvezetésének részbeni kollektív felelősségét a lengyel válság kialakulásáért Gáspár Sándor vetette fel.

7 Tischler János, „Az 1980-1981-es lengyel válság és Magyarország a szemtanúk és résztvevők visszaemlékezései alapján" (a továbbiakban: *Az 1980-1981-es lengyel válság...*), in *Évkönyv X.* Budapest, 1956-os Intézet, 2002, 364. o.

8 Kádár ezt egy ízben a következőképpen fejtette ki: „Reméljük (...), hogy a lengyel elvtársak szocialista megoldásokat találnak a felgyülemlett problémákra. Számunkra is nagyon fontos, hogy legyen kivel és mivel szolidarizálni. A helyzetet természetesen a politika eszközeivel kell megoldani. (...) De azért vannak események, dolgok, amikor nem elegendő tisztán a politika, kellenek adminisztratív eszközök és egyéb, a szituációnak megfelelő módozatok. Őszinte elhatározottság kell mindenekelőtt, hogy minden szükséges eszközt igénybe vesznek a szocializmus fundamentumainak védelmére." (MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e.)

9 MOL, 288. fond, 11/4397 ő. e.

len lépését sem.[10] (Ez alól kivételt képezett az a levél, amelyet Kádár János aláírásával az MSZMP Központi Bizottsága intézett a LEMP KB-hoz 1981 szeptemberében, ennek megírását viszont egy konkrét esemény, a Szolidaritás szakszervezet kongresszusa váltotta ki.) A magyar pártvezető kifejtette az őt a lengyelországi válság kezdetén telefonon felhívó Brezsnyevnek is, hogy az MSZMP által követhető leghelyesebb magatartás az, ha tartózkodnak attól, hogy „kívülről beleszóljanak". Azzal érvelt, hogy ebben a cseppfolyós állapotban, amikor „különféle emberek bukkannak fel a lengyel pártvezetésen belül, illetve a párton kívül", mindkét fél számára abszurd helyzet állna elő, ha a magyar párt valakit elítélne vagy támogatna, a lengyel vezetés pedig ezzel pontosan ellenkező álláspontot alakítana ki. Kádár a lengyel válságot végső soron „családi ügynek" tartotta, amely egyes-egyedül a Szovjetunió vezette országok táborára – ezen belül is leginkább a lengyelekre – tartozik, s ezt következetesen képviselte a különböző nyugati tárgyalópartnerekkel, például Lord Carrington brit külügyminiszterrel és Hans Jürgen Wischnewskyvel, az éppen kormányon lévő német szociáldemokrata párt, az SPD alelnökével folytatott tanácskozásokon is. Az MSZMP KB 1980. október 16-i ülésén mindezzel kapcsolatban többek között kijelentette: „Az imperialistáknak igazuk van: Lengyelországot ők nem kapják meg többé, amíg a Föld gömbölyű és forog, ott kapitalizmus nem lesz többé. Ez lengyel ügy, ők oldják meg; mindenféle módon segítenünk kell nekik, sokszor intelligensen úgy, hogy nem szólunk bele az ő vitáikba. Mindent meg kell tenni, hogy elkerülhessünk mindenféle külső beavatkozást a lengyel dolgokba. És mi ezt az álláspontunkat fogjuk a továbbiakban is képviselni."[11]

Ami a lengyel válság okait illeti, azokat Kádár leginkább a mezőgazdaság 1956 utáni ismételt szövetkezetesítésének elmaradásában („a lengyel társadalom alapjait illetően meg kell mondani, hogy ha a mezőgazdaság nincs szocialista alapokra helyezve, akkor a népgazdaság féllábon áll, és ez társadalmi és politikai kérdés is, nemcsak termelési" – mondotta), a túlerőltetett gazdasági fejlesztési ütemben és a LEMP vezetése által elkövetett súlyos hibákban látta.[12] A többi kommunista pártvezetőhöz hasonlóan ő sem ismerte – s természetesen nem is ismerhette be –, hogy mindez a rendszer válsága, ami annak lényegéből ered. Zavarta őt, hogy a Szolidaritás igazi munkásmozgalom volt, egy igazi munkással az élen. Kádár örökösen a „munkásosztályra" hivatkozott, ahogy azt ő magának elképzelte, és nem tudott mit kezdeni a ténnyel, hogy a lengyel „munkáshatalom ellen" – az 1956-os magyar forradalomhoz hasonlóan – maga a munkásság lépett fel, még ha jelen esetben békés eszközökkel is. („Ebben az a legrosszabb, hogy munkások csinálják, és még a vezérük is munkás" – jelentette ki 1980 augusztusában az egyik beszélgetés során a balatonaligai pártüdülőben.[13]) Így az 1956-os „magyar sablont" alkalmazva, szakaszokra bontva szemlélte, mi is történik Lengyelországban. Szerinte a sztrájkok a munkások jogos elégedetlenségéből fakadtak, de menet közben megjelentek és átvették az irányítást a szocializmusellenes erők, a külső és belső felforgatók. Ezek fogadtatták el a munkásokkal a Szolidaritás életre hívását, s annak leple alatt valójában a kommunista rendszer felszámolására törekednek, miközben manipulálják a becsületes, de megtévesztett munkástömegeket. Mindezt egy jól megszervezett belső ellenforradalmi központ hangolja össze – nyilvánvalóan külföldi irányítással.[14] Csak így lehetett, úgy-ahogy, megmagyarázni, hogy miért a munkásokkal szemben kell a „munkáshatalmat" megvédeni.

Az MSZMP KB első titkára új következtetéseket is levont a lengyel válságból. Például azt, hogy a szocialista rend külső és belső ellenségei többet tanultak az 1956-os magyarországi és az 1968-as csehszlovákiai eseményekből, mint az uralmon lévő kommunista pártok. S ennek tu-

10 Gyenes András, a Központi Bizottság titkára az MSZMP KB 1980. december 2-i ülésén tartott előadói referátumában ezt így fogalmazta meg: „Megnyilatkozásainkban nem bíráljuk a lengyel vezetés által szükségesnek tartott lépéseket, módszereket, s minden lehetséges alkalommal megerősítjük szolidaritásunkat nehéz küzdelmükkel." (MOL, 288. fond, 4/177 ő. e.)

11 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e. Egyébként a „családi ügy" kifejezést maga Kádár is emlegette, például az MSZMP Központi Bizottsága 1981. március 26-i ülésén. (MOL, 288. fond, 12/217 ő. e.)

12 MOL, 288. fond, 5/815 ő. e., illetve 11/4392 ő. e.

13 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 364-365. o.

14 MOL, 288. fond, 4/178 ő. e.

lajdonítható az, hogy a rendszerrel szembenállók Lengyelországban vállalták, hogy „a szocializmus fundamentumát nem szabad bántaniuk; a párt vezető szerepét és a szövetségi rendszerben, a Varsói Szerződésben való tagságot nem vitatják". Ebből kifolyólag a szocializmus ellenségei még sok tartalékkal rendelkeznek, s harcolni is jóval nehezebb lesz ellenük, már csak azért is, mert „bár a normális rendet felbomlasztották, most nem arra vették az irányt, hogy a szekeret felborítsák".[15] Kádár ez utóbbira felhívta a lengyel vezetők figyelmét is, kiemelve, hogy ebből következően „hosszú, csendes és igen kemény küzdelem vár a lengyel kommunistákra, s ebből a harcból bizonyos hullámok majd nekünk is jutnak, mi vállaljuk és szolidárisak vagyunk a lengyel kommunistákkal".[16]

A lengyel események belpolitikai szempontból egyszerre hozták kellemes és kényelmetlen helyzetbe a magyar vezetést. Nyíltan lehetett beszélni arról, mennyivel jobb Magyarországon, mint például Lengyelországban, hiszen itt nyugalom van és viszonylag jó az ellátás. Büszkén lehetett igazolni a kádári politika helyességét, amit meg is tettek önmaguk előtt az MSZMP vezetői, valamint nyilvánosan a tömegtájékoztató eszközök is. Kádárnak az 1956-os „ellenforradalom" közelgő 25 éves évfordulója mellett éppen a „lengyel ügy" kínált megfelelő alkalmat arra, hogy pozitívan összegezze az MSZMP negyedszázados tevékenységét. Elmondhatta, hogy azokat a hibákat, amelyeket a lengyel vezetők sorozatosan követtek el éveken keresztül, ő és elvtársai elkerülték. 1956 után a magyar vezetés ügyesen ismerte fel azt is, hogy a formailag kisebb kiváltságok és kényszerek - különleges üzletek a pártfunkcionáriusoknak, a vezetők mindennapos kötelező dicsérete, a hatalommal való rendkívül durva visszaélés, a teljesen megalapozatlan és fedezet nélküli, a valósággal mindinkább konfrontálódó sikerpropaganda - sokkal jobban irritálják az embereket, mint a hosszabb távon is megváltoztathatatlannak tűnő geopolitikai tények (például a szovjet hadsereg magyarországi jelenléte, vagy a varsói szerződésbeli

15 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e., valamint 11/4392 ő. e.

16 MOL, 288. fond, 5/809 ő. e. és 4/174 ő. e.

tagság). Az 1956-os forradalmat közvetlenül megelőző időszak hibáiból okulva az 1960-as években kiépítették a megfelelő áttételeket és transzmissziós szíjakat - például szakszervezetek, Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ), Hazafias Népfront - a pártvezetés és a tömegek között, amit szocialista demokráciának neveztek el. Az MSZMP vezetése nem emelkedett megközelíthetetlen magasságokba, s Rákosihoz képest szó sem volt Kádár személyi kultuszáról. Valóban létezett egyfajta kapcsolat - s kisebb mértékben „bizalom", amit pártberkekben oly szívesen emlegettek - az egyeduralkodó párt és a társadalom között. Kádár ebben a tekintetben a következőt vallotta: önmagában nem állja meg a helyét az az állítás, miszerint egy országban csak akkor lehet politikai békesség, ha van elegendő ennivaló. Ez fontos, sőt nagyon fontos, de nem ez a leglényegesebb, hanem az, hogy egy országban olyan kapcsolat legyen a vezetés és a társadalom, „a vezetők és a vezetettek" között, hogy „gyakorlattá váljék a szavak és a tettek egysége".[17]

Magán az MSZMP-n belül is sikerült elkerülni mindazt, ami a LEMP-et szinte teljesen megbénította az 1980 júliusi-augusztusi sztrájkok alatt és után. Magyarországon nemcsak hangoztatták, hanem meg is valósították azt az elvet, hogy a párt irányító testületeiben született határozatokat kifelé egységesen képviselik, így érvényesítvén a párt egységét és vezető szerepét. Ugyanígy szigorúan ügyeltek az ún. „demokratikus centralizmusra", vagyis a felső szinten hozott döntések alsóbb szinteken történő ellentmondásmentes végrehajtására. Mindehhez viszont szükség volt Kádár János abszolút tekintélyére, akinek nemcsak belföldön, hanem külföldön is sikerült elfogadtatnia magát.

Az MSZMP vezetése számára egyúttal nyugtalanságot is okoztak a lengyel események, hiszen olyan működési zavar következett be a szocialista táboron belül, amely kihívásként jelentkezett a tömb többi országának belpolitikai életében is. Ennek ellenére Kádár 1980 szeptemberi országgyűlési beszédében elmondta, hogy a lengyel helyzet miatt nem válik szigorúbbá az MSZMP politikája, s ugyanezt hangoztatta a KB már említett október 16-i ülésén is: „Nekünk sok jó tapasztalatunk van, ami-

17 MOL, 288. fond, 4/178 ő. e.

nek nyomán a gyakorlatot a társadalmi élet úgyszólván minden területén megváltoztattuk. Ezeket a tapasztalatokat azért érdemes emlegetnünk, okkal, móddal és mértékkel, mert új időszerűséget nyertek. Ezt mi politikai vívmánynak tekintjük. És még a gyakorlatunk is új időszerűséget, új aktualitást nyert. Ezeket a vívmányainkat, törekvéseinket, eredményeinket, amelyeket a politikában, a társadalom életében, a néppel való kapcsolatunkban elértünk, úgymond karban kell tartani."[18] Mindazonáltal a magyar pártot szintén erősen aggasztotta a lengyel válság, mégha ennek éppen az ellenkezőjét hirdették is.[19] Az MSZMP Politikai Bizottsága azt vallotta, hogy a „lengyel út" nem vonzó Magyarországon, mert itt az emberek elértek egy tisztes nívót, amire vigyázni akarnak, van tehát mit veszíteniük, ha a lengyelországihoz hasonló nyugtalanság alakulna ki. Azért azzal a pártvezetés is tisztában volt, hogy „a társadalomban vannak - nem túl sokan - akik a Szolidaritásnak drukkolnak, és szívesen vennék a lengyelországi példa magyarországi terjedését", és emiatt jónak látta figyelmeztetni a közvéleményt.[20] A lengyel földön végbemenő változásokkal ugyanis, a humán értelmiség mellett, kezdetben leginkább az „egyszerű gyári melósok" értettek egyet, és a budapesti

18 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e. A *Népszabadságba* 1980. november 16-án Rényi Péter írt egy háromnegyed kolumnás cikket *Karbantartás* címmel, amelyben Kádár fenti beszédére utalva, és hozzá hasonlóan, ő is a magyar szocializmus stabilitását, a politikai gyakorlat helyességét, az elért eredmények és vívmányok nagyszerűségét bizonygatta. Másrészt viszont igyekezett leszögezni, hogy az MSZMP a „nyugati imperialista sajtótermékek" - *Die Welt, Daily Telegraph, The Guardian* stb. - állítása ellenére nem ijedt meg a „lengyel fertőzéstől", s nem ezért vontak vissza több, már betervezett nagymértékű áremelést, és nem emiatt fordul elő időnként néhány órás munkabeszüntetés Magyarországon is.

19 Gáspár Sándor az 1980. október 16-i KB-ülésen például ezt mondta: „A lengyel események miatt nincs okunk arra, hogy kapkodjunk, s megpróbáljunk valamit csinálni. Nekünk erre nincs szükségünk. Határozottan folytatni kell azt a politikát ebben az értelemben is, amit 20 évvel ezelőtt elkezdtünk." (MOL, 288. fond, 4/174 ő. e.) Kádár a Varsói Szerződés tagállamai párt- és kormányvezetőinek 1980. december 5-i moszkvai tanácskozásán pedig ezt így fogalmazta meg: „Az imperialista erők azt hangoztatják, hogy a többi szocialista ország »fél a lengyel fertőzéstől«. Az események bennünket belpolitikai szempontból kevésbé nyugtalanítanak, a kérdéssel inkább mint közös nemzetközi gonddal foglalkozunk." (MOL, 288. fond, 5/815 ő. e.)

20 MOL, 288. fond, 12/217 ő. e.

lengyel nagykövetség munkatársai is feljegyezték, hogy 1980 őszétől a szolidaritás kifejezéseként mindig volt friss virág a budapesti Bem-szobor talapzatán.[21] Ráadásul a korábbiakhoz képest a különböző ellenzéki megnyilvánulások is megszaporodtak, és mindezek „aktívabb politikára és nagyobb éberségre" sarkallták a magyar pártvezetést. Olyannyira, hogy a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) 1980 decemberi kongresszusán Kádár szájából hosszú idő óta szokatlanul agresszív kijelentések is elhangzottak, például, hogy az MSZMP „eltökélten megőrzi és megszilárdítja a szocializmus vívmányait", és „nem engedi megbontani a proletár internacionalizmus egységét".[22] 1981 kora tavaszán ismételten az MSZMP első embere jelentette ki nyilvánosan - ezúttal a Hazafias Népfront kongresszusán -, hogy „a nép, az ország sorsával játszani senkit nem engedünk, azzal játszani nem szabad".[23] Más alkalommal pedig arról beszélt, hogy „ebben a feszültebb helyzetben becsüljük meg jobban, védjük meg a vívmányainkat; azokkal pedig, akik fenekednek, uszítani akarnak, értessük meg, hogy ezek a nép vívmányai, nem engedjük meg senkinek, hogy hozzájuk nyúljon".[24] Ez a Szolidaritással kapcsolatot kereső, szerveződő hazai ellenzékre vonatkozott, illetve azokra, akik a lengyel példát megkísérelték volna Magyarországon is meghonosítani. A nyugati megfigyelőknek mindez úgy tűnt, hogy az MSZMP visszatért azon irányvonalához, miszerint „a Szovjetunió címére intézett hűségnyilatkozatokkal akarja megőrizni belpolitikai mozgásszabadsá-

21 AAN, KC PZPR, 950/10. Wydział Zagraniczny, notatki, 1981.

22 MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e.

23 Kádár ezt bővebben így fejtette ki: „Tudatában vagyunk annak is, hogy a szocializmusnak Magyarországon voltak, és elszigetelten ma is vannak ellenségei, nagyon megfogyatkozva és nagyon szórványosan. Nyíltan fellépni nem tudnak, mert a nép óriási többsége a szocialista rendszert és a szocialista programokat támogatja. Vannak zavaros fejű emberek, és vannak, akik szereplési viszketegségben szenvednek, »hérosztratoszi« hőstettre pályáznak. Ezek - mert pozitívan nem tudnak hozzájárulni a társadalom ügyéhez - legalább valami negatív cselekménnyel szeretnének nevezetessé válni. Vannak felelőtlen emberek, akik nem gondolnak arra, hogy a közügy mindenekelőtt való. Ezek az emberek az utóbbi időben egy kicsit felélénkültek. Szórványosan, elszórtan. Meg kell mondanunk, hogy vívmányaink destruktív támadását sehol sem tűrjük el." (MOL, 288. fond, 12/217 ő. e.)

24 MOL, 288. fond, 12/217 ő. e.

gát".[25] Ezzel együtt nem véletlen, hogy az az idő tájt Magyarországon is egyre sűrűbben bejelentett áremelések során nagy figyelmet fordítottak arra, nehogy ezek a lengyelországihoz hasonló hatást váltsanak ki. 1981 elején, röviddel azután, hogy a Visztula mentén a hatalom és a Szolidaritás között éles konfrontáció alakult ki a szabad szombatok miatt, Magyarországon be is vezették az ötnapos munkahetet, a közvélekedés szerint éppen azért, hogy ez ne válhasson követeléssé.

A Gáspár Sándor által irányított SZOT természetesen szembenállt a Szolidaritással, hiszen ennek létezése önmagában is zavaró és irritáló tényező volt, tekintettel arra, hogy a magyar szakszervezetek - a SZOT irányítása és felügyelete alatt - semmiféle valós munkavállalói érdekvédelmet nem láttak el, csupán az MSZMP vezetése által hozott határozatok végrehajtói és az éppen aktuális ötéves terv teljesítésének ösztönzői voltak. Szóba sem jöhetett, akár csak végső eszközként is, a sztrájk, mivel „az osztályharc egykor bevált fegyvere a szocialista építés körülményei között önpusztító, önemésztő eszközzé válhat", hiszen „minden érték a munkából származik, s ha valaki nem dolgozik, semmilyen értéket nem lehet termelni, és nem lehet semmilyen rétegnek a helyzetét javítani". Különféle propagandaanyagokban magyarázták meg azt is, miért káros egy Szolidaritás-típusú szabad, önigazgató és független - értsd: nem a kommunista párt által ellenőrzött - szakszervezet léte (többek között azért, mert „ez már önmagában is ellentmondásossá teszi a munkásosztály hatalmát s arra káros hatást gyakorol", ráadásul „ellentétes a munkásosztály érdekeivel, visszalépés, mert egy olyan nagy és történelmi vívmányt tesz kérdésessé, mint a munkásosztály egysége").[26] A SZOT a központi lengyel hatalom befolyása alatt maradt, minden szempontból erősen megroggyant szakszervezeteket támogatta. Maga Gáspár Sándor - aki egyidejűleg tagja volt az MSZMP Politikai Bizottságának és Titkárságának, és 1978-tól tíz éven át a Kreml irányításával működő Szakszervezeti Világszövetséget is vezette - szívesen osztotta meg tapasztalatait a lengyel vezetés tagjaival. Amikor például Tadeusz Grabski, a LEMP KB titkára látogatott 1980 novemberében Budapestre, Gáspár részletesen kifejtette neki „a magyar szakszervezeti mozgalom újjászervezésének 1956-os tapasztalatait, azt, hogy miként értelmezzük a szakszervezetek önállóságát, érdekvédelmi funkcióját, a párt és a szakszervezetek viszonyát".[27] 1981 decembere, a lengyelországi hadiállapot bevezetése után pedig a SZOT elnöksége az MSZMP Politikai Bizottságának támogatásával felvette a kapcsolatot az „illetékes lengyel elvtársakkal", hogy ha igénylik, bármikor szívesen konzultálnak velük, és megosztják tapasztalataikat.[28]

A magyar politikai és szakszervezeti vezetés álláspontja tökéletes összhangban volt a tekintetben, hogy Magyarország „a Szolidaritás nemzetközi legalizálásához" semmilyen formában nem nyújt segítséget. Az említett 1980 decemberi SZOT-kongresszus szervezői - de Kádár János is - komolyan tartottak attól, hogy a lengyel küldöttség tagjai között helyet kap majd a Szolidaritás egy képviselője is.[29] Igazi megkönnyebbüléssel vették tudomásul, hogy ezt végül is sikerült elhárítani. Ugyanennek az álláspontnak a kifejezése volt, hogy az MSZMP Titkárságának 1981. január végi ülésén hozott határozat alapján a magyar fél nyomatékosan közölte lengyel partnerével, hogy Gáspár Sándor február elejére tervezett lengyelországi látogatása során „nincs szándékunk találkozni a Szolidaritás vezetőivel".[30] A SZOT-kongresszusra Nyugaton is megkülönböztetett figyelem hárult, hiszen a kommunista blokk egyik mintaállamának szakszervezeti szövetségéről volt szó, egy másik kommunista ország súlyos politikai, társadalmi és gazdasági válságának fényében. Ebből a szempontból a rendezvény felemásra sikeredett. Határozottan leszögezték azt, ami addig is tudott volt, nevezetesen: a magyar vezetés nem akarja „lengyel mintára" átalakítani a magyar „munkavállalói-érdekvédelmi mozgalmat". Elismerték viszont, hogy szükség van a „megrekedt" szakszervezeti munka reformjára, rögtön hozzátéve, hogy „a szükséges megújulással egy-

25 MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e.
26 MOL, 288. fond, 58/9 ő. e.
27 MOL, 288. fond, 11/4391 ő. e.
28 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.
29 MOL, 288. fond, 5/815 ő. e.
30 MOL, 288. fond, 7/622 ő. e.

időben" nem kell a magyar szakszervezetek „funkcióinak lényegén" változtatni.[31]

Magyarország, saját növekvő problémái ellenére, gazdaságilag is segítségére sietett az e téren valóban súlyos gondokkal küszködő Lengyelországnak – egy ízben Moszkva kezdeményezésére. 1980 novemberében Brezsnyev levelet küldött a csehszlovák, a bolgár, a keletnémet és a magyar pártvezetőnek, amelyben a Lengyel Népköztársasággal szembeni „internacionalista, sőt osztálykötelességre" hivatkozva a következőt javasolta: a Szovjetunió a következő évben csökkenti „a szocialista közösség egyes országainak szállított olajmennyiséget", ezt a felszabadult készletet keményvalutáért eladják a nyugati piacokon, és a bevételt „a megfelelő országok nevében" térítésmentesen Varsónak utalják át, hogy a Kreml sokrétű gazdasági támogatásán túlmenően ily módon is könnyítsenek Lengyelország kritikus pénzügyi helyzetén. Magyarország vonatkozásában ez azt jelentette, hogy a kétoldalú megállapodásban rögzített kvótához képest 1981-ben 420 ezer tonnával kevesebb kőolaj érkezik a Szovjetunióból (ennek piaci ára közel 100 millió dollár), aminek ellenértékét Moszkva a szovjet tömbön kívül használhatatlan transzferábilis rubelben kifizeti Budapestnek, egyúttal a szovjet fél ígéretet tett arra, hogy a magyar áruszállítások szintje változatlan marad. Kádár gyakorlatilag postafordultával válaszolt, s természetesen beleegyezett Brezsnyev akaratába, hogy a lengyel vezetés ilyen formában rendkívüli segítséget kapjon a testvéri országoktól.[32]

Magát a közvetlen magyar gazdasági segítséget levélben kérte Budapesttől a lengyel kormány, egyrészt 1980 kora őszén, másrészt pedig Jaruzelski tábornok 1981. december 13. után. 1980 végén Magyarországról 13,5 millió rubel értékben soron kívüli segélyszállítások – élelmiszer és fogyasztási cikkek – érkeztek Varsóba, amelyeket 1981-ben a lengyel fél nyersanyagokkal és fogyasztási cikkekkel kiegyenlített, illetve a magyar kormány átütemezte az 1980 végére kialakult 58,5 millió rubel összegű lengyel tartozás törlesztését.[33] 1981 folyamán Magyarország csereüzletek formájában nyújtott gazdasági támogatást, például oly módon, hogy Budapest 280 millió darab cigarettáért 2500 kis Polski Fiatot, valamint 1200 tonna félsertésért tizenhatezer tonna borsószenet vásárolt. A hadiállapot bevezetését követően a Lengyelország ellen hozott nyugati, elsősorban amerikai gazdasági embargó miatt Magyarországnak a korábbinál nagyobb támogatást kellett biztosítania. 1981. december 13. után a magyar kormány a piaci ellátás javítása céljából gyors gazdasági segítséget nyújtott Lengyelországnak, a lengyel fél kérésére világpiaci áron és konvertibilis valutában számolva 35 millió dollár értékben szállított élelmiszert és alapanyagot (sertéshús, zsír, napraforgóolaj, alumíniumtömb, karbamid stb.), olyan formában, hogy például 50 ezer tonna kokszolható lengyel szén ellenében Magyarország három millió dollár értékben sertéshúst adott.[34] Ezen kívül a magyar fél az 1982-re már megállapított kontingenseken felül 25 millió rubel többletszállítást is teljesített.[35] 1981-et követően a magyar pártvezetés és a kormány a gazdasági támogatás fő formájának a leírtakhoz hasonló cserejellegű szállításokat tekintette. A tárgyalt időszakban (1980-82) a magyar fél állandóan és erőteljesen szorgalmazta – saját szállításait is ettől tette függővé –, hogy a lengyelek minden áron tegyenek eleget a kétoldalú szerződésekben vállalt kötelezettségeiknek. Ez eredményesnek is bizonyult, csak kisebb szállítási fennakadások fordultak elő.

Az eredeti szándék szerint térítésmentes segélyt – egy-egy humanitárius küldeményt leszámítva – Magyarország csak 1981 decembere után, és kizárólag a Magyar Vöröskereszt, valamint a SZOT szervezésében nyújtott. Ez az irányelv 1982 februárjában annyiban módosult, hogy egyszeri kivételként a kádári vezetés „a lengyel kormány kérésére 1981. december 13. után eszközölt 26 millió rubel értékű rendkívüli szállításokat segélyként" számolta el. Jaruzelski tábornok levele nyomán Lázár György miniszterelnök eredetileg mintegy 36-37 millió rubel értékű segítséget ajánlott fel, ebből lett végül ez a 26 millió rubel, ami egyébként

31 MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e.
32 MOL, 288. fond, 47/764 ő. e.
33 MOL, 288. fond, 5/847 ő. e.
34 MOL, 288. fond, 58/11 ő. e., illetve 11/4403 ő. e.
35 MOL, 288. fond, 5/847 ő. e.

nem azonos a 25 millió rubel értékű, az 1982-es terven felül küldött magyar többletszállítással.[36] Ezen kívül pedig a magyar kormány - ugyancsak lengyel kérésre - igyekezett részt venni a kihasználatlan lengyel termelőkapacitások hasznosításában, valamint egyes esetekben hamarabb teljesített bizonyos később esedékes szállításokat.

A Magyar Vöröskereszt már a hadiállapot bevezetését követő néhány napban három millió forint értékű, nem publikus segélyt küldött Lengyelországba az idősek és a gyermekek megsegítésére (1981 augusztusában ugyanezen célból gyógyszert juttatott el lengyel partnerszervezetéhez), majd 1982. január 13-án, a Vöröskereszt Társaságok Ligája kezdeményezésére vállalt, négy hónapra szóló segélyakciója keretében, tíz tonnás élelmiszerküldeményt indított útnak lengyel földre - erről immár a magyar sajtó is hírt adhatott.[37] A SZOT pedig „a magyar szakszervezetek szolidaritási alapjából" 15 millió forint értékű gyógyszert, élelmiszert és „egyéb árut adományozott a lengyel dolgozók nehéz helyzetének enyhítésére".[38] Az MSZMP Politikai Bizottsága magától értetődően helyeselte a SZOT és a Magyar Vöröskereszt segítségnyújtási akcióit, de a tökéletes ellenőrzés érdekében - biztos, ami biztos alapon - 1982 januárjában ezek koordinálásával megbízta a KB Külügyi Osztályát.[39]

II.

Kezdettől fogva erőteljes propaganda folyt a Szolidaritás és az általa szervezett sztrájkok ellen Magyarországon, amely azt sulykolta, hogy ezek a sztrájkok a nálunk elért életszínvonalat és a szocialista vívmányokat veszélyeztetik. Ez a központilag jóváhagyott propaganda 1981 nyarától kiszélesedett, és általános lengyelellenes kampánnyá változott - nehogy a „lengyel ragály" átterjedjen Magyarországra is -, amely azt terjesztette, hogy a lengyelek nem szeretnek dolgozni, ha-

36 MOL, 288. fond, 7/645 ő. e., illetve 7/641 ő. e.
37 MOL, 288. fond, 11/4403 ő. e., illetve *Népszabadság*, 1982. január 14.
38 *Népszabadság*, 1981. december 31.
39 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.

szontalanok és ingyenélők. A magyar hírközlő szervek sikeresen meglovagolták azt a tényt, hogy miközben előbb stagnált, majd lassan süllyedésnek indult a magyar életszínvonal, folyamatosan érkeztek a hírek a lengyelországi sztrájkokról, s a magyar társadalom egy része - a kisebbik része! -, amely megrémült a jelenségtől, a két esemény között ok-okozati összefüggést vélt felfedezni. Az ebben az időben már meglehetősen gyakorivá váló fogyasztói áremeléseket, valamint a még ennél is gyakoribb ilyen jellegű szóbeszédeket az emberek szinte automatikusan összekapcsolták azzal, hogy Magyarországnak nagymértékű és ingyenes gazdasági segítséget kell nyújtania Lengyelországnak, és emiatt kell belföldön állandóan emelni az árakat. A legkisebb ellátási zavarokat is sokan azonnal a lengyel eseményekkel magyarázták.[40] Ezeket a híreszteléseket hivatalosan soha, egyetlen egyszer sem cáfolták, pedig összességükben megalapozatlanok voltak. A cél világos volt: ezáltal is a lengyelek ellen hangolni a magyar társadalmat. A fentebb ismertetett adatokat szigorúan bizalmasan kezelték, ezeket a sajtóban nem lehetett nyilvánosságra hozni, így az emberek ezekről vajmi keveset tudtak, noha jórészük, a párttagokat is beleértve, kifejezetten igényelte, hogy a számokról tájékoztatást kapjon.[41] Ez nem történt meg, ennélfogva a tájékoztatás hiánya s ezzel párhuzamosan a „suttogó híresztelések" jelentősen hozzájárultak az olyan vélemények terjedéséhez, mint: „mibe kerül nekünk, magyaroknak a lengyelországi helyzet", „a lengyelek azt várják, hogy a többi szocialista ország tartsa el őket", „nem sztrájkokkal, hanem jobb munkával lehet az élet- és munkakörülményeket javítani", „képtelenség nem dolgozni és többet elosztani, vagy sztrájkolgatni, miközben a többi szocialista ország népe dolgozik".[42] Az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozásokra utalva Kádár így fogalmazott a Belügyminisztérium 1980 novemberi parancsnoki értekezletén: „A mi legszélesebb közvéleményünknek - nem szívesen használom azt a kifejezést, hogy az egyszerű dolgozóknak - az volt az első reagálása: mi az, Lengyelországban sztrájkolnak, és amíg ott

40 MOL, 288. fond, 11/4391 ő. e., 11/4399 ő. e. és 11/4400 ő. e.
41 MOL, 288. fond, 11/4403 ő. e.
42 MOL, 288. fond, 12/216 ő. e., 11/4389. ő. e. és 11/4471 ő. e.

sztrájkolnak, talán mi dolgozzunk helyettük? Munka, dolog nélkül miből fognak élni? S azt kell mondanom, hogy ez egészséges reagálás volt." Ugyancsak Kádár 1981 márciusában Stanisław Kaniának megemlítette: „Hagyományos barátságunk ellenére ilyen vélemények is elhangzanak nálunk: vajon a lengyelek nem tudják, hogy dolgozni kell?"[43] Mindeközben szüntelenül találgatások folytak arról, hogy milyen mértékű a magyar gazdasági segítség Lengyelországnak, nem lesz-e ennek negatív hatása a magyar életszínvonalra, s a lengyel szállítások elmaradása - ami, mint láttuk egészében véve szintén nem állta meg a helyét - milyen károkat okoz a magyar népgazdaságnak.[44]

Az ilyen nézetek kialakulásában döntő szerepe volt a magyar médiumoknak, amelyek következetesen félretájékoztatták a társadalmat a lengyel válság tényleges okairól, azt sugallván, hogy nem az előző évek katasztrofális politikája miatt került sor a sztrájkokra 1980 nyarán, hanem éppen fordítva: a Szolidaritás miatt rossz az ellátás, mert a szakszervezet önös céljaitól vezéreltetve és „az imperialista felforgató erők parancsait követve" egyik sztrájkot a másik után szervezi. A tömegtájékoztatás arra akarta ráébreszteni a magyar lakosságot, hogy elégedjen meg azzal, amije van, mert a szabadságvágy csupán káoszt eredményez és a gazdaság állapotának drasztikus romlását idézi elő. A magyar vezetés azt is ösztönözte, egyáltalán nem sikertelenül, hogy a kétségbeejtő lengyel gazdasági viszonyok fényében az emberek jobban, „pozitívabban" értékeljék a relatív biztonságot nyújtó Kádár-rendszert, ne annak hibáit nézzék, hanem inkább örüljenek annak, hogy Magyarország nem került olyan helyzetbe, mint a lengyelek.[45] A szélesebb közvéleményt - ideértve az értelmiség jórészét is - megcélzó, finoman csöpögtetett „meggyőzés" egyik legfőbb orgánuma az *Új Tükör* című hetilap volt, ahol elsősorban Fekete Sándor főszerkesztő a lengyel események káros hatásaival szemben a kádári berendezkedést ajánlotta feltétel nélküli elfogadásra. Emellett a tömegkommunikációs propaganda 1981 nyarától minden alkalmat megragadott arra, hogy befeketítse a lengyeleket, hamis és hazug sztereotípiákat alakítson ki róluk: lásd például a hétfő esti - akkoriban hétfőnként még nem volt televíziós adás! -, magas hallgatottságnak örvendő rádiókabarék „tréfáit" („Hogyan éheztetik a lengyel egeret? Bezárják a spájzba.", vagy: „Milyen a lengyel szendvics? Két kenyérjegy között egy húsjegy."). Semmiben sem maradt el ettől az Árkus József-féle szatírikus tévéműsor, a *Parabola,* és a szintén Árkus által vezetett *Ludas Matyi* című hetilap.

A lengyelellenes kép kialakulásához kétségtelenül hozzájárultak az ebben az időszakban felbukkanó lengyel „utcai árusok", akik Magyarországon addig szokatlan módon, közterületeken kínáltak eladásra az iparcikkektől kezdve a pulóverekig mindent.[46] Létrejöttek az ún. „lengyel piacok", ahol az emberek tömegesen vásárolták az olcsó árucikkeket a lengyelektől, miközben többnyire mélyen lenézték őket, és büszkék voltak a saját forintjukra. Ezt kísérte még ugyanezen „lengyel kereskedők" bevásárlóturizmusa, amely méreteihez képest hatalmas visszhangot kapott. Az kevesekben merült fel, hogy nagy baj van egy tízmilliós országnak a gazdaságával, ha azért akadozik időnként az ellátás és azért lesz egyre több hiánycikk, mert azt néhány ezer lengyel felvásárolja és kiviszi az országból. A hivatalból támogatott félrevezetés éppen ezen a ponton volt a leghatékonyabb és a legmeggyőzőbb.

Végeredményben a lengyelellenes propaganda szerfelett sikeresnek bizonyult, és alaposan megtépázta a valódi lengyel-magyar barátság eszményét, amely nemcsak az idős- és középnemzedék, hanem még a fia-

43 MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e., illetve AAN, KC PZPR, 1822 (wizyta I-ego sekretarza KC PZPR Stanisława Kani na Węgrzech, marzec 1981).

44 MOL, 288. fond, 11/4471 ő. e.

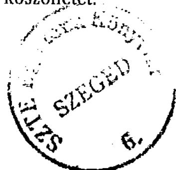
45 MOL, 288. fond, 4/177 ő. e.

46 MOL, 288. fond, 11/4471 ő. e. Néhány magyar „vásárlót" még az is erősen irritált, hogy elmondásuk szerint „helyenként a lengyel árusok a lengyel út követésére felszólító röpcédulákat és Szolidaritás-jelvényeket osztogattak". (MOL, 288. fond, 11/4398 ő. e.) A magyar belbiztonsági szervek, főként 1981-ben, nemegyszer jegyeztek fel ilyen és ehhez hasonló eseteket, a piacokon kívül másutt is (például hotelekben, kempingekben, pályaudvarok környékén vagy autóbuszokon), s nemcsak Budapesten, hanem az ország különböző pontjain, többek között Miskolcon, Békéscsabán, Gyöngyösön és Debrecenben. Előfordult az is, hogy lengyel állampolgárok „Lengyel-magyar barátság", illetve „Szolidaritás-SZETA" kezdetű magyar nyelvű röplapokat terjesztettek Budapesten. Mindezekhez lásd: (volt) Történeti Hivatal, Napi Operatív Információs Jelentések, 1980-1988, III/III.

talok körében is élőnek számított. 1978 őszén, az MSZMP megbízásából, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályán Terestyéni Judit és Dögei Ilona ezer főre kiterjedő közvéleménykutatást készített a 14 és 30 év közötti korosztály képviselőinek megkérdezésével. A felmérés *A fiatalok és a Szovjetunió (Ismeretek és vélemények a Szovjetunió történelméről, gazdaságáról és mindennapi életéről)* címet viselte, és azt lett volna hivatva bizonyítani, mennyire „népszerűsödik" a Szovjetunió a magyar ifjúság körében. Ezt a tendenciát természetesen úgy-ahogy „ki is mutatták", de ha ezt leszámítjuk, a közvéleménykutatás valós megítéléseket tükröz vissza. Az összegzésből kiderül, hogy a felállított hat kategória közül ötben a lengyelek az első, egyben a második helyen álltak. 1978-ban a magyar fiatalok szívesen fogadták volna a lengyeleket turistaként (91 %), letelepedőként (75 %), iskolatársként/munkatársként (84 %) és szomszédnak (78 %), szívesen barátkoztak volna velük (87 %), és a franciák után (43 %) szívesen kötöttek volna a lengyelekkel házasságot (42 %). Minden kategóriában ugyanaz a tíz ország szerepelt (Lengyelország, Szovjetunió, Franciaország, Ausztria, Csehszlovákia, Norvégia, USA, NSZK, Japán és Románia), és a lengyelek iránti rokonszenv elsöprőnek bizonyult.[47]

1981 január-februárjában ugyancsak az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályán Bognár Tibor ugyanilyen ifjúsági mintán végzett felmérést arról, miként ítélik meg a fiatalok a lengyelországi helyzetet. Ebből először is az derült ki, hogy nagyrészt a hagyományos rokonszenvnek köszönhetően a magyar ifjúság az átlagot jóval meghaladóan volt tájékozott a lengyel eseményekről, ezekről viszonylag határozott véleménnyel rendelkezett, és a felmérés időszakában ezek álltak külpolitikai érdeklődésének középpontjában. A megkérdezettek nagy többsége a lengyel sztrájkok kiváltó okaként a gazdasági nehézségeket és problémákat említette meg, mindössze nyolc százalékuk vélte úgy, hogy ez a „belföldi szocializmusellenes erők", és négy százalékuk, hogy a „tőkés országok felbujtó erőinek" a műve. Ar-

47 A felmérés egyik kéziratos példányát Szabó Ildikó bocsátotta rendelkezésemre, akinek ezúton mondok köszönetet.

ra a kérdésre, hogy miben különböznek az új lengyel szakszervezetek (a Szolidaritás nevének említését gondosan kerülték) a régiektől, elsősorban azt emelték ki, hogy az előbbiek jobban képviselik a dolgozók érdekeit (45 %), illetve a dolgozók saját maguk választják meg képviselőiket (31 %), s mindössze húsz százalék vélte úgy, hogy azok szembeállítják a dolgozókat a kormánnyal. A lengyel válság addigi konkrét eseményeit (például az új szakszervezetek létrejötte, a bérkövetelések, a szabad szombatok követelése) határozottan pozitívan ítélték meg. Egyetlen kivétel volt, a sztrájkok, amelyekről erősen megoszlottak a vélemények, nagyjából fele-fele arányban. Egyértelműen negatívan értékelték ellenben a lengyel kormány gazdaságpolitikáját és a szakszervezetekkel kapcsolatos politikáját. A „lengyel eseményeket általában" hétszer annyian tartották pozitívnak, mint negatívnak. Azok körében, akik válaszolni tudtak arra a kérdésre, milyen változásokat eredményeztek a sztrájkok Lengyelországban (79 %), több mint kétharmaduk a helyzet javulásáról és kevesebb mint egyharmaduk annak rosszabbodásáról beszélt. Kiderült az is, hogy a KISZ, illetve az MSZMP tagjai sokkal tájékozottabbak voltak a lengyel helyzetről, mint azok, akik egyik szervezethez sem tartoztak.[48] Ebben nincs semmi meglepő, hiszen mind a KISZ-ben, mind az MSZMP-ben több, meglehetősen informatív tájékoztató készült a lengyel eseményekről a (párt)alapszervezeti titkárok számára a tagság tájékoztatása céljából.

1981 májusában az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya megbízásából a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban végeztek ezerfős, a 18 éven felüli lakosságot reprezentáló mintán felmérést a lengyelországi események hazai visszhangjáról. A válság okaként a megkérdezettek jelentős többsége gazdasági indokokat említett meg, s 73 százalék elutasította azt, hogy a lengyel munkások azért sztrájkolnak, mert nem szeretnek dolgozni, és 53 százalékuk elfogadta azt, hogy a lengyel dolgozók azért szüntetik be a munkát, mert csak így tudnak helyzetükön javítani. A feltett kérdésekre adott válaszok gyakran a

48 Bognár Tibor, *Tájékozottság és vélemények a lengyelországi eseményekről, 1980-81* (kézirat). Ehelyütt kívánom megköszönni Zétényi Zoltánnak a felmérés egyik példányát.

megkérdezettek ambivalens megítéléséről is tanúskodnak. 51 százalék például elvetette azt, hogy a sztrájk a szocializmusban is a munkásérdekek érvényesítésének természetes eszköze, 47 százalék kizártnak tartotta, hogy a szocialista országokban is kialakulhat olyan helyzet, amikor a munkásoknak a sztrájk fegyveréhez kell nyúlniuk, 45 százalék pedig úgy vélte, hogy a szocializmus országaiban semmiképpen sem megengedhető a sztrájk. A válaszolók 43 százaléka értett egyet azzal, hogy a lengyel munkások azért sztrájkolnak, mert a rendszer ellenfelei megtévesztik őket, és 37 százalékuk tagadta ezt. 62 százalék azon a véleményen volt, hogy Lengyelországban az új szakszervezetek megalakulása elősegíti a szocializmus megújulását, 56 százalék úgy értékelte, hogy ezek nem veszélyeztetik a szocialista rendszert, 55 százalék szerint másfajta szocializmust akarnak, mint „ami most van Lengyelországban", ugyanakkor 54 százalék megítélése szerint az új lengyel szakszervezetek vezetésébe „beszivárogtak a szocializmus ellenfelei". A megkérdezettek 71 százaléka fogadta el azt a megállapítást, hogy Lengyelországban „csak akkor jönnek rendbe a dolgok", ha a szakszervezetek ismét a párt irányítása alatt működnek majd. A válaszadók háromötöde úgy vélekedett, hogy Lengyelországban nincs ellenforradalom, míg egyötöde annak értékelte az eseményeket. A relatív többség (47 %) ugyanakkor egyetértett azzal, hogy lengyel földön ellenforradalmi veszély fenyeget, és csak 37 százalék vonta ezt kétségbe. Kilencven százalék úgy vélte, hogy a lengyeleknek maguknak kell megoldaniuk problémáikat, hét százalék vitatta ezt. Kilenc százalék azon a véleményen volt (84 % ellenében), hogy csak akkor oldódik meg a lengyel válság, ha a szocialista országok fegyveres segítséget nyújtanak a „lengyel pártnak és kormánynak".

Arra a kérdésre, miszerint elképzelhető-e, hogy Magyarországon a lengyelországihoz hasonló válság robbanjon ki, 89 százalék adott nemleges választ, s csak öt százalékuk fogadta ezt el. Érdekes, hogy a magasabb iskolai végzettségűek 93-94 százaléka vetette ezt el, míg az alacsonyabban iskolázottak közül „csak" 85-87 százalék. Ugyancsak figyelemreméltó, hogy a fenti kérdésre az MSZMP-tagok 97 százalékban mondtak nemet (és közülük senki sem mondott igent!), a pártonkívüliek 88 százalékban. S még egy érdekesség: a magasabb iskolai végzettség ellenére a 18-30 évesek 85 százaléka zárta ki a lengyelországihoz hasonló események itthoni bekövetkezésének lehetőségét, míg az idősebbek 89-92 százaléka. Ezzel együtt a megkérdezettek kisebbik része (34 %) állította azt, hogy annak, ami a Visztula mentén történik, van valami hatása Magyarországon, a többség tagadta ezt. Az igennel válaszolók közvetlen hatásként elsősorban a gazdasági segítségnyújtás szükségességét említették (félelem a kötelező szállítások, s ezzel párhuzamosan a magyar életszínvonal esetleges csökkenése miatt), de még ennél is nagyobb mértékben emelték ki a közvetett hatásokat, főként a közvéleményre és a „vezetőkre, politikai-társadalmi szervekre" tett hatást. Az összes válaszadó 56 százaléka kedvezőtlenül fogadta a lengyelországi eseményeket, csak 10 százalékuk volt szolidáris a lengyelekkel, és még ennél is kevesebben ítélték kedvezőnek az ottani fejleményeket (7 %). Tizenhat százalék „felemásan" viszonyult a lengyel földről érkező hírekhez. A „kedvezőtlen fogadást" említők első helyen azt emelték ki, hogy a magyar emberek elítélik „a sztrájkokat, a rendbontást", a közhangulat romlásáról beszélők pedig ismét azt mondták, hogy „nekünk kell majd támogatnunk a lengyeleket". A „felemásan viszonyuló válaszadók" a leggyakrabban arra utaltak, hogy a lengyelországi események megosztották a magyar közvéleményt.[49] Összességében elmondható, hogy a magyar felnőtt lakosság körében a lengyelekről a korábban évtizedekben élő előnyös és rokonszenves kép 1980 augusztusa után rövid időn belül fokozatosan, majd egyre gyorsabban negatív irányban kezdett változni, s noha hasonló jellegű felmérés a későbbiekben nem készült, más források és közvetlen tapasztalatok alapján is megállapítható, hogy az 1981 nyarától kiterebélyesedett lengyelellenes propaganda – a felnőttek mellett a fiatal nemzedék körében is – valóban elérte kezdeményezői célkitűzéseit.

49 MOL, 288. fond, 11/4398 ő. e., valamint Lázár Guy, *A lengyelországi események visszhangja a magyar közvéleményben* (kézirat). Ez utóbbi egy példányáért ismételten Szabó Ildikónak fejezem ki köszönetemet.

III.

A magyar pártvezetésnek 1980 szeptemberében el kellett eldöntenie, miként számoljon be a magyar tömegtájékoztatás a lengyel eseményekről. Az MSZMP Politikai Bizottsága szeptember 2-i ülésén úgy foglalt állást, hogy „az agitáció és a propaganda, a sajtó, a rádió és a televízió az eddigiekhez hasonlóan foglalkozzék a lengyelországi eseményekkel, s változatlanul nem tartja szükségesnek az események nyilvános kommentálását".[50] Ez annak a gyakorlatnak a folytatását jelentette, hogy a magyar hírközlő szervek leginkább a PAP lengyel hírügynökség (időnként pedig a szovjet TASZSZ) kellően megcenzúrázott jelentéseit tették közzé, és - a pártvezetés utasításának megfelelően - tartózkodtak „az események nyilvános kommentálásától" (a szocialista országok egymás között egyébként azt az elvet alkalmazták, hogy amíg az adott ország hivatalos tömegtájékoztatása nem adott hírt bármilyen belpolitikai eseményről, addig az meg sem történt). A későbbiekben ez az irányelv annyiban módosult, hogy a magyar tömegtájékoztatási eszközöknek „kiegyensúlyozott és higgadt hangvétellel, objektív módon, a lengyel pártvezetés helyzetét nem nehezítve, hanem szolidaritásunkat érzékeltetve" kellett beszámolniuk a lengyel helyzetről (mindez a magyar vezetés szempontjából értendő!), az MSZMP pedig a lengyelországi „pozitív erők támogatására" felhasználta „a nyilvános állásfoglalások lehetőségét, a sajtó, a rádió és a televízió fórumait" is.[51] Előírták a magyar médiumok számára azt is, hogy „a lengyel eseményekkel való foglalkozás ne legyen kampányjellegű, hanem az általános bel- és külpolitikai kérdések között kerüljön tárgyalásra". Végezetül az 1980. szeptember 2-i PB-határozat hangsúlyozta, hogy „közvéleményünk figyelmét az események kapcsán még inkább a hazai feladatainkra, munkánk megjavítására, hibáink kijavítására, a 12. kongresszus határozatainak végrehajtására kell összpontosítani". Ugyancsak szükségesnek tartották, hogy a

50 MOL, 288. fond, 5/808 ő. e.

51 MOL, 288. fond, 4/178 ő. e., illetve 58/10 ő. e.

párttagokat részletesen tájékoztassák, valamint, hogy „az elkövetkező hetekben legyen szorosabb kontaktus az egyetemekkel; minél több helyre menjenek ki vezető elvtársak".[52]

A párttagság számára néhány nappal később elkészített tájékoztató végkövetkeztetésként ezt vonta le: „Hangsúlyoznunk kell, hogy pártunk a jelenlegi helyzetben mindenekelőtt a 12. kongresszus határozatainak következetes végrehajtásával, a párt eszmei, politikai egységének további szilárdításával, a tömegkapcsolatok erősítésével, demokratikus intézményeink munkájának fejlesztésével, az eddigi őszinte, nyílt politika folytatásával szolgálja népünk, hazánk s egyben a szocialista közösség érdekeit. Valójában leginkább ezzel mozdíthatjuk elő a magunk részéről a Lengyelországban előállott helyzet fő kérdéseinek szocialista megoldását."[53]

A magyar vezetők 1980 szeptemberétől kezdve minden egyes alkalommal felhasználták a kínálkozó lehetőségeket, hogy kifejezzék szolidaritásukat a lengyel kommunistákkal, valamint azon meggyőződésüket, hogy a válságot magának a lengyel népnek kell, természetesen a LEMP vezetésével - mégpedig „szocialista módon" - megoldania. Ez szerepelt Kádár János táviratában, amelyet szeptember 6-án küldött Stanisław Kaniának első titkárrá történt megválasztása alkalmából. Ugyanezen a napon ugyanezt hangsúlyozta Havasi Ferenc, a Politikai Bizottság tagja, a KB titkára a bányásznapi ünnepségen elmondott beszédében.[54] Az Országgyűlés őszi ülésszakán, szeptember végén pedig hasonlóképpen foglalt állást a lengyel helyzetről Lázár György miniszterelnök és maga Kádár is.[55] A lengyel testvérpárt támogatására az MSZMP felhasználta az ellenőrzése alatt tartott magyar katolikus egyházi vezetést is. Erre azért volt szükség, hogy egyrészt megmutassák,

52 MOL, 288. fond, 5/808 ő. e.

53 MOL, 288. fond, 11/4390 ő. e.

54 Havasi még tanácsot is adott: „Saját tapasztalataink alapján is valljuk, hogy a feszültségek és nehézségek leküzdésének legeredményesebb útja a szorgalmasan végzett munka, az ehhez nélkülözhetetlen nyugodt politikai légkör, s az ország sorsáért vállalt felelősség." *Népszabadság*, 1980. szeptember 7.

55 *Népszabadság*, 1980. szeptember 26-27.

miszerint Magyarországon mindenkit, még a hívőket is érdekli és aggasztja a lengyel szocializmus sorsa, másrészt pedig azért, hogy a magyar egyházi vezetés óvó és aggódó szava eljusson Lengyelországba, ahol a központi hatalomnak egyáltalán nem sikerült a megkerülhetetlen társadalmi erőt jelentő katolikus egyházat saját befolyása alá vonnia. A szerepet egy parlamenti képviselő, az Országgyűlés ülésein egyébként ritkán megszólaló „bizonyos Bíró kanonok-plébános" játszotta el, akinek beszédét - a „harmonikus és rendezett állam-egyház viszony" alapján - előzetesen megnézte az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya, a másik oldalról pedig a kommunista hatalommal szemben messzemenően lojális Lékai László bíboros. Bíró Imre plébános felszólalásában - amellyel Kádár is elégedett volt - álláspontját egy hasonlattal támasztotta alá, mely szerint kormányozni csak azt a hajót lehet, amelyik halad, amelyik áll, azt nem.[56] Az MSZMP Központi Bizottságának a széles közvélemény számára szánt hivatalos megítélését a lengyel helyzetről pedig a KB 1980. októberi 16-i üléséről megjelent közlemény tartalmazta: „A magyar dolgozók nagy figyelemmel, érthető aggodalommal és internacionalista felelősségtudattal követik nyomon a lengyelországi eseményeket. Pártunk és népünk szolidáris a lengyel kommunistákkal és a testvéri lengyel néppel, a Lengyel Népköztársasággal, amellyel sokoldalú - politikai, gazdasági és kulturális - együttműködést folytatunk, és azonos szövetségi rendszerhez tartozunk. Mint partnerek és szövetségesek is érdekeltek vagyunk abban, hogy a Lengyel Népköztársaság helyzete szilárd legyen. Bízunk benne, hogy a LEMP vezetésével a lengyel munkásosztály, a lengyel nép a rendszerellenes erők tevékenységét visszaverve szocialista megoldást talál az egész ország jelenét és jövőjét érintő kérdésekre."[57]

1980-81-ben a lengyel vezetés három tagja látogatott Budapestre, hogy beszámoljanak az aktuális helyzetről, illetve hogy a magyar testvérpárt tanácsait meghallgassák. A sort Emil Wojtaszek, a PB póttagja, a KB titkára kezdte 1980 szeptemberében, őt követte a már említett

56 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e.
57 Uo.

Tadeusz Grabski novemberben, majd Kania első titkár 1981 márciusában. A LEMP 1980 augusztusa utáni vezetése követendő mintaként tekintett Magyarországra, hiszen - mint Kania fogalmazott - „maguk között arról beszélnek, hogy a kádári vezetési és politikai stílust kellene megvalósítani; ez régóta tetszik a lengyel kommunistáknak, de sajnos eddig nem sikerült bevezetniük".[58] Egyáltalán nem véletlen, hogy Kania a KB első titkárává történt megválasztásjának napján, Brezsnyev után, az MSZMP vezetőjét hívta fel telefonon, és novemberben is azt üzente neki, hogy amennyiben a lengyel események lehetővé teszik, úgy „a legelsők között szeretne Kádár elvtárssal találkozni" - igaz, ez végül is nem valósult meg.[59] A szeptemberi telefonbeszélgetés során Kania azonnal szóba hozta az 1956 utáni kádári politika eredményeit, és még ahhoz is hozzájárult, hogy a leváltott, legfőbb felelőssé tett és szívpanaszokkal kórházba szállított Giereknek a magyar pártvezető mielőbbi javulást kívánó táviratot küldjön.[60] (Kádár és Gierek barátsága egészen 1960-ra nyúlt vissza, amikor ez utóbbi az ugródeszkának számító katowicei vajdasági pártbizottság első titkára volt. Akkor járt a magyar pártvezető ilyen minőségében először Lengyelországban, s miközben 1956 emléke és Nagy Imre kivégzése miatt Varsóban, egyszer-egyszer hivatalos szinten is, mérsékelt lelkesedéssel fogadták őt, addig Sziléziában egyenesen ünnepelték. Szívélyes jóviszonyuk később is mindvégig fennmaradt.)

Kania és társai valóban szerették volna a lengyel viszonyok közé átültetni a Kádár-féle politika sikereit - természetesen hasztalanul, mert sem idejük, sem türelmük nem volt az odavezető utat végigjárni, nem is szólva az ennél jóval lényegesebb személyi és külpolitikai feltételekről -, s rendkívül figyelmesen hallgatták az MSZMP első emberének véleményét. Kádár akkoriban kétségtelen tekintélynek örvendett Lengyelországban, és a LEMP megpróbálta felhasználni ezt az ő nevéhez fűződő politikai tőkét. Voltaképpen a magyar párt vezetése azzal, hogy a lengyel eseményekkel kapcsolatban a többi szocialista országhoz képest mérsékeltebb hangot ütött meg, nemcsak a centrumnak nevezett Kania-

58 MOL, 288. fond, 11/4397 ő. e.
59 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e., illetve 11/4393 ő. e.
60 MOL, 288. fond, 5/809 ő. e., illetve 7/613 ő. e.

Jaruzelski táborban és a párton belüli „jobboldaliakban" váltott ki megelégedést, hanem ez megnövelte Magyarország és az MSZMP presztízsét a lengyel társadalomban is.[61] Amikor Grabski 1980 novemberében Budapesten járt, magyar partnereinek külön is tolmácsolta a lengyel pártvezetés köszönetét „a lengyelországi eseményekkel kapcsolatos kiegyensúlyozott és higgadt, következetesen képviselt magyar álláspontért".[62] A Kádárék által 1956, de leginkább 1963 után választott „magyar modell" a katasztrofális lengyel gazdasági válsághoz képest valóban irigylésre méltó példának tűnhetett a LEMP, sőt a lengyelek számára is. Éppen ezért előfordult az is, hogy különféle intézkedések meghozatalakor meglehetősen gyakran utaltak arra Lengyelországban – noha az esetek többségében ennek semmi alapja nem volt –, hogy azok eredményességét vagy szükségességét a „kipróbált magyar tapasztalat" is igazolja.[63] Megesett, hogy egy 300 százalékos áremelés életbeléptetésekor Csikós Nagy Bélára, az Országos Anyag és Árhivatal elnökére hivatkoztak Varsóban, az általa folytatott gazdaságpolitika helyességével indokolván az áremelés szükséges voltát, ami ellen Csikós Nagy élénken tiltakozott.[64] Mindazonáltal az sem véletlen, hogy mind Kania, mind pedig 1981. december 13. után szinte azonnal Jaruzelski tábornok is részletes beszámolót kért és kapott arról, hogyan látott neki az MSZMP vezetése 1956. november 4. után a „konszolidációnak".

A lengyel vezetés az 1956-os magyarországi szovjet katonai beavatkozás eleven emlékét is igyekezett a maga javára fordítani, ezért 1981. október 23-án, az eredetileg tervezett műsort megváltoztatva, a Lengyel Televízió 1. csatornáján főműsoridőben bemutatták azt a stúdióbeszélgetést, amelyet a Magyar Televízió sugárzott három nappal korábban Berecz János, Hollós Ervin és Szabó Bálint részvételével, Baló György műsorvezetésével az „1956-os ellenforradalomról", valamint ehhez kapcsolódóan levetítették az *Így történt* című kádárista dokumentumfilmet, hogy a „magyar forgatókönyv" felidézésével megrettentsék a lengyeleket. Mindezt az öt nappal azelőtt a KB első titkárává is megválasztott Jaruzelski tábornok kérésére 48 óra elteltével megismételték a 2. csatornán. Október 26-án a központi pártlap, a *Trybuna Ludu* hasábjain dicsérő kritika jelent meg a 23-i műsorról, amelynek szerzője azon elmélkedett, mennyire örvendetes, hogy a stúdióbeszélgetést és az *Így történt* című filmet bemutatták, hiszen ez lehetőséget adott arra, hogy a lengyelek részletesen megismerjék, mi vezetett a magyar „ellenforradalomhoz", s az milyen pusztulást okozott. A szovjet fegyveres segítségnyújtással „hatalmát visszaszerzett MSZMP és vezetése" szinte azonnal megnyilvánuló bölcsességének hangsúlyozását követően a szerző az ismertetést azzal fejezte be, hogy az adás olyan történelmi leckét adott, amelyből nemcsak a magyarok okulhatnak. A megrettentési kísérlet mellett minderre azért is szükség volt, mert míg „a LEMP befolyása alatt álló tömegtájékoztatási szervek hitelesen mutatták be a 25 évvel ezelőtti [magyar] eseményeket", addig „a Szolidaritás szélsőséges elemei a befolyásuk alatt álló különböző országos és heti kiadványokban, tájékoztatókban az 1956. évi eseményeket elsősorban saját politikai törekvéseik, koncepciójuk igazolására, a LEMP további diszkreditálására használták fel. Az eseményeket egyértelműen »forradalomnak, a tömegek jogos felkelésének« állították be" – olvasható az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának korabeli jelentésében.[65]

A LEMP általában tanácsokat akart, magyar részről azonban mindig elmondták – éppen az 1950-es évek első felének tanulságaiból okulva, amikor Magyarországon is a szovjet rendszer tökéletes mását próbálták ellentmondást nem tűrően bevezetni –, hogy nem szabad a mintákat szolgaian másolni, mindig figyelembe kell venni a helyi adottságokat. Éppen ezért tanácsokat nem adnak, ellenben szívesen megosztják tapasztalataikat, ugyanakkor ezek gépies alkalmazása sem helyénvaló, mert a negyedszázados magyar gyakorlat „meghatározott nemzetközi feltételrendszerben és konkrét nemzeti sajátosságaink közepette alakult ki".[66] Maga Kádár így indokolta, hogy az MSZMP miért nem óhajt ta-

61 MOL, 288. fond, 11/4393 ő. e.
62 MOL, 288. fond, 11/4391 ő. e.
63 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e.
64 MOL, 288. fond, 4/184 ő. e.

65 MOL, 288. fond, 12/217 ő. e.
66 MOL, 288. fond, 4/184 ő. e.

nácsokat adni, csupán tapasztalatait elmondani: „Mao képzett engem tovább valamikor egy nagy vitában, aki azt mondta – és azt hiszem, ebben igaza volt, mert nála is előfordult, hogy igaza van –, hogy nem az felel, aki a tanácsot adja, hanem aki elfogadja. Azt hiszem, ez helyes szabály."[67] A magyar vezetés minden alkalommal arra hívta fel lengyel vendégei figyelmét, hogy a LEMP vezető szerve alkosson egy rövid és közérthető programot, amely alapján harcba vihető a párttagság, s ami mögé felsorakoznak a „rendet és nyugalmat akaró széles tömegek, a szocializmus egyszerű hívei is". Ezzel egyidejűleg egységet kell teremteni a pártvezetésben, és ez majd „átsugárzik" magára a pártra is. „A társadalom állapota olyan, amilyen a párt állapota. Ha itt egység van, akkor egységet lehet teremteni a társadalomban is. Saját tapasztalataink szerint elkötelezett és egységes vezetés nélkül nem lehet kibontakozás. A párt taglétszáma nem jelent automatikusan minőséget is. A mennyiségben kevesebb valójában többszörös erőt is jelenthet" – jelentette ki Németh Károly, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja Grabskinak 1980 novemberében.[68] Azt nem szabad megengedni, hogy a LEMP ügyeibe a pártonkívüliek beavatkozzanak, s az is igen fontos, hogy az események pontos és alapos elemzését a lengyel párt végezze el. Ez mindenképpen a lengyel kommunisták feladata, és a következtetéseket is nekik kell levonni, „nagyon nehéz ebbe kívülről értelmesen beleszólni".[69] Kádár Wojta-

67 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e. Gyenes András pedig a MSZMP KB 1981. március 26-i ülésén tartott előadói beszédében ezt a következőképpen egészítette ki: „Hát nem egyszerű persze a tanácsok osztogatása, és amennyire tőlünk tellett, igyekeztünk is vigyázni arra, hogy milyen módon próbáljunk meg mégis segítséget nyújtani a lengyel vezetésnek a saját dolgaiban való eligazodáshoz, illetve megosztani velük a mi pártunk tapasztalatait. Arra mindvégig sikerült vigyázni – és ebben nagyon nagy segítségünkre voltak a tömegtájékoztatási szerveinknél dolgozó elvtársaink is –, hogy közvetlenül, a nagy nyilvánosság előtt, sajtóban, rádióban, televízióban tanácsok ne hangozzanak el. Azt hiszem, hogy ez alapjában véve helyes volt, mert csak olyan tanácsot lehet a nyilvánosság előtt adni, amit az adott párt vezetése, vagy az illető kormány vezetése az adott helyzetben képes be is fogadni, megfogadni. Nem lehet olyan tanácsot osztogatni, ami esetleg ellenkezik a lengyel vezetés törekvéseivel." (MOL, 288. fond, 4/178 ő. e.)

68 MOL, 288. fond, 11/4391 ő. e.

69 MOL, 288. fond, 4/174 ő. e.

szeknek megemlítette azt is, hogy „a dolgozó embereknek nem elég a szép jövőt megígérni, ma is kell valamit kapniuk. Érezniük kell, hogy a szocializmus nemcsak jövőt jelent, hanem ma is a dolgozók javát szolgálja."[70]

A két lengyel KB-titkár, illetve Kania budapesti látogatása közötti időszakban – 1980. december 5-én – került sor a Varsói Szerződés tagállamai párt-és kormányvezetőinek moszkvai tanácskozására. Az ülés egyetlen napirendi témája a lengyelországi helyzet megvitatása volt. A magyar küldöttséget Kádár János vezette, akinek felszólalása erősen különbözött az ún. „keményvonalasok" – Honecker, Husák és Zsivkov – beszédétől. Ez utóbbiak az augusztusi megállapodás aláírását alapvető hibának minősítették, határozottan sürgették az erőszakos rendteremtést, és deklarálták készségüket a „testvéri segítségnyújtásra" Lengyelországnak. Kádár ezzel szemben ismételten a politikai megoldás mellett szállt síkra, Kania álláspontját támogatva ezzel, aki nem tagadta, hogy a helyzet súlyos, de azt bizonygatta, hogy a lengyel vezetés ura cselekedeteinek. Az MSZMP KB első titkára beszédében összegezte mindazt, amit akár pártja vezető szerveinek ülésein, vagy pedig nemzetközi találkozókon a korábbi hónapokban elmondott. Kiemelte, a jelen találkozónak az a célja, hogy a testvérpártok egyeztessék véleményüket, bátorítsák a szocializmus híveit Lengyelországban és szerte a világon, valamint figyelmeztessék az osztályellenséget. Elismételte, hogy a válságból a szocialista kiutat maguknak a lengyel kommunistáknak kell megtalálniuk. Ehhez pedig elengedhetetlen a LEMP vezető szerepének megőrzése, a szocialista alkotmányos rend, a népi államhatalom fenntartása, amelyben a tömegtájékoztatás, mint a hatalom elválaszthatatlan része, lényeges szerepet játszik. Emlékeztetett arra, hogy fontos a korábbi hibáktól elhatárolódni, de nem a bűnbakok keresésére kell a fő figyelmet összpontosítani, s ennek kapcsán utalt arra, hogy Rákosi Mátyást és társait csak „1962-ben vontuk felelősségre", vagyis akkor zárták ki őket az MSZMP-ből. Mindehhez hozzátette: a LEMP által kidolgozandó platform tükrözzön egyfajta eltökéltséget. Tehát tartal-

70 MOL, 288. fond, 5/809 ő. e.

maznia kell, hogy a lengyel párt „ezután sem keresi a vérontást, de nyíltan kell hirdetni, hogy bizonyos dolgok védelmét minden eszközzel biztosítani fogja". Kifejezte meggyőződését, hogy „egy világos, nyílt politikát az országnak legalább a fele" támogat majd, s nemcsak a kommunisták, hanem „minden más haladó, hazafias erők, még a vallásosak" közül is sokan. Végezetül Kádár felidézte, hogy 1956 novemberében – amikor egyébként csak a szovjet fegyveres erőkre, illetve a Rákosi-rendszer felbomlott erőszakszervezeteinek tagjaira számíthatott – „a szovjet elvtársak azzal bátorították a magyar kommunistákat, hogy erősebbek, mint gondolnák", s „ugyanez vonatkozik most a lengyel kommunistákra is".[71] Brezsnyev a tanácskozás zárszavában megerősítette: „nem engedjük, hogy a testvéri Lengyelországnak bárki is ártson, s nem hagyjuk magára". Ez vészjóslóan hangzott, és valóban kevésen múlott, hogy a szovjet csapatok a már minden részletre kiterjedően kidolgozott hadműveleti tervek alapján, és 1981 decemberével ellentétben, amikor ilyen közvetlen veszély nem állt fenn, nem indultak meg Varsó ellen. Ezt a rendkívül határozott amerikai magatartás hiúsította meg, kisebb részben pedig a lengyel vezetők ellenállása, valamint Kádárnak és Nicolae Ceauşescunak a tervezett lépést helytelenítő véleménye. A végül is visszakozó Brezsnyev arról biztosította a lengyel pártvezetőt, hogy „rendben van, nem megyünk. De ha ez így folytatódik, akkor be fogunk menni. De nélküled – nem megyünk." Ezzel a bevonulás kérdése egy időre lekerült a napirendről, de a magyar álláspontot megerősítendő, a tanácskozásról Magyarországon kiadott közlemény ugyancsak azt húzta alá, hogy az MSZMP vezetése meg van győződve arról, miszerint a LEMP önmaga képes kivezetni az országot a válságból, s ez irányú törekvéseikben a magyar kommunisták és a magyar nép „cselekvően szolidáris a lengyel kommunistákkal, a szocializmus ügyéhez hű lengyel hazafiakkal".[72]

Amikor Kania 1981 márciusában Budapestre látogatott, a magyar pártvezető egy öt óra hosszat tartó megbeszélésen foglalta össze az

71 MOL, 288. fond, 5/815 ő. e.
72 MOL, 288. fond, 7/619 ő. e.

1956-os „ellenforradalom" és az azt követő időszak legfontosabb tanulságait. Összehasonlította a negyedszázaddal korábbi magyar és lengyel viszonyokat, s megállapította, hogy „nálunk az események legalább három felvonással tovább fejlődtek 1956-ban, a megtisztulás is mélyebb és általánosabb volt, mint Lengyelországban".[73] Kijelentette, hogy 1956-ban, az SZKP 20. kongresszusa után a két országban hasonló helyzet alakult ki, de a magyar események a végsőkig elfajultak, itt „polgárháború folyt, utcai lincselésekkel, valamint a politikai aktivisták és az állami funkcionáriusok elleni önbíráskodásokkal"; míg „Lengyelországban vezető tisztségviselők leváltását követelték, nálunk meggyilkolták őket". „Mi kénytelenek voltunk rögtönítélő bíróságokat felállítani – folytatta Kádár –, és letartóztatásokat végrehajtani. Mindazonáltal nem ellenzéki aktivistákat állítottunk bíróság elé és ítéltünk halálra, hanem gyilkosokat. (...) Abban az időben az Önök pártja és a mi pártunk a válság megoldásának különböző gyakorlatát alkalmazták. Nekünk a szemünkre vetették, hogy Lengyelországban szabadság van, Önöknél pedig azt mondták, hogy Magyarországon visszatér a sztálinizmus."[74]

Kádár megismételte, hogy a hatalom újjászervezésének alapja 1956-ban is az volt, hogy az MSZMP vezetése kidolgozott egy minimális programot, amely végül „a pártot egységesítő platformmá vált". Kaniának ugyanezt javasolta, mondván, hogy a párt a kulcskérdés. Kádár ezt így fejtette ki: „Ha szükséges, akkor a Központi Bizottság ülésezzen akár néhány napig is, de határozzon meg egy ilyen világos és nyílt platformot, hiszen a párt programja és annak minősége az elsődleges. Vagyis, minél egyértelműbben szögezi le a LEMP a határokat, ameddig engedhet, annál gyorsabban lehet majd rendet teremteni. Mindezt tudomására kell hozni mindenkinek, már csak azért is, mert Lengyelország túlságosan sokáig nem létezhet ebben a lázas állapotban." Ha a LEMP valóban kidolgoz egy platformot, akkor fel tudja majd mérni, ki támogatja azt, és rájuk támaszkodva kell hatalmát megszilárdítania. Aki pedig ezt nem fogadja

73 MOL, 288. fond, 11/4397 ő. e.
74 AAN, KC PZPR, 1822. A következő idézetek ugyaninnen.

el, annak mennie kell. „1956-ban én is azt mondtam magamnak - idézte fel Kádár -, hogy tudnom kell, ki van velünk. Ha már az ember - kisebb vagy nagyobb csoportot tudva maga mögött - harcba száll, akkor azért tudnia kell, miért is küzd. Tudni kell azt is, hány emberre lehet számítani, s a terv elkészítése során realistának kell lenni. Vagyis nem lehet egy zászlóalj számára tervet kidolgozni, ha csak egy század tart velünk. Én azokban a nehéz időkben mindent megtettem, hogy megismerjem az embereket, hogy csak a már bizonyított emberekhez forduljak, s belőlük szerveztem egy nyolcfős kormányt, 1956 decemberéig pedig sikerült megszerveznem egy 28 fős Központi Bizottságot. A saját akaratomon kívül semmiféle megbízólevelem nem volt. (...) Önöknek nem kell ilyen szélsőséges eszközökhöz nyúlniuk. (...) 1956 decemberében a mi Központi Bizottságunk szünet nélkül három napig ülésezett, s végeredményben egy ötoldalas határozat formájában megalkottuk harci programunkat. Ebben lefestettük az akkori helyzetet, leírtuk, mi vezetett el ide, s mik a kilábalás irányai. Leírtuk, hogy aki ezzel egyetért, tartson velünk. Ez volt a platform."

Kádár újfent felhívta Kania figyelmét a pártegység fontosságára, ami „a Központi Bizottságban kezdődik". Hiszen ha ott sincs egyetértés, akkor az az egész pártból hiányzik. Ezért szükséges az, hogy a KB-üléseken mindenki nyugodtan elmondhassa a véleményét, de a határozat elfogadása után már csak egységesen azt lehet képviselni: „Ha a KB-ben hat különböző vélemény van, ami az adott helyzetből való kiutat illeti, akkor erősen kétséges, hogy a válságot fel lehet-e számolni. Én mindig bátorítottam az embereket, hogy a KB plénumain ne feszélyezzék magukat. És ezért senkinek sem görbülhet meg a haja szála sem. De amint az ülést berekesztettük, és elfogadtuk a határozatot, akkor a terem elhagyása után más nézetet nem lehet képviselni, akkor az egységes álláspont képviselete a kötelező. A párt az emberek önkéntes egyesülése, de aki a párt tagja, azt kötelezi a demokratikus centralizmus" - summázta Kádár eme tapasztalatait.

A LEMP KB első titkárának budapesti tárgyalásai idején Lengyelországban már egyre élesebben bontakozott ki a konfliktus a hatalom és a Szolidaritás között. Ennek tulajdonítható Kádár kijelentése, miszerint

továbbra is a tömegekkel való, a kölcsönös bizalomra épülő nyílt, őszinte szótértés híve, de „ha az osztályellenség támadása kibontakozik, akkor pardon nem lehet. Az osztályellenséggel folytatott harcban nem a humanizmus szabályai érvényesülnek. A tömegőrülettel is tudni kell szembeszállni."[75] Az MSZMP vezetőjének véleménye szerint a pártnak nyitott politikát kell folytatnia, hiszen a „tömegek támogatása nélkül a párt nem létezhet". Mégis, vannak kivételes helyzetek, amikor éppen a tömeg ellen kell politizálni. Rendezett körülmények között azonban „nyílt politikát kell folytatni, és ezt nyilvánosan közzé kell tenni".[76]

Kádár elmondta Kaniának azt is, tudja, hogy vannak Lengyelországban olyanok, akik szívesen látnák a baráti hadseregek segítségnyújtását, akik örülnének, ha a Varsói Szerződés többi tagországának fegyveres erői állítanák helyre a rendet. Ezzel kapcsolatban megerősítette az MSZMP már ismert álláspontját - és ennek hangsúlyos elismétlését kérte Kaniától a LEMP KB ülésén -, miszerint „a testvéri Lengyelországnak" saját magának kell, mégpedig mindenáron, megvédenie a szocializmust, és megtalálnia a „megfelelő megoldást", mert ez szolgálná igazán Magyarország érdekeit, de a Szovjetunióét is. Tehát „a harcot a lengyel elvtársak vigyék végig, elsősorban politikai eszközökkel, de ha szükséges, alkalmazzák a hatalom más eszközeit is". A legfontosabb az, hogy „Lengyelország szocialista ország, a közösség tagja, ez az a határ, amit nem szabad átlépni".[77]

Kádár János viszonylag hosszú idő után kényszerült arra, hogy néhány hónapon belül többízben is hosszasan ecsetelje, mit is tett az MSZMP az „ellenforradalom" leverése után, hatalma megszilárdítása és az ún. „szocialista konszolidáció" véghezvitele érdekében. Amikor a

75 MOL, 288. fond, 11/4397 ő. e.

76 Kádár erről olyannyira meg volt győződve, hogy a Belügyminisztérium már említett 1980 novemberi parancsnoki értekezletén kijelentette: „1956 után mi is elég sok népszerűtlen kérdéssel vágtunk neki a harcnak, a szocialista konszolidációnak, s csak később lettek azok népszerűek. S az emberek, amikor már megértették, hogy a párt helyes célokért lépett fel, hogy a pártnak igaza volt, azért mondtak köszönetet három évvel később, amit korábban jórészt a közhangulat ellenére hirdettünk és valósítottunk meg." (MOL, 288. fond, 11/4392 ő. e.)

77 MOL, 288. fond, 11/4397 ő. e., illetve AAN, KC PZPR, 1822.

25 évvel korábbi eseményeket visszaidézte, önkéntelenül is párhuzamokat vont az 1956-os magyarországi és az 1980-81-es lengyelországi állapotok között - összevetette az azonosságokat és az eltéréseket -, s igyekezett olyan párhuzamokat is keresni, amelyek azt sugallták, hogy a lengyel vezetés igenis számíthat tömegtámogatásra, ha elszánja magát a „rendcsinálásra". Ennek kapcsán fejtette ki az 1981. március 26-i KB-ülésen - s részben egy héttel korábban Kaniának -, hogy bár Lengyelországban és magában a LEMP-ben rossz a helyzet, ő azért mégis bízik abban, hogy mindez jóra fordul, mert töretlenül hiszi, hogy a szocializmusnak sok híve van Lengyelországban. Ennek alátámasztására az 1957. május 1-jei budapesti felvonulást elevenítette fel, amelyen - bár csak fél év telt el a forradalom vérbefojtása óta - közel félmillió ember jelent meg, hogy „hitet tegyen a szocialista eszme és rendszerünk mellett, és kifejezze, kész részt vállalni a társadalmi konszolidációért indított harcból". Annak ellenére gyűlt össze ekkora tömeg, hogy „oda csak egyénileg jöhettek az emberek, nem vonulhatott fel se csoport, se üzem, semmilyen szervezett kollektíva", mert az MSZMP vezetése azt akarta látni, „hányan jönnek el önszántukból". Kádár ezután így folytatta: „Ezzel szemben az ötvenhatos események idején a legnagyobb tömeg, amelyet az ellenforradalmi lázítók, hőzöngők meg tudtak mozgatni, a Kossuth téren gyűlt össze, meg a Bem téren; az egyiken elférnek háromezren, a másikon meg talán nyolcezren. Akkora tömeget, amelyet újjászervezett pártunk hívó szava vonzott, képtelenek lettek volna bármilyen jelszóval, szervezéssel megmozgatni, egybegyűjteni. Mélyen meg vagyok győződve, hogy a mai Lengyelországban is a szocializmus hívei vannak többségben."[78]

78 MOL, 288. fond, 12/217 ő. e. Kádár egész párhuzama - már ami 1956-ra vonatkozik - mérhetetlenül leegyszerűsítő, s nagyrészt hamis. Ide tartozik az általa említett két tér befogadóképességének többszörös alábecslése is. Ez utóbbi kapcsán egyébként magától felvetődik a kérdés: ha valóban csak néhány ezer embert mozgattak meg az „ellenforradalmárok", akkor 1. miért volt a Kádár-rezsim páni - zsigeri - félelemben minden október 23-i évfordulón; 2. általában miért tartott annyira a rendszer a tömegektől, annak ellenére, hogy folyamatosan hirdették a magyar emberek lojalitását a szocializmus iránt?

IV.

1981. június 5-én az SZKP Központi Bizottsága levelet intézett a LEMP Központi Bizottságához. Az már önmagában is szokatlannak számított, hogy egy párttestület üzen egy másik ország párttestületének - a bevett gyakorlat szerint az ilyesmi első titkár-első titkár szinten szokott történni. Ezt még fokozta, hogy Moszkvában nemcsak úgy időzítették a kézbesítést, hogy a levél a LEMP KB soron következő plénuma előtt néhány nappal jusson el a címzetthez, hanem a *Pravda*, majd ennek nyomán az összes szocialista ország központi pártlapja azonnal le is közölte azt. A levél megírásának célja egyértelmű volt: a Kreml ily módon kísérelte meg befolyásolni a LEMP KB plénumát, bátorítani a dogmatikus és feltétlen szovjetbarát lengyel kommunistákat, és hivatkozási alapot biztosítani a számukra. Moszkva nem feltétlenül Kania és Jaruzelski leváltását óhajtotta, hanem inkább radikalizálódásuk kikényszerítését. A levél például név szerint csak őket kettejüket említette meg, mint akik bár eddig is egyetértettek a szovjet értékelésekkel, „a gyakorlatban azonban minden változatlan maradt, az engedmények és kompromisszumok politikájában semmiféle változtatást nem eszközöltek, az egyik pozíciót a másik után adják fel".[79] A levél hangneme éles és - noha ezt mind a lengyel párt, mind az MSZMP igyekezett tagadni - egyértelmű beavatkozást jelentett a LEMP és Lengyelország belügyeibe.

A plénumon a Kania-Jaruzelski tábor hosszas küzdelem után stabilizálta helyzetét, és háttérbe szorította azokat a „balosokat", akik a helyükre pályáztak. Az SZKP KB levelének másik fő üzenete az volt, hogy Brezsnyev és elvtársai megelégelték a lengyel vezetők addigi halogató politikáját, és mihamarabbi cselekvést követelnek tőlük, egyrészt a párton belüli „opportunista és frakciós" irányzatok, másrészt a külső „ellenforradalom" felszámolását. Ezt szolgálta a következő megállapítás: „Ma a helyzet nem egyszerűen veszélyes, az ország kritikus ponthoz ért: más értékelés nem lehetséges. A szocialista Lengyelország ellenségei nem is nagyon titkolják szándékaikat, a hatalomért harcol-

79 *Népszabadság*, 1981. június 12.

nak, és már-már megragadják azt. (...) Rohamosztagul az ellenforradalom a Szolidaritás szélsőséges szárnyát veszi igénybe, csalárdul felhasználja a néphatalom elleni bűnös összeesküvéshez az ebbe a szakszervezeti szövetségbe belépett munkásokat". Az SZKP egyszersmind „kijátszotta a régi kártyát", igyekezett megszorongatni a lengyeleket azzal, hogy ha a szocializmus megbukik Lengyelországban, akkor a Szovjetunió többé nem garantálja majd az 1945-ben újonnan meghúzott nyugati lengyel határokat, és akkor az országnak egymagának kell szembenéznie az „ugrásra készen várakozó" német területi revizionizmussal. Az üdvözítő megoldás kiskapuját azért a levélírók egyelőre nyitva hagyták, mondván, hogy van még lehetőség a legrosszabb elkerülésére, a nemzeti katasztrófa megakadályozására, hiszen a LEMP-ben „sok tisztességes és határozott kommunista van, aki kész a gyakorlatban harcolni a marxizmus-leninizmus eszméiért, a független Lengyelországért".[80]

Az MSZMP Politikai Bizottsága június 9-i ülésén tűzte napirendre az SZKP KB levelét. Miután „áttekintették a lengyelországi helyzet legutóbbi fejleményeit", a PB a szovjet testvérpárt üzenetét „helyesnek, elvileg megalapozottnak és időszerűnek értékelte, s a Szovjetunió budapesti nagykövete útján kifejezte egyetértését az abban foglaltakkal". Határozatot is hoztak, amelynek értelmében a magyar tömegtájékoztatás vezetői olyan útmutatást kaptak, hogy „a sajtó, a rádió és a televízió határozottabban juttassa kifejezésre a lengyelországi helyzet alakulása miatti aggodalmunkat".[81] Ennek egyik kézzelfogható jele volt, hogy a *Népszabadság* 1981. június 12-i számában közzétették az SZKP Központi Bizottságának levelét, s két nappal később ugyanott megjelent az ezzel kapcsolatos hivatalos MSZMP-állásfoglalás is. Ez utóbbira mindenképp szükség volt, mert nyilvánosan sem lehetett szó nélkül hagyni az üzenetet. A magyar álláspont mindazonáltal olyan igazi „emeszempés" volt, hiszen szokás szerint valamelyest eltért a jól ismert keményvonalas keletnémet, csehszlovák és bolgár reagálásoktól. Az magától értetődött,

80 Uo.
81 MOL, 288. fond, 5/828 ő. e.

hogy a magyar vezetés sem fogadhatta el a LEMP hatalmának esetleges elvesztését, és ugyanúgy sürgetnie kellett a „kúszó ellenforradalommal" szembeni eltökélt fellépést. Az sem meglepő, hogy elítélően szólt a Szolidaritásról és a „nemzetközi imperializmusról", amelynek egyedüli célja kiragadni Lengyelországot a szocialista országok táborából. A különbség a hangsúlyokban és legfőképp abban mutatkozott meg, hogy az MSZMP – az SZKP-val ellentétben – egyáltalán nem szándékozott viszályt szítani a LEMP-en belül, hanem éppen ellenkezőleg: az állásfoglalás azt emelte ki, hogy a magyar párt szolidáris mindazokkal a lengyel kommunistákkal, akik „a szocialista kibontakozásért harcolnak, és megvédik szocialista társadalmukat, a lengyel néphatalmat". Budapest egyértelműen támogatta magát a LEMP-et, és megoldásként a már több fórumon számos alkalommal elmondott receptet kínálta az egységes platform és a szocialista megújhodás programjának kidolgozásán, az elkötelezett és szervezett erő létrehozásán keresztül a szocialista országok esetleges fegyveres beavatkozásának elvetéséig. S ami szintén nagyon lényeges: az MSZMP – jóllehet, megtehette volna – név szerint ezúttal sem bírált egyetlen lengyel vezetőt sem opportunizmusáért és tehetetlenségéért. Csupán azt szögezték le, hogy egyrészt a LEMP által a korábbi években elkövetett hibák kijavítására, valamint a megismétlődésüket megakadályozó garanciákra s ebből következően mélyreható reformokra van szükség; másrészt pedig majd csak később célszerű visszatérni az előző vezetés hibáinak és egyes személyek felelősségének megvitatására, mert jelen pillanatban ez köti le a lengyel kommunisták figyelmét és energiái jelentős részét, mindez pedig „óhatatlanul bénítja a cselekvést, akadályozza a küzdelmet az ellenséges erőkkel szemben".[82] Ez világos egybeesést mutat Kádár megítélésével az 1956-os magyar eseményekről, aminek kapcsán mindig azt hangsúlyozta, hogy előbb könyörtelenül le kell számolni az „ellenforradalommal", s majd csak utána kell a korábban az MDP által elkövetett hibákat helyrehozni, és a legkirívóbb torzulásokat felszámolni.

Az MSZMP Központi Bizottságának 1981. június 18-i ülésén ugyan-

82 *Népszabadság*, 1981. június 14.

csak napirenden szerepelt a Kreml levele. A tanácskozáson megfogalmazódott, hogy a Varsói Szerződés tagállamai, így Magyarország számára is immár különösen súlyos gondokat okoz „a lengyelországi válság elhúzódása és elmélyülése, az ellenforradalmi erők aktivizálódása". Ennek ellenére az addigi álláspont nem változott, vagyis a LEMP-nek, a lengyel kommunistáknak kell „szocialista módon" a válságot megoldaniuk, és az MSZMP abban érdekelt, s ezt minden erővel támogatja, hogy a legutóbbi LEMP KB-plénumon hozott döntéseket elszánt cselekvéssel valóra váltsák. Ennek megfelelően a magyar vezetés „kétoldalú politikai kapcsolataink aktivizálása útján, tapasztalataink átadásával, véleményünk kifejtésével" kívánja segíteni a lengyel elvtársak harcát.[83] Az ülésről kiadott közlemény, amely a *Népszabadság* június 20-i számában látott napvilágot, nyilvánosan is fenntartotta az MSZMP korábbi álláspontját a lengyel válsággal kapcsolatban. Ugyanakkor, mivel időközben a lengyel események új fordulatot vettek, ez kibővült annyival – és ez összhangban állt a Politikai Bizottság június 9-i határozatával –, hogy „hangot adtunk népünk aggodalmának is a lengyel nép szocialista vívmányait fenyegető ellenforradalmi anarchista erők fellépései és az őket támogató imperialista körök aknamunkája miatt". Ebből pedig automatikusan következett az SZKP KB levelének feltétlen helyeslése ebben a dokumentumban is, illetve a remény ekkorra már szokásossá váló kifejezése, hogy „a lengyel kommunisták soraikat szorosra zárva, a szocializmus valamennyi hívével összefogva határozott intézkedésekkel eltorlaszolják az ellenforradalmi törekvések útját, és biztosítják a szocialista kibontakozást".[84]

Június 22-én Berecz Jánossal, a KB Külügyi Osztályának vezetőjével az élen pártmunkás küldöttség járt Varsóban, amelyet fogadott Stanislaw Kania is. Berecz Kádár üzeneteként összegezte a *Népszabadságban* június 14-én megjelent hivatalos állásfoglalást és az MSZMP Központi Bizottságának üléséről szóló közlemény Lengyelországra vonatkozó megállapításait. Hangsúlyozta, hogy nem az MSZMP addigi

83 MOL, 288. fond, 4/180 ő. e.
84 *Népszabadság*, 1981. június 20.

megítélése változott meg, hanem a lengyel helyzet, mégpedig lényegesen, s emiatt az SZKP KB levelét teljesen megalapozottnak tartják, ugyanakkor a fő felelősséget továbbra is a lengyel elvtársak viselik, nekik kell megtalálni a kiutat a válságból. Kania mindezt megkönnyebbüléssel hallgatta, mivel kioktatásra számított, ugyanis az SZKP nyomán a többi testvérpárt ismét durva támadást intézett a LEMP vezérkara ellen. A megbeszélés során meg is említette Berecznek, eleinte azt gondolta, hogy a magyarok – Brezsnyev eljárását követve – szintén levelet óhajtanak neki ez ügyben átadni. Miután nem ez történt, a lengyel első titkár megígérte, hogy Kádár üzenetéről részletesen tájékoztatja a lengyel vezetés tagjait. Berecz a látogatás tapasztalatait úgy foglalta össze, hogy tárgyalásain „minden esetben érzékelhető volt, hogy a magyar-lengyel kapcsolatok ismert sajátos elemei mellett erőt adó példaként tekintenek arra az útra, amelyet az MSZMP vezetésével hazánk egy lengyelországinál is súlyosabb válság után megtett". Kiegészítésként leírta azt is, hogy a különböző magyar intézmények kapcsolatain keresztül „biztatást kell adni a lengyel elvtársaknak".[85]

1981 nyara nemcsak a lengyel krízis további éleződését hozta magával, hanem az MSZMP illetékes osztályának és a belügyminisztériumnak ezzel összefüggő belpolitikai feladatot is adott. Ekkor került ugyanis sor a magyar ellenzék az évi legnagyobb méretű lengyel szolidaritási akciójára. A SZETA 1981 júliusában két hétig üdültetett a Balatonnál egy 24 fős lengyel gyermekcsoportot, akiket három felnőtt kísért el, vezetőjük a „szélsőjobboldali politikai beállítottságú" Anna Grabowska-Rikielna, a Szolidaritás Mazowsze Titkárságának vezetője volt, és a kísérők között helyet kapott a Kuroń-féle Munkásvédő Bizottság képviselője is. Az üdültetés megszervezését és anyagi fedezetét teljes egészében a SZETA vállalta, és a belügyi jelentés szerint is az akcióval „a lengyel ellenzékkel való szolidaritás aktív kinyilvánítását, bel- és külföldi propagandája növelését akarta elérni". Ez a jelentéskészítők számára világosan kiderült abból, hogy a lengyel gyermekcsoportot – közülük mindenki „Solidarnosc feliratú sapkát és trikót viselt, és ugyanilyen feliratú táskájuk volt" – a fe-

85 MOL, 288. fond, 11/4399 ő. e.

rihegyi repülőtéren „25-30 ismert ellenzéki személy fogadta", és „az üdültetés lebonyolításában a SZETA-sokon kívül mintegy 40, ellenséges-ellenzéki tevékenységéről ismert személy vett aktívan részt". A kékkúti üdülés alatt a tábort külföldiek is felkeresték, akik közül „egy lengyel, francia, svájci állampolgárt provokatív magatartásuk miatt a magyar hatóságok kiutasítottak", illetve „Demszky Gábor újságírót, a *Világosság* című lap munkatársát, aki májusban Varsóban előkészítette az üdültetési akciót, elbocsátották állásából". Mindezzel együtt, valamint a rendőrség és a KÖJÁL állandó zaklatása ellenére az üdültetés sikeresen zárult. A lengyel gyerekek elutazásukkor élelmiszert és mosószert tartalmazó csomagokat kaptak, amelyek „kivitele ellen a magyar vámszervek nem emeltek kifogást".[86]

Az MSZMP vezetése a lengyel események kapcsán az eddigieknél jóval merevebb álláspontot alakított ki 1981 szeptemberétől kezdve (ennek előjelei már júniustól érzékelhetőek voltak). Akkor tartotta első kongresszusát a Szolidaritás szakszervezet, ahol közfelkiáltással fogadták el a kelet-európai munkásokhoz címzett Üzenetet. Ebben azokat támogatták, akik „úgy határoztak, hogy a szabad szakszervezetekért való harc nehéz útjára lépnek", abban a reményben, hogy „képviselőink találkozhatnak majd, és kicserélhetik szakszervezeti tapasztalataikat".[87] Az Üzenetet minden szocialista ország vezetése hisztérikus dühkitöréssel fogadta. Moszkvában egyenesen „szocialista- és szovjetellenes orgiának" nyilvánították a kongresszust, és közzétették az SZKP Központi Bizottságának nyilatkozatát, amelyben – ki tudja, hányadszor – leszögezték, hogy „határozott és radikális lépéseket" várnak a lengyel vezetéstől.

Éppen ez az Üzenet késztette az MSZMP Politikai Bizottságát arra, hogy saját szeptember 15-i döntése nyomán a KB nevében, Kádár János aláírásával levelet intézzen a LEMP KB-hoz, illetve annak első titkárához. A levél – amelynek megírását Moszkva amúgy is elvárta saját júniusi levele után – kifejezte mindazt a nyugtalanságot, amelyet Kádár és elvtársai éreztek a Szolidaritás kongresszusa miatt. A fő cél az volt, hogy a magyar párt ráirányítsa a figyelmet „a lengyel nép és a szocialista közösség érdekeit egyaránt fenyegető veszélyekre", s emellett megfogalmazódott benne az a szándék, hogy a LEMP vezetését eltökéltebb, „a szocializmus ellenségeivel szembeni nyílt és következetes" fellépésre ösztönözze.[88] Miután a magyar vezetők megállapították, hogy Lengyelországban az utóbbi időben „nem a szocializmus hívei, hanem az ellenségei lendültek támadásba, és nyílt konfrontációra, a hatalom megragadására törekednek", hangot adtak ezzel kapcsolatos félelmeiknek is, mégpedig az egész magyar társadalomra hivatkozva: „Számunkra is mind nehezebbé válik népünk őszinte aggodalmát, de esetenként már a türelmetlenségét is kifejező kérdések megválaszolása, amelyeknek visszatérően az a lényege, hogy merre tart Lengyelország, meddig folytatódik a szocialista rendszer felszámolására irányuló törekvések és akciók veszélyes eszkalációja, mit tesznek a lengyel kommunisták, a szocializmus lengyel hívei, mikor lépnek a határozott cselekvés útjára a lengyel dolgozó nép valódi érdekeinek, népeink közös érdekeinek védelmében." Ezután következett a levél megírását kiváltó esemény elemzése: „Különösen megdöbbentett mindnyájunkat a Szolidaritás szakszervezet kongresszusának légköre, a kommunista- és szovjetellenes megnyilatkozások sorozata, a hangadók féktelen demagógiája, amivel megtévesztik, becsapják a felismert hibák kijavítását, de nem a szocializmus felszámolását akaró munkástömegeket. Nyilvánvaló, hogy határozott lépéseket kell tenni annak a támadásnak a visszaverésére, amely semmibe veszi és veszélyezteti a lengyel nép vérrel és verejtékkel elért eredményeit, Lengyelország nehéz helyzetében a társadalmi megbékélés, a konstruktív programok helyett a rombolás és az anarchia zászlaját emeli magasra, a szabadság és a demokrácia nevével rútul visszaélve a szocializmus alapelveit tagadja meg, a józan ész, a felelősségtudat helyett szakadatlanul felkorbácsolt féktelen indulatokat szít fel. A Szolidaritás kongresszusának a szocialista országok dolgozóihoz intézett provokatív »üzenete« nem más, mint ugyanennek a realitásokkal nem számoló, felelőtlen demagógiának

86 MOL, 288. fond, 11/4400 ő. e.

87 *Népszabadság*, 1981. szeptember 27.

88 MOL, 288. fond, 4/181 ő. e.

nemzetközi síkra vitele - egyben nyilvánvalóan a nemzetközi reakció által sugalmazott lépés a szocialista országok népeinek szembeállítására."
Az MSZMP vezetése a „magyar dolgozók nevében" természetesen a leghatározottabban visszautasította „a durva provokációt", a magyar belügyekbe való „nyílt beavatkozási kísérletet", végül pedig levonta a fentebb leírtakból adódó következtetéseket: „Eddigi álláspontunk fenntartását hangsúlyozva úgy véljük: még sürgetőbb feladat a lengyel kommunisták, az igazi lengyel hazafiak, a szocialista kibontakozásért cselekedni kész erők összefogásával, mozgósításával és aktív fellépésével eltorlaszolni az ellenforradalom útját."[89]

A Szolidaritás két menetben megtartott első kongresszusára meghívást kapott Gáspár Sándor is. Ő ezt azzal hárította el, hogy a meghívó túl későn érkezett, ugyanakkor felajánlotta: a kongresszus első szakaszának kimenetelétől függően a második szakaszon való részvételének lehetőségére még visszatérnek. Mivel az első fordulóban a küldöttek elfogadták az Üzenetet, a SZOT vezetője - az MSZMP Titkárságának egyetértésével és helyeslésével[90] - a rendezvény második szakaszát sem tisztelte meg jelenlétével, hanem maga helyett egy erősen kioktató hangú levelet küldött. Ebben többek között ezt írta a Szolidaritás Üzenetéről: „A munkásmozgalomnak, a szakszervezeti mozgalomnak van logikája és etikája is. Amit, és ahogyan Önök ajánlanak, az ennek ellentmond, ezzel nem fér össze. (...) Ami a magyar szakszervezeteket illeti: mi szocialista körülmények között végezzük munkánkat, amely nagy erőfeszítést és felelősséget jelent hazánk sorsáért, a dolgozó emberek érdekeinek képviseletéért és védelméért. (...) Nem titkoljuk, meglep az a bátorság, ahogyan - egyéves létezésük után - üzenetükben Önök tanácsokat adnak a szocialista országok dolgozóinak. A magyar szakszervezetek mögött több évtizedes tapasztalatok és valós eredmények vannak. Mégsem mernénk senkinek sem tanácsokat osztogatni, és saját gyakorlatunkat példaként állítani. (...) Kénytelen vagyok megmondani, hogy az Önök kongresszusán - akarták-e, vagy sem - szocialistaellenes, szovjetellenes

89 MOL, 288. fond, 11/4400 ő. e.
90 MOL, 288. fond, 7/635 ő. e.

platform jutott kifejezésre. Ilyen programhoz mi nem vagyunk partnerek."[91] Leveléhez Gáspár csatolta a *Népszavában* szeptember 19-én megjelent hivatalos SZOT-állásfoglalást a Szolidaritás kongresszusáról és annak Üzenetéről. Mondanivalóját tekintve sem a levél, sem az újságcikk nem különbözik a többi szocialista ország szakszervezeteinek reagálásától. A magyar szakszervezetek központi lapjában azzal vádolták a Szolidaritást, hogy a szocialistaellenes csoportok követelését magáévá téve ki akarja szakítani Lengyelországot a Szovjetunió vezette közösségből. Az Üzenettel kapcsolatban pedig megjegyezték, hogy a Szolidaritás példája nem más, mint „a belső rend megbontása, a társadalmi fegyelem szétzilálása, a nyomorúság konzerválása".[92] Gáspár rokon hangvételű levelében azonban, az MSZMP június 14-i állásfoglalásához hasonlóan, szintén van valami „emeszempés". Annak végén ugyanis a levélíró kijelentette: „Internacionalista kötelességünk és a hagyományos lengyel-magyar barátság szellemében bármikor készek vagyunk a szakszervezetek szerepéről és hivatásáról tárgyalni és vitatkozni."[93] Mint hamar kiderült, ez inkább propagandafogás volt, semmint komolyan gondolt javaslat a Lech Wałęsával való eszmecserére, annyi értéke mégis van, hogy ezt így leírták. (A Szolidaritás kongresszusán egyébként Gáspár kérésének megfelelően mind a levelet, mind a csatolt *Népszava*-írást felolvasták, az MSZMP KB pedig a Titkárság megbízásából mindkét dokumentumot „hivatalból" eljuttatta a LEMP Központi Bizottságához is.[94])

A Szolidaritás Üzenete olyan érzékenyen érintette a szocialista tábor országait, hogy nem lehetett csupán „egyszerű" hivatalos reagálásokkal válaszolni. Éppen ezért nagy, orwelli módon szervezett sajtókampány indult a lengyel szakszervezet „durva beavatkozási kísérleteinek" visszaverésére. Így történt ez Magyarországon is, ahol a pártvezetés megkövetelte, hogy a kiválasztott (munkahelyi) kollektívák egy emberként utasítsák vissza, és ítéljék el a Szolidaritás szélsőséges és

91 MOL, 288. fond, 11/4400 ő. e. A levél megjelent a *Népszava* 1981. október 7-i számában is.
92 *Népszava*, 1981. szeptember 19.
93 Lásd a 91. számú jegyzetet.
94 MOL, 288. fond, 7/635 ő. e.

antikommunista hangadóit.[95] Mindezt négy szervezett gyűlésen, amelyekről természetesen a magyar sajtó is bő terjedelemben beszámolt. Arra persze gondosan vigyáztak, nehogy a gyűlések időpontjáig – vagyis idejekorán – közzétegyék az Üzenet szövegét. (Így is párját ritkító eseménynek számított a szovjet tömbben, hogy a *Népszabadság* szeptember végén megjelentette, igaz, hosszú és hamis elemzés kíséretében.) Magyarországon a „szocialista társadalmat" alkotó minden osztály és réteg – munkásság, parasztság és értelmiség – tartott egy-egy szervezett gyűlést, s ehhez jött negyedikként egy népfront-jellegű összejövetel. Így akarták azt a látszatot kelteni, hogy a társadalom egésze egyöntetűen elveti a független lengyel szakszervezet példájának bárminemű követését. A fő szónokok mellett mindig felszólaltak a kollektíva egyes tagjai, akik a magyar ifjúság, a szövetkezeti mozgalom, az édesanyák, a munkások vagy bárki/bármi más nevében szintén elítélték a Szolidaritás lépését. A bevált koreográfia szerint a gyűlések végén minden egyes alkalommal határozatot fogadtak el, amely a visszautasításon és a szerintük kritikusra fordult lengyel helyzet iránt érzett aggodalmukon túl – „a lengyel népet beláthatatlan veszélybe sodorják a szocializmus ellenségei"; „tudatos kártevők és felelőtlen elemek igyekeznek letéríteni a szocialista útról a lengyel népet" – általában azt tartalmazta, itt az ideje, hogy a lengyelek felsorakozzanak saját pártjuk, a LEMP mögé, és annak vezetésével kilábaljanak a válságból.

A négy gyűlésről – egyenlő arányban elosztva – a két központi napilap, a *Népszabadság* és a *Népszava* számolt be, mégpedig hosszú, a résztvevők nagy tömegét ábrázoló fényképpel illusztrált tudósítások formájában. A szakszervezeti orgánumnak az Orion Rádió- és Villamossági Vállalat ezerfős munkásgyűlése, valamint a szegedi József Attila Tudományegyetemen tartott értelmiségi gyűlés „jutott". Az Orionban Herczeg Károly, a Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezetének főtitkára volt a fő szónok: „A magyar szervezett dolgozók és a legtöbb tagot számláló szakszervezet, a vasasok 660 ezres tábora nevében a leghatározottabban visszautasítjuk a Szolidaritás kongresszusának felháborító akcióját, amelyet sértő beavatkozásnak tekintünk hazánk és a magyar szakszervezeti mozgalom belügyeibe. A magyar munkásosztálynak nincs szüksége fogadatlan prókátorokra." Szegeden „a helyi szellemi élet képviselői, az egyetemek és főiskolák tanárai, tudósok, tudományos kutatók, írók és képzőművészek, együttesen mintegy háromszázan" gyűltek össze. A szónoki beszédet dr. Leindler László akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár tartotta. Véleménye szerint a Szolidaritás „otromba és bomlasztó célú üzenete már nyíltan azt mutatja, hogy a többi szocialista országba is szeretnék exportálni az anarchiát". A lengyel szakszervezet eme tevékenységét „uszításnak tartjuk szocialista rendünk intézményei ellen", éppen ezért elítélik ezt és tiltakoznak ellene, mert „mi magyarok megtanultuk, milyen következményei vannak a népi hatalom megingásának, és ezt a tanulságot örökül hagyjuk gyermekeinkre is".[96] Ami a helyszínt illeti, minden bizonnyal tudatosan választották ki a vidéki egyetemi városok közül Szegedet, ahol egy belügyi jelentés szerint 1981-ben az a köszönési mód terjedt el a helyi főiskolások és egyetemi hallgatók körében, hogy üdvözlés gyanánt egy „Szolidaritet" feliratú hosszúkás kartont mutattak fel egymásnak. Nyilván az sem véletlen, hogy a kommunista Lengyel Munkáspárt megalakulásának 40. évfordulója alkalmából 1982 tavaszán rendezett magyarországi megemlékezések kiemelkedő eseménye a „renitens" szegedi egyetemen tartott tudományos ülésszak volt.[97]

A *Népszabadság* a Magyar Optikai Művek Szakasits Árpád Művelődési Házában valamint a tiszaföldvári Lenin Termelőszövetkezet székházának nagytermében lezajlott gyűlésekről tudósított. A Szakasits Művelődési Házban Szabó Ferenc, a Központi Fizikai Kutató Intézet főigazgatója mondta el a legfontosabb beszédet. Ennek lényege: „Tiltakozunk e felhívás ellen, és nem kérünk a Szolidaritás tanácsaiból. Mi nem avatkozunk be más országok belügyeibe, de ha ilyen kísérlet történik mások részéről, azt határozottan visszautasítjuk. Mi a jövőben is a szocialista demokrácia útját járjuk. De azt, hogyan haladjunk azon tovább, mi ma-

95 MOL, 288. fond, 11/4400 ő. e.

96 *Népszava*, 1981. szeptember 18.

97 Ezekhez lásd: (volt) Történeti Hivatal, Napi Operatív Információs Jelentések, 1980-1988, III/III., illetve MOL KI, XIX-J-1-ny, 67. doboz, 12/PF/1982.

gunk fogjuk meghatározni, és nem a szocializmus ellenségei, akik Európa közepén tartósítani akarják a zűrzavart." Ehhez Majtényi János a XII. kerület „nyugdíjas lakóinak, az internacionalizmusért felelősséget érző és vállaló régi párttagoknak a nevében" hozzátette: „Mi a szolidaritás szó megcsúfolásának tartjuk, ha azzal valaki a szocializmus elleni fellépésre lázít." Tiszaföldváron Szabó Béla, a Lenin Termelőszövetkezet Állami-díjas elnöke szólt az összegyűlt félezres tömeghez: „A Szolidaritás nem munkára, nem termelésre buzdított, hanem mindent elkövetett azért, hogy – nyilvánvaló romboló szándékkal – tovább növelje a zűrzavart. A gdanski kongresszus után végképp világossá vált, hogy a Szolidaritás eddig sem a nép érdekeit szolgálta, s a jövőben sem akarja ezt tenni. Azokat képviseli, akik a szocializmus ellen, a társadalmi haladással szemben sorakoznak fel, akadályozzák az alkotmányos rend helyreállítását, s ellenzéki politikai szervezetté próbálják változtatni a Szolidaritást. (...) Mi nem követjük a Szolidaritást. Mi nem akarunk anarchiát, zűrzavart." Ezután előkerült az a hivatalosan terjesztett és széles körben elterjedt hamis felfogás – egyébiránt a kádári politika egyik fontos alappillére –, amely szerint nem kell semmi mással foglalkozni, csak dolgozni kell, és akkor minden rendben van. Éppen ezt hangsúlyozta a gyűlésen Mányai János állattenyésztő, aki kijelentette: „Elutasítjuk a Szolidaritás által sugallt anarchiát, mert csak munkával lehet boldogulni, sztrájkokkal nem lehet az üzletek polcait feltölteni." Ugyanezt tartalmazta – egyebek mellett – a gyűlés végén elfogadott határozat: „Harmincöt éves szövetkezeti múltunk bebizonyította, hogy kiegyensúlyozott fejlődésünk, személyes boldogulásunk alapja a szocialista tulajdonviszonyokra épített, felelősségteljes, szorgalmas mindennapi munka."[98] Ilyen jellegű megfogalmazások nemcsak ezeken a gyűléseken hangzottak el, hanem ezzel egyidejűleg a magyar lapokban megjelent kommentárok is ezt ismételgették. Kiemelt hangsúlyt kapott az a demagóg állítás, miszerint Lengyelországban dolgozni kell, mert „csak azt lehet elosztani, amit megtermeltünk". Ez a gondolat mellesleg, de egyáltalán nem mellékesen szintén szerepelt a szeptember 19-i *Népszavá*ban megjelent, már

98 *Népszabadság*, 1981. szeptember 19.

említett hivatalos SZOT-állásfoglalásban: „Mi saját történelmi tapasztalatainkból is tudjuk, hogy a munkások csak munkájuktól várhatják helyzetük javulását. A hazánkban tapasztalható létbiztonság, nyugalom, kiegyensúlyozott társadalmi, anyagi viszonyok a dolgozó milliók kemény munkájának eredménye."[99]

A magyar sajtó központilag meghatározott viszonya a lengyel válsághoz 1981 közepétől egyre radikálisabb fordulatot vett, mindazon instrukcióknak megfelelően, amelyeket a tájékoztatás koordinálására létrehozott KB-testülettől kapott. A válság kitörésétől kezdve – amikor néhány hetes késéssel engedélyezték, hogy egyáltalán beszámolhasson a lengyelországi sztrájkokról – a magyar tömegtájékoztatás az MSZMP PB 1980 szeptemberi döntésének megfelelően aránylag visszafogott volt, leginkább a PAP és a TASZSZ jelentéseit közölte, minden kommentár nélkül, illetve hivatalosan támogatta a Kania-Jaruzelski centrumot a LEMP-en belül. A saját vélemény hiányát – az MSZMP KB Lengyelországgal foglalkozó megnyilatkozásai nem ide tartoznak – annyira szigorúan vették, hogy a *Népszabadság* negyedik oldalán keddenként megjelent, *A szocializmus országaiból* című rovatban, ahol rendszerint három szocialista ország valamely gazdasági ágazatában vagy politikai életében bevezetett újításokról, reformokról számoltak be, 1980 júliusa után Lengyelország egyszer sem kapott helyet.

1981 nyarától kezdve, az MSZMP PB június 9-i határozatának szellemében – „a sajtó, a rádió és a televízió határozottabban juttassa kifejezésre a lengyelországi helyzet alakulása miatti aggodalmunkat" –, egyre-másra tűntek fel a különböző lapok, de különösen a *Népszabadság* oldalain a magyar újságírók, főként Terényi Éva állandó varsói tudósító, de egyszer-egyszer Miklós Gábor, Máté György és Várnai Ferenc által készített helyszíni beszámolók a Szolidaritás „konfrontációs politikájáról", a szakszervezet által inspirált sztrájkok „miatt" bekövetkezett gazdasági csődről, a Szolidaritás „köztörvényes bűncselekményekért börtönben ült" helyi vezetőiről, a bevezetett jegyrendszerről, az élelmiszerhiányról, a lengyel emberek apátiájáról és vágyódásáról a rend, a törvé-

99 *Népszava*, 1981. szeptember 19.

nyesség és a jobb ellátás után, a Szolidaritásból való kiábrándulásukról; ezzel párhuzamosan egyre gyakrabban szólaltak meg a tettrekész és cselekvésre elszánt, a LEMP határozott fellépésében bízó lengyel kommunisták. Emellett a *Népszabadság* hasábjain ez idő tájt szinte megszokottá vált, hogy a lengyelországi tudósításoknak – amelyeket Terényi Éva, illetve 1981 július-augusztusában Miklós Gábor küldött (ők a hírügynökségi jelentéseken kívül elsősorban a *Trybuna Ludu*-ra támaszkodtak) – a korábbi hónapokkal ellentétben, amikor szalagcím nélkül vagy semleges címmel közölték a híreket, ezentúl erőteljes szalagcímeket adtak: „A társadalmi feszültségért a Szolidaritás a felelős"; „A Szolidaritás újabb provokatív akciói"; „A Szolidaritás védelmezi, fedezi az ellenforradalmi szervezeteket"; „A Szolidaritás a hatalomra tör"; „A Szolidaritás a szocialista vívmányok fokozatos felszámolását tervezi"; „Államellenes határozatokkal befejeződött a Szolidaritás-kongresszus"; „Kommunistaellenes hisztériát szít, provokációt szervez a Szolidaritás"; „A Szolidaritás provokatív utcai tüntetést tervez". (Miklós Gábor tevékenységét a budapesti lengyel nagykövetség egyik összefoglalója úgy értékelte, hogy ezekben a hónapokban ő adta meg a magyar sajtó alaphangját a lengyel ügyekben, mivel a *Népszabadság*on kívül a *Magyar Ifjúság*ban és a *Társadalmi Szemlé*ben is közölt cikkeket, s rendszeresen előadásokat is tartott, ahol a válság erővel való felszámolását sürgette.[100]) Ez a fajta hírközlés egészen 1981. december 13-ig folyt a *Népszabadság*ban, s időnként a végletekig fokozódott. Majd a hadiállapot bevezetésével azonnal megszűnt – néhány kivételtől eltekintve, amikor le kellett „leplezni", mitől is mentette meg Jaruzelski országát: „Ellenforradalmárok provokációi Lengyelországban"; „A Szolidaritás szélsőségesei a LEMP erőszakos megsemmisítésére szervezkedtek". Helyét a konszolidációról, a helyzet normalizálódásáról szóló szalagcímek vették át: „Nyugodt munkanap Lengyelországban"; „Lengyelországnak rendre, nyugalomra, fegyelmezett munkára van szüksége"; „A normalizálódás jelei Lengyelországban"; „Nyugodt volt a karácsony Lengyelországban"; „Nyugalom az ünnepek után Lengyelországban"; „Több korlátozást feloldottak

100 AAN, KC PZPR, 950/10.

Lengyelországban"; „Tovább javul a helyzet Lengyelországban"; „Fokozatos normalizálódás Lengyelországban"; „Wojciech Jaruzelski: A szükségállapot megfékezte az anarchiát". 1981 decembere után Terényi Éva helyszíni beszámolói is követték a szalagcím-tendenciát. Néhány írásában bemutatta a Szolidaritás „politikai kalandorai" által alkalmazott „terrormódszereket a bányász sztrájk erőszakos fenntartására, a munkások megfélemlítésére", illetve bőségesen írt a lépésről-lépésre előrehaladó normalizációról, a sztrájkok megszűntéről, az emberek visszatérő munkakedvéről, a kommunisták visszanyert cselekvőképességéről, a lengyel társadalom megértéséről a hadiállapot iránt. A tudósítások egyre töretlenebb optimizmust árasztottak, a magyar újságolvasó úgy érezhette, hogy Lengyelország túljutott a válságon, amelyet az „ellenforradalmi" Szolidaritás idézett elő, és a Visztula menti ország hamarosan ismét a szocialista tábor dinamikusan fejlődő és belső zavaroktól mentes tagjává válik.

Míg 1980 augusztusa után a *Népszabadság* – helyzetelemző tájékoztatás gyanánt, amelyet az MSZMP-tagok egy része a lengyel válság kritikusabb pillanataiban kifejezetten igényelt – időnként lehozta valamelyik lengyel lap (leginkább a *Trybuna Ludu*) vagy a moszkvai *Pravda* Lengyelországgal foglalkozó írásait, addig 1981 tavaszától ezt egyrészt gyakoribbá tették, másrészt a paletta kibővült néhány más szocialista ország központi pártlapjának – például *Scînteia*, *Neues Deutschland*, *Rudé Právo* – lengyel vonatkozású, bírálatokkal teli cikkeivel. Ősztől pedig feltűntek a saját kommentárok is (különösképp Várnai Ferenc tollából), amelyek az MSZMP „aggodalmát" úgy jelenítették meg, hogy élesen támadták a Szolidaritást, alig burkolt célzásokat – valójában alaptalan és hazug rágalmakat – téve arra, hogy a szakszervezet hatalmas anyagi javakkal rendelkezik, mert miközben bezsebeli és elsikkasztja az állam, vagyis a lengyel munkások vagyonát, egyúttal a „nyugati imperialisták" is pénzelik. Ezek a kommentárok, nemcsak az MSZMP központi orgánumában, sötét képeket festettek Lengyelország jövőjéről, amennyiben a LEMP nem cselekszik minél gyorsabban, és ezután következett a bátorítás, hogy következetes lépések megtétele esetén a lengyel vezetés bizton számíthat az MSZMP támogatására. A *Népszabadság*hoz

hasonló tájékoztatási politikát folytatott a kormány félhivatalos szócsövének számító *Magyar Hírlap*, míg hozzájuk képest a *Népszava* – amely kis híján leközölte Lech Wałęsa Gáspár Sándornak küldött válaszlevelét –, a *Magyar Nemzet* és a *Magyarország* című hetilap, valamint a Magyar Rádió, egy-egy „keménykedő" megnyilvánulástól és kiváltképp az MTI-hírek kötelező közlésétől eltekintve, mérsékeltebb hangnemben és a propagandisztikus elemeket inkább mellőzve számolt be a lengyel eseményekről. A Magyar Televízió pedig „ingázott", egyszer ide, egyszer oda húzott – a „pozitívumok" közé tartozik, hogy 1981 áprilisában, egyedülálló módon, bemutatták azt az interjút, amelyet Wałęsa adott a *Panorámá*nak, ugyanakkor ezzel szemben állt például *A Hét* című vasárnapi hírműsor számos tudósítása, amelyekhez elsősorban Hajdú János főszerkesztő fűzött kommentárokat. Természetesen egészét tekintve a magyar tömegtájékoztatás egyoldalú volt, és a lengyel eseményekkel kapcsolatban is torzított. Mégis, a már idézett 1981 májusi közvéleménykutatás szerint a megkérdezettek többsége, 53 százaléka megfelelőnek, 27 százaléka közepesnek és 12 százaléka nagyon jónak minősítette a lengyelországi helyzetről szóló honi tájékoztatást.[101] A hírközlő szervek munkája iránti megelégedettség 1981. december 13. után is változatlanul megmaradt, a hadiállapot bevezetése körüli időszakban adott tájékoztatást pedig sokan egyenesen „gyorsnak, hitelesnek, elemzőnek" tartották.[102] (A nyugati típusú információáramlást persze kevesen ismerték, így nem nagyon volt viszonyítási alapjuk.)

101 MOL, 288. fond, 11/4398 ő. e.
102 MOL, 288. fond, 11/4402 ő. e.

V.

Amikor 1981 októberében, miniszterelnöki és nemzetvédelmi miniszteri tisztségei megtartásával Jaruzelski tábornok lett a LEMP KB első titkára, Kádár ezt megelégedéssel üdvözölte. Néhány nappal később az MSZMP Központi Bizottságának ülésén úgy fogalmazott, hogy Lengyelországban „a polarizáció növekedett, és megerősödött az a régen táplált véleményünk és álláspontunk, hogy egy határozottabb, rendes, józan és tényleg minden tisztességes emberrel apelláló harc beindítása az ellenforradalommal szemben gyorsan tábort nyerne".[103] A KB-ülésről kiadott nyilatkozat pedig a nyár óta megszokott kemény hangot ütötte meg Lengyelországgal kapcsolatban. Nem a lengyel vezetést bírálták – azt így eddig sem tették –, hanem kifejezvén azt, hogy a válság „szocialista megoldása" Magyarország érdeke is, újfent az elszánt cselekvést sürgették: „A magyar kommunistákat, dolgozó népünket növekvő aggodalommal tölti el, hogy Lengyelországban a szélsőséges erők egyre nyíltabban lépnek fel a szocialista társadalom gazdasági és politikai alapjai ellen, a hatalom megragadására törekednek. Meghirdetett programjuk és akcióik bomlasztják a Lengyel Népköztársaság alkotmányos rendjét, aláássák vívmányait, ellentétesek a lengyel nép érdekeivel, gyengítik a szocialista közösség egységét és együttműködését, s veszélyeztetik az európai egyensúlyt, a földrész békéjét. Központi Bizottságunk – összhangban a lengyel pártvezetés megállapításaival – úgy véli, hogy csak a tettek és a következetes fellépés torlaszolhatja el az ellenforradalom útját, és vezethet el a lengyel társadalom konszolidációjához. A szocializmus lengyelországi hívei a néphatalom megvédéséért vívott küzdelmükben (...) szilárdan támaszkodhatnak a magyar kommunisták, a magyar nép testvéri, internacionalista támogatására."[104] Másnap ugyanezekkel a szavakkal ugyanezt visszhangozta a *Megalapozottan, kiegyensúlyozottan* című vezércikk a *Népszabadság*ban.

Látható, hogy 1981 őszén a magyar párt is a mielőbbi cselekvést

103 MOL, 288. fond, 4/181 ő. e.
104 *Népszabadság*, 1981. október 24. (maga a KB-ülés 22-én volt).

szorgalmazta, amely követelés egyébként - a korábbiakhoz képest is - kifejezetten nagy hangsúlyt kapott a szocialista táborban. A tizenegy hatalmon lévő kommunista és munkáspárt ideológiai és nemzetközi kérdésekkel foglalkozó KB-titkárainak 1981 novemberi, moszkvai tanácskozásán az MSZMP-t képviselő Óvári Miklós és Gyenes András szintén elfogadta azt a tézist, miszerint „elsőrendű jelentősége van, hogy az ellenforradalmi fenyegetésekkel szemben, az ellenforradalom és az anarchia népellenes erői ellen harcoló lengyel kommunistákat, hazafiakat egyeztetett és hatékony lépésekkel támogassuk".[105] Noha a legdogmatikusabbnak számító keletnémet, csehszlovák és bolgár állásponttól a magyar még így is távol állt, egy szintre került viszont a többivel, így sajátos, kissé különálló jellegét, legalábbis időlegesen, elvesztette. A lengyel válság elért ahhoz a ponthoz, amikor már az MSZMP vezetésének is erőteljesen nyilvánvalóvá kellett tennie alapelvét, hogy a kommunista hatalomgyakorlás megőrzése - bármelyik szocialista országról is legyen szó - minden másnál előbbre való. Kádár János a Munkásőrség Országos Parancsnokságának 1981. december 10-i értekezletén tartott felszólalásában azt fejtegette, hogy bár „őszinte óhajunk, hogy a lengyelek maguk és szocialista módon oldják meg a felgyülemlett problémákat", de ez azért már „nem tűr további halasztást", hiszen „anarchiában, szétzilált állami, társadalmi viszonyok közepette nem élhet egy nép. Tessék-lássék módon, csak szép szóval, kompromisszumokkal nem lehet rendet teremteni. Élni kell a hatalom minden eszközével." Ennek és a korábbi álláspontnak az ötvözését jelentette ugyanakkor, hogy az idegen katonai beavatkozást Kádár továbbra sem óhajtotta. Megítélése szerint az USA-nak végső soron jól jönne, ha a lengyel helyzet úgy alakulna, hogy a szocialista Lengyelország fennmaradása érdekében külső fegyveres segítséget kellene nyújtani, mert abban a pillanatban „az amerikai imperializmus lecsapna Nicaraguában, Salvadorban, és fellépne Kuba ellen, amire a tervek már régen készen állnak". Kádár ezen a munkásőrparancsnoki értekezleten is leszögezte, hogy a lengyel kor-

105 MOL, 288. fond, 12/217 ő. e., valamint *Népszabadság*, 1981. november 5.

mány úgy csinál rendet, ahogyan azt célszerűnek tartja, s ebben Magyarország támogatja a lengyeleket.[106]

A magyar pártvezető e tekintetben végig következetesnek bizonyult. 1981 december elején tartották a Varsói Szerződés honvédelmi minisztereinek évi rendes ülését Moszkvában. Jaruzelski tábornok nem vett részt a találkozón, hanem Florian Siwicki nemzetvédelmi miniszterhelyettest küldte maga helyett. Az ülés előzetes írásos anyagai között és korábban megszabott napirendjén nem szerepelt a lengyel kérdés. Mégis, a tanácskozás megnyitása után Siwicki tábornok - a házigazda szovjet küldöttséggel egyeztetve - Jaruzelski nevében azt kérte, hogy a tervezett zárónyilatkozat szövegéhez tegyenek hozzá egy bekezdést a lengyelországi helyzetről, amely így szólt: „A Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi minisztereinek bizottsága aggodalmát fejezi ki a Lengyelországban a szocialistaellenes erők bomlasztó tevékenysége következtében kialakult helyzettel kapcsolatban, amely megnehezíti a Varsói Szerződés tagállamai fegyveres erői szövetségi kötelezettségeinek végrehajtását, és megfelelő rendszabályok meghozatalát teszi szükségessé a szocialista közösség biztonsága érdekében Európában."[107] Jaruzelski ily módon kívánt nyomást gyakorolni a Szolidaritás szakszervezetre, hogy meghátrálásra késztesse őket, és rájuk háríthassa a felelősséget, ha a lengyel kommunista hatalomnak katonai eszközökhöz kellene folyamodnia a válság megoldása érdekében. Noha a jelen lévő országok képviselőit váratlanul érte a szovjetek által támogatott lengyel előterjesztés, ellenvetést csak két honvédelmi miniszter tett: a román és a magyar. Ez előbbi nem keltett különösebb feltűnést, a várhatóan elzárkózó román magatartással a szovjet fél, úgy tűnt, előre számolt. Ugyanakkor nagyon felbosszantotta őket a magyar reakció, mert a Czinege Lajos honvédelmi miniszter, Oláh István vezérkari főnök, Szűcs Ferenc és Tóth Tibor vezérkari főnök-helyettesek alkotta delegáció ragaszkodott ahhoz, hogy nekik erről konzultálniuk kell Budapesttel. Itthon éppen ülésezett a Központi Bizottság, amikor telefonált

106 MOL, 288. fond, 12/218 ő. e.
107 MOL, 288. fond, 47/765 ő. e.

Czinege Moszkvából, és azt kérdezte az ülésen elnöklő Kádártól, hogy most mit tegyenek. Kádár, akinek minden bizonnyal eszébe jutott az egy évvel korábbi VSZ-csúcstanácskozás feszültsége, és valószínűleg nem hitte el, hogy mindez „csupán" a lengyelek kezdeményezése hazai ellenfeleikkel szemben, nagy taktikai érzékről tett tanúbizonyságot. Azt feltételezvén, hogy a románok kitartanak álláspontjuk mellett, arra utasította a magyar honvédelmi minisztert, ragaszkodjon ahhoz, miszerint az idézett bekezdés vagy annak esetleg bárminemű módosított változata ügyében egyhangú döntés szülessen.

Ezután többfordulós „puhítás" következett, a szovjetek bíztak abban, hátha mégis megváltozik a magyar vélemény. Mivel a plenáris ülésen ezt nem sikerült elérniük, ezért külön leültek győzködni Czinegét és kíséretét. Meglehetősen éles szóváltás zajlott le, Usztyinov honvédelmi miniszter, Ogarkov vezérkari főnök és Kulikov, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka felrótta a magyaroknak, hogy milyen hálátlanok, hiszen 1956-ban, amikor szükség volt rá, ők milyen segítséget adtak, és most a magyar párt ezt így viszonozza.[108] Czinege azonban Kádár utasításának megfelelően hajthatatlan maradt, és végül a bekezdést ki kellett hagyni a zárónyilatkozatból.

Szűk egy héttel később, december 9-én Budapestre látogatott Nyikolaj Tyihonov szovjet miniszterelnök. Kádárral folytatott megbeszélésén szóba hozta a „Czinege-ügyet", a szintén jelen lévő Szűrös Mátyás moszkvai magyar nagykövet pedig, Kádár megbízásából, feljegyzést készített erről. Tyihonov megemlítette, hogy a szovjet fél számára „érthetetlen" volt, hogy Czinege ragaszkodott az összes résztvevő delegáció egyetértéséhez a lengyel javaslattal kapcsolatban – miközben a román miniszter már eleve elhatárolta magát attól –, és nem volt hajlandó belemenni abba, hogy „a hat egyetértő ország miniszterei külön fogadják el" a módosított nyilatkozatot. Kádár erre azt válaszolta, hogy azt a bizonyos bekezdést „még a hatok nevében sem tudtuk volna megszavazni". Majd Szűrös a feljegyzésben így foglalta össze az MSZMP vezetőjének további magyarázatát: „Ezen kívül végig Jaruzelski kérésére

108 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 375-376. o.

hivatkoztak, és nem tudtuk, hogy azt mennyire tette magáévá az SZKP. Ezen kívül procedurális hiba is történt, és az is helytelen volt, hogy a kérdésben a románok jelenlétében zajlott le a vita. Váratlanul ért bennünket a dolog azért is, mert azokban a napokban ülésezett a VSZ külügyminiszteri bizottsága, amelyen ilyesmi nem merült fel, pedig illetékesebb fórum lett volna, mint a katonáké. Arra gondoltunk, hogy az ominózus mondat közzététele nagy nyugati sajtókampányt váltott volna ki, és elködösítette volna valódi törekvéseinket, békepolitikánkat, stb. Elvi álláspontunk nem változott, az SZKP-val, a Szovjetunióval együtt haladunk." Tyihonov ezután visszakozott, és kijelentette, hogy „érti és elfogadja a tájékoztatást, a magyarázatot úgy tekinti, hogy a kérdést kimerítettük, és levesszük a napirendről". Néhány órával később a szovjet miniszterelnök „tanácsadója révén", Szűrösön keresztül megerősítette Kádárnak: a magyar „érdemi kifogás mellett nyilvánvaló félreértésről volt szó".[109]

Mindezek után nincs semmi meglepő abban, hogy a magyar vezetés valóban megkönnyebbülten fogadta és helyeselte, amikor Wojciech Jaruzelski 1981. december 13-án bevezette a hadiállapotot Lengyelországban. Kádár és elvtársai tényleg úgy vélték, hogy ezáltal „sikerült leleplezni és elszigetelni a készülő ellenforradalom vezérkarát, a hatalom pedig ismét azzá lett, aminek lennie kell: szilárd és eltökélt a szocialista haza és a nép ügyének szolgálatában"; ily módon biztosítva lesz „a szocializmus vívmányainak védelme, a társadalom törvényes rendje", és lehetővé válik „a szocialista kibontakozás feltételeinek megteremtése".[110] Jaruzelski tábornok lépését Magyarországon eufemisztikusan „szükségállapotnak" fordították, noha maga a hivatalos lengyel elnevezés is „hadiállapot" (stan wojenny) volt. Az MSZMP vezetése nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy a Visztula mentén valóban hadiállapot alakult ki a hatalom és a társadalom között, bár tényleg ez volt a helyzet, és nem akart a magyar emberek fejében további zavart kelteni azzal, hogy az általános értelmezés szerint hadiállapot egymás-

109 MOL, 288. fond, 47/765 ő. e.
110 MOL, 288. fond, 58/11 ő. e., illetve 4/188 ő. e., valamint 11/4403 ő. e.

sal szembenálló országok között következik be, amikor is államok közti harci cselekményekről, vagyis igazi háborúról van szó.[111]

Már aznap, december 13-án „informálisan" összeült az MSZMP Titkársága, amely másnapi rendes ülésén döntött arról, hogy Jaruzelski tábornok kérésének megfelelően gyors gazdasági segítséget nyújtanak Lengyelországnak, „36-37 millió rubel értékben" szállítanak közszükségleti cikkeket, „aminek térítéséről később egyezünk meg" (mint szó volt róla, ebből lett az a 26 millió rubeles magyar gazdasági segítség, amelyet Budapest végül térítésmentesen számolt el). A Titkárság egyetértett azzal, hogy „Kádár János elvtárs táviratban biztosította együttérzésünkről és cselekvő támogatásunkról W. Jaruzelski elvtársat" – az üzenetet még aznap eljuttatták a címzetthez –, valamint azzal is, hogy a Magyar Távirati Iroda hasonló tartalmú közleményt adjon ki, amelynek szövegét a Titkárság hagyja jóvá. A titkársági határozatban külön kiemelték, hogy „történjék említés arról az intézkedésünkről is, hogy a hazánkban dolgozó lengyel állampolgárok hazatérésükkor 5 kg húst vihetnek magukkal, s fizetésük egy részét Magyarországon költhetik el". Ezen kívül megszabták, hogy „a magyar tömegtájékoztatási szervek alapvetően a lengyel hírügynökségtől kapott anyagok alapján, tárgyszerűen, folyamatosan" tájékoztassák a közvéleményt, amit a magyar hírközlő szervek „alapvetően" meg is tettek.[112] Az ülést követően a pártközpont telexet intézett a budapesti és a megyei pártbizottságok első titkáraihoz a „szükségállapot" bevezetéséről, amely a következő, kissé sajátos formulával kezdődött: „Pártunk és Kormányunk teljes megértéssel és őszinte együttérzéssel fogadta a történelmi jelentőségű döntést, amely a szocializmus lengyelországi vívmányait fenyegető közvetlen veszélyek elhárítására irányul."[113] Kádár olyannyira fontosnak ítélte a Jaruzelski tábornok melletti kiállást, hogy még 13-án délután felhívta őt, és elmondta neki, hogy mindenben számíthat az MSZMP és személy szerint az ő segítségére, ezután „szívhez szóló jókívánság" következett, jó erőt kívánt neki, amit Jaruzelski meghatódva fogadott. Az „automatikus"

111 Berecz János személyes közlése.

112 MOL, 288. fond, 7/641 ő. e.

113 MOL, 288. fond, 11/4402 ő. e.

moszkvai híváson kívül – az SZKP ügyeletes PB-tagja kereste őt, aki történetesen éppen Andropov volt – csak a magyar pártvezető telefonált hozzá azon a napon. Maga Kádár is elérzékenyült, mert felidézte, hogy 1956. november 4-én őt senki sem hívta fel.[114]

A titkársági határozatban említett MTI-közleményt kedden, december 15-én (hétfőnként akkoriban nem jelentek meg az újságok) az összes magyar napilap címoldalon hozta le, mondanivalója természetesen az volt, hogy mindaz, ami Lengyelországban történik, a lengyel állam belügye, és Magyarország mindenben szolidáris és mindenben támogatja Jaruzelskit és csapatát.[115] A két vezető napilapban a lengyel hadiállapot bevezetését kommentárok is kísérték, a *Népszavá*ban vezércikk, a *Népszabadság*ban Várnai Ferenc írása, amelyek a „szocialistaellenes erőket" elítélő kemény megfogalmazások mellett – „lopakodó ellenforradalom", „végképp szét akarták zülleszteni az államgépezetet", „a mindinkább elszemtelenedett ellenforradalmi erők", „a világ békéjét is felelőtlenül kockáztatva", „abból indultak ki: minél rosszabb a népnek, annál jobb az ellenforradalomnak" –, és megemlítve, hogy „ütött a cselekvés órája", „más kiút nem volt", ugyanazt tartalmazták, mint az MSZMP Titkársága által jóváhagyott MTI-szöveg.[116] A hivatalos magyar álláspontot elismételte Puja Frigyes külügyminiszter az Országgyűlés téli ülésszakán tartott beszédében december 18-án (ezt ugyanott, „a magyarországi keresztyén egyházak és az izraelita hitkö-

114 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 376-377. o. és 381. o.

115 Lásd például: *Népszabadság*, 1981. december 15. A közlemény a fentieken kívül, többek között, ezt tartalmazta: „A Magyar Távirati Irodát illetékes helyen felhatalmazták az alábbiak közlésére: A Magyar Népköztársaság vezető testületei, a magyar dolgozók nagy figyelemmel és megértéssel fogadták a Lengyel Népköztársaság Államtanácsának döntését, a Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsának megalakulását és intézkedéseit, valamint Wojciech Jaruzelski kormányfő felhívását az ellenforradalmi törekvések meghiúsítására, a törvényes rend és nyugalom helyreállítására, a szocializmus vívmányainak védelmére. (...) A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a Magyar Népköztársaság kormánya, a magyar nép bízik abban, hogy a lengyel kommunisták, az igazi lengyel hazafiak, a szocialista kibontakozásért cselekedni kész erők összefogásukkal eltorlaszolják az ellenforradalom útját, és biztosítják a lengyel társadalom problémáinak szocialista megoldását."

116 *Népszava*, 1981. december 15., valamint *Népszabadság*, december 16.

zösség" nevében, támogatta dr. Bartha Tibor, a tiszántúli református egyházkerület püspöke), valamint Óvári Miklós, a Politikai Bizottság tagja a debreceni munkásőrök 1982. januári, jubileumi egységgyűlésén elmondott felszólalásában.[117]

VI.

A magyar társadalom alapjában véve szintén egyfajta megkönnyebbüléssel és „megnyugvással" fogadta a hadiállapot bevezetését Lengyelországban, azt a hivatalos megfogalmazás szerint jórészt „elkerülhetetlen lépésnek, jól összehangolt, hozzáértéssel végrehajtott akciónak" minősítette, amit már hónapokkal ezelőtt meg kellett volna tenni.[118] S míg 1981 augusztusától kezdve egyre gyakrabban hangzott el, hogy „a lengyelek semmiféle gazdasági segítséget nem érdemelnek meg"; „hazánk sok húst exportál Lengyelországba"; „meddig fogjuk még segíteni őket, mennyivel tartoznak nekünk, mekkora a lengyel szállítások elmaradása miatt a magyar népgazdaság kára?", és sokan egyetértettek a lengyel turisták beutazását korlátozó osztrák és csehszlovák intézkedésekkel, sőt hasonlót vártak az illetékes magyar szervektől is, addig december 13. után csökkent a - deklarált - lengyelellenesség, s immár inkább azt lehetett hallani, vagy talán kellett mondani, hogy a lengyelek mostantól fogva megérdemlik a gazdasági segítséget.[119] Az emberek túlnyomó része - már akinek valóban véleménye volt az egészről, és nem csupán a közmegítéléshez csatlakozott - azt gondolta, hogy ha végre rend lesz a Visztula mentén, akkor majd itthon is könnyebb lesz az élet. Ezt igazolhatta számukra a következő epizód: *A Hét*ben a hadiállapot bevezetését a már említett Hajdú János úgy jelentette be, hogy „végre egy jó hír Lengyelországból". Ezt nyilván azért tette így, mert biztos volt abban, hogy a nézők megértik az „összekacsintást", vagyis a kádári konszenzus továbbra is működött, ami ez esetben pontosan azt sugallta, hogy most már rendeződik ez a politikai

117 *Népszabadság*, 1981. december 19., illetve 1982. január 17.
118 MOL, 288. fond, 5/847 ő. e. és 58/11 ő. e.
119 MOL, 288. fond, 11/4400 ő. e., illetve 11/ 4402 ő. e. és 11/4403 ő. e.

válság, végre megfelelő kezekbe kerül Lengyelország, és ez mindenképp jó a magyar társadalomnak is.[120] Természetesen akadtak - főként az értelmiségiek, az egyetemisták között, de ide tartoznak a már formálódó magyar politikai ellenzék tagjai is -, akik ilyen-olyan formában tiltakoztak Jaruzelski lépése ellen, például „katonai puccsról, lengyel juntáról, az emberi jogok megsértéséről beszéltek", vagy „kommunistaellenes, a lengyel eseményeket meghamisító, ellenséges hangnemben készült" röplapok százait terjesztették, illetve „Solidarnosc" feliratú öntapadós matricákat ragasztottak ki a fővárosban,[121] ugyanakkor az általános megítélést egyáltalán nem ez jellemezte.

Ennek ellenére voltak - arányaiban talán nem is kevesen, és többségük valószínűleg nem az esetlegesen kötelező jelleg miatt tette -, akik a Magyar Vöröskereszt keretei közt, az egyéni és kollektív adakozás lehetőségét kihasználva „spontán felajánlásokkal - pénzügyi támogatás, gyermekek befogadása stb. - fejezték ki segítő szándékukat".[122] Ami a „befogadást" illeti, azt a KISZ Központi Bizottsága kezdeményezte, a lengyel hivatalos szervekkel kötött megállapodás értelmében 1982 folyamán négyezer lengyel gyerek jött pihenni vagy tanulmányait folytatni egy hónapra Magyarországra. A magyar lakosság „spontán felajánlását" figyelmen kívül hagyva a lengyel gyerekeket a zánkai úttörőtáborban helyezték el, első, 120 fős csoportjuk február 4-én érkezett, amiről a sajtó is beszámolt. Az év áprilisi budapesti látogatásakor maga Jaruzelski is megköszönte mindezt, hangsúlyozván, hogy „ennek a nemes magyar gesztusnak a lengyel közvéleményben igen jó visszhangja volt".[123] (Egyszersmind ez a fajta hivatalos magyar segítség bizonyosan ellenpontozni és felülmúlni kívánta az egy évvel korábbi SZETA-üdültetési akciót.) Végeredményben 1981. december 13-án helyreállt a „szocialista lengyel-magyar barátság", amelynek kifejező megnyilvánulási formája volt az MSZMP Politikai Bizottságának bele-

120 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 384-385. o.
121 MOL, 288. fond, 11/4402 ő. e., valamint (volt) Történeti Hivatal, Napi Operatív Információs Jelentések, 1980-1988, III/III., illetve O-18565.
122 MOL, 288. fond, 5/847 ő. e.
123 MOL, 288. fond, 5/846 ő. e., illetve 11/4405 ő. e.

egyezése abba, hogy „a Budapesten dolgozó lengyel munkások – kérésükre – a budapesti dolgozókkal együtt" vonultak fel 1982. május 1-jén; „a sorokban lengyel zászlókat, továbbá Kádár János és Wojciech Jaruzelski elvtársak arcképét" vitték magukkal.[124]

Jaruzelski tábornok már a hadiállapot első napjaiban köszönetet mondott Kádár hozzá küldött üzenetéért, az „operatív magyar gazdasági segítségért, tömegtájékoztatásunk munkájáért".[125] Ugyanakkor december 13-át követően nemcsak ezekre tartott igényt, hanem szükségét érezte annak is, hogy a magyar elvtársak tájékoztatást adjanak neki „az ellenforradalmi erőkkel" vívott harcról 25 évvel korábban, valamint „a szocialista konszolidáció és a szocializmus építése terén szerzett tapasztalatokról" Magyarországon.[126] (Ezt mellesleg Jaruzelski már a december 13. délutánján Kádárral folytatott telefonbeszélgetésében kérte, amire a magyar pártvezető igennel válaszolt.) Így Jaruzelski meghívására, valamint a PB felhatalmazásával és „Központi Bizottságunk képviseletében" december 27. és 29. között Varsóban tartózkodott az MSZMP háromtagú küldöttsége Aczél György, a Politikai Bizottság tagjának vezetésével.[127] A delegáció tagja volt még az akkor nagyrészt már mellőzött Fock Jenő, valamint Berecz János, ez utóbbi a KB Külügyi Osztályának vezetőjeként. Jaruzelski figyelmesen hallgatta a magyar párt képviselőit, akik a látogatásról szóló jelentésükben le is írták, hogy „mindenütt óriási és általános érdeklődés mutatkozott a magyar tapasztalatok iránt". Ehhez azért hozzátették, hogy „nem egyszer a már elért eredményeinket veszik alapul, s kevésbé ismerik a küzdelmekkel teli konszolidáció kezdetének lépéseit. Többször, a tapasztalatok konkrét ismerete nélkül, hivatkoznak azokra a nehéz intézkedések bejelentésekor."[128] A megbeszélésről hivatalos közleményt nem adtak ki, mert Jaruzelski attól tartott, hogy „akkor már holnap itt lesz Bilak meg Axen a csehszlovák és a keletnémet párttól, és nem tudnánk

124 MOL, 288. fond, 5/851 ő. e.
125 MOL, 288. fond, 11/4403 ő. e.
126 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.
127 MOL, 288. fond, 5/843 ő. e.
128 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.

nekik nemet mondani".[129] Ellenben, rendes csatlóspárthoz illően, a „pártküldöttség kiutazásáról" az MSZMP vezetése értesítette a varsói és a budapesti szovjet nagykövetet, ez utóbbit személyesen Kádár János, illetve Aczélék varsói tárgyalásairól és ott szerzett benyomásairól írásban tájékoztatták „az SZKP illetékeseit".[130] Az 1956-os „tapasztalatok átadásán és azok hasznosíthatóságán túl" a magyar delegáció a látogatás legnagyobb jelentőségét abban látta, hogy az „mindenekelőtt erkölcsi biztatást és támogatást" jelentett a lengyel vezetés számára.[131]

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1982. január 5-i ülésén az első napirendi pontban vitatta meg és hagyta jóvá az Aczél vezette küldöttség beszámolóját. A PB megállapította, hogy „a lengyel elvtársakkal folytatott véleménycsere hasznos volt", „helyesnek bizonyult, hogy ilyen gyorsan reagáltunk Wojciech Jaruzelski elvtárs kérésére". Miután a határozatban leszögezték, hogy lengyel „testvérpártunknak továbbra is átfogó és konkrét támogatásra van szüksége", hozzájárultak ahhoz, hogy „a lengyel elvtársak igényétől függően, a közeljövőben ismét kerüljön sor hasonló megbeszélésekre Varsóban, és kérésükre a szükséges témákban legyen konzultáció Budapesten". Egyidejűleg felhatalmazták Aczél Györgyöt és a delegáció többi tagját, hogy „pártunk Központi Bizottsága nevében további tárgyalásokat folytassanak, illetve ha más konzultációs igény is felvetődik, a küldöttséget annak megfelelően bővítsék". A Politikai Bizottság elfogadta azt is, hogy Jaruzelski tábornok Kádárhoz intézett levelére, amelyben a lengyel vezető mihamarabbi gazdasági segítséget kért, „elvben" pozitív választ küldjenek – „előző [1980-as] gazdasági segítségünk is elsőként jutott el hozzájuk" –, és újfent biztosítsák támogatásukról a lengyel vezetést.[132]

A Politikai Bizottság 1982. február 16-i ülésén ismét Lengyelország szerepelt az első napirendi pontban, ezúttal Berecz János referált a magyar-lengyel kapcsolatokról. A PB a beszámolót tudomásul vette és megállapította, hogy „az elmúlt másfél esztendőben kétoldalú kapcso-

129 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 380. o.
130 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.
131 MOL, 288. fond, 11/4404 ő. e.
132 MOL, 288. fond, 5/844 ő. e.

lataink alakítása során az internacionalista, testvéri segítségnyújtás elvét érvényesítettük minden területen; ennek megfelelően kell eljárnunk a jövőben is". Éppen ezért helyeselték, hogy „a Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság együttműködésének fő tartalma az legyen, hogy a kétoldalú kapcsolataink szorosabbra fűzésével hozzájáruljunk a lengyelországi szocialista konszolidáció erősítéséhez". Miután az MSZMP vezető testülete érzékelte, hogy változatlanul nem lankadt a lengyel érdeklődés a magyar tapasztalatok iránt, ennek kielégítését - annak leszögezésével, hogy „a közvetlen ellenforradalmi veszély megszüntetésével és a szocialista kibontakozás elemi feltételeinek biztosításával minőségi fordulat történt az események menetében" - azzal igyekezett elősegíteni, hogy határozatot hozott arról, miszerint „fogadjuk kedvezően és nyújtsunk támogatást a lengyel tömegtájékoztatási intézményeknek, politikai könyvkiadóknak a szocialista konszolidációra és építőmunkánkra vonatkozó dokumentumaink hasznosításához". Ezen kívül pedig úgy döntöttek, hogy a varsói magyar nagykövetség „gyakrabban és nagyobb példányszámban adja ki tájékoztató anyagait, erre a célra propagandaköltségét 500 000 forinttal emeljék meg".[133] A magyar vezetés prognózisa helytálló volt, hiszen a PB-ülés után nem sokkal, már 1982 márciusában egy LEMP-delegáció járt Budapesten a magyar választási rendszer tanulmányozása céljából, amelyet fogadott Korom Mihály, a Politikai Bizottság tagja is.[134] A látogatások sorát lengyel ifjúsági, szakszervezeti és különféle pártküldöttségek folytatták az év közepéig.

A korábbi időszakhoz képest 1982-ben igen gyakorivá váltak a hivatalos, felső szintű lengyel-magyar találkozók, köztük olyanok is, amelyekről semmiféle tájékoztató nem jelent meg. (Ilyen volt például Florian Siwicki nemzetvédelmi miniszterhelyettes 1982 januári „nem publikált" látogatása Budapesten vagy Horváth István belügyminiszter márciusi varsói útja.) Ebben nemcsak a már sokszor emlegetett magyar tapasztalatátadás iránti lengyel igény vagy a magyar gazdasági segítség

133 MOL, 288. fond, 5/847 ő. e.
134 MOL, 288. fond, 7/646 ő. e.

egyeztetése játszott szerepet, hanem az is, hogy Jaruzelskinek nagy szüksége volt a magyar vezetés, de különösen Kádár megértő támogatására, mert Moszkva, Berlin és Prága erőteljes rendteremtést, nagyobb határozottságot és keményebb fellépést sürgetett „a konszolidációt fékező erőkkel és személyekkel szemben". Jaruzelski ugyanis, a hadiállapot bevezetése körüli rövid időszakot leszámítva, nem alkalmazott olyan kirívóan durva erőszakot a Szolidaritás egykori vezetőivel szemben, mint amelyet a szomszédos országok testvérpártjainak első emberei követeltek. Igaz, hogy tömegesen internáltatta a Szolidaritás központi és helyi, regionális vezérkarának tagjait, s egy részüket rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre ítéltette, de ennél tovább nem ment.

1982-ben a politikailag fontosabb személyes találkozók sorát Puja Frigyes külügyminiszter februári varsói látogatása nyitotta. Jaruzelski tábornok a vele folytatott megbeszélésen újra köszönetet mondott „a magyar párt- és állami vezetésnek a baráti, jóindulatú hozzáállásért, az eddig nyújtott segítségért, ami alatt nemcsak az anyagi támogatást értette, hanem a számukra hasznos tapasztalataink átadását is". Ez utóbbiakról szólva aláhúzta, hogy „a magyar történelmi tapasztalatok" közül nekik nem a mezőgazdaság szocialista átalakítása vagy például a piaci ellátás megoldása a legfontosabb, hanem a „szilárd, egységes párt létrehozása", mert szerinte csak egy ilyen párt képes visszaszerezni „a nép egyértelmű bizalmát és cselekvő támogatását". Siwicki tábornokot is főként azzal a megbízatással küldte szűk két héttel korábban Magyarországra, hogy a helyszínen ismerkedjen meg az MSZMP „felépítésével, struktúrájával és politikájával". Kiemelte azt is, hogy az Aczél-féle küldöttség néhány lényeges politikai kezdeményezésükhöz értékes segítséget nyújtott. Puja válaszában ez alkalommal is kijelentette, hogy az MSZMP vezetése és a magyar társadalom „megkönnyebbüléssel és egyetértéssel" fogadta a Lengyelországban „december 13-án elrendelt rendkívüli intézkedéseket", és megerősítette: „a magyar vezetés továbbra is szolidáris a lengyel elvtársak törekvéseivel", és lehetőségeihez képest segíti őket gazdasági, politikai és kulturális téren egyaránt. Józef Czyrek külügyminiszter a magyar tapasztalatok hasznosíthatóságának egyik kézzelfogható jeleként azt hozta fel vendégének, hogy ki-

adtak „egy, a magyar ellenforradalommal foglalkozó brosúrát 150 ezer példányban, amelyet az alapszervezetek most tanulmányoznak". Emellett kifejezte azt az óhaját, amelyet Puja helyeslően fogadott, hogy legalább az eddigi szinten tartsák fenn a két ország közötti turistaforgalmat, és minél hamarabb élesszék újjá a lengyel-magyar kulturális és tudományos együttműködést, amelynek helyreállítása azért is egyszerűbb, mert a többi szocialista államhoz képest ezek a kapcsolatok kevésbé estek vissza a két ország között 1980 óta. Puja varsói megbeszéléseiről szóló jelentésében a magyar politikai tapasztalatok iránti változatlan lengyel érdeklődésre utalva záró megállapításként azt írta, hogy azok átadásakor „óvjuk lengyel partnereinket a magyar módszerek és megoldások mechanikus másolásától".[135]

A lengyelek hamarosan újabb találkozót kezdeményeztek, így került sor Puja külügyminiszter februári utazását követően áprilisban Wojciech Jaruzelski budapesti tárgyalásaira. A lengyel párt- és állami vezető eredetileg Kádár Jánost hívta meg április második felére Varsóba, ennek a meghívásnak viszont az MSZMP KB első titkára – aki természetesen kötelességének tartotta, hogy „segítsünk a lengyeleknek legalább ilyen értelemben" – elfoglaltságai miatt csak két hónappal később tudott volna eleget tenni. Jaruzelski éppen Kádár meghívásával próbálta megváltoztatni addig folytatott gyakorlatát, miszerint 1982 első hónapjaiban ő látogatott el a Szovjetunióba, az NDK-ba és Csehszlovákiába. S ugyanúgy, ahogy 1981. december 13. után – a „gazdag magyar tapasztalatok" miatt – az Aczél-féle küldöttség volt az első külföldi delegáció, amely a tábornok kérésére felkereste a lengyel fővárost, a külügyminiszterek közül pedig Puja Frigyes, a szocialista országok pártvezetői közül is először Kádárt szerették volna Varsóban fogadni.[136] Mindez tudatos volt Jaruzelski részéről, aki ily módon is demonstrálni kívánta, milyen különlegesen fontos jelentőséget tulajdonít a lengyel-magyar kapcsolatoknak – elsősorban Kádár János személyének – és a lengyel kérdésben elfoglalt hivatalos magyar álláspont-

135 MOL, 288. fond, 11/4405 ő. e., valamint MOL KI, XIX-J-1-ny, 67. doboz, 12/PF/1982.
136 MOL, 288. fond, 4/184 ő. e. és 11/4405 ő. e.

nak. Amikor viszont kiderült, hogy ezzel egészen júniusig kellene várni, a lengyel fél kérésére az MSZMP Politikai Bizottsága gyors röpszavazással azonnal beleegyezett abba, hogy április 21-én egynapos munkalátogatásra, „minimális protokollal", Budapestre érkezzék a Wojciech Jaruzelski vezette lengyel tárgyalóküldöttség.[137]

Az MSZMP első embere ez alkalommal is megerősítette „pártunk és népünk" szolidaritását a lengyel kommunistákkal, a társadalmi és gazdasági „konszolidációért folytatott erőfeszítésükkel", amire válaszul Jaruzelski mondott sokadszor köszönetet az MSZMP „következetes és megértő álláspontjáért", amelyet a magyar párt „a lengyel válság időszakában végig tanúsított". A plenáris ülést követő négyszemközti megbeszélésen „a párt szerepének, politikai platformjának, cselekvési egységének, a tömegek bizalma ismételt visszaszerzésének elvi és gyakorlati kérdései álltak az eszmecsere középpontjában", illetve „Jaruzelski elvtárs behatóan érdeklődött a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés magyar tapasztalatairól".[138] A tábornokot valóban érdekelte a magyar mezőgazdaságnak a lengyelhez képest mindenképpen elismerésre méltó eredményessége. Az 1970-es években, amikor egy ízben hivatalos delegációval járt Magyarországon, elvitték őt Nádudvarra, hogy megmutassák a szocialista termelés büszkeségének tartott, s ezért kirakatszerepet is játszó Vörös Csillag Termelőszövetkezetet. Megemlítették neki, hogy a téesznek Debrecenben van egy mintaboltja, amire azt válaszolta, hogy ő azt szintén szeretné megtekinteni. Így is történt, ő pedig külön megnézte a raktárt, a hátsó hűtőszekrényeket, mert nem akarta elhinni, hogy egy téesz produktív is lehet. Elismerése csak fokozódott, amikor kívánságára kisebb falvakban is megálltak, ahol mindig talált húst a helyi boltban. A lengyelországi vidéki viszonyok ismeretében hihetetlennek tűnt számára, hogy Magyarországon ilyen az élelmiszer- és a húsellátás.[139]

Az 1980-as évekre személyes jóviszony is kialakult Kádár és Jaruzelski között, amelynek kezdete korábbra nyúlt vissza. A magyar pártvezető

137 MOL, 288. fond, 5/851 ő. e. és 8/560 ő. e.
138 MOL, 288. fond, 5/852 ő. e. és 11/4405 ő. e.
139 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 362. o.

becsülte a lengyel tábornokot, mégpedig azért, mert egy, még az 1970-es években tartott magyarországi Varsói Szerződés-hadgyakorlaton, amikor külön-külön fogadta a honvédelmi minisztereket, Jaruzelski, az ízigvérig katona jószerével csak azt kérdezte tőle: „Hogy csináltak maguk ilyen jó mezőgazdaságot, Kádár elvtárs?", és nem arról beszélt, hogy növelni kell a katonai kiadásokat, „ilyen és ilyen fegyverekkel kell a hadsereget fejleszteni, és erre újabb és újabb pénzeket kell fordítani".[140]

A Kádár-Jaruzelski találkozók 1982 áprilisa után is meglehetősen gyakoriak maradtak: júniusban két ízben is megbeszélést folytattak egymással, előbb a KGST 36. ülésszakán Budapesten, majd „a Varsói Szerződéshez tartozó többi állam és Lengyelország közötti legfelső szintű tárgyalásokon" Moszkvában. Ez utóbbin – miután megint csak aláhúzta a magyar vezetés szolidaritását „a szocializmus lengyel híveinek törekvéseivel", vagyis Jaruzelski és csapata politikájával – Kádár kifejtette, hogy „a szocialista országok segítségnyújtása és tanácsadása mellett is a lengyel vezetésnek kell a konkrét körülményekkel és lehetőségekkel összhangban álló megoldást találnia az ország problémáira".[141] Éppen ez volt az a magyar politikai támogatás, amelyre a lengyel vezető a szovjet, a keletnémet és a csehszlovák nyomás ellenében feltétlenül számított, s amit 1982 első felében több ízben meg is kapott.

A későbbi években sem csökkent az a megkülönböztetett figyelem, amelyet Jaruzelski tábornok és környezete tanúsított a kádári politika sikerei iránt. Viszont egyre anakronisztikusabbak lettek az olyan jellegű kérések, miszerint Magyarország fogadjon „lengyel parasztokat, egyéni gazdálkodókat a magyar mezőgazdaság eredményeinek és helyzetének tanulmányozására"; „magas szintű lengyel küldöttséget a gazdaságirányítás területén szerzett tapasztalatok tanulmányozására", vagy pedig, hogy a lengyel egyházfő, Józef Glemp magyarországi látogatásán a megfelelő magyar partnerek „próbáljanak hatást gyakorolni" a lengyel prímásra. A másik oldalon Kádár János még az 1983 októberi lengyelországi látogatásán is részletesen szólt a Jaruzelskivel

140 Uo.
141 MOL, 288. fond, 4/186 ő. e.

folytatott négyszemközti megbeszélésen „az 1956-os ellenforradalomban és az azt követő konszolidációban, a szocialista építőmunkában szerzett tapasztalatainkról, pártunk nemzetközi tevékenységéről", valamint „meleg szavakkal mondott köszönetet a lengyel vezetőknek", hogy „az ellenforradalomnak és az anarchiának saját erőből vetettek gátat", mert ezzel „nagy szolgálatot tettek nemcsak Lengyelországnak, hanem a szocialista közösségnek is". Jaruzelski pedig ismét és ismét köszönetét fejezte ki azért, hogy „a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Népköztársaság a legnehezebb időszakban is megértést, türelmet és bizalmat tanúsított Lengyelország iránt".[142]

142 MOL, 288. fond, 5/895 ő. e.

Összegzés

Az 1956-os magyar forradalom és annak emléke alapvetően meghatározta mind a „hivatalos", mind a „társadalmi" lengyel-magyar kapcsolatok alakulását a későbbi évtizedekben. 1956-ban a lengyel társadalom általános és a maga nyílt őszinteségében ismét kinyilvánítható rokonszenve a „magyar testvérek" iránt össznépi jelleget öltött, és nem maradt meg a gondolatok szintjén. A támogatást a nyilvánosság több fórumán, például gyűléseken, tüntetéseken, a sajtóban kifejezhették, és ebből az egész országra kiterjedő segélymozgalom – véradás, pénz- és adománygyűjtés – indult ki. A lengyel kommunista hatalom igyekezett korlátozni mindezt, de nem tiltotta. November 4. után is inkább úgy csillapította, hogy a szovjet intervenciót elrettentő példaként hozta fel, amelyet a „józan lengyel magatartásnak" köszönhetően a Visztula mentén sikerült elkerülni, és továbbra is mindent meg kell tenni, nehogy Magyarország sorsára jusson Lengyelország.

Gomułkának és vezetőtársainak már csak azért is el kellett viselniük a magyarok iránti rokonszenv ilyen formában történő megnyilvánulását, mert azon túl, hogy a lengyel és a magyar október sok vonatkozásban összefonódott, az új lengyel vezetés gyenge volt, és a magyarok melletti kiállás csak része volt annak a hatalmas aktivitásnak, amely a lengyel társadalmat jellemezte 1956-ban. Maga a LEMP is kereste a kapcsolódási pontokat a Nagy Imre-kormánnyal – Gomułkát antisztálinista meggyőződése késztette erre, valamint a hatalomba való visszatérésének körülményei, és az ebből következő elszigeteltsége a kommunista táboron belül. Ebben gyökerezik a magyar forradalom és annak utóélete iránti sajátos hivatalos lengyel magatartás, amely élesen elütött a szovjet tömb többi tagországáétól. A Nagy Imre-kormány szívesen vette Gomułka támogatását, és a magyar társadalomban is mélyen rögzült az, hogy éppen a lengyelek siettek elsőként a forradalom segítségére (a kirobbanáshoz adott, lassan közmondásos lengyel szikráról és Poznań hatásáról nem is beszélve). November 4. után Varsó viszonya a Kádár-kormányhoz addig különbözött, amíg egyrészt volt „értelme", vagyis Nagy Imre és társai kivégzéséig, másrészt – és ez időben nagyjából egybeesett – míg maga a Gomułka-féle vezetés is nem kezdett rohamléptekkel távolodni saját 1956-os októberétől. Amint a lengyel pártvezető eléggé megerősödött ahhoz, hogy immár az általa elképzelt politikát folytathassa a tömegek valamint a LEMP-en belüli „revizionista és dogmatikus" csoportok érdemi beleszólása nélkül, ezt haladéktalanul meg is tette, néhány, bár igen fontos „vívmányt" hagyva csak meg 1956 őszéről. Mindezzel együtt az 1956 utáni Lengyelország a hatalomgyakorlási módszereket illetően jelentősen különbözött az az előttitől, de ez nem változtat azon a tényen, hogy a lengyel társadalmat hiú remények vezették, csak illúziónak bizonyult mindaz, amiért 1956-ban megmozdult. Így a lengyelek „igazi forradalma" csak 1980-ban következett el.

A lengyel társadalom emlékezetében mindvégig élő maradt a magyar forradalom (jó volt „magyarnak lenni" lengyel földön), és ezt megkönnyítette a hivatalos magatartás is, vagyis még a kommunista tömegtájékoztatásban sem volt kötelező ellenforradalmat emlegetni. 1980-tól a Szolidaritás szakszervezetet is érdekelték a magyar események, onnan is tapasztalatot kívánt meríteni, így egyáltalán nem csoda, hogy a 25. évforduló kapcsán az akkor éppen „féllegális" második nyilvánosságban több könyv és publikáció jelent meg erről a témáról. A hadiállapot bevezetését követően a magyar 1956 iránti érdeklődés tovább növekedett, olyannyira, hogy éppen az 1956. november 4-i és 1981. december 13-i „sorsközösség" lett a magyar és a lengyel ellenzék együttműködésének alapja (azzal együtt, hogy a két fél „súlya" között nagy volt a különbség). Így történhetett meg, hogy a magyar forradalom 30. évfordulója alkalmából tíznél több földalatti lengyel nyelvű mű látott napvilágot – köztük Wiktor Woroszylski 1956-os magyarországi naplójának újabb kiadása, vagy a *Ti és Mi* című kétnyelvű, magyar és lengyel költők „politikus" verseit tartalmazó antológia –, és a

Varsó közelében fekvő Podkowa Leśnában, az ottani templomban helyezték el a térség első '56-os emlékét, egy Kossuth-címerrel díszített kétnyelvű gránittáblát ezzel a felirattal: „Az elesettek és a meggyilkoltak emlékére a forradalom 30. évfordulóján". Ehhez egy illegális fotókiállítás is kapcsolódott a helyszínen. A varsói magyar nagykövetséggel szemben pedig kifeszítettek egy transzparenst, amin az állt: „1956 – Magyarország – Emlékezünk – Szolidaritás szakszervezet".

A magyar demokratikus ellenzék kiformálódásában a Szolidaritás időszaka fontos szerepet játszott, a szamizdat *Beszélő*nek éppen a hadiállapot után megjelent első száma nagy teret szentelt a lengyel eseményeknek. A későbbiekben is rendszeresen lehetett a lengyel helyzetet elemző írásokat olvasni benne, s ezen kívül a *Hírmondó*ban és más magyar szamizdat folyóiratokban is. Ugyanekkor Lengyelországban főként a *Krytyka*, az *Arka* és az *Obóz* című földalatti kiadványok közöltek rendszeresen „magyar" írásokat, és biztosítottak fórumot a magyar emigráns irodalomnak. Mindenképp érdemes aláhúzni, hogy a lengyel ellenzékkel való együttműködés érintkezési pontként szolgált, és közös cselekvési lehetőséget kínált a különböző politikai beállítottságú magyar ellenzékiek számára.

Az 1980-81-es lengyelországi események egybeestek azzal az időszakkal, amikor a magyar ellenzék „fiatal generációja" felfedezte 1956-ot, és a szamizdat kiadványokban egyre-másra jelentek meg a dokumentumok, visszaemlékezések, tanulmányok. Az idősebb nemzedékben pedig mindörökre megmaradt a forradalom utáni megtorlások kegyetlen volta, s éppen ez váltotta ki a magyar-lengyel ellenzéki szolidaritás egyik legszebb példáját, Konrád György írását a *New York Review of Books* 1982. decemberi számában: „Nagy a veszélye, hogy a lengyel kormányzat kész helyzet elé készül állítani a világot a KOR, a Munkásvédő Bizottság szóvivői ügyében. Jacek Kuront, Adam Michniket, Jan Litynskit, Jan Józef Lipskit és Henryk Wujecet előbb internálták, majd letartóztatták, és újabban hazaárulással és összeesküvéssel vádolják őket. Ha a bíróság bűnösnek találja a vádlottakat – a pártsajtó máris így beszél róluk –, a törvény módot ad a legsúlyosabb ítéletre: a halálbüntetésre. (...) Felemelem a szavamat e nagy tehetségű és töretlen jellemű lengyel értelmiségiek érdekében, akik jelentős szerepet játszottak annak a kelet-európai demokratikus mozgalomnak a történetében, melynek célja: önkorlátozó demokrácia keretében törvényileg szabályozott társadalmi szerződést kötni a pártállam és a társadalom között. (...) Tudom az ellenvetést: az efféle jóslás nem szerencsés dolog. Tudom: sok tájékozott és felvilágosult ember elutasítja majd figyelmeztetésemet, mert felesleges rémisztgetésnek tartja. De én nem tudom elfelejteni azt a szégyenletes döbbenetet, amit mi magyarok éreztünk 1956-os nemzeti demokratikus forradalmunk leverése után, amikor 1958 júniusában bejelentették Nagy Imre és bajtársai, Gimes Miklós, Maléter Pál és Szilágyi József kivégzését. A zárt tárgyaláson hozott ítéleteket azonnal végrehajtották. A nyilvánossággal csak a befejezett tényt közölték. (...) A világ demokratikus közvéleménye segítheti a szovjet, lengyel és más kelet-európai vezető körök azon erőit, melyek a mérsékeltebb megoldást részesítenék előnyben, s szeretnék elkerülni a visszafordíthatatlan tények politikáját. Kérem e sorok olvasóit, emeljék fel szavukat a legnagyobb kelet-európai nemzet autonómiájának egyre erőszakosabb szétrombolása ellen. Ne gondolják, hogy a rosszat nem követheti valami még rosszabb."[143]

A magyar társadalom 1980-81-ben azonban összességében másképpen reagált a lengyel eseményekre, mint tették az ellenkező irányban a lengyelek közel negyedszázaddal korábban. A forradalom vérbefojtása és az azt követő könyörtelen bosszúállás nagyon mélyen meghatározta a magyar társadalmi tudatot. Az 1956-os trauma mellett éppen csúcspontja közelében – bár már leszálló ágban – volt a kádári „kiegyezéspolitika", a magyar társadalom többségének ekkortájt már volt veszítenivalója, és egyáltalán nem óhajtotta a meglévő állapotok bármilyen formában való megbolygatását. A hazug tömegpropaganda ezért is hullhatott termékeny talajra. A létszámában a lengyelhez képest jóval gyengébb és szervezetlenebb magyar ellenzék nem volt képes tömegekhez eljutni és azokat megmozgatni, semmilyen, így a lengyel kérdésben sem.

143 *Beszélő. Összkiadás, I. kötet, 1981-1984,* sajtó alá rendezte Havas Fanny, Budapest, AB-Beszélő Kiadó, 1992, 320-321. o.

Az 1956-os hivatalos lengyel magatartás és a társadalmi segítség kitörölhetetlen nyomokat hagyott a magyar pártvezetésben is. Már a kezdet kezdetétől bizalmatlanul tekintettek Varsóra, s miközben a Gomułkát övező akkori népszerűséget megpróbálták a saját javukra kihasználni, sokáig eredménytelenül igyekeztek őt rávenni egy budapesti látogatásra. Kádár nem elégedett meg azzal, hogy a „politikai realizmus" jegyében a nemzetközi színtéren Lengyelország ugyanúgy támogatta őt, mint a Varsói Szerződés többi tagállama. Később ezt sem felejtették el, s ehhez társult még annak tudata, hogy a lengyel pártvezető ezt nagyobbrészt belpolitikai okok és csak kisebb mértékben belső meggyőződése miatt nem tehette meg (bár az intervenciót és a kegyetlen megtorlást maga sem helyeselte, azzal viszont feltétlen egyetértett, hogy meg kellett menteni a kommunista rendszert Magyarországon). Amikor 1958 tavaszán végre sikerült rábírni őt, hogy látogasson el a magyar fővárosba, és ezzel járuljon hozzá a kádári vezetés legitimizálásához, ennek igazi jelentősége már nem volt, noha amit akartak, elérték. A kialakuló jó viszonyt erősen megzavarta a Nagy Imre-per, így csak 1959-60-ra álltak helyre a „normális" államközi kapcsolatok. Ugyanakkor Kádár és Gomułka személye, valamint a politikájuk közötti különbséget az mindenképp jelzi, hogy a magyar pártvezető 1957 novemberi jóslata ellenére kettejük politikája „1 vagy 2 év múlva" mégsem találkozott össze, noha rokonvonások valóban kimutathatóak. Kádár valóban enyhített – a megtorlások után egyébként más választása nem nagyon volt, hiszen folyamatosan még abban az időben sem lehetett hadiállapotot fenntartani a társadalommal szemben –, és Gomułka tényleg „keményített", de ez utóbbi mégsem azonosítható az 1956 és 1961 közötti magyarországi hatalomgyakorlási módszerekkel. Az eltérésben nem is annyira a két politikus karaktere a meghatározó, bár ez természetesen nem lebecsülendő, mint inkább azok a belföldi és nemzetközi feltételek (valamint a közelmúlt történelméből következő nemzeti-társadalmi hozzáállás), amelyek között országaikat vezetni kellett. S amikor a saját mozgásterét és annak határait viszonylag ügyesen felmérni képes két politikus közül Gomułka elvesztette józan ítélőképességét, és 1970-ben rálövetett a tengermelléki tiltakozó munkásokra, akkor neki ez a hatalmába került. Ha máshonnan nem, ebből feltétlenül láthatóak a különbségek.

Az 1960-as években a két országban ellentétes folyamatok indultak el, a kádári rendszert komoly kihívás az 1980-as évek második feléig nem érte, míg Lengyelország válságról válságra bukdácsolt. Noha Magyarországon emelkedett az életszínvonal, és a társadalmi elégedetlenség mélyen alatta maradt a tűrési küszöbnek, Kádár és köre nem tudta elfelejteni „1956-os élményét", mivel akkor szerezték meghatározó politikai tapasztalataikat, és ezeken nem is tudtak túllépni. Ezek a reflexek dolgoztak bennük (még akkor is, ha ezt nem mindig vallották be maguknak), főként a félelem, amely ellentmondásos politikai lépések megtétele felé sodorta őket. A magyar pártvezetőnek az 1956-ot követő megtorlás után már nem volt szüksége arra, hogy kirívó erőszakot alkalmazzon, a későbbi években oly nagyon még utalnia sem kellett erre a nyilvánosság előtt. Mindezzel együtt Kádár és társai a világot csak „1956-os pozícióból" voltak képesek szemlélni, onnan voltak büszkék a megtett útra, és az 1956 előtti hibák későbbi elkerülésére. Ugyanott keresték a lengyel krízis kirobbanásának okait, ugyanúgy osztották fel annak szakaszait, fennhangon hirdették, hogy Magyarországon ilyen már nem következhet be, és példálóztak saját sikereikkel. Az eltiport forradalom emléke kettős magatartásra vezette őket 1980-81-ben: egyfelől Moszkva esetleges rosszallását is vállalva mindvégig a külső be nem avatkozás politikáját képviselték (természetesen azzal, hogy Lengyelország a táborból semmiképp sem szakadhat ki). Ezt világosan fogalmazta meg Kádár a Stanisław Kaniával való 1981 márciusi találkozóján: „Mi 1956-ban azért fordultunk a szovjet hadsereghez, mert nem voltak egyéb kipróbált módszereink. (...) Ezzel egyidejűleg saját egységeket kezdtünk létrehozni, rendőrtisztekből álló rendfenntartó századokat, az 1917-es októberi [oroszországi] forradalom idején felállított alakulatok mintájára. Abból indultunk ki, hogy jobb, ha valakit a saját honfitársa ütlegel, mint ha ezt szovjet katonák tennék. Segítséget kértünk, meg is kaptuk, de minden politikai kérdést magunknak kellett megoldanunk. Így hát az Önök problémáit a lengyelek helyett senki nem fogja megoldani."[144] Ugyanekkor a kádári vezetés belpolitikailag, a lengyel események ma-

144 AAN, KC PZPR, 1822.

gyar társadalmi visszhangjának súlyát jelentősen túlreagálva, még a lehetőségét is ki akarta zárni valamiféle lengyelek iránti „össznemzeti" szolidaritásnak. Mindent megtettek azért, hogy a magyar lakosság ne viszonozhassa a lengyelek 1956-os önkéntes és alulról - értsd: a hatalomtól függetlenül - szervezett segítségnyújtását, nehogy ennek még a gondolata is megforduljon az emberek fejében, mert attól tartottak, hogy ez óhatatlanul elvezet a két esemény tudati összekapcsolásához, az azonos célok felismeréséhez. Az 1981 nyarán kiteljesedett szégyenteljes lengyelellenes propaganda egyrészt az emberek előítéleteire, másrészt pedig önzésére igyekezett apellálni. Két dolgot üzentek meg a magyar társadalomnak: Lengyelországban azért van annyi sztrájk, mert a lengyelek, a magyarokkal ellentétben, nem szeretnek dolgozni, valamint ennek az árát Magyarország fogja megfizetni, hiszen a sztrájkok miatt gazdasági csőd következik be a Visztula mentén, és akkor „testvéri segítséget kell majd nyújtani", ami azzal jár, hogy a magyar életszínvonal lesüllyed a lengyel szintjére.[145] S miközben általában a magyar lakosság nem hitt a kommunista propagandának, ez esetben a többség azt gondolta, hogy ez így van, ezért lehettek sikeresek a rádiókabaré hétfő esti „lengyel viccei".

A lengyel krízis időszakában a kádári vezetésnek már látnia kellett, hogy a világ megváltozott körülöttük. Az 1979-től nyilvánvaló gazdasági válságjelenségek a gazdaság megreformálásának, a lengyel Szolidaritás szakszervezet létrejötte pedig az elkerülhetetlen magyarországi politikai átalakulásnak a szükségességét jelezte. Lassan válaszút elé kerültek, s bár még messze volt a rendszerváltás, fel kellett merüljön bennük, hogy vagy visszatérnek az 1956 utáni évek nyílt elnyomó politikájához, vagy „kísérletekbe" kezdenek. Ezek következményeitől azonban ösztönösen tartottak. Ebből a felismerésből eredeztethető, hogy az 1980-81-es lengyel események időszakában egyrészt nyílt deklarációk hangzottak el a kádári politika változatlanságáról, másrészt pedig időről időre figyelmeztették a rendszer ellenfeleit, majd amikor azok szolidaritási akciót szerveztek - lengyel gyerekek üdültetése a Balatonnál -, a megfelelő reakció nem is maradt el.

145 *Az 1980-1981-es lengyel válság...*, 381-382. o.

Kania és Jaruzelski tábornok fordított vonatkozásban ugyanazt akarta elérni, mint az MSZMP első embere a forradalom leverése után Gomułkánál: az 1980-as évek elején a magyar pártvezetőt Lengyelországban övező tekintélyt akarták a maguk javára kihasználni - párhuzamosan azzal, hogy az 1956. novemberi 4-i magyarországi szovjet intervenció emlékét elrettentés céljából szintén bevetették. Noha Kádár a válságidőszakban nem látogatott el Varsóba - csakúgy, ahogyan Gomułka sem jött el annak idején Budapestre -, a megfelelő politikai támogatást megadta, és szívesen fogadta a lengyel vezetőket (Gomułka 1956-58-as magatartásával ellentétben). Sőt, amikor szükség volt rá, Jaruzelski kérésének eleget téve, a hadiállapot bevezetését követően szinte azonnal tanácsadó küldöttséget menesztett a lengyel fővárosba. Gomułka annak idején tényleges belpolitikai szempontok miatt tanúsított távolságtartást Kádárral szemben, aki 1980-81-ben inkább csak magának „képzelt el" belpolitikai szempontokat, hiszen pozíciója még erős volt, és semmiféle tömegnyomás nem nehezedett rá. Talán a Kremlt nem akarta feleslegesen ingerelni.

A két válság jellege más volt, noha kiváltó okaik ugyanoda vezethetők vissza. 1956-ban igazi fegyveres forradalomra került sor, 1980-81-ben - többek között 1956-ból is okulva - egy puskalövés sem dördült el, de a békés tömegmozgalom, a Szolidaritás így is hasonlóképpen megmutatta a világnak a kommunista rendszer valós arcát, mint a magyar forradalom. Főként pedig mindkettő eltiprása. S ilyen értelemben az, hogy a kommunista diktatúrát külső vagy belső fegyveres erők védték meg, mindegy, hiszen magának a hatalomgyakorlásnak ez a formája bizonyította be világosan, hogy csak erőszakkal lehet a rendszert fenntartani, mert az láthatóan életképtelen. Jaruzelski és társai önámító igyekezetét jellemzi, hogy a kádári politika sikereit - teljesen más kül- és belpolitikai körülmények között - egy az egyben át akarták ültetni Lengyelországba, mert elismerést váltottak ki belőlük az 1956 után kivívott „eredmények", és főként az, hogy mindezt egy, még talán a lengyelországinál is mélyebb krízist követő konszolidáció nyomán érték el. Azonban legkésőbb az 1980-as évek közepére kiderült, mennyire idejétmúltak az „1956-os magyarországi tapasztalatok". A Jaruzelski és Kádár közötti

különbséget mutatja (azon túl, hogy az előbbi az utóbbival ellentétben nem alkalmazott véres megtorlást), hogy a lengyel tábornok ezt végül is belátta, és amikor 1988 táján választania kellett az ismételt erőszak vagy az ellenzékkel való párbeszéd között, ez utóbbit tette, mégpedig elsőként mutatva utat ezzel egy lehetséges politikai átalakulás irányába. Maga Kádár erre sohasem lett volna képes, mert miközben az általa létrehozott kompromisszum már nem volt tartható, ő csak ezt tudta ajánlani, változásokat nem. Így annak részérdeme, hogy az 1989-90-es magyarországi rendszerváltás a lengyelországihoz hasonlóan, és eleinte azt mintának véve, vértelenül ment végbe, már nem az övé, hanem azé a fiatalabb garnitúráé, amely a Magyar Szocialista Munkáspárton belül őt háttérbe szorította, és az átmenet feltételeit megszabva engedett a kényszerű felismerésnek.

Névmutató

Tartalomjegyzék

„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül”

Tischler János

„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül”

Lengyel-magyar közelmúlt

Jelenkor

Főként az érdekelt, miként reagált a „hivatalos” és miként a „civil” Lengyelország az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eseményeire, s ennek fényében hogyan alakult a két ország viszonya 1958-ig, Nagy Imre miniszterelnök és társai kivégzéséig, illetve hogyan élte meg a „hivatalos” és hogyan a „civil” Magyarország az 1980-81-es lengyelországi válságot. A két eseménysor szorosan egybefonódott, így lehet ezeket a 45 év történetéből kiemelni, párhuzamosan szerepeltetni, és ilyen értelemben egymással összevetni. A magyar és a lengyel 1956 nélkül nem lett volna 1980-81, másrészt pedig az 1980-81-es lengyel válság idején állandó viszonyulási pont volt – különféle vonatkozásokban – az 1956-os magyar forradalom emléke.